

ISSN 2074-8167

*Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

Наукові записки кафедри педагогіки

Scientific notes of the pedagogical department

Випуск 48 / Issue 48

Заснований 1996 року

Харків 2021

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України №886 від 02.07.2020 року збірник включено до Переліку наукових фахових видань України, Категорія Б, педагогічні спеціальності – 011, 012, 013, 014, 015, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Спеціальність: педагогічні науки.

Журнал відображено у базах даних: Google Scholar, Національна бібліотека імені В. І. Вернадського.

До збірника наукових праць включено статті з проблем сучасної теорії і практики освіти, навчання та виховання. Авторами наукових праць розміщуються результати науково-дослідної діяльності в галузі педагогіки співробітництва, нових педагогічних технологій соціалізації та самореалізації особистості.

Для науковців, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, студентів, учителів.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 6 від 31 Травня 2021 р.)*

Головний редактор:

Школа О. М., завідувач кафедри фізичного виховання КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, канд. пед. наук, доц., м. Харків, Україна

Редакційна колегія:

Голубнича Л. О., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов № 3, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Васьківська Г. О., доктор педагогічних наук, професор Інституту педагогіки НАПН України, завідувач відділу дидактики.

Тиха Рената, доктор корекційної педагогіки, доктор філософії Інституту Комунальної Інтеграції університету Міннесоти (США).

Матвєєва О. О., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Перетяга Л. Є., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної педагогіки, керівник науково-методичної лабораторії з охорони, розвитку та вдосконалення голосу представників голосомовних професій ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Койчева Т. І., доктор педагогічних наук, професор

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Кононець Н. В., доктор пед. наук кафедра економічної кібернетики, бізнес-економіки та інформаційних систем ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Браян Е., доктор філософії, професор Інституту Комунальної Інтеграції університету Міннесоти (США) Institute on Community Integration (USA)

Петриченко Л. О., перший проректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, психології та менеджменту.

Жерновникова О. А., доктор педагогічних наук, доцент Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, завідувач кафедри математики.

Пономарьова Г. Ф., ректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України.

Жукова О. А., кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедрою педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Лугасва Т. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна

Роганова М. В., завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, професор

Степанець І. О., проректор з науково-педагогічної роботи КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент

Харківська А. А., проректор з науково-педагогічної роботи КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, професор

Чернецька Ю. І., професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, доцент

Комишан А. І., кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Наливайко О. О., кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Шведова Я. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Махновський С. С., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедра педагогіки, факультет психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Адреса редакції:

61022, Україна, м. Харків,

майдан Свободи, 6, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, к. 612

Кафедра педагогіки. Тел. (057) 707-51-78

E-mail: zapiskinaukovi@gmail.com

Електронну версію збірника розміщено на сайті: periodicals.karazin.ua/pedagogy, pedagogic@karazin.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію Серія КВ № 24294-14134 Р від 27.12.2019 р.

According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 886 of 02.07.2020, the collection is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, category B, pedagogical specialties, – 011, 012, 013, 014, 015, in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences can be published.

Specialty: pedagogical sciences.

The journal is displayed in the databases: Google Scholar, Vernadsky National Library of Ukraine

The collection of scientific papers includes articles on the problems of modern theory and practice of education, training and upbringing. The authors of the scientific works publish the results of their research activities in the field of pedagogy of cooperation, new pedagogical technologies of socialization and personal self-realization.

The Journal is for scientists, graduate students, lecturers, students, teachers.

*Approved for publication by the Academic Board
of V. N. Karazin Kharkiv National University
(minutes № 6 of May 31st 2021)*

Editor-in-Chief:

Shkola O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Kharkiv, Ukraine.

Editorial board:

Holubnycha L., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Vaskivska H., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kiev, Ukraine.

Ticha R., Doctor of Correctional Education, PhD, Full Professor of the Institute on Community Integration, USA.

Matvieieva O., Doctor of Pedagogical Sciences, PhD, Associate-Professor, Kharkiv, Ukraine.

Peretyaha L., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Koycheva T., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Ukraine.

Kononets N., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate-Professor, Poltava, Ukraine.

Brian A., PhD, Full Professor of the Institute on Community Integration, USA.

Petrychenko L., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate-Professor, Kharkiv, Ukraine.

Zhernovnykova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate professor, Kharkiv, Ukraine.

Ponomarova H., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Zhukova O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Lutaieva T., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Rohanova M., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Stepanets I., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor, Kharkiv, Ukraine.

Kharkivska A., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

Chernetska Yu., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv, Ukraine.

Komychan A., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Nalyvaiko O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

ShvedovaYaroslava, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Makhnovskiy Serhii, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Editorial Board Address:

61022, Ukraine, Kharkiv,
4 Svobody Sq, 6, V.N. Karazin Kharkiv National University, room 612
Department of Pedagogy. Tel. (057) 707-51-78
Email: zapiskinaukovi@gmail.com
The Official Journal Website: periodicals.karazin.ua/pedagogy
Certificate of state registration of KV № 24294-14134 of P from 27.12.2019

ЗМІСТ

Т. В. Григорчук ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРА ЯК ОСНОВИ ЙОГО КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	7
С. В. Дембіцька , О. В. Кобилянський, С. С. Пугач ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗВО.....	15
О. М. Друганова РОЛЬ ДИСЦИПЛІН ВІЛЬНОГО ВИБОРУ У ФОРМУВАНІ В ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ «SOFT SKILLS».....	23
Г. М. Мороз КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗА МОТИВАЦІЙНИМ КРИТЕРІЄМ	30
О. О. Наливайко, Л. М. Нуралієва, Л. М. Сиволоцька ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ МЕТОДИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	40
І.П. Репко, І.О. Степанець ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	47
О. А. Сергєєва, Н. О. Лешньова, Л. В. Павлова МОТИВАЦІЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ ФАКТОР ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ.....	57
В. Ю. Фесенко, І. С. Сабатовська-Фролкіна, Л. В. Галій ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТІ САМООСВІТИ ТА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ	64
Я. В. Шведова ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МІЖФАКУЛЬТЕТСЬКОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПОКОЛІННЯ X, Y, Z ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ»	71
А. Н. Алексеєва, Л. В. Горбатюк, Н. В. Кравченко, Б. Н. Киндзер ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	83
Г. М. Алєксєєва, О. М. Новак, В. А. Мізюк, Ю. О. Саєнко ТЕХНОЛОГІЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ РОЗРОБКИ МАТЕРІАЛІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	91
М. А. Ажажа, О. А. Жукова, Я. Пеліова, В. С. Шкраб'юк КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРУВАННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СВІТУ	101
В. А. Мандрагеля ОНЛАЙН НАВЧАННЯ ТА ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: УКРАЇНА ТА СВІТ	109
О. О. Наливайко ,А. О. Малютіна ВИКОРИСТАННЯ ЧАТ БОТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	117
В. Ворналкевіч, О. М. Тарануха, О. В. Фонарюк ОНЛАЙН НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ: ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД.....	123
Ян Чжуан СТРАТЕГІЯ «ОДИН ПОЯС-ОДИН ШЛЯХ» ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В КИТАЇ.....	133

CONTENT

Taras Hryhorchuk FORMATION OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF THE MANAGER AS THE BASIS OF HIS COMPETENCE IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING.....	7
S. V. Dembitskaya, A. V. Kobylansky, S. S. Pugach FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF ECONOMIC SPECIALTIES IN ZVO.....	15
E. N. Druganova ROLE OF FREE CHOICE DISCIPLINES IN THE FORMATION OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION «SOFT SKILLS».....	23
G. M. Moroz THE COMPETITIVENESS OF FUTURE SPECIALISTS OF PHARMACY IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS: RESULTS OF EXPERIMENTAL WORK ON MOTIVATION CRITERION.....	30
O. O. Nalivaiko, L. M. Nuralieva, L. M. Syvolotska VERBAL AND NON-VERBAL METHODS OF ACTIVATION OF COGNITIVE BEHAVIOR OF EDUCATIONAL APPLICANTS IN THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES.....	40
I. Repko, I. Stepanets ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL WORK EFFICIENCY IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS.....	47
O. A. Serheieva, N. A. Lieshnova, L. V. Pavlova MOTIVATION AS A NECESSARY FACTOR IN THE ORGANIZATION OF NON-LINGUISTIC STUDENTS' SCIENTIFIC WORK.....	57
V. Yu. Fesenko, I. S. Sabatovskaya-Frolkina, Larisa V. Galiy PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING AND DEVELOPING THE COMPETENCE OF SELF-EDUCATION AND SELF-IMPROVEMENT OF TEACHERS.....	64
Shvedova Yaroslava FORMATION OF COMMUNICATIVE SKILLS OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION IN THE PROCESS OF STUDYING THE INTERFACULTY DISCIPLINE «GENERATIONS X, Y, Z AND THE CHALLENGES OF MODERNITY».....	71
Ganna Alieksieieva, Larysa Horbatiuk, Nataliya Kravchenko, Bohdan Kindzer ORGANIZATION OF STUDENTS' RESEARCH WORK IN THE CONDITIONS OF PROVIDING PROFESSIONAL ORIENTATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS.....	83
Ganna Alieksieieva, Olga Novak, Miziuk Viktoriia, Yuliia Saienko VISUALIZATION TECHNOLOGIES FOR MATERIAL DEVELOPMENT IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS.....	91
Maryna Azhazha, Oksana Zhukova, Jana Peliova, Veronika Shkrabiuk CONCEPTUAL GROUNDS FOR ADMINISTERING EDUCATION PROCESS IN MODERN WORLD.....	101
Volodymyr Mandragelia ONLINE LEARNING AND DIGITAL COMPETENCE: UKRAINE AND THE WORLD.....	109
O. O. Nalivaiko, A. O. Maliutina USE OF CHAT BOOTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION.....	117
Wladyslaw Wornalkiewicz, Olena Taranukha, Olena Fonariuk ONLINE LEARNING AT UNIVERSITIES: POLISH-UKRAINIAN EXPERIENCE.....	123
Yang Zhuang STRATEGY «ONE BELT-ONE ROAD» AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN CHINA.....	133

СОДЕРЖАНИЕ

Т. В. Григорчук ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ВАЖНЫХ КАЧЕСТВ МЕНЕДЖЕРА КАК ОСНОВЫ ЕГО КОМПЕТЕНТНОСТИ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ	7
С. В. Дембицкая, А. В. Кобылянский, С. С. Пугач ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ЗВО.....	15
Е. Н. Друганова РОЛЬ ДИСЦИПЛИН СВОБОДНОГО ВЫБОРА В ФОРМИРОВАНИИ У СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ «SOFT SKILLS»	23
Г. М. Мороз КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ФАРМАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ: РЕЗУЛЬТАТЫ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ РАБОТЫ ПО МОТИВАЦИОННОМУ КРИТЕРИЮ	30
А. А. Наливайко, Л. М. Нуралиева, Л. М. Сиволоцкая ВЕРБАЛЬНЫЕ И НЕВЕРБАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОИСКАТЕЛЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ	40
И. П. Репко, И. А. Степанец ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗАВЕДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ	47
Е. А. Сергеева, Н. А. Лешнева, Л. В. Павлова МОТИВАЦИЯ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ФАКТОР ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫЙ ФАКУЛЬТЕТОВ	57
В. Ю. Фесенко, И. С. Сабатовская-Фролкина, Л. В. Галий ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ САМООБРАЗОВАНИЯ И САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ	64
Я. В. Шведова ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ МЕЖФАКУЛЬТЕТСКОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «ПОКОЛЕНИЯ X, Y, Z И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ	71
А. Н. Алексеева, Л. В. Горбатюк, Н. В. Кравченко, Б. Н. Киндзер ОРГАНИЗАЦИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА	83
А. Н. Алексеева, О. М. Новак, В. А. Мизюк, Ю. А. Саенко ТЕХНОЛОГИИ ВИЗУАЛИЗАЦИИ ДЛЯ РАЗРАБОТКИ МАТЕРИАЛОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ.....	91
М. А. Ажажа, О. А. Жукова, Я. Пелиова, В. С. Шкрабьук КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО МИРА	101
В. А. Мандрагеля ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕ И ЦИФРОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ: УКРАИНА И МИР	109
А. А. Наливайко, А. А. Малютина ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЧАТ БОТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ	117
В. Ворналкевич, Е. Н. Тарануха, Е. В. Фонарюк ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕ В УНИВЕРСИТЕТАХ: ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИЙ ОПЫТ	123
Ян Чжуан СТРАТЕГИЯ «ОДИН ПОЯС-ОДИН ПУТЬ» И ЕЕ ВДЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КИТАЕ.....	133

УДК 378.046.4

DOI: 10.26565/2074-8167-2021-48-01

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРА ЯК ОСНОВИ ЙОГО КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Т. В. Григорчук

*Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01032
hryh@ukr.ne, <https://orcid.org/0000-0002-0395-1966>*

У статті розглянуто важливість професійної підготовки студентів, які в майбутньому стануть менеджерами та являтимуть собою найбільш вагомий ресурс розвитку підприємств і організацій. Вказано також і на те, що підготовка майбутніх менеджерів повинна здійснюватися за будь-яких умов, не зважаючи ані на економічні кризи, ані на пандемії, оскільки суспільство для того щоб існувати повинно виробляти матеріальні та нематеріальні блага і послуги. Відмічено, що серед основних причин сучасного трактування результату професійної підготовки в термінах компетенція/компетентність особливо слід виділити: наявність загальноєвропейської та світової тенденції до інтеграції, глобалізації світової економіки і гармонізації архітектури європейської системи вищої освіти, що пов'язується з Болонським процесом; універсальність ступенів, циклів навчання, забезпечення студентської та викладацької мобільності, міжнародного визнання документів про освіту, системи освітніх кредитів і їх впровадження; передбачається і певна термінологічна уніфікація. Однак, ми вбачаємо, що підвалинами компетентності менеджера є професійно важливі якості, які ми трактуємо як особливі, притаманні конкретній особистості-суб'єкту управлінської діяльності властивості, риси та психологічно зумовлені характеристики, здатні безпосередньо впливати на якість і ефективність цієї діяльності. Професійно-важливі якості здійснюють безпосередній вплив на ефективність професійної діяльності. Ми додаємо ще один параметр до ознак, що характеризують професійно важливі якості, а саме – «якість професійної діяльності». Запропоновано ряд важливих професійно важливих якостей, спроможних належним чином формувати компетентність майбутнього управлінця. При цьому вказані якості можуть розвиватися навіть за умов використання дистанційної форми навчання. Для їх реалізації передбачається використання окремих форм підготовки та ведення практичних занять під час викладання фахових навчальних дисциплін, спрямованих на виявлення вже сформованих, чи тих, що лише формуються професійно важливих якостей.

Ключові слова: професійно важливі якості; компетентність, компетенція, фахова підготовка менеджера, дистанційне навчання.

Т. В. Григорчук

Киевский национальный университет культуры и искусств,
г. Киев ул. Коновальца, 36, Киев, Украина, 01032

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ВАЖНЫХ КАЧЕСТВ МЕНЕДЖЕРА КАК ОСНОВЫ ЕГО КОМПЕТЕНТНОСТИ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье рассмотрена важность профессиональной подготовки студентов, которые в будущем станут менеджерами и будут представлять собой наиболее весомый ресурс развития предприятий и организаций. Указано также и на то, что подготовка будущих менеджеров должна осуществляться при любых условиях, несмотря ни на экономический кризис, ни на пандемии, поскольку общество для того чтобы существовать должно производить материальные и нематериальные блага и услуги. Отмечено, что среди основных причин современной трактовки результата профессиональной подготовки в терминах компетенция / компетентность особо следует выделить: наличие стремления к объединению социально-экономических систем разных стран Европы, гармонизации системы высшего образования; універсализация степеней, циклов обучения, обеспечение академической свободы передвижения студентов и преподавателей, нострификации документов об образовании на международном уровне, внедрение форм структурирования учебных дисциплин и системы контроля; предпологається і определена терминологическая унификация. Однако, мы видим, что основой компетентности менеджера является профессионально важные качества, которые мы трактуем как особые, присущие конкретной личности-субъекта управленческой деятельности свойства,

черты и психологически обусловленные характеристики, способные непосредственно воздействовать на качество и эффективность этой деятельности. Профессионально важные качества оказывают непосредственное влияние на эффективность профессиональной деятельности. Мы добавляем еще один параметр к признакам, характеризующих профессионально важные качества, а именно – «качество профессиональной деятельности». Предложен ряд важных профессионально важных качеств, способных должным образом формировать компетентность будущего управленца. При этом указанные качества могут развиваться даже при использовании дистанционной формы обучения. Для их реализации предполагается использование отдельных форм подготовки и ведения практических занятий при преподавании профессиональных учебных дисциплин, направленных на выявление уже сложившихся, или тех, что только формируются профессионально важных качеств.

Ключевые слова: профессионально важные качества; компетентность, компетенция, профессиональная подготовка менеджера, дистанционное обучение.

Taras Hryhorchuk

Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv E. Konovalets str., 36, Kyiv, Ukraine, 01032

FORMATION OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF THE MANAGER AS THE BASIS OF HIS COMPETENCE IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

Article considers the importance of professional training of students who will become managers in the future and will be the most important resource for the development of enterprises and organizations. It is also pointed out that the training of future managers should be carried out under any circumstances, regardless of economic crises or pandemics, as society in order to exist must produce material and intangible goods. It is noted that among the main reasons for the modern interpretation of the result of professional training in terms of competence / competencies should be noted: the presence of European and global tendency to integration, globalization of the world economy and harmonization of architecture of the European higher education system associated with the Bologna process; universalization of degrees, cycles of study, ensuring student and teacher mobility, international recognition of documents on education, the system of educational credits and their implementation; a certain terminological unification is also envisaged. However, we see that the basis of the manager's competence are professionally important qualities, which we interpret as special, specific to the individual subject of management activities properties, traits and psychologically determined characteristics that can harm the quality and effectiveness of this activity. Professionally important qualities have a direct impact on the effectiveness of professional activities. We add another parameter to the characteristics of professionally important qualities, namely – "quality of professional activity". A number of important professionally important qualities capable of properly forming the competence of the future manager are offered. In this case, these qualities can develop even with the use of distance learning. For their implementation it is envisaged to use certain forms of preparation and conduct of practical classes during the teaching of professional disciplines aimed at identifying already formed, or those that are just being formed professionally important qualities.

Key words: professionally important qualities; competence, competencies, professional training of the manager, distance learning.

Вступ. В умовах вільного ринку, який сьогодні панує практично у всіх галузях соціально-економічної діяльності людини, шлях до успіху його суб'єктів є дуже складним і непередбачуваним. Перманентні кризи, природні катаклізми, проблеми екології, а зараз ще й світова пандемія лише ускладнюють і так нелегкі процеси еволюції всіх сфер життєдіяльності людства. Проте, виробництво благ і послуг не може зупинитись навіть за таких складних обставин: людство не може не виробляти, бо воно не може припинити споживання. А щоб виробляти – слід забезпечити належний рівень ресурсного забезпечення та керування процесів виробництва, розподілу, обміну і споживання на всіх рівнях економічних систем.

Одним з найголовніших ресурсів сучасних підприємств, організацій, установ є, безумовно,

кваліфікований, професійний персонал. Завдяки такому персоналу вдається налагодити технологічні процеси, рух фінансових, матеріальних і нематеріальних активів, систему соціальних та партнерських взаємовідносин, а що найголовніше – систему управління підприємства чи організації. Саме тому підготовка менеджерів, здатних вирішувати вказані питання, ніколи не втрачає своєї актуальності, а в кризових умовах, за яких відсутня змога одержувати знання у традиційний спосіб, а практично вся інформація надається в дистанційній формі, лише підвищує свою значимість і цінність.

Мета та завдання. Метою дослідження є виявлення особливостей і характеристик професійно-важливих якостей менеджера як визначального чинника його компетентності та забезпечення їх формування в умовах дистан-

ційного навчання (ДН). Основними завданнями дослідження для нас є: визначення сутності професійно важливих якостей (ПВЯ), а також виявлення джерел їх виникнення та розвитку; аналіз особливостей та характеристик ПВЯ менеджера; висунення пропозицій щодо забезпечення формування ПВЯ як складової компетентності менеджера засобами ДН.

Методи дослідження. В межах дослідження нами найбільш активно використовувалися методи аналізу, синтезу та системний підхід. Аналіз надав нам можливості для виявлення місця ПВЯ у безпосередній фаховій підготовці майбутніх менеджерів. Завдяки синтезу вдалося віднайти взаємозв'язок між ПВЯ і можливим забезпеченням їх формування в процесі дистанційного навчання. Використання системного підходу надало нам змогу дійти висновків про те, що ПВЯ це особливі властивості та психологічно зумовлені характеристики менеджера, здатні безпосередньо впливати на якість і ефективність його діяльності. Також ми виявили системну єдність ПВЯ та компетентності, тобто кваліфікаційних показників особистості, що претендує на виконання певних фахових завдань у різних сферах діяльності та результуючий показник суми набутих знань і одержаних навичок випускника навчального закладу, де ПВЯ є базисом формування компетентного фахівця. Інформаційну базу дослідження становлять результати аналізу публікацій з обраної теми, власний досвід і практика роботи в закладах освіти та бізнесу, діалоги з експертами та колегами.

Результати. Загалом, питання формування (ПВЯ) менеджера належить до питань, що цікавить багатьох дослідників і вчених, про що свідчить широке коло аспектів за яким воно вивчається. Зокрема ретроспективний аналіз професійної підготовки менеджерів ми знаходимо в працях О. Ельбрехт [3, с. 14], яка відстежує процес еволюції бізнес-освіти в англійських країнах і вказує на три основні періоди їх розвитку: 1) початок ХХ ст. впродовж якого відбулося формування перших професійних шкіл бізнесу; 2) друга половина ХХ ст., внаслідок активного зростання бізнесу в різноманітних галузях; 3) з кінця ХХ ст. і до наших днів здійснюється пошук нових форм та методів роботи менеджерів і, відповідно, реформування менеджерської освіти внаслідок збільшення рівня конкурентної боротьби на різних типах ринків. Даний аналіз вказує на те, що на професійну підготовку менеджера впливають чинники зовнішнього макросередовища, сила яких змінюється в межах конкретних історичних періодів.

Особливо часто ПВЯ фахівця розглядаються як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками як предметна база процесів формування його компетентності. Зокрема, позицій компетентнісного підходу дотримується дослідниця Н. Черненко, яка вказує на те, що формування ПВЯ, як невід'ємної частки базових компетентностей майбутніх економістів, неможливе без загальноосвітньої компетентності як однієї з головних та найважливіших умов досягнення професіоналізму, конкурентоздатності на ринку праці [7]. Вказані думки є важливими для нас, оскільки професійна діяльність менеджера покликана сприяти досягненню запланованих економічних результатів. Тих же позиції та схожих думок дотримується В. Безрук [1]. Автор стверджує, що під компетентністю слід вбачати професійно важливі якості, здатні забезпечити результативність у стратегічному форматі щодо діяльності людського потенціалу в різних галузях суспільно-економічних систем. Відповідно – вони забезпечують координацію діяльності організацій, планування, управління тощо.

Врахування психологічних особливостей в структурі ПВЯ під час формування професійної компетентності розглядає в своїх дослідженнях Т. Погорелова, яка, на основі експериментальних досліджень і зроблених висновків, пропонує власне бачення щодо формування психограм випускників вищих навчальних закладів [5], очевидно й тих, що здійснюють підготовку менеджерів. Близьких поглядів дотримуються і Т. Щербакова та Л. Седлецкая, досліджуючи психологічну компетентність підприємців. Авторки вважають, що підприємницька діяльність є складною системою соціальних взаємовідносин, а тому підприємці, як суб'єкти цієї системи повинні бути наділені особливою психологічною компетентністю [9]. Ця думка для нас є дуже важливою, бо, як відомо, праця менеджера тісно пов'язана з підприємницькою діяльністю як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі підприємства чи організації.

Представлення ПВЯ в контексті компетентності широко представлено у працях зарубіжних вчених, окремих представників серед яких вважають пропагандистами та активними промоторами компетентнісного підходу в підготовці спеціаліста. Зокрема, в теоретичному, методологічному аспекті досліджувану нами проблему висвітлювали такі вчені як Д. МакКлеланд [14], В. Фрейзі [11] та інші. В прикладному, власне методичному аспекті, зокрема, під час формування вимог до результатів освітніх

стандартів щодо рівня підготовки спеціаліста, відтворення здобутих компетенцій у діяльності професіонала тощо показали себе Р. Джонс [12], Х. Лівайн [13] та інші.

Зважаючи на доробки вітчизняних та зарубіжних вчених, ми бачимо, що взяті нами для дослідження питання є важливими та вимагають подальшого вивчення, оскільки знаходяться в процесі еволюційної динаміки. Так само й зараз, в період пандемічної кризи, слід здійснювати науковий пошук. Вказані обставини пов'язані з наявністю певного протиріччя між необхідністю підготовки конкурентоспроможного фахівця та відсутності рекомендацій щодо формування його ПВЯ в умовах ДН, застосування якого викликано кризовою ситуацією. Такий стан справ і необхідність висунування пропозицій щодо подолання виявленого протиріччя зумовлює актуальність нашого дослідження та дає змогу визначити його мету та завдання.

Зараз достатньо короткого погляду в минуле професійної підготовки фахівців-управлінців, щоб відчувати значну різницю в термінологічному ряді означень результуючих чинників навчання. На початку ХХ століття ними були такі категорії як «знання», «уміння», «навички», з середини ХХ століття – «професійно-важливі якості», а з 80-их років вводяться поняття «компетенція», «компетентність», які зараз міцно закріпились у лексиці як інституцій з фахової підготовки, так і роботодавців. Очевидно, що такий стан справ зумовили певні передумови.

Серед основних причин сучасного трактування результату професійної підготовки в термінах компетенція/компетентність і, відповідно, широкого застосування компетентнісного підходу, особливо слід виділити три моменти: по-перше, наявність загальноєвропейської та світової тенденції до інтеграції, глобалізації світової економіки, і, зокрема, неухильно наростаючі процеси гармонізації архітектури європейської системи вищої освіти, що пов'язується з Болонським процесом, який, на жаль, реалізується в нашій країні ще не повною мірою. Суттєво й те, що разом з універсалізацією ступенів, циклів навчання, забезпечення студентської та викладацької мобільності, міжнародного визнання документів про освіту, системи освітніх кредитів і їх впровадження, Болонський процес передбачає і певну термінологічну уніфікацію [6], що відноситься і до таких термінів, як компетенція/компетентність.

Одним з перших дослідників сприйняття термінів компетенція/компетентність з позиції філології вважається Наом Чомські [8],

який науково обґрунтував їх з позиції синтаксису. Водночас ми розмежовуємо поняття «компетенція» і «компетентність» на підставі потенційне – актуальне, когнітивне – особистісне. Відповідно, під «компетенцією», на нашу думку, слід розуміти наявну, попередньо створену характеристику особистості, що базується на інтелекті, знаннях і особистісно-зумовлених соціально-професійних і культурних якостях людини, а «компетентність» пояснювати як об'єднуючу характеристику якостей майбутнього фахівця, результат його підготовки для виконання діяльності в певних галузях (компетенціях).

Це означає, що компетенція являє собою новоутворення у структурі якості особи, що навчається в системі вищої професійної освіти, яке формується впродовж освітнього циклу в рамках освітньої системи і доводить те, що компетентністю є не просто сукупність компетенцій, а сукупність компетенцій, актуалізованих в певних видах діяльності, в нашому випадку в управлінській діяльності. Компетентність є мірою актуалізації компетенцій в процесі їх розвитку, пов'язана з самоактуалізацією особистості майбутнього фахівця у відповідних видах діяльності. Можна вести мову про те, що компетентність є «ядром» або «підвалиною» професіоналізму і базою, на якій зростає майстерність професіонала [2].

Коли ж йдеться про ПВЯ, то тут ми знаходимо багато різночитань у їх трактуваннях та поясненнях. Однак, на основі певної систематизації, описаної Н. Олександровою, можна виділити три основні підходи до тлумачення ПВЯ:

- психологічний, згідно з яким важливі якості впливають на ефективність професійної діяльності;
- акмеологічний, за якого ПВЯ сприяють успішному оволодінню певною професією та є необхідними для засвоєння спеціальних знань і навичок, розвитку здібностей;
- ергономічний, де ПВЯ демонструють себе в якості професійних вимог до особистості фахівця [4].

Згідно з аналізом вказаних підходів, можна дійти висновку, що в основі ПВЯ лежать психологічні особливості особистості, оскільки акмеологічний та ергономічний підходи є нічим іншим, ніж доповненням, своєрідним ієрархічним продовженням психологічного. Підтвердженням цієї позиції є те, що прихильники акмеологічного підходу розглядали ПВЯ з точки зору професіоналізму як певного набору характеристик особистості (в т.ч. психологічних),

що необхідні для засвоєння спеціальних знань, здібностей та навичок для успішного оволодіння певною професією та досягнення відповідного рівня професіоналізму. Прихильники ергономічного підходу вивчали ПВЯ як необхідні умови забезпечення ефективної роботи людини в техніко-технологічному середовищі та професійні вимоги до особистості фахівця. А особистість фахівця у своїй структурі, очевидно, має набір психологічних якостей. Тобто, ПВЯ в своїй основі є певним набором психологічних чинників особистості майбутнього професіонала, хоч і дана обставина пояснюється дослідниками у різний спосіб.

Однак, серед різноманітності думок і підходів до трактування ПВЯ, можна виявити один чинник, що є спільним для основної маси думок. Цим чинником є твердження про те, що ПВЯ здійснюють безпосередній вплив на ефективність професійної діяльності. Нам хотілося б додати ще один параметр до ознак, що характеризують ПВЯ, а саме «якість професійної діяльності», окрім «ефективності професійної діяльності». Це, в нашому випадку, не буде тавтологією, оскільки якість діяльності тут виступатиме як результат впливу якостей особистості професіонала.

Проведений вище аналіз дає нам змогу дещо звузити коло різночитань щодо трактування ПВЯ та запропонувати власне визначення. Отже, *професійно-важливі якості – це особливі, притаманні конкретній особистості-суб'єкту фахової діяльності властивості, риси та психологічно зумовлені характеристики, здатні безпосередньо впливати на якість і ефективність обраної діяльності. У випадку ПВЯ менеджера йтиметься про управлінську діяльність.*

Якими ж, насправді, ПВЯ має бути наділений хороший менеджер? Відповіді на це запитання знайти неважко, оскільки в сучасному глобалізованому інформаційному суспільстві їх безліч. Складніше вибрати ту структуру ПВЯ яка найбільш повно може бути забезпечена процесом професійної підготовки, а ще складніше ту, що може бути повною мірою реалізована в процесі ДН.

Ми обираємо для себе структуру, запропоновану Т. Барвіком з групи The Muse Editor, який пропонує належні, на нашу думку, основні професійні якості доброго менеджера [10]. До кожної із якостей ми висуватимемо власні пропозиції щодо можливостей їх формування в процесі ДН, які ми впродовж 2020-2021 навчального року використовуємо при викладанні курсів «Персональний брендинг» і «Мар-

кетинг» в Київському національному університеті культури і мистецтв.

1. *Самоусвідомлення.* Щоб стати хорошим керівником слід почати з розуміння своїх власні недоліки, оскільки перш за все, керівник повинен керувати собою. Якщо менеджер не розуміє своїх сильних і слабких сторін і того, як його темперамент, переконання та досвід впливає на рішення, він втрачає власні бали.

ДН – виконання домашнього практичного завдання у вигляді есе. Приблизна тема: «Мої особисті якості та їх втілення в майбутній професії». Дану роботу можна повторювати на різних курсах з акцентом на нові масиви одержаних знань і практичних навичок.

2. *Розширення можливостей.* Менеджеру може хотітися (а іноді це й простіше) виконати чужу роботу самому. Добрі керівники не роблять цього – вони тренують підлеглих. Це передбачає регулярне забезпечення зворотного зв'язку, розвиток навичок вирішення проблем у співробітників та встановлення загальних цілей, з одночасним наданням команді можливостей з'ясування того, як вона цих цілей досягне.

ДН – виконання практичних завдань у формі міні проектів малими (3-5 осіб) групами. На кожен міні проект призначається окремий менеджер. Захист проекту у відео режимі, оцінюється робота менеджера щодо розподілу завдань, членів групи – щодо виконання завдань.

3. *Комунікативна функція.* Спілкування – це більше, ніж просто обмін інформацією з працівниками. Керівникам потрібно комунікувати, розширювати простір власного мислення та бути більш прозорими. Завдяки зростанню більш гнучких форм роботи, таких як віддалена чи дистанційна робота, ефективно та часте спілкування є ще більш важливим.

ДН – ділова гра «Збори он-лайн» (пов'язана з попереднім пунктом «Розширення можливостей»). Менеджер проекту проводить короткі збори щодо розподілу обов'язків між підлеглими в процесі виконання даного проекту. Члени малої групи вступають в діалог на предмет уточнення завдань, додаткових пояснень, обґрунтовують відмови від виконання завдань тощо.

Інший варіант для ДН. Індивідуальна письмова робота – розгорнутий план проекту з графіком виконання робіт, детальними інструкціями для підлеглих і часом виконанням (перевірка здатності писемного мовлення).

4. *Емпатія.* Спілкування може бути ефективним, лише за умов, коли воно добре сприйняте адресатом. Керівник може мати найкращі плани та побажання, але якщо люди не довіря-

ють йому, вони не підтримають його бачення. Тому навіть за негативних результатів роботи підлеглих слід знайти можливості для заохочення замість критики, потім вислухати короткі звіти і в м'якій формі висловити свою думку про реальний стан справ.

ДН – індивідуальна письмова практична робота. Тема: «Реакція менеджера на негативну роботу його команди». Завдання розробляє викладач. Оцінюється максимальний рівень толерантності тексту (а не загравання з працівниками), при цьому має бути помітною реакція на всі виявлені недоліки.

5. *Виховання.* Підлегли – це не просто співробітники, нерідко вони є згуртованою спільнотою. Добрий менеджер має сприяти відчуттю згуртованості, встановлюючи мету для групи підлеглих, щоб кожен міг відчувати, що робить свій внесок, і допомогти співробітникам відчувати підтримку, щоб вони могли бути собою і виконувати свою роботу найкраще.

ДН – практичне заняття малими групами з формування нового проєкту. Обов'язкова умова – призначення керівника проєкту з іншої малої групи. Його завдання: познайомитися з учасниками групи; виявити їхні сильні сторони та розподілити обов'язки між ними. Оцінюється робота керівника щодо розподілу обов'язків і виконання завдань учасниками групи.

6. *Стратегічне бачення.* Менеджер повинен вміти збалансовувати повсякденні операції із загальними завданнями. Слід мати можливість робити стратегічні паузи, щоб відокремити сигнал від шуму; встановити зв'язки, яких працівники не могли встановити в даний момент; визначити пріоритети щодо руху вперед; оцінювати поступ через рівні проміжки часу та продумувати найбільш ефективні способи дій.

ДН – практичне заняття он-лайн малими групами (спільна робота з використанням «мозкового штурму»). Розробити стратегію просування проєкту, що розроблявся раніше. Запропонувати час початку реалізації проєкту та заходи щодо оцінки його ефективності. Оцінюється робота членів групи відповідно до рекомендацій менеджера, а робота менеджера згідно з думками учасників групи.

7. *Бути на своєму місці.* Це означає, що менеджер робить те, що повинен робити. Що б не було потрібно команді менеджера, він повинен забезпечити це для неї. Менеджер – це адвокат, він діє від імені команди, знаходить для неї ресурси, рекламує, критикує, тренує і просто завжди разом з командою.

ДН – індивідуальна письмова практична робота. Розробити план (сценарій) тренінгових заходів, які об'єднують в собі навчання, формування нових ідей розвитку бізнесу та відпочинку. Тривалість заходу – до 48 год. Місце проведення – поза офісом. Оцінювання на основі перехресної перевірки робіт (одні студенти перевіряють роботи інших і виносять рекомендації щодо оцінки).

Кожна з указаних ПВЯ спроможна вплинути на формування окремих компетентностей менеджера. Зокрема, беручи до уваги Освітні програми підготовки фахівця-менеджера соціокультурної діяльності (бакалавра), неважко простежити в яких рівнях окремих компетентностей відобразатимуться вказані вище ПВЯ.

1. Компетентність (загальна) «Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях». ПВЯ – самоусвідомлення; емпатія; виховання; бути на своєму місці.

2. Компетентність (загальна) «Здатність планувати та управляти часом». ПВЯ – самоусвідомлення; розширення можливостей; комунікативна функція; бути на своєму місці.

3. Компетентність (загальна) «Здатність до пошуку, оброблення й аналізу інформації з різних джерел». ПВЯ – розширення можливостей; комунікативна функція; стратегічне бачення.

4. Компетентність (загальна) «Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми». ПВЯ – розширення можливостей; комунікативна функція; виховання; стратегічне бачення; бути на своєму місці.

5. Компетентність (загальна) «Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети» ПВЯ – емпатія; виховання; стратегічне бачення; бути на своєму місці.

6. Компетентність (спеціальна) «Здатність аналізувати і структурувати організаційну, управлінську проблеми та знаходити конструктивні рішення». ПВЯ – розширення можливостей; комунікативна функція; емпатія, стратегічне бачення.

7. Компетентність (спеціальна) «Здійснювати розподіл повноважень і відповідальності на основі їх делегування». ПВЯ – розширення можливостей; комунікативна функція; виховання; стратегічне бачення; бути на своєму місці.

8. Компетентність (спеціальна) «Здатність дотримуватися норм професійної етики в процесі вирішення соціальних, культурних, економічних питань». ПВЯ – самоусвідомлення; емпатія; виховання; бути на своєму місці.

Схожі засоби реалізації ПВЯ матимуть прояв практично в усіх як загальних, так і фа-

хових компетентностях майбутніх менеджерів, оскільки вказані ПВЯ демонструватимуть процес професійного становлення особи, що навчається. Сумарно вони сприятимуть формуванню Інтегральної компетентності, тобто «Здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у соціокультурній сфері, у сфері освіти та науки, креативної економіки і культуро-творчих практик, що передбачає застосування теорій та методів менеджменту культури і характеризується комплексністю та невизначеністю умов».

При цьому слід мати на увазі, що, як свідчить практика, не всі студенти досягатимуть планового рівня оволодіння професійними якостями в умовах дистанційного навчання, хоча, як і у випадку традиційної його форми. Разом з тим, хто працюватиме продуктивно та успішно, матиме значний потенціал у посіданні сильних позицій у конкурентному середовищі ринку праці.

Обговорення та висновки. Отже, в результаті наших досліджень було з'ясовано, що про-

фесійно важливі якості менеджера – це особливі, притаманні конкретній особистості-суб'єкту управлінської діяльності властивості, риси та психологічно зумовлені характеристики, здатні безпосередньо впливати на якість і ефективність цієї діяльності. Добрий менеджер повинен володіти певним набором ПВЯ, який дасть йому змогу самоідентифікуватися, визначитися з власними позиціями в команді працівників, мотивувати їх до виконання завдань, а також сприяти їхній роботі. На практиці ПВЯ – це базис створення компетентностей, а значить і основа професіоналізму. Не зважаючи на перманентні кризові явища, які нерідко не дають змоги одержувати знання у традиційний спосіб, ПВЯ можуть і повинні формуватися засобами дистанційного навчання через педагогічні розробки відповідних практичних завдань. В майбутніх дослідженнях доцільно було б, на нашу думку, виявити особливості професійно-важливих якостей менеджера в кризових явищах і в процесі подолання криз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Безрук В. Теоретична ідентифікація компетентності у контексті сучасних дослідницьких підходів. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 2 (51). ч. 1. С. 35-40.
2. Григорчук Т. В. Структура компетенцій фахівців з маркетингу суб'єктів соціокультурної сфери. *Молодий вчений*. № 3 (55). 2018. С. 527-531.
3. Ельбрехт О. М. Підготовка менеджерів у вищих навчальних закладах Великої Британії, Канади, США. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Спец.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ. 2010. 46 с.
4. Олександрова Н. Сутність поняття «професійно важливі якості». Новий Колегіум: науковий інформаційний журнал. ХНУРЕ. Харків. 2011. №4. С. 53-58.
5. Погорелова Т.Ф. Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків, ХНЕУ імені Семена Кузнеця. 11-12 червня 2014. С. 245-250.
6. Селезнева Н. А. Размышления о качестве образования: международный аспект. Высшее образование сегодня. № 4. 2004. С. 3-26.
7. Черненко Н. Формування професійно важливих якостей як базовий складник підготовки майбутніх фахівців економічної галузі. *Освітологічний дискурс*, 2021, № 1 (32). С. 52-68.
8. Чомский Н. Аспекты теории синтаксиса. Москва: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 1999. 258 с.
9. Щербакова Т. Н. Седлецкая Л. В. Психологическая компетентность предпринимателя как субъекта социального взаимодействия. Монография. Ростов на Дону: СКНЦ ВШ, 2004. 191 с.
10. Barwick T. What It Takes to Be a Great Manager. The Muse Editor Group of Coworkers. URL: <https://www.themuse.com/advice/qualities-of-a-good-manager>
11. Frazee, V. Competencies emerge in hiring, training and pay. *Personnel Journal*, 1996. № 75(9), p. 24.
12. Jones, R. G. Raising the bar: Using competencies to enhance employee performance. *Managing individual performance: An approach to designing an effective performance management system. Personnel Psychology*, 1997, Summer. № 50 (2), pp. 529-532.
13. Levine, H. Z. Raising the bar: Using competencies to enhance employee performance. *Compensation and Benefits Review*, 1997. № 29(4), pp. 62-63.
14. McClelland, D. C. Testing for competence rather than intelligence. *American Psychologist*, 1973, January. № 28, pp. 1-14.

REFERENCES:

1. Bezruk, V. (2017), Teoretychna identyfikatsiya kompetentnosti u konteksti suchasnykh doslidnyts'kykh pidkhodiv. [Theoretical identification of competence in the context of modern research approaches]. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya*. Issue 2 (51). Part 1. 35-40 (in Ukrainian).
2. Hryhorchuk, T. V. (2018), Struktura kompetentsiy fakhivtsiv z marketynhu subyektiv sotsiokul'turnoyi sfery. [The structure of competencies of marketing specialists of socio-cultural entities]. *Molodyy vchenyy*. No 3 (55). berezen. 527-531 (in Ukrainian).
3. Elbrekht, O. M. (2010), Pidhotovka menedzheriv u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Velykoyi Brytaniyi, Kanady, SSHA. [Training of managers in higher educational institutions of Great Britain, Canada, USA]. (Abstract of Doctor's thesis). Kyiv, Ukraine (in Ukrainian).
4. Oleksandrova, N. (2011), Sutnist' ponyattya «profesiyno vazhlyvi yakosti». [The essence of the concept of «professionally important qualities»]. *Novyy Kolehium : naukovyy informatsiynyy zhurnal*. 4. 53-58 (in Ukrainian).
5. Pohoryelova, T. F. (2014), Psykholoho-pedahohichni problemy stanovlennya suchasnoho fakhivtsya. [Psychological and pedagogical problems of becoming a modern specialist]. *International scientific-practical conference – 2014, June 11-12 (245-250)*. Kharkiv, KhNEU n. a. Semen Kuznets (in Ukrainian).
6. Selezneva, N. A. (2004), Razmyshleniya o kachestve obrazovaniya: mezhdunarodnyy aspekt. [Reflections on the quality of education: an international aspect] *Vyssheye obrazovaniye segodnya*. 4. 3-26 (in Russian).
7. Chernenko, N. (2021), Formuvannya profesiyno vazhlyvykh yakostey yak bazovyy skladnyk pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv ekonomichnoyi haluzi. [Formation of professionally important qualities as a basic component of training future professionals in the economic field]. *Osvitlohichnyy dyskurs*. 1 (32). 52-68 (in Ukrainian).
8. Chomskiy, N. (1999), *Aspekty teorii sintaksisa*. [Aspects of the theory of syntax]. Moscow: BGK n. a. I. A. Boduena de Kurtene (in Russian).
9. Shcherbakova, T. N. Sedletskaya L. V. (2004) *Psikhologicheskaya kompetentnost' predprinimatelya kak sub'yekta sotsial'nogo vzaimodeystviya*. [Psychological competence of an entrepreneur as a subject of social interaction]. Monograph. Rostov-on-Don. : SKNTs VSh (in Russian).
10. Barwick, T. *What It Takes to Be a Great Manager*. The Muse Editor Group of Coworkers. Retrieved from: <https://www.themuse.com/advice/qualities-of-a-good-manager>
11. Frazee, V. (1996), Competencies emerge in hiring, training and pay. *Personnel Journal*. 75(9), 24.
12. Jones, R. G. (1997), Raising the bar: Using competencies to enhance employee performance. Managing individual performance: An approach to designing an effective performance management system. *Personnel Psychology*. Summer. 2, 529-532.
13. Levine, H. Z. (1997), Raising the bar: Using competencies to enhance employee performance. *Compensation and Benefits Review*. 29 (4), 62-63.
14. McClelland, D. C. (1973), Testing for competence rather than intelligence. *American Psychologist*. January, 28, 1-14.

УДК 337.3:657.1:658.1

DOI: 10.26565/2074-8167-2021-48-02

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗВО

С. В. Дембіцька

Вінницький національний технічний університет
Хмельницьке шосе 95, Вінниця, Україна, 21000
sofiyadem13@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-2005-6744>

О. В. Кобилянський

Вінницький національний технічний університет
Хмельницьке шосе 95, Вінниця, Україна, 21000
akobilanskiy@gmail.com orcid.org/0000-0002-3430-5879

С. С. Пугач

Вінницький національний технічний університет
Хмельницьке шосе 95, Вінниця, Україна, 21000
qwertsss262@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-8757-6974>

У статті розглядається проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічних спеціальностей. Актуальність поданого дослідження полягає в тому, що зміна знанневого на компетентнісний методологічний підхід у вищій школі, у відповідності до світових тенденцій, визначає потребу у вдосконаленні змісту поняття компетентності майбутніх фахівців економічних спеціальностей. Метою та завданням статті є визначення структури професійної компетентності майбутніх фахівців з економіки, а також особливостей формування працезахоронної та правової компетентностей студентів економічних спеціальностей як складових їхньої професійної компетентності. Для досягнення окресленої мети використанні такі загальні методи дослідження: узагальнення, порівняння, систематизація й абстрагування. Обґрунтовано структуру професійної компетентності майбутніх фахівців економічних спеціальностей, яка містить діяльнісну й особистісну складові та визначається вимогами роботодавців до кваліфікації найманих працівників. Окреслено шляхи вдосконалення навчального процесу з метою формування працезахоронної та правової компетентностей майбутніх фахівців економічних спеціальностей, як важливої складової їхньої професійної компетентності. Зокрема, як-от: пошук й обґрунтування теоретичних і методологічних засад формування правової та працезахоронної компетентностей майбутніх фахівців-економістів; мотивація студентів економічних спеціальностей до вивчення правових і безпекових дисциплін; вивчення й адаптація позитивного зарубіжного досвіду, а також розробка відповідного методичного забезпечення тощо. Встановлено, що подальшого дослідження потребує визначення й обґрунтування психолого-педагогічних умов реалізації моделі формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей в процесі навчання в закладах вищої освіти.

Ключові слова: заклади вищої освіти, фахівці економічних спеціальностей, професійна підготовка, професійна компетентність, вдосконалення навчального процесу, працезахоронна компетентність, правова компетентність.

С. В. Дембицкая, А. В. Кобылянский, С. С. Пугач

Винницкий национальный технический университет
Хмельницкое шоссе 95, Винница, Украина, 21000

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ЗВО

В статье рассматривается проблема формирования профессиональной компетентности будущих специалистов экономических специальностей. Актуальность представленного исследования заключается в том, что изменение знаниевого на компетентностный методологический подход в высшей школе в соответствии с мировыми тенденциями определяет потребность необходимости в разработке содержания понятия компетентности будущих специалистов экономических специальностей.

Целью и задачей статьи является определение структуры профессиональной компетентности будущих специалистов по экономике, а также особенностей формирования трудоохранной и правовой компетентности студентов экономических специальностей как составляющей их профессиональной компетентности. Для достижения намеченной цели использованы такие общие методы исследования: обобщение, сравнение, систематизация и абстрагирования. Обоснованно структуру профессиональной компетентности будущих специалистов экономических специальностей, которая содержит деятельностную и личностную составляющие, и определяется требованиями работодателей к квалификации наемных работников. Определены пути совершенствования учебного процесса с целью формирования трудоохранной и правовой компетентностей будущих специалистов экономических специальностей, как важной составляющей их профессиональной компетентности. В частности, такие как: поиск и обоснование теоретических и методологических основ формирования правовой и трудоохранной компетентностей будущих специалистов-экономистов; мотивация студентов экономических специальностей к изучению правовых и безопасности дисциплин; изучение и адаптация положительного зарубежного опыта, а также разработка соответствующего методического обеспечения и тому подобное. Установлено, что дальнейших исследований требует определение и обоснование психолого-педагогических условий реализации модели формирования профессиональной компетентности студентов экономических специальностей в профессиональном обучении в учреждениях высшего образования.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, специалисты экономических специальностей, профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, совершенствование учебного процесса, трудоохранная компетентность, правовая компетентность.

S. V. Dembitskaya, A. V. Kobylansky, S. S. Pugach

Vinnitsia National Technical University

95 Khmel'nitskoe highway, Vinnitsia, Ukraine, 21000

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF ECONOMIC SPECIALTIES IN ZVO

The article deals with the problem of the formation of professional competence of future specialists in economic specialties. The relevance of the presented research lies in the fact that the change of knowledge to competence-based methodological approach in higher education in accordance with global trends determines the need to develop the content of the concept of competence of future specialists in economic specialties. The purpose and objective of the article is to determine the structure of the professional competence of future specialists in economics, as well as the features of the formation of labor protection and legal competence of students of economic specialties as a component of their professional competence. To achieve the intended goal using such general research methods: generalization, comparison, systematization and abstraction. The structure of the professional competence of future specialists in economic specialties is substantiated, which contains the activity and personal components, and is determined by the requirements of employers for the qualifications of employees. The ways of improving the educational process in order to form the labor protection and legal competence of future specialists in economic specialties, as an important component of their professional competence, have been determined. In particular, such as: search and substantiation of theoretical and methodological foundations for the formation of legal and labor protection competence of future specialists-economists; motivation of students of economic specialties to study legal and security disciplines; study and adaptation of positive foreign experience, as well as the development of appropriate methodological support and the like. It was found that further research requires the definition and substantiation of psychological and pedagogical conditions for the implementation of the model of the formation of professional competence of students of economic specialties in vocational training in higher education institutions.

Key words: higher educational institutions, specialists in economic specialties, professional training, professional competence, improvement of the educational process, labor protection competence, legal competence.

Вступ. Початок XXI століття характеризується інтенсивним інноваційним розвитком суспільства. При цьому посилилися процеси світової інтеграції, що в свою чергу має відобразитися на системі професійної підготовки майбутніх фахівців. Враховуючи глобалізацію економіки та світових ринків, потребу напра-

цювання єдиних міжнародних принципів ведення фінансової звітності, проблема підготовки кваліфікованих фахівців економічних спеціальностей набуває першочергового значення.

Постановка проблеми. Зміна знаннєвого на компетентнісний методологічний підхід у вищій школі у відповідності до світових тенденцій

визначає потребу необхідність в розробці змісту поняття компетентності майбутніх фахівців та обґрунтування її структурних компонентів.

Обґрунтування змісту професійної компетентності майбутніх економістів та пошуки ефективних шляхів її формування здійснено низкою науковців, зокрема Н. Васаженко, С. Дембіцькою, О. Грибановою, Л. Дибковою, О. Кобилянським, І. Кобилянською, С. Пугачем, Н. Самарук та іншими.

До складу професійної компетентності майбутніх фахівців економічних спеціальностей науковці включають певні компетентності, що на думку останніх, сприяють ефективному виконанню професійних обов'язків. Зокрема, Л. Дибкова обґрунтувала структуру професійної компетентності майбутніх економістів, яка містить компетенції в сфері майбутньої професійної діяльності, компетенції в інших сферах професійної діяльності, інформаційну та комунікативну компетенції, а також компетенцію в сфері особистісних якостей [3, с. 6].

Н. Самарук до компонентів професійної компетентності майбутнього фахівця економічного профілю відносить: компетенцію в економічній галузі; інформаційно-комп'ютерну компетенцію, комунікативну компетенцію, компетенцію у сфері самовизначення та саморегуляції, а також виробничо-діяльнісну компетенцію [10].

Н. Мушинська стверджує, що структура професійної компетентності майбутніх економістів повинна складатися з таких компетенцій: в сфері економічної діяльності; в інших сферах професійної діяльності; виробничо-діяльнісна; інформаційно-комп'ютерна; комунікативна; в сфері самовизначення та саморегуляції особистісних якостей [6, с. 6].

О. Токарчук вважає за потрібне включити до цього переліку математичну компетентність, під якою розуміє «інтегральну властивість особистості, що передбачає: наявність ґрунтовних, інтегрованих економіко-математичних знань з математичних дисциплін; здатність використовувати математичні теорії, закони та методи для дослідження та прогнозування економічних процесів; стійку мотивацію та систему цінностей і прагнень до покращення професійної діяльності засобами математичних дисциплін» [12, с. 21]. С. Пугач також обґрунтував потребу в формуванні правової компетентності майбутніх економістів, оскільки в їхній професійній діяльності вони несуть юридичну відповідальність за прийняті рішення [8, с. 122].

Крім того, окремі компетенції економістів частково розкриті в дослідженнях М. Яковлева

(формування загальнокультурної компетентності), Н. Боярчук, Л. Нічуговської, Н. Шостаківської (формування фахової компетенції), О. Любченко, Т. Дніпровської (формування управлінської компетенції), Л. Савчук, В. Безпалової (формування інформаційної компетенції), І. Зарубінської (формування соціальної компетенції), Л. Бойко (формування соціокультурної компетенції), С. Хоцкіної (формування комунікативної компетенції), І. Головатенко (формування професійної компетентності майбутніх економістів у процесі вивчення математичних дисциплін), Л. Богославець (формування мовної компетентності майбутніх економістів у процесі фахової підготовки), І. Заюков й О. Мартинів (особливості підготовки майбутніх економістів до збереження здоров'я шляхом популяризації здорового способу життя) та інші.

Мета та завдання статті полягає у визначенні структури професійної компетентності майбутніх фахівців з економіки, особливостей формування працезохоронної та правової компетентностей студентів економічних спеціальностей як складової їхньої професійної компетентності.

Методи дослідження. В процесі наукового пошуку, результати якого проаналізовано в даній статті, були проаналізовані науково-методичні публікації з проблеми дослідження, узагальнено наявні практичні напрацювання та власний педагогічний досвід щодо особливостей формування компетентності з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців економічних спеціальностей. Для досягнення окресленої мети використанні такі загальні методи дослідження: абстрагування, узагальнення, порівняння та систематизація.

Результати. Керуючись результатами дослідження В. Болотова та В. Серикова, вважаємо, що зміст професійної компетентності має розкриватися в таких практично орієнтованих ситуаціях:

1) здатність пізнавати навколишній світ, інформацію щодо майбутньої професійної діяльності;

2) здатність до використання в практичній діяльності сучасних техніки та технологій;

3) здатність до ефективною суб'єкт-суб'єктної взаємодії та адекватного оцінювання власних вчинків;

4) здатність швидко й ефективно виконувати професійні функції;

5) вміння вільно орієнтуватися в нормативно-правових нормативних документах і діяти відповідно до них;

б) вміння, за потреби, розв'язувати певні проблеми щодо самовизначення, безпечної життєдіяльності, здатність до розв'язання конфліктних ситуацій [1, с. 11-12].

Відповідно до цього, наше бачення структури професійної компетентності майбутніх фахівців з економіки зображено на рис.1.

Розглянемо такі підструктури професійної компетентності майбутніх фахівців з економіки як працезахоронна та правова компетентності й обґрунтуємо їх взаємозв'язки.

Безпека життєдіяльності та охорона праці у 2011 році були визначені нормативними дисциплінами для студентів закладів вищої освіти, що включалися в освітні програми підготовки фахівців усіх спеціальностей. Нормативними документами, відповідно до яких визначаються особливості викладання безпекових дисциплін у ЗВО («Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці та безпека життєдіяльності», відповідно до особливостей окремого закладу) були відповідні накази Міністерства освіти України та типові програми, зокрема було передбачено, що кваліфікаційні роботи випускників ЗВО повинні містити розділи з безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Наразі, в умовах самостійної розробки освітніх програм, ЗВО визначають кількість годин, потрібних для вивчення безпекових дисциплін та необхідності включення відповідних розділів з охорони праці до складу кваліфікаційних робіт, і, як правило, такий вибір здійснюється не на користь останніх.

В результаті, як свідчать аналіз науково-методичних публікацій з цієї проблеми та власний досвід авторів дослідження, найпоширенішими недоліками в знаннях студентів економічних спеціальностей з безпекових дисциплін є фрагментарність, безсистемність, відсутність вміння здійснювати аналіз небезпечних ситуацій, розробляти заходи зменшення їхніх негативних наслідків тощо.

Проведене опитування студентів економічних спеціальностей Вінницького національного технічного університету свідчить, що значна частина (64 %) вважає, що їхня майбутня професійна діяльність системно є цілком безпечною, відтак особливої потреби у вивченні питань з безпеки життєдіяльності не вбачають; 24 % респондентів зазначили, що шкідливі та небезпечні фактори в майбутній професійній діяльності наявні, але їхній вплив дуже незначний; 10 % не змогли визначитися із вибором та утрималися від відповіді взагалі. І лише 2 % респондентів змогли чітко вказати та систематизувати виробничі шкідливості та небезпеки в майбутній професійній діяльності та вважають за необхідне вивчати особливості працезахоронної діяльності в майбутній професії.

Вважаємо, що вивчення безпекових дисциплін студентами економічних спеціальностей для ефективного формування працезахоронної компетентності повинне змістовно та методично відрізнятися у порівнянні з іншими напрямками чи спеціальностями.

Зокрема, відповідно до ГОСТу 12.0.003-74 Небезпечні та шкідливі виробничі фактори (чин-

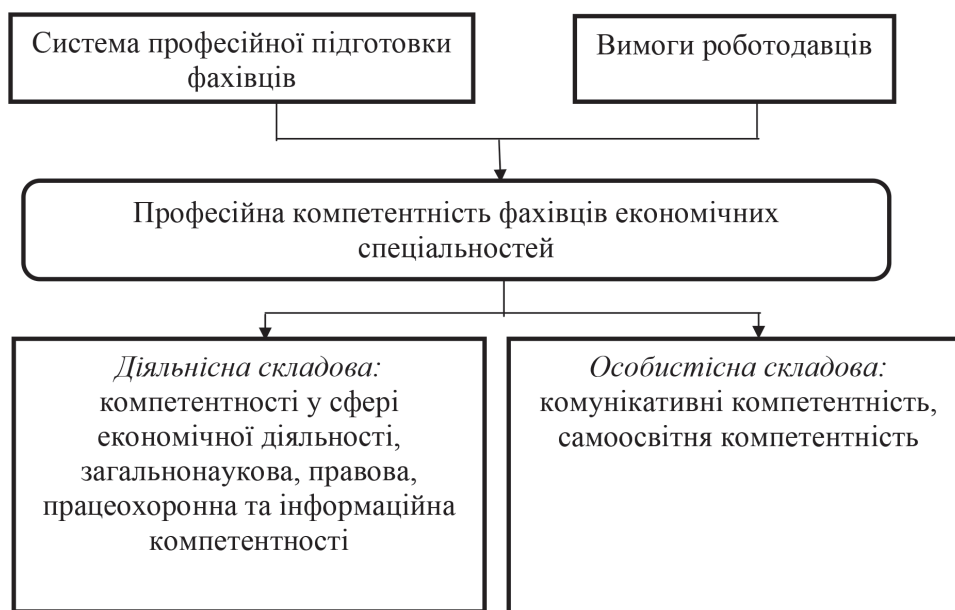

Рис. 1. Структура професійної компетентності фахівців економічних спеціальностей

ний до 01.01.2022) до небезпечних та шкідливих факторів виробничого середовища працівників економічних спеціальностей можна віднести такі, фізичні: підвищені та знижені параметри мікроклімату (температура, відносна вологість, швидкість руху повітря), підвищена запиленість і іонізація повітря робочої зони, підвищений рівень статичної електрики та електромагнітних випромінювань, недостатнє природнє освітлення, недостатнє освітлення робочої зони, підвищена пульсація світлового потоку, підвищене значення напруги в електричному колі, замикання якого може відбутися через тіло людини; психофізіологічні: фізичні перевантаження (статичні), нервово-психічні перевантаження (розумові перенапруги, перенапруга аналізаторів, монотонність праці, емоційні перевантаження).

Специфічними темами, які варто розглядати, на нашу думку, під час вивчення безпекових дисциплін для студентів економічних спеціальностей є:

- особливості організації системи управління охороною праці на підприємствах (організаціях, закладах);

- джерела фінансування заходів з поліпшення умов й охорони праці;

- оцінка соціально-економічної ефективності впровадження на підприємстві заходів з покращення стану охорони праці;

- відображення працезахоронних питань у фінансовій документації підприємства.

- Враховуючи вище наведене, вважаємо, що для формування компетенцій з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців економічних спеціальностей, необхідно:

- опанувати закономірності виникнення небезпечних і шкідливих виробничих факторів, їхні властивості, зокрема, тих факторів, які можуть виникнути в процесі майбутньої фахової діяльності;

- навчитися визначати та систематизувати небезпечні, шкідливі та вражаючі фактори, що породжуються джерелами виробничих небезпек конкретного підприємства;

- вміти прогнозувати можливість і наслідки впливу визначених небезпечних та шкідливих факторів на організм людини;

- опанувати алгоритми щодо розробки заходів зі зменшення впливу небезпечних, шкідливих та вражаючих факторів, що можуть виникати в процесі фахової діяльності;

- навчитися визначити доцільні в кожній ситуації громадсько-політичні, соціально-економічні, правові, технічні, природоохоронні, медико-профілактичні й освітньо-виховні заходи,

що спрямовані на забезпечення здорових і безпечних умов професійної діяльності людини.

При цьому провідну роль для таксономії небезпек і розробки ефективних заходів із попередження їхнього негативного впливу мають сформовані на належному рівні правові знання та навички. Це пояснюється тим, що за сучасних умов глобалізації, гуманізації та демократизації суспільного життя зростає роль правової підготовки майбутніх фахівців економічного профілю, здатних діяти в життєвих і професійних ситуаціях відповідно до загальноєвропейських і світових соціальних норм і законів.

Адже, вивчення охорони праці починається саме із опанування основоположних законів і нормативно-правових актів з Кодексу законів про працю, Кодексу цивільного захисту України, про охорону праці, пожежну безпеку, охорону навколишнього середовища тощо, якими мають керуватися працівники та роботодавці під час організації системи управління охороною праці на підприємстві (СУОПП) та виконання своїх професійних обов'язків.

Наразі, з 1994 року відбувається адаптація діючого законодавства України з охорони праці до європейських нормативних документів, що окреслено в рамках реалізації євроінтеграційного курсу України. Майбутні працівники економічних спеціальностей мають бути ознайомлені з діючими стандартами в області управління ризиками, їх видами та застосуванням, а також процедурою управління ризиками на підприємстві згідно сучасних вимог OHSAS 18001. Адже, завдяки впровадженню в матеріальне виробництво процедур управління ризиками та розвитку навичок безпечної поведінки персоналу, як показала практика найбільш економічно розвинений країн світу, досягається значний економічний ефект.

Отже, для забезпечення ефективного формування працезахоронної та правової компетентностей майбутніх працівників економічних спеціальностей як складової їх професійної компетентності на етапі професійної підготовки необхідно запровадити:

- 1) структурно-функціональну модель формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічних спеціальностей. Така модель має відображати всі складові професійної компетентності, обґрунтовувати потреби кожної підсистеми та визначати завдання, які потребують розв'язання в межах формування кожної складової професійної компетентності майбутніх фахівців економічних спеціальностей. Лише при наявності такого наукового під-

ходу в розроблена модель буде забезпечувати досягнення синергетичного ефекту;

2) визначення мети та завдань кожної з навчальних дисциплін, які містяться в освітній програмі підготовки фахівців певної економічної спеціальності; ці завдання мають бути окреслені в межах формування зазначених компетентностей;

3) вдосконалення змісту навчання та розробки узгоджених програм навчальних дисциплін. При цьому першочерговим завданням є встановлення та реалізація міжпредметної інтеграції для поєднання системи професійної підготовки майбутніх економістів у логічну послідовну систему наукових знань. Зокрема, з цією метою потрібно здійснювати систематичне вдосконалення програм з безпекових і правових дисциплін з метою забезпечення міжпредметних зв'язків з фаховими дисциплінами, за рахунок чого буде забезпечуватися адаптація їхнього змісту до майбутньої професійної діяльності студентів;

4) наукове проектування викладачем навчального процесу, яке передбачає, відповідно до визначених у моделі завдань, розробку завдань для самостійної та індивідуальної роботи студентів з метою реалізації індивідуальної освітньої траєкторії підготовки кожного студента;

5) постійне вдосконалення форм і методів навчання. На сучасному етапі розвитку вищої освіти в науковому товаристві існує думка, що забезпечити ефективну професійну підготовку майбутніх фахівців із необхідними для роботодавців якостями, можливо шляхом впровадження в навчальний процес вищої школи методів активних навчання. Під час вивчення безпекових дисциплін свою ефективність довели проблемні методи навчання, методи проєктів, методи особистісно-орієнтованого та контекстного навчання. Досвід їх впровадження в освітній процес ЗВО відображено в публікаціях авторів [2; 4; 5].

Обговорення та висновки. Особливості формування компетентності з безпеки життєдіяльності в майбутніх фахівців та формування культури безпеки життєдіяльності було об'єктом вивчення багатьох науковців, зокрема, В. Березуцького, Ю. Бойчука, В. Сапронова, Т. Поведи, А. Толоки, З. Яремка та інших.

Дослідник В. Сапронов стверджує, що «для вивчення адекватних принципів життєдіяльності суспільство потребує інструменту розуміння та передбачення світової динаміки з небувалим наростанням масштабів загроз людині» [11, с. 47]. Т. Поведа вважає необхідним запровадження спеціальної підготовки викладачів безпеки життєдіяльності, що, в результаті, призведе до появи кваліфікованих працівників у цій сфері [7, с. 95].

Активно обговорюються проблеми вивчення питань з безпеки життєдіяльності майбутніми фахівцями й зарубіжними науковцями. Зокрема, на думку П. Сміта та К. Мустрада, основоположним завданням профілактики виробничого травматизму є саме ґрунтовна підготовка з питань безпеки життєдіяльності в процесі професійної підготовки [22]. Н. Валлерстайн та М. Вайнгер наголошують на необхідності забезпечення якісного навчання з питань безпеки життєдіяльності, що дозволить майбутнім працівникам забезпечити власну безпеку в процесі праці [23].

В дослідженнях [15; 18; 19] обґрунтовано твердження про необхідність залучення до розробки програм з безпекових дисциплін фахівців певної галузі. В низці досліджень [17; 20; 21] наводяться приклади профспілкових навчальних програм та обговорення методів оцінки підготовки кадрів [13; 14; 16], а також пояснюються умови забезпечення якості знань з охорони праці в процесі набуття професії.

Отже, сучасні вимоги до підготовки фахівців, зокрема економічних спеціальностей, передбачають переосмислення й оновлення методів забезпечення формування та розвитку правової та працезохоронної компетентностей у процесі професійної підготовки. На нашу думку, вдосконалення методичного забезпечення вивчення безпекових і правових дисциплін для покращення професійної підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей полягає в наступному:

- пошук та обґрунтування теоретичних і методологічних засад формування правової та працезохоронної компетентностей майбутніх фахівців-економістів, як складової їхньої професійної компетентності;

- вивчення й адаптація позитивного зарубіжного досвіду з питань підготовки з охорони праці в процесі професійного навчання майбутніх фахівців економічних спеціальностей;

- мотивація студентів економічних спеціальностей до вивчення правових і безпекових дисциплін шляхом окреслення та реалізації міжпредметної інтеграції;

- розробка відповідного методичного забезпечення з впровадження методів активного навчання в процес професійної підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей.

Подальшого дослідження потребує визначення й обґрунтування психолого-педагогічних умов реалізації структурно-функціональної моделі формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей в процесі навчання в закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 9–14.
2. Дембіцька С. В. Використання методів активного навчання в процесі формування працезахоронної компетентності майбутніх фахівців механічної інженерії. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. Хмельницький: В-во НАДПСУ, 2019. № 5. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/340>.
3. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 20 с.
4. Кобилянський О. В. Теоретико-методичні основи навчання безпеки життєдіяльності студентів економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2012. 590 с.
5. Кобилянський О. В., Дембіцька С. В., Кобилянська І. М. Теоретичні засади формування компетенцій з безпеки життєдіяльності у студентів економічних спеціальностей: монографія. ВНТУ : Вінниця, 2014. 263 с.
6. Мушинська Н. С. Формування компетентності саморозвитку майбутніх бакалаврів економіки у процесі професійної підготовки автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2014. 20 с.
7. Поведа Т. П. Проблеми вивчення курсу безпеки життєдіяльності на педагогічних спеціальностях університету. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кіровоград: РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2015. Вип. 8. Ч. 1. С. 93–96.
8. Пугач С. С. Розвиток правової компетенції майбутніх фахівців економічного профілю. *Педагогіка безпеки*. 2018. Т. 3, № 2. С. 120–130.
9. Пугач С. С. Теоретичні та методичні засади формування правової компетентності майбутніх фахівців економічного профілю у системі неперервної освіти: монографія. Вінниця: ВНАУ, 2019. 229 с.
10. Самарук Н. М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_2_12
11. Сапронов В. В. Идеи к общей теории безопасности. *Основы безопасности жизнедеятельности*. 2007. № 1. С. 46–52.
12. Токарчук О. М. Математична компетентність як складова професійної підготовки майбутнього економіста. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2012. № 3. С. 18–24.
13. Cole H. P. Embedded Performance Measures as Teaching and Assessment Devices. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 1994. № 9(2). P. 261–281.
14. Ford J. K, Fisher S. The Transfer of Safety Training in Work Organizations: A Systems Perspective to Continuous Learning. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 1994. № 9(2). P. 241–259
15. Ginzberg A. Waking up the Audience: The Use of Trigger Videos in Labor Education. *American Journal of Industrial Medicine*. 1992. № 22(5). P. 771– 773. doi: 10.1002/ajim.4700220515
16. Gotsch A. R, Weidner B. L. Strategies for Evaluating the Effectiveness of Training Programs. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 1994. № 9(2). P. 171–188.
17. Joseph B. S., Sieloff D. A. Ergonomics Training: A Joint Labor- Management Approach. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 1994. № 9(2). P. 159–169.
18. LaMontagne A.D. A Participatory Workplace Health and Safety Training Program for Ethylene Oxide. *American Journal of Industrial Medicine*. 1992. № 22(5). P. 651–664. doi: 10.1002/ajim.4700220504.
19. Luskin J. Teaching Health and Safety: Problems and Possibilities for Learner-Centered Training. *American Journal of Industrial Medicine*. 1992. № 22(5). P. 665–676. doi: 10.1002/ajim.4700220505
20. Robins T. G. A Joint Labor-Management Hazard Communication Training Program: A Case Study in Worker Health and Safety Training. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 1994. № 9(2). P. 135–145.
21. Schurman S. J, Silverstein B. A, Richards S. E. Designing a Curriculum for Healthy Work: Reflections on the United Automobile, Aerospace and Agricultural Implement Workers-General Motors Ergonomics Pilot Project. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 1994. № 9(2). P. 283–304
22. Smith P. M., Mustard C. A. How many employees receive safety training during their first year of a new job? *Injury Prevention*. 2007. № 13. P. 37– 41.
23. Wallerstein N, Weinger M. Health and Safety Education for Worker Empowerment. *American Journal of Industrial Medicine*. 1992. № 22(5). P. 619– 635. doi.org/10.1002/ajim.4700220502

REFERENCES:

1. Bolotov, V. A., & Serikov, V. V. (2003). Kompetentnostnaya model: ot idei k obrazovatel'noy programme [Competence model: from idea to educational program]. *Pedagogika*. 10. 9–14 (in Russian).
2. Dembitska, S. V. (2019) Vykorystannia metodiv aktyvnoho navchannia v protsesi formuvannia pratseokhoronnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv mekhanichnoi inzhenerii [Use of methods of active training in the process

- of formation of labor protection competence of future specialists of mechanical engineering]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: pedahohichni nauky*. Khmelnytskyi: V-vo NADPSU. 5. Retrieved from: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/340> (in Ukrainian).
3. Dybkova, L. M. (2006). Indyvidualnyi pidkhid u formuvanni profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv [Individual approach in the formation of professional competence of future economists] (Abstract of candidate's thesis, Institute of Higher Education). Kyiv, Ukraine (in Ukrainian).
 4. Kobylianskyi, O. V. (2012). Teoretyko-metodychni osnovy navchannia bezpeky zhyttiediialnosti studentiv ekonomichnykh spetsialnestei u vyshchyykh navchalnykh zakladakh: monohrafiia [Theoretical and methodical bases of training of safety of life of students of economic specialties in higher educational institutions: monograph]. Vinnytsia, VNTU (in Ukrainian).
 5. Kobylianskyi, O. V., Dembitska, S. V., & Kobylianska, I. M. (2014). Teoretychni zasady formuvannia kompetentsii z bezpeky zhyttiediialnosti u studentiv ekonomichnykh spetsialnestei: monohrafiia [Theoretical bases of formation of competences on life safety at students of economic specialties: monograph]. VNTU, Vinnytsia (in Ukrainian).
 6. Mushynska, N. S. (2014). Formuvannia kompetentnosti samorozvytku maibutnikh bakalavriv ekonomiky u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of competence of self-development of future bachelors of economics in the process of professional training] (Abstract of candidate's thesis, Kharkiv National Pedagogical University named by H.S. Skovoroda). Kharkiv, Ukraine (in Ukrainian).
 7. Poveda, T. P. (2015). Problemy vyvchennia kursu bezpeky zhyttiediialnosti na pedahohichnykh spetsialnostiakh universytetu [Problems of studying the course of life safety in pedagogical specialties of the university]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Vynnychenka. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity*. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. 8. Ch. 1. 93–96 (in Ukrainian).
 8. Puhach, S. S. (2018). Rozvytok pravovoi kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu [Development of legal competence of future economic specialists]. *Pedahohika bezpeky*. 2 (3). 120–130.
 9. Puhach, S. S. (2019). Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu u systemi nepererвної osvity: monohrafiia [Theoretical and methodical bases of formation of legal competence of future experts of an economic profile in system of continuous education: the monograph]. Vinnytsia: VNAU (in Ukrainian).
 10. Samaruk, N. M. (2011). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv [Formation of professional competence of future economists]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_2_12 (in Ukrainian).
 11. Sapronov, V. V. (2007). Idei k obshchey teorii bezopasnosti [Ideas for general security theory]. *Osnovy bezopasnosti zhiznedeyatelnosti*. 1. 46–52 (in Russian).
 12. Tokarchuk, O. M. (2012). Matematychna kompetentnist yak skladova profesiinoi pidhotovky maibutnoho ekonomista [Mathematical competence as a component of professional training of future economists]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Pedahohika*. 3. 18–24 (in Ukrainian).
 13. Cole, H. P. (1994). Embedded Performance Measures as Teaching and Assessment Devices. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 9(2). 261–281.
 14. Ford, J. K., & Fisher, S. (1994). The Transfer of Safety Training in Work Organizations: A Systems Perspective to Continuous Learning. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 9(2). 241–259.
 15. Ginzberg, A. (1992). Waking up the Audience: The Use of Trigger Videos in Labor Education. *American Journal of Industrial Medicine*. № 22(5). 771–773. doi: 10.1002/ajim.4700220515
 16. Gotsch, A. R., & Weidner, B. L. (1994). Strategies for Evaluating the Effectiveness of Training Programs. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 9(2). 171–188.
 17. Joseph, B. S., & Sieloff, D. A. (1994). Ergonomics Training: A Joint Labor- Management Approach. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 9(2). 159–169.
 18. LaMontagne, A. D. (1992). A Participatory Workplace Health and Safety Training Program for Ethylene Oxide. *American Journal of Industrial Medicine*. 22(5). 651–664. doi: 10.1002/ajim.4700220504.
 19. Luskin, J. (1992). Teaching Health and Safety: Problems and Possibilities for Learner-Centered Training. *American Journal of Industrial Medicine*. 22(5). 665–676. doi: 10.1002/ajim.4700220505.
 20. Robins, T. G. (1994). A Joint Labor-Management Hazard Communication Training Program: A Case Study in Worker Health and Safety Training. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 9(2). 135–145.
 21. Schurman, S. J., Silverstein, B. A., & Richards, S. E. (1994). Designing a Curriculum for Healthy Work: Reflections on the United Automobile, Aerospace and Agricultural Implement Workers-General Motors Ergonomics Pilot Project. *Occupational Medicine: State of the Art Reviews*. 9(2). 283–304.
 22. Smith, P. M., & Mustard, C. A. (2007). How many employees receive safety training during their first year of a new job? *Injury Prevention*. 13. 37–41.
 23. Wallerstein, N., & Weinger, M. (1992). Health and Safety Education for Worker Empowerment. *American Journal of Industrial Medicine*. 22(5). 619–635. doi.org/10.1002/ajim.4700220502.

УДК 378.14.014.13 (37.013:005.336.2)

DOI: 10.26565/2074-8167-2021-48-03

РОЛЬ ДИСЦИПЛІН ВІЛЬНОГО ВИБОРУ У ФОРМУВАНІ В ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ «SOFT SKILLS»

О. М. Друганова

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
площа Свободи 4, Харків, Україна, 61022
druganova_lena@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-5985-8293>*

У статті розглядається роль дисциплін вільного вибору у формуванні універсальних або функціональних компетенцій, що мають назву soft skills. Доведено, що оволодіння soft skills забезпечує як особистісний успіх у житті, так і професійну реалізацію та подальше кар'єрне зростання сучасного випускника закладу вищої освіти. На основі аналізу наукових джерел виявлені й охарактеризовані основні підходи до визначення суті й класифікації м'яких навичок у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У публікації виокремлено й узагальнено шляхи формування soft skills у студентів у практиці закладів вищої освіти України. Серед них: створення особливого освітнього середовища, перебудова освітнього процесу, в якому домінують такі види навчання, як проектне, проблемне тощо; урізноманітнення форм і методів навчання; система позааудиторної роботи тощо. Установлено, що важливу роль у забезпеченні формування soft-skills відіграє й цикл вибіркових дисциплін або авторських курсів. Вагоме місце серед них посідає курс «Педагогіка успіху», що у 2020 – 2021 навчальному році було обрано здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Тематика курсу спрямована на підвищення продуктивності самостійної навчальної роботи й позитивне ставлення до неї у здобувачів вищої освіти, на озброєння їх стратегіями самооцінки, формування позитивної «Я-концепції»; ефективного розподілу часу (тайм-менеджмент); пошуку, оцінки й обробки інформації; активного читання; покращення запам'ятовування; презентації власних навчальних напрацювань; комунікативної взаємодії, шляхів забезпечення особистісної працездатності тощо.

Ключові слова: здобувач, заклад вищої освіти, універсальні, функціональні компетенції, формування, soft skills, дисципліни вільного вибору, педагогіка успіху, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

Е. Н. Друганова

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
площа Свободи 4, Харків, Україна, 61022*

РОЛЬ ДИСЦИПЛІН СВОБОДНОГО ВИБОРА В ФОРМИРОВАННІ У СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ «SOFT SKILLS»

В статье анализируется роль дисциплин свободного выбора в формировании универсальных или функциональных компетенций, которые также имеют название мягкие навыки. Доказано, что овладение мягкими навыками обеспечивает как личный успех в жизни, так и профессиональную реализацию, а также дальнейший карьерный рост современного выпускника высшего учебного заведения. На основе анализа научных источников выявляются и характеризуются основные подходы к определению сути и классификации мягких навыков в работах как отечественных, так и зарубежных ученых. В публикации анализируются и обобщаются способы формирования мягких навыков у студентов в практике высших учебных заведений Украины. Среди них: создание специальной образовательной среды, перестройка образовательного процесса, в котором доминируют такие виды обучения, как проектное, проблемное и т.д.; разнообразие форм и методов обучения; внеаудиторной системы и т.д. Установлено, что важную роль в обеспечении формирования мягких навыков играет цикл выборочных дисциплин или авторских курсов. Значительное место среди них занимает курс «Педагогика успеха», который в 2020 – 2021 учебном году был выбран соискателями первого (бакалаврского) уровня высшего образования ХНУ им. В.Н. Каразина. Курс направлен на повышение производительности самостоятельной образовательной работы и позитивного отношения к ней

у студентів вищих навчальних закладів, використання їх стратегіями самооценки, формування позитивної «Я-концепції»; ефективного розподілу часу (тайм-менеджмент); пошуку оцінки та обробки інформації; активного читання; покращення запам'ятовування; подання освітніх досягнень; спілкування, способи забезпечення особистої спроможності тощо.

Ключевые слова: студент, вище навчальне заклад, універсальні, функціональні компетенції, формування, м'які навички, дисципліни вільного вибору, педагогіка успіху, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

E. N. Druganova

Svoboda square, 6, room 612

ROLE OF FREE CHOICE DISCIPLINES IN THE FORMATION OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION «SOFT SKILLS»

The article analyzes the role of free choice disciplines in the formation of universal or functional competencies, which are also called soft skills. It has been proven that mastering soft skills ensures both personal success in life and professional implementation, as well as further career growth of a modern graduate of a higher educational institution. Based on the analysis of scientific sources, the main approaches to defining the essence and classification of soft skills in the works of both domestic and foreign scientists are determined and characterized. The publication analyzes and summarizes the ways of forming soft skills among students in the practice of higher educational institutions of Ukraine. Among them: the creation of a special educational environment, the restructuring of the educational process, which is dominated by such types of learning as project, problem-based, etc.; variety of forms and methods of teaching; extra-curricular system, etc. It has been proven that a cycle of selective disciplines or author's courses plays an important role in ensuring the formation of soft skills. A significant place among them is occupied by the course "Pedagogy of Success", which in the 2020-2021 academic year was chosen by applicants for the first (bachelor's) level of higher education. The course is aimed at increasing the productivity of independent educational work and a positive attitude towards it among students of higher educational institutions, equipping them with strategies of self-esteem, the formation of a positive "I-concept"; effective distribution of time (time management); search, evaluation and information processing; active reading; improved memorization; submitting your own educational achievements; communication, ways to ensure personal work ability, etc.

Key words: student, higher educational institution, universal, functional competences, formation, soft skills, disciplines of free choice, pedagogy of success, V.N. Karazin.

Постановка проблеми. Визначальним фактором, що забезпечує як особистісний успіх в академічному навчанні, так і професійну реалізацію та подальше кар'єрне зростання сучасного випускника закладу вищої освіти, є, як відомо, належний рівень сформованості у нього універсальних або функціональних компетенцій, що в останні роки отримали назву soft skills. Наголосимо, що саме м'які навички, за даними праць педагогів-учених, роботодавців та дослідників кар'єрних процесів, визначають готовність людини жити й ефективно працювати в умовах постійних змін, що відбуваються у соціальній та економічній сферах життя; здатність її самостійно діяти й швидко приймати рішення; формують у неї здатність до творчого розв'язання життєвих і професійних проблем.

Методи дослідження. Для написання статті використано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення тощо), що дозволило з'ясувати ступінь розробки обраної проблематики; виокремити та проаналізувати підходи до визначення суті й основних підходів до класифікації soft skills у вітчизняних та зару-

біжних наукових джерелах, висвітлити накопичені закладами вищої освіти України шляхи та засоби формування м'яких навичок у здобувачів вищої освіти, розкрити роль дисципліни за вибором «Педагогіка успіху», завдяки якій здобувачі можуть напрацьовувати soft skills.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Установлено, що проблема формування у здобувачів вищої освіти «soft skills», що спрямовані на розширення особистісних та професійних компетенцій, є предметом активного обговорення сучасної науково-педагогічної громадськості. Із цього питання щорічно проводяться круглі столи, конференції, міжвузівські науково-методичні семінари як на регіональному, так і загальноукраїнському та міжнародному рівнях. Концепція «Soft skills» в останні роки дедалі більше стає й предметом наполегливого наукового аналізу окремих науковців. Серед них: Н. Длугунівич, К. Коваль та ін., які вивчають проблему формування в студентів професійних закладів освіти України «soft skills» шляхом їхньої участі в гуртках, спілках, громадських об'єднаннях, наукових товари-

ствах, студентському самоврядуванні [3; 6]; І. Ткачук, Н. Сосновенко – розкривають роль тренінгової програми «Шлях до порозуміння» у формуванні в студентів навичок ефективної комунікації, медіації, конструктивного вирішення конфліктів [11]; О. Жукова, предметом дослідження якої стали розвиток навичок «soft skills» у студентів як майбутніх викладачів в умовах кризових явищ у суспільстві, а також розвиток комунікативних навичок студентів гуманітарних й природничих спеціальностей «soft skills» в процесі навчання [13; 14] тощо.

Формулювання мети наукової праці – проаналізувати зміст і розкрити роль дисципліни за вибором «Педагогіка успіху» у формуванні «soft skills» у здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на прикладі Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що проблема формування у сучасного здобувача освітніх послуг різного рівня й, передусім, вищого, soft skills є предметом активного обговорення педагогічної громадськості не тільки України, а й провідних країн світу. Зазначимо, що у вітчизняному науковому дискурсі синонімічними поняттями, аналогами soft skills є такі: «ключові навички», «основні навички», «ключові компетенції» або «навички працевлаштування» (К. Коваль та ін.) [6]; «гнучкі компетентності», «ключові компетентності», «загальні компетентності» (О. Закраєвська, Н. Резнікова, М. Рубцова та ін.) [5; 10]; «універсальні компетентності», «функціональні компетенції» (Т. Бучинська, Г. Корнюш та ін.) [1; 8] тощо.

Проведене дослідження свідчить про відсутність однозначного визначення суті поняття «soft skills» та наявність різних підходів до їх класифікації. Так, до soft skills відносять:

- індивідуальні, комунікативні та управлінські навички, а також «розуміння тих бажаних якостей, які застосовуються на різних робочих місцях і в різних життєвих ситуаціях – такі риси, як цілісність, спілкування, ввічливість, відповідальність, професіоналізм, гнучкість і робота в команді» (К. Коваль) [6];
- соціальні, ментальні, організаційні та особистісні навички; навички групової взаємодії, критичного мислення, креативності, прийняття рішень (Н. Сосновенко І. Ткачук) [11];
- надпрофесійні, надпредметні навички, володіння якими дозволяє людині налагоджувати взаємовідносини з оточуючими, вирішувати складні завдання, знаходи-

ти шляхи розв'язання проблемних ситуацій, вибудовувати лінію кар'єри, навчатись впродовж життя, тренувати інших, відчувати себе впевненою та самодостатньою (О. Жукова) [13: с. 229]. До складу цих навичок дослідницею віднесено: навички самонавчання і навчання інших, емоційного інтелекту, критичного мислення, рішення складних завдань, тайм-менеджменту і самоврядування, а також ті, що сприяють кар'єрному зростанню, тимбилдингу, лідерству й управлінню людьми.[14: с. 153];

- навички, вміння та характеристики, які дозволяють бути успішним і незалежно від компанії, її специфіки, діяльності та направлення бізнесу (Н. Длугунович) [3];
- «комплекс міжпрофесійних, універсальних, соціальних навичок, що обумовлюють ефективну участь у робочих і академічних процесах, визначають уміння результативно взаємодіяти та стосуються культури побудови комунікації незалежно від професійної спрямованості фахівця» (Г. Корнюш) [8]. Дослідниця послуговується типологією, за якою «soft skills» поділяються на персональні (особистісні) та інтерперсональні (міжособистісні). До перших авторкою віднесено самоорганізацію й самомотивацію; відповідальність; рішучість; готовність й здатність працювати в стресових ситуаціях, тайм-менеджмент тощо. До інтерперсональних навичок належать навички спілкування; емоційний інтелект; емпатія; лідерські якості тощо» [8; с. 103 – 104].

Аналогами soft skills в зарубіжних наукових джерелах, як свідчить проведений аналіз, є поняття «employability skills» (навички для працевлаштування); «non-professional skills» (непрофесійні навички); «skillsforsocialprogress» (навички для соціального розвитку); «lifeskills» (життєві навички) тощо [4]. «Soft skills» в іншомовних джерелах трактуються як «бажані якості для певних форм зайнятості, що не залежать від набутих знань та, наприклад, включають здоровий глузд, здатність мати справу з людьми і позитивне гнучке ставлення в процесі робочих та позаробочих ситуацій тощо» [«The Collins English Dictionary»]. Зазначимо, що досліджуване нами поняття «soft skills», за даними онлайн-платформи Investopedia, вживається фахівцями з психології та соціології «для опису рівня та складових емоційного інтелекту (EQ–«Emotional Intelligence Quotient») на противагу звичному коефіцієнту інтелекту (IQ–«Intelligence Quotient»)» [15].

У свою чергу, Інститут Макса Планка в Мюнхені (Німеччина) виділяє 4 групи soft skills, оволодіння якими є важливим для існування в сучасному суспільстві. Це: «особистісна динаміка (почуття відповідальності, прагнення до досягнень, впевненість у собі, висока мотивація); область міжособистісних відносин (контактність, об'єктивна самооцінка, співчуття та співпереживання іншим людям); прагнення до успіху (самовіддача, мотивація до підтримання статусу, схильність до систематизації, ініціативність); витривалість (стійкість до критики, стійкість до невдач, позитивна емоційна установка, твердість життєвої позиції, задоволення роботою)» [цит. за Н. Длугунович 3, с. 240].

Наголосимо, що перелік універсальних компетентностей, необхідний людині у сучасному світі, що динамічно змінюється, постійно оновлюється.

Узагальнення даних публікацій, що оприлюднені на сторінках наукових видань, засвідчує, що закладами вищої та передвищої професійної освіти України вже напрацьовано певний інструментарій щодо формування у здобувачів освітніх послуг soft skills. Серед них:

- розробка освітніх програм, що включатимуть вимоги до рівня розвитку універсальних компетенцій у здобувачів різних рівнів вищої освіти;
- створення особливого освітнього середовища закладу вищої освіти, що здатне забезпечити формування цих компетенцій;
- урізноманітнення форм навчання: широке використання в навчальному процесі тренінгів і семінарів із розвитку «softskills» (комунікативних тренінгів, навичок презентації та ін.) (Г. Корнюш, І. Ткачук, Н. Сосновенко) [8; 11]; кейс-методу, методів ситуаційного аналізу (Н. Васиньова) [2] тощо;
- перебудова освітнього процесу, у якому домінують такі види навчання, як проектне, проблемне тощо;
- система позааудиторної соціальної діяльності здобувачів вищої освіти, як-от участь у спілках, громадських об'єднаннях, самоврядуванні, волонтерстві тощо;
- організація позанавчальної діяльності – тематичні центри та інші професійно орієнтовані організації, на базі яких формуються тимчасові молодіжні колективи. Наприклад, Студентська соціально-психологічна служба, Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія», Гендерний центр, Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціаль-

ного туризму «Без бар'єрів», Молодіжний центр «START», Науково-практичний центр родинного виховання, Центр психологічного діагностування та тренінгових технологій «Інсайт» на базі відповідних структурних підрозділів факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини [7]. Беручи участь у таких організаціях, як зауважують Н. Коляда, О. Кравченко, студенти «активно долучаються до творчої, наукової, волонтерської та інших видів активної позанавчальної роботи, що сприяє формуванню вміння брати на себе відповідальність, ініціювати конкретні акції, розвивають свої лідерські якості, навички публічних виступів тощо» [7].

Важливу роль у забезпеченні формування «Soft-skills» відіграє й цикл вибіркового дисциплін або авторських курсів, що останнім часом стали вагомим складником освітнього процесу закладів вищої освіти України. Наголосимо, що такі дисципліни, за оцінкою професорсько-викладацького складу, сприяють «розширенню навчальних прав і можливостей студентів, підвищують їхню особисту відповідальність за результати навчання». Вибіркові дисципліни, як наголошує й О. Троценко, є більш «гнучкішими і точнішими репрезентантами потреб сучасних студентів», дозволяють зробити освітній процес орієнтованим на студента, дізнатися «чого хочуть досягти ті, хто навчається» [12]. Завдяки новизні змісту і способів діяльності, а також ефективній взаємодії, що базується на діалозі й створює творчу атмосферу, авторські курси, як наголошують дослідники, стимулюють розвиток у здобувачів інтересу до самоосвіти, навички самоосвітньої діяльності тощо.

Установлено, що в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти запропоновано перелік навчальних дисциплін за вибором, блоків навчальних дисциплін, а також спеціалізацій.

Зазначимо, що процедура вибору, вимоги щодо організації вивчення дисциплін за вибором здобувачів освітніх послуг прописані у «Положенні про **організацію освітнього процесу в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна**» (пункт 3.5) [9]. **Так, у документі визначено кількість курсів, що обирають** здобувачі: не менше двох дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки упродовж навчання – студенти, які здобувають ступінь бакалавра;

щонайменше одну, ті, які здобувають вищу освіту на магістерському рівні. У «Положенні» також чітко прописано процедуру вибору здобувачем дисциплін вільного циклу. Так, для ознайомлення здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі змістом навчального курсу передбачено термін подання професорсько-викладацьким складом анотації дисципліни – не пізніше 1 травня поточного року. Інформація про вибіркову міжфакультетську дисципліну викладається на веб-сайті університету та веб-сайтах факультетів (інститутів, центрів). У «Положенні» визначено попередні умови для вивчення обраного курсу; мінімальна й максимальна кількість слухачів. Зазначимо, що обсяг (кредити) навчальних дисциплін за вибором циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки для всіх рівнів вищої освіти затверджуються рішенням вченої ради університету [9].

З огляду на вище зазначене, із метою забезпечення цілеспрямованого формування у здобувачів вищої освіти прагнення до постійного саморозвитку й самоосвіти та готовності до них, до переліку вибіркової дисциплін, що пропонуються здобувачам освітніх послуг кафедрою педагогіки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, було введено дисципліну «Педагогіка успіху». Зазначимо, що зміст «Педагогіка успіху» орієнтований на формування у здобувачів внутрішньої мотивації до самовдосконалення й саморозвитку, прагнення до досягнення успіху в професійній та академічній сферах; на забезпечення засвоєння студентами основ наукової організації розумової праці, на формування в них умінь і навичок планування, організації й контролю самоосвітньої діяльності. Програмою також передбачено оволодіння здобувачами технологією тайм-менеджменту й методиками планування власної діяльності; усвідомлення ними ролі самосвідомості, позитивної самооцінки («Я-концепції») у забезпеченні власної успішності та шляхах її формування.

У розробленому курсі здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти пропону-

ється також: сучасні техніки тренування пам'яті, основи й техніки ораторського мистецтва (способи підготовки до публічного виступу; особливості й правила ефективної аргументації тощо). Здобувачі ознайомлюються з причинами страху публічного виступу та його ознаками; засвоюють методи боротьби із закомплексованістю в спілкуванні, способи подолання хвилювання перед публічним виступом.

Важливу роль у змісті дисципліни вільного вибору «Педагогіка успіху» відведено й майстерності комунікативної взаємодії як необхідної складової підготовки сучасного фахівця, що необхідна для успіху на роботі й в соціальному житті сучасного суспільства. Так, здобувачі мають можливість познайомитися із факторами, умовами, що впливають на ефективність спілкування (прийомами залучення уваги співрозмовника в процесі спілкування; способами утримання уваги співрозмовника в процесі спілкування тощо). Студенти вивчають також різновиди бар'єрів спілкування, причини їх появи та можливі наслідки тощо.

Завершує курс тема «Забезпечення особистісної працездатності», на якому здобувачі обговорюють шляхи забезпечення особистісної працездатності.

Висновки з даного дослідження. Отже, міжфакультетська вибіркова дисципліна «Педагогіка успіху», що внесена до переліку вибіркової дисциплін в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна, спрямована на формування у здобувачів першого бакалаврського рівня вищої освіти soft skills як важливого чинника їхнього подальшого успішного самовдосконалення та самореалізації. Опанування змістом дисципліни, активна участь у заняттях й виконання здобувачами творчих завдань самостійної роботи стає основою для формування в них спрямованості на досягнення академічної успішності та особистісного зростання, професійного самовдосконалення впродовж усього життя; здатності до саморозвитку й самоосвіти; до ефективної взаємодії в професійному середовищі, продуктивної колективної та індивідуальної праці на користь суспільству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бучинська Т.В. Формування універсальних компетентностей людини в умовах інклюзивного розвитку світового господарства. Дис. на здобуття наук. ступ. канд. економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018, 256 с.

2. Васиньова Н. С. Використання «CASE STUDY» в освітньому процесі закладів вищої освіти як необхідний складник формування у студентів навичок SOFT SKILLS <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6545/1/2020.pdf>
3. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. №6 (219). С.239–242.
4. Дроздова Ю. В, Дубініна О. В. Концептуальні підходи до визначення Soft skills у сучасних освітніх та професійних моделях. Soft skills – невід’ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті». Київ.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. С. 31 – 32 <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/f5e21f8fa4b196951d084e7e586ab122.pdf>
5. Закраєвська О. Ю. Ключова компетентність «уміння вчитись» як психолого-педагогічна проблема. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014, № 3 (24). С. 148-152
6. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливіших чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного університету*. 2015. № 2. С. 162-167.
7. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 3(27). С. 137–145. http://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/26.pdf
8. Корнюш Г. В. Формування м’яких навичок у студентів закладів вищої освіти в контексті навчання іноземних мов. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв’язки* : зб. наук. пр. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. № 36. С. 99-110. DOI: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2020-36-08>.
9. **Положення про організацію освітнього процесу в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна** <http://profkom.ua/normativni-dokumenty/polozhennya-pro-organizatsiyu-svitnogo-protsesu-harkivskomu-natsionalnomu-universiteti-imeni-v-n-karazina/>
10. Рубцова М. Ю., Резнікова Н. В. Проблема самовизначення людини та поглиблення її компетенцій в умовах інклюзивного розвитку світового господарства: зв’язок з глобальними проблемами людства. *Ефективна економіка*. 2018. №. 8. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6633>
11. Ткачук І., Сосновенко Н. Розвиток «SOFT SKILLS» у студентів коледжів https://lib.iitta.gov.ua/717748/1/Tkachuk_Sosnovenko_soft%20skills_2019_16-18.pdf
12. Троценко О.В. Вибірковий курс «Медична субкультура» на кафедрі суспільних наук ХНМУ як приклад студентоцентрованого підходу до навчання. *Студентоцентрований навчальний процес як запорука забезпечення якості вищої медичної освіти: матеріали ІІІ навч.-метод. конф. ХНМУ (Харків, 29 січня 2020 р.) / Міністерство охорони здоров’я України, Харк. нац. мед. ун-т. Харків : ХНМУ, 2020. Вип. 10. С. 190 – 193.*
13. Zhukova O. Activity Of A Higher School Teacher On Forming Soft Skills For Students Of Humanitarian And Natural Specialties: Functions And Requirements. *Scientific Journal Of Polonia University*. 39 (2020) 2. Pp. 229–241.
14. Zhukova O., Mandragelya V, Janužis G. Development Of Soft Skills Of Students As Future Teachers In Conditions Of Crisis In Society. *Education during a pandemic crisis: problems and prospects. Monograph*. Eds. Tetyana Nestorenko & Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. Pp.151 – 157.
15. What are «Soft Skills». Investopedia URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/soft-skills.asp>

REFERENCES:

1. Buchinska, T. V. (2018) Formuvannya universal'nih kompetentnostej lyudini v umovah inklyuzivnogo rozvitku svitovogo gospodarstva. [Formation of universal competences of people in the minds of the inclusive development of the sacred statehood]. *Dis. na zbuttya nauk. stup. kand. ekonomichnih nauk za special'nistyu 08.00.02 – svitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosini. Ternopil's'kij nacional'nij ekonomichnij universitet, Ternopil'*, 256 p.
2. Vasinova, N. S. Viktoristannya «SASE STUDU» v osvitn'omu procesi zakladiv vishchoї osviti yak neobhidnij skladnik formuvannya u studentiv navichok Soft Skills] “Case Studu” in the lighting process of laying down foodstuffs as a necessary fold-up for students to form a navigator SOFT SKILLS] <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6545/1/2020.pdf>
3. Dlugunovich N.A. (2014) Soft skills yak neobhidna skladova pidgotovki IT-fahivciv [Soft skills as it is necessary for warehouse preparation of IT-faxes]. *Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu*. №6 (219). Pp. 239–242.
4. Drozdova Yu. V., Dubinina O. V. (2020) Konceptual'ni pidhodi do viznachennya Soft skills u suchasni osvitnih ta profesijnih modelyah. Soft skills – nevid'emni aspekti formuvannya konkurentospromozhnosti studentiv u XXI stolitti [Conceptual approach to the development of Soft skills in modern educational and professional models. Soft skills are an inadequate aspect of the formulation of the competitiveness of

- students in the XXI century]. Kiiiv. Kiiiv. nac. torg.-ekon. un-t. P. 31 - 32 <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/f5e21f8fa4b196951d084e7e586ab122.pdf>
5. Zakraevska, O. Yu. (2014) Klyuchova kompetentnist' «uminnya vchitis'» yak psihologo-pedagogichna problema [Key competence is «clearer to read» as a psychological and pedagogical problem]. *Aktual'ni problemi sociologii, psihologii, pedagogiki*. № 3 (24). P. 148-152
 6. Koval, K. O. (2015) Rozvitok «soft skills» u studentiv – odin z vazhlivishih chinnikov pracevlashtuvannya [The development of «soft skills» among students is one of the most important officials of the school]. *Visnik Vinnic'kogo politekhnichnogo universitetu*. P. 162-167.
 7. Kolyada, N., Kravchenko O. (2020) Praktichnij dosvid formuvannya «soft-skills» v umovah zakladu vishchoi osviti [Practical awareness of the formulation of soft-skills in the minds of the pledge of great knowledge]. *Aktual'ni pitannya gumanitarnih nauk*. №. 3 (27). P. 137-145. http://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/26.pdf
 8. Korniyush, G. V. (2020) Formuvannya m'yakih navichok u studentiv zakladiv vishchoi osviti v konteksti navchannya inozemnih mov [Formation of soft tips for students to lay their own education in the context of new earthly movs]. *Vikladannya mov u vishchih navchal'nih zakladah osviti na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zv'yazki* : zb. nauk. pr. H. : HNU imeni V.N. Karazina. № 36. P. 99-110. DOI: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2020-36-08>.
 9. Polozhennya pro organizaciyu osvith'ogo procesu v Harkivs'komu nacional'nomu universiteti imeni V. N. Karazina [Regulations on the organization of the religious process in the Kharkiv National University of V. N. Karazin] <http://profkom.ua/normativni-dokumenty/polozhennya-pro-organizatsiyu-svitnogo-protsesu-harkivskomu-natsionalnomu-universiteti-imeni-v-n-karazina/>
 10. Rubtsova, M. Yu., Reznikova, N. V. (2018). Problema samoviznachennya lyudini ta pogliblennya ii kompetencij v umovah inklyuzivnogo rozvitku svitovogo gospodarstva: zv'yazok z global'nimi problemami lyudstva [The problem of self-designation of people and the loss of competence in the minds of the inclusive development of the holy state: links to the global problems of people]. *Efektivna ekonomika*. 2018. №. 8. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6633>
 11. Tkachuk, I., Sosnovenko, N. (2019) Rozvitok «SOFT SKILLS» u studentiv koledzhiv [Development of SOFT SKILLS among college students] https://lib.iitta.gov.ua/717748/1/Tkachuk_Sosnovenko_soft%20skills_2019_16-18.pdf
 12. Trotsenko, O. V. (2020) Vibirkovij kurs «Medichna subkul'tura» na kafedri suspil'nih nauk HNMU yak priklad studentocentrovanoogo pidhodu do navchannya [Vibrating course «Medical subculture» at the Department of Suspension Sciences of KhNMU as a student-centered approach to the beginning]. Studentocentrovaniy navchal'nij proces yak zaporuka zabezpechennya yakosti vishchoi medichnoi osviti: materialy LIII navch.-metod. konf. HNMU (Harkiv, 29 sichnya 2020 r.) / Ministerstvo ohoroni zdorov'ya Ukraïni, Hark. nac. med. un-t. Harkiv : HNMU, 2020. Vip. 10. P. 190 – 193.
 13. Zhukova, O. (2020) Activity Of A Higher School Teacher On Forming Soft Skills For Students Of Humanitarian And Natural Specialties: Functions And Requirements. *Scientific Journal Of Polonia University*. № 39 (2). Pp. 229–241.
 14. Zhukova, O., Mandragelya, V, Januzis, G. (2020) Development Of Soft Skills Of Students As Future Teachers In Conditions Of Crisis In Society. Education during a pandemic crisis: problems and prospects. Monograph. Eds. Tetyana Nestorenko & Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole. Pp.151 – 157.
 15. What are «Soft Skills». *Invstopedia* URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/soft-skills.asp>

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗА МОТИВАЦІЙНИМ КРИТЕРІЄМ

Г. М. Мороз

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна
frost1554@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9991-187X*

Актуальність зазначеної проблеми посилюється необхідністю підготовки фахівців фармацевтичної галузі, конкурентоспроможних на ринку праці. Їх основною ознакою є фундаментальний рівень фахової підготовки, сформовані предметні й загальні компетентності, здатність приймати рішення у складних ситуаціях. **Мета дослідження:** висвітлення сутності моделі підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у процесі професійної підготовки. **Завдання дослідження:** уточнення сутності поняття «конкурентоспроможність фахівця»; акцент на специфіці змісту дефініції «конкурентоспроможність фахівця фармацевтичної галузі»; надання короткої характеристики етапам упровадження моделі підвищення конкурентоспроможності фахівця фармацевтичної галузі (мотиваційно-цільовому, процесуальному, результативно-оцінному); висвітлення результатів експериментальної роботи за мотиваційним критерієм. **Методи дослідження:** теоретичні - аналіз наукових джерел для характеристики стану розробленості вказаної нами проблеми; моделювання – для характеристики компонентів моделі підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у процесі професійної підготовки та критеріїв її сформованості; емпіричні – анкетування, тестування, спостереження – для виявлення рівнів сформованості конкурентоспроможності здобувачів освіти; методи математичної статистики – для кількісного та якісного аналізу обробки емпіричних даних; педагогічний експеримент – для перевірки дієвості моделі підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. **Результати** проведеного дослідження дали змогу зробити наступні висновки: сутність поняття «конкурентоспроможність фахівця» розглядається нами як здатність до конкуренції, що обумовлює досягнення людиною найкращих результатів за рахунок задіяння її особистісних й професійних якостей у суперництві на ринку праці»; специфіка змісту дефініції «конкурентоспроможність фахівця фармацевтичної галузі» визначається через особливості набуття знань й професійного досвіду у процесі фахової підготовки за обраною спеціальністю; підвищення конкурентоспроможності фахівця фармацевтичної галузі можливе за умов упровадження певної моделі, що складається з низки послідовних та взаємообумовлених етапів: мотиваційно-цільового, процесуального, результативно-оцінного; результати експериментальної роботи за мотиваційним критерієм вказують на ефективність упровадженої автором методики підвищення конкурентоспроможності студентів-фармацевтів.

Ключові слова: конкурентоспроможність, фармацевтична галузь, модель, компоненти, педагогічні умови, критерії, показники.

Г. М. Мороз

Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды,
Ул. Алчевских, 29, г. Харьков, Украина, 61022

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ФАРМАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ: РЕЗУЛЬТАТЫ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ РАБОТЫ ПО МОТИВАЦИОННОМУ КРИТЕРИЮ

Актуальность данной проблемы объясняется необходимостью подготовки специалистов фармации, конкурентоспособных на рынке труда. Их основной характеристикой является фундаментальный уровень профессиональной подготовки, сформированные предметные и общие компетентности, способность принимать решения в сложных ситуациях. Цель исследования: освещение содержания модели повышения конкурентоспособности будущих специалистов фармации в про-

цессе профессиональной подготовки. Задачи исследования: уточнение сущности понятия «конкурентоспособность специалиста»; акцент на специфике содержания дефиниции «конкурентоспособности специалиста фармации»; краткая характеристика этапов внедрения модели повышения конкурентоспособности специалиста фармации (мотивационно-целевого, процессуального, результативно-оценочного); освещение результатов экспериментальной работы по мотивационному критерию. Методы исследования: теоретические - анализ источников для характеристики состояния разработанности указанной нами проблемы; моделирования - для характеристики компонентов модели повышения конкурентоспособности будущих специалистов фармации и критериев ее сформированности; эмпирические - анкетирование, тестирование, наблюдение - для выявления уровней сформированности конкурентоспособности студентов; методы математической статистики - для количественного и качественного анализа обработки эмпирических данных; педагогический эксперимент - для проверки действенности модели повышения конкурентоспособности будущих специалистов фармации. Результаты проведенного исследования позволили сделать следующие выводы: сущность понятия «конкурентоспособность специалиста» рассматривается нами как способность к конкуренции, которая обуславливает достижение человеком лучших результатов за счет задействования его личностных и профессиональных качеств в соперничестве на рынке труда»; специфика содержания дефиниции «конкурентоспособность специалиста фармации» определяется через особенности приобретения знаний и профессионального опыта в процессе профессиональной подготовки по выбранной специальности; повышение конкурентоспособности специалиста фармации возможно при условии внедрения конкретной модели, которая состоит из ряда последовательных и взаимообусловленных этапов: мотивационно-целевого, процессуального, результативно-оценочного; результаты экспериментальной работы по мотивационному критерию указывают на эффективность внедренной автором методики повышения конкурентоспособности студентов-фармацевтов.

Ключевые слова: конкурентоспособность, фармация, модель, компоненты, педагогические условия, критерии, показатели.

G. M. Moroz

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
st. Alchevskikh, 29, Kharkiv, 61002, Ukraine

THE COMPETITIVENESS OF FUTURE SPECIALISTS OF PHARMACY IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS: RESULTS OF EXPERIMENTAL WORK ON MOTIVATION CRITERION

The relevance of this problem is explained by the need of training of pharmacy specialists who are competitive in the labor market. Their main features are the fundamental level of professional training, formed subject and general competences, the ability to make decisions in difficult situations. The purpose of the research: to highlight the content of the model of increasing the competitiveness of future pharmacy specialists in the process of professional training. The task of the research: to clarify the essence of the concept of "competitiveness of a specialist"; to focus on the specifics of the content of the definition of "competitiveness of a pharmacy specialist"; a brief characterization of the stages of introducing a model of increasing the competitiveness of a pharmacy specialist (motivational-objective, procedural, result-evaluative); to cover the results of experimental work on the motivational criterion. Research methods: theoretical ones - an analysis of sources to characterize the state of development of the problem indicated by us; modeling - for the characterization of the components of the model of increasing the competitiveness of future specialists in pharmacy and the criteria for its formation; empirical ones - questioning, testing, supervision - to identify the levels of formation of students' competitiveness; methods of mathematical statistics - for quantitative and qualitative analysis of the processing of empirical data; pedagogical experiment method - to test the effectiveness of the model of increasing the competitiveness of future specialists in pharmacy. The results of the study are giving us a chance to draw the following conclusions: the essence of the concept of "competitiveness of a specialist" is considered by us as the ability to compete, which determines the achievement of the best results by a person through the use of his personal and professional qualities in competition in the labor market"; the specificity of the content of the definition "competitiveness of a pharmacy specialist" is determined through the specifics of acquiring knowledge and professional experience in the process of professional training in the chosen specialty; the increasing of the competitiveness of a pharmacy specialist is possible due to the introduction of a specific model, which consists of a number of sequential and interdependent stages: motivational-objective, procedural, result-evaluative; the results of experimental work on the motivational criterion indicate the effectiveness of the methods of increasing the competitiveness of pharmaceutical students introduced by the author.

Key words: competitiveness, pharmacy, model, components, pedagogical conditions, criteria, indicators.

Вступ. Одним з пріоритетних напрямків розвитку вищої освіти в Україні є підготовка фахівців фармацевтичної галузі. Основною ознакою конкурентоспроможних фармацевтів є достатній рівень фахової підготовки, фундаментальність якої обумовлює спектр сформованих у них компетентностей, як предметних, так і загальних. Цілком зрозуміло, що процес їх формування детермінований діяльністю викладача вищої школи та тією широкою палітрою функцій, які він має виконувати у процесі здійснення аудиторної та позааудиторної роботи [8].

Актуальність зазначеної проблеми посилюється необхідністю усунення суперечностей, що об'єктивно впливають на якість професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. Це суперечності між:

- потребою суспільства у конкурентоспроможних фахівцях фармацевтичної галузі та недостатнім рівнем сформованості в них якостей, які актуалізують їх конкурентоздатність;

- сучасними вимогами ринку праці, що ставляться до процесу професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, та обмеженими можливостями їх задоволення у закладах вищої освіти;

- потребами особистості в професійному, інтелектуальному й культурному розвитку, що забезпечують її конкурентоздатність на ринку праці, та обмеженістю теорії й технології підготовки фахівців зазначеного профілю у закладах вищої освіти;

- необхідністю об'єктивного оцінювання рівня конкурентоспроможності фахівців фармацевтичної галузі й недостатнім станом розробленості інструментарію, що дозволяє комплексно вимірювати їхні досягнення.

Подолання цих суперечностей є можливим за умов упровадження в освітній процес навчальних установ різноманітних моделей підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

Аналіз публікацій сучасних дослідників [2, с. 35-44; 4, с. 310] дозволяє стверджувати, що конкурентоспроможність обумовлюється високим рівнем професійних знань, а також вільним володінням професійними вміннями, прийомами та техніками, використання яких забезпечує ефективність та якість виконання поставлених завдань.

Низкою науковців (О. Дідківська, О. Бачинська, Н. Верхоглядова, Р. Камишніков,

М. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак, С. Батишев) професійна конкурентоздатність розглядається як фактор зайнятості, технічного оновлення виробництва та підвищення його ефективності.

У дослідженнях сучасних учених також зроблено акцент на: визначенні сутності поняття «конкурентоспроможність» (О. Філь, Є. Гісматулліна); доцільності формування професіоналізму майбутнього фахівця у процесі фахової підготовки під час навчання у закладі вищої освіти (Л. Ємельянова, А. Майковська, Н. Скрипник, В. Сотченко); окресленні напрямів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України (В. Сліпчук, А. Хатько, С. Огарь, І. Бобкова, Л. Варлахова, О. Ільєнко).

Широка палітра досліджень з зазначеної теми може бути доповнена працями, в яких було б висвітлено модель формування конкурентоспроможного фахівця-фармацевта у процесі професійної підготовки, визначено й дано характеристику її етапам.

Мета дослідження полягає у висвітленні сутності моделі підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у процесі професійної підготовки.

Для реалізації поставленої мети було визначено спектр наступних завдань:

- уточнити суть поняття «конкурентоспроможність фахівця»;

- вказати на специфіку змісту дефініції «конкурентоспроможність фахівця фармацевтичної галузі»;

- дати коротку характеристику етапам упровадження моделі підвищення конкурентоспроможності фахівця фармацевтичної галузі: мотиваційно-цільовому, процесуальному, результативно-оцінному.

- висвітлити результати експериментальної роботи за мотиваційним критерієм.

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення завдань дослідження, використано наступні методи: *теоретичні* – аналіз наукових джерел для характеристики стану розробленості вказаної нами проблеми; *моделювання* – для характеристики компонентів моделі підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у процесі професійної підготовки та критеріїв її сформованості; *емпіричні* – анкетування, тестування, спостереження – для виявлення рівнів сформованості

конкурентоспроможності здобувачів освіти; *методи математичної статистики* – для кількісного та якісного аналізу обробки емпіричних даних; *педагогічний експеримент* – для перевірки дієвості моделі підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі.

Результати та обговорення. Для уточнення сутності поняття «конкурентоспроможність фахівця» ми скористалися визначеннями дефініції «конкуренція», наданими у класичних працях А. Сміта, М. Портера, Й. Шумпетера.

Так, шотландським економістом А. Смітом [5, с. 11] конкуренція визначається як особливість поведінки людини у процесі суперництва за реалізацію найбільш вигідних пропозицій стосовно актів купівлі й продажу товарів.

Американським економістом М. Портером [3, с. 53], який досліджував конкуренцію на рівні країн та регіонів у міжнародному вимірі, її сутність трактується через необхідність подолання загроз, що виникають з боку конкурентів, шляхом реалізації товарів-замінників та здатності покупців та постачальників торгуватися.

Згідно з поглядами Й. Шумпетера [6, с. 34] конкуренція є видом боротьби між новим та старим, отже, підприємці мають бути новаторами у своїй справі.

Інші дослідники [1, с. 9]) вказують на те, що конкурентоспроможність визначає переваги одного фахівця над іншим у процесі виконання ними однакових операцій, функцій, дій.

Узагальнюючи наведені визначення ми приходимо до наступного визначення конкурентоспроможності: конкурентоспроможність – це здатність до конкуренції, боротьба за досягнення найкращих результатів, а конкурентоспроможна людина – це особа, яка вміє витримати конкуренцію [7, с. 66]. Конкурентоспроможність молодого фахівця фармацевтичної галузі ми визначаємо як показник якості підготовки закладом вищої освіти своїх випускників.

Модель підвищення конкурентоспроможності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі, розроблена нами, включає послідовні етапи її формування: мотиваційно-цільовий, процесуальний, результативно-оцінний. Кожен з них складається із низки елементів.

Мотиваційно-цільовий етап передбачає постановку мети – підвищення конкуренто-

спроможності фахівців-фармацевтів на базі сформованих у студентів цінностей та мотивів. На цьому етапі студенти активно занурюються в освітнє середовище за допомогою зовнішніх та внутрішніх стимулів.

Процесуальний етап включає до свого складу педагогічні умови, що впливають на процес підвищення конкурентоспроможності фахівців-фармацевтів, та самі компоненти конкурентоспроможності, визначені нами на підґрунті аксіологічного, праксіологічного, діяльнісного, особистісного підходів.

До низки педагогічних умов нами віднесено наступні:

- максимальне занурення здобувачів освіти в освітнє середовище, що формує в них фундамент професійної компетентності (знання, вміння, навички, досвід, автономність, відповідальність, комунікацію, професійну придатність) на підґрунті використання викладачем сучасних педагогічних технологій та активних методів навчання;

- формування у студентів суб'єктної позиції на основі їх залучення у різноманітні види аудиторної та позааудиторної діяльності;

- забезпечення супроводу особистісного розвитку студентів на базі структурування освітніх програм підготовки фахівців відповідно до вимог сучасного ринку праці.

Компонентами конкурентоспроможності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі ми вважаємо наступні:

- *ціннісно-мотиваційний* (передбачає опору на сформовану в особистості ціннісну базу, а також її інтереси як підґрунтя мотивації; встановлює відповідність між суспільним та особистісним; задовольняє потребу людини в самовираженні, особистісному й професійному зростанні; обумовлює ціннісне ставлення до обраної професії та норм функціонування професійної спільноти; забезпечує готовність до виконання дій професійного характеру; має спрямування на формування в здобувачеві освіти предметних /фахових умінь);

- *когнітивний* (має професійно-спрямовану орієнтацію й націлений на задоволення потреби особистості оволодівати професійними знаннями; передбачає опору на певний стиль її мислення у процесі набуття й опанування теоретичними концептами та практичними вміннями; підсилює мотивацію здобувачів освіти у разі постановки чітких задач; забезпечує виконання особистістю вимог, що

ставляться до здійснення нею професійної діяльності);

– *особистісно-діяльнісний* (передбачає широку палітру дій на підґрунті сформованого об'єктивно-операційного та критичного типів мислення; включає до свого складу систему умінь, навичок, готовності й здатності до дії, на базі отриманих знань з фаху; задіює емоційний інтелект людини; націлений на удосконалення професійних якостей; містить наступні складові – адаптаційну, суто діяльнісну, професійну);

– *аксіологічно-праксіологічний* (визначає ціннісні орієнтації особистості, її потреби та інтереси; впливає на мотивацію особистості фахівця, її вчинки в процесі діяльності; спрямований на встановлення ефективності практичної діяльності майбутніх фармацевтів на базі сформованих у них загальних та фахових компетентностей);

– *оцінно-рефлексивний* (віддзеркалює здатність людини до самоконтролю й самоаналізу, переосмислення власних дій і вчинків).

Результативно-оцінний етап моделі підвищення конкурентоспроможності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі ставить своїм завданням конкретизацію рівнів, показників, критеріїв, що свідчать про підвищення конкурентоспроможності фахівців-фармацевтів.

З метою перевірки ефективності розробленої нами моделі підвищення конкурентоспроможності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі нами було проведено педагогічний експеримент, який тривав упродовж 2017-2021 рр.

У ньому взяли участь 746 здобувачів освіти Харківського національного фармацевтичного університету. З них до контрольної групи (КГ) увійшли 370 студентів, 376 студентів склали експериментальну групу (ЕГ). В експериментальній роботі були задіяні групи зі спеціальностей: «Клінічна фармація», «Економіка підприємства», «Маркетинг» та «Менеджмент організацій».

Під час проведення педагогічного експерименту процес навчання студентів, які увійшли до контрольної групи, відбувався без усіляких змін. В процес навчання студентів експериментальної групи було імплементовано авторську методику підвищення конкурентоспроможності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту нами були конкретизовані критерії й показники. До низки критеріїв увійшли: мотиваційний, змістовий, процесуальний, рефлексивний. Кожен з зазначених критеріїв має чітко визначені показники. Такими показниками для мотиваційного критерію стали: задоволеність діяльністю за професійним спрямуванням, наявність мотивів до успіху, наявність мотивів до уникнення невдач.

Також було визначено рівні підвищення конкурентоспроможності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі: високий, середній, низький.

Високий рівень. Здобувачів вищої освіти характеризують: потреба в опануванні знань, необхідних для здійснення подальшої професійної діяльності; активність й ініціативність у процесі їх набуття; розвинена мотивація до підвищення власної конкурентоспроможності в обраній галузі; відповідальність за прийняті рішення.

Середній рівень. Характеристиками майбутніх фахівців цього рівня є: позитивне ставлення до необхідності підвищувати власну конкурентоспроможність; достатній рівень мотивації здійснювати певні дії в цьому напрямку; сформовані особистісні якості як база для здійснення дій.

Низький рівень. Студенти неусвідомлено ставляться до процесу підвищення рівня власної конкурентоспроможності; обсяг їх знань з фахових предметів є недостатнім; підвищення рівня власної конкурентоспроможності здійснюється, переважно, стихійно.

На формувальному етапі педагогічного експерименту нами були перевірені зазначені педагогічні умови на етапах: мотиваційно-цільовому, процесуальному, результативно-оцінному.

На контрольному етапі педагогічного експерименту за мотиваційним критерієм ми спостерігаємо дані, що свідчать про підвищення рівня конкурентоспроможності студентів ЕГ порівняно із студентами КГ.

На рисунках 1–8 наведено графічні ілюстрації змін у досягненнях студентів ЕГ та КГ за відповідними рівнями: низьким, середнім та високим за різними показниками мотиваційного критерію.

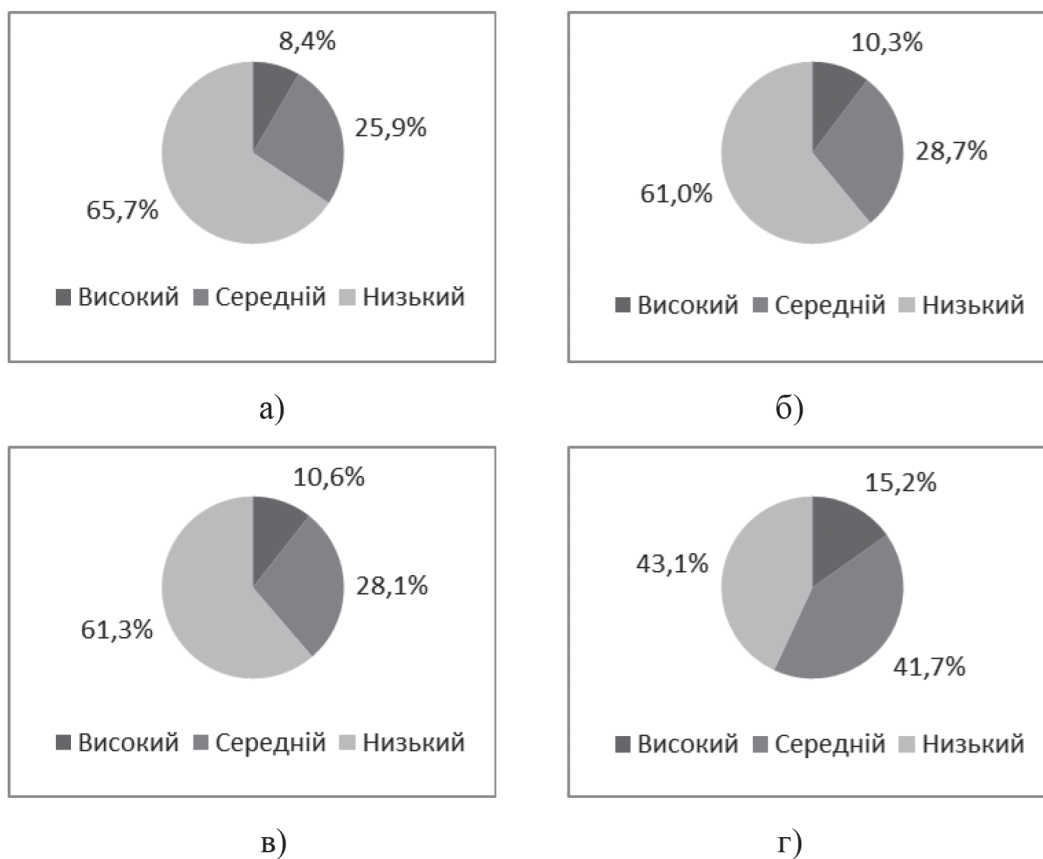

Рис. 1. Результати діагностики за показником «задоволеність діяльністю за професійним спрямуванням» за мотиваційним критерієм для КГ до (а) та після (б) проведення дослідно-експериментальної роботи та для ЕГ до (в) та після (г) проведення дослідно-експериментальної роботи.

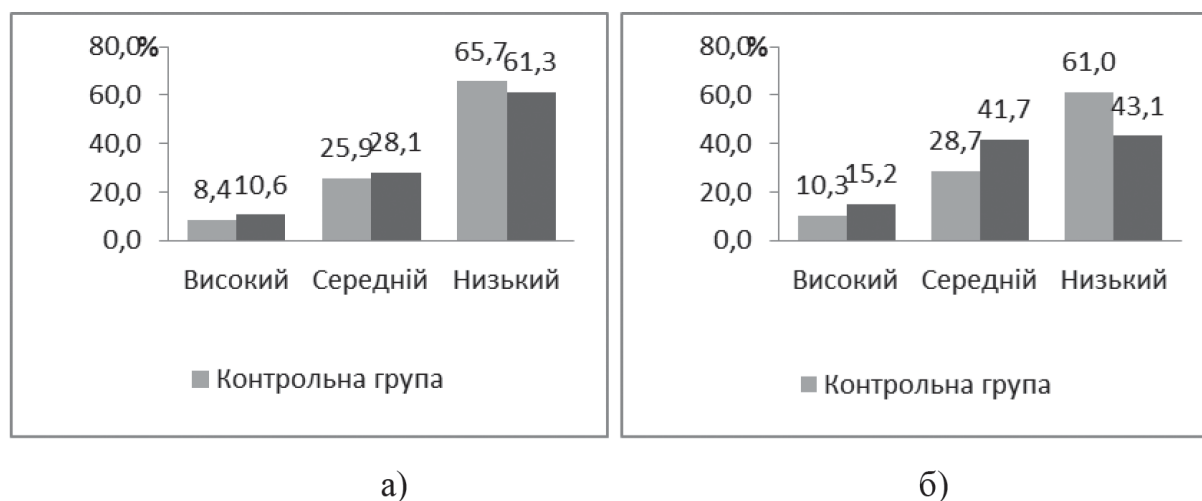

Рис. 2. Порівняння результатів діагностики за показником «задоволеність діяльністю за професійним спрямуванням» за мотиваційним критерієм для студентів КГ та ЕГ до (а) та після (б) проведення дослідно-експериментальної роботи.

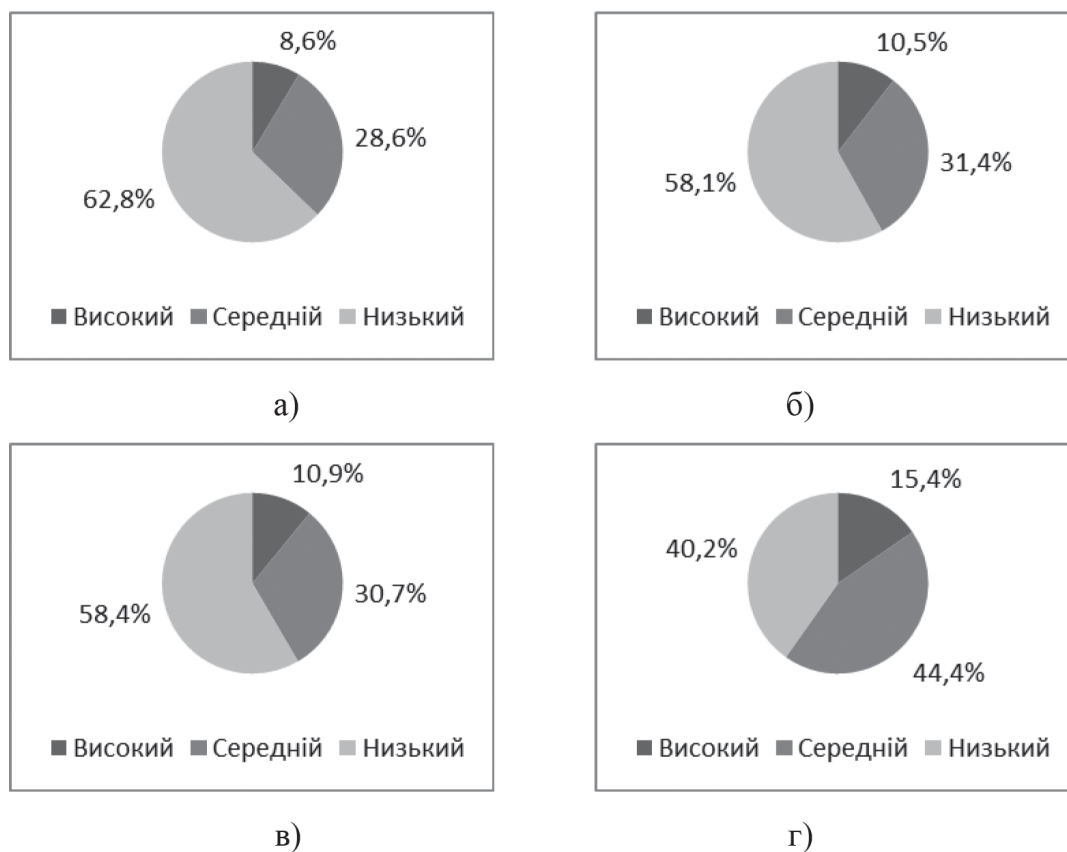

Рис. 3. Результати діагностики за показником «наявність мотивів до успіху» в конкурентоспроможного фармацевта за мотиваційним критерієм для КГ до (а) та після (б) проведення дослідно-експериментальної роботи та для ЕГ до (в) та після (г) проведення дослідно-експериментальної роботи.

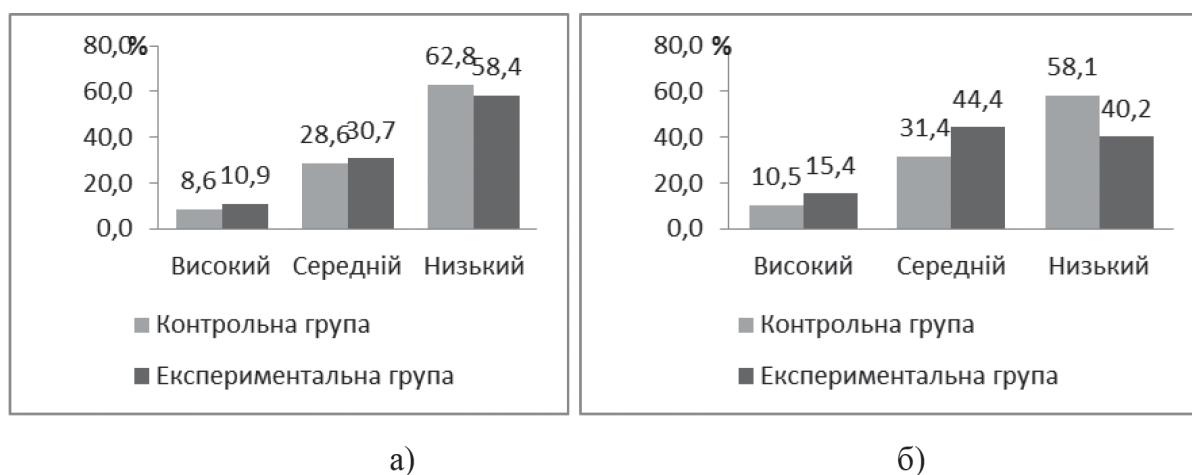

Рис. 4. Порівняння результатів діагностики за показником «наявність мотивів до успіху» в конкурентоспроможного фармацевта за мотиваційним критерієм для студентів КГ та ЕГ до (а) та після (б) проведення дослідно-експериментальної роботи.

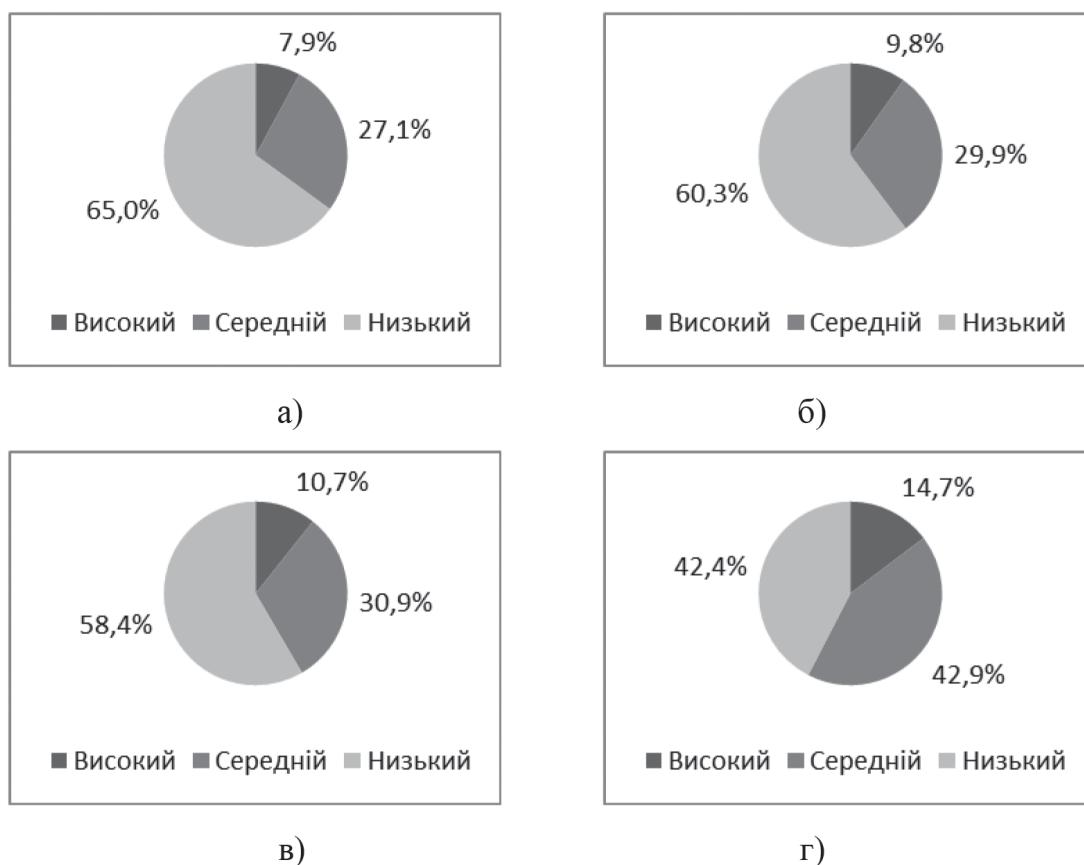

Рис. 5. Результати діагностики за показником «наявність мотивів до уникнення невдач» у конкурентоспроможного фармацевта за мотиваційним критерієм для КГ до (а) та після (б) проведення дослідно-експериментальної роботи та для ЕГ до (в) та після (г) проведення дослідно-експериментальної роботи.

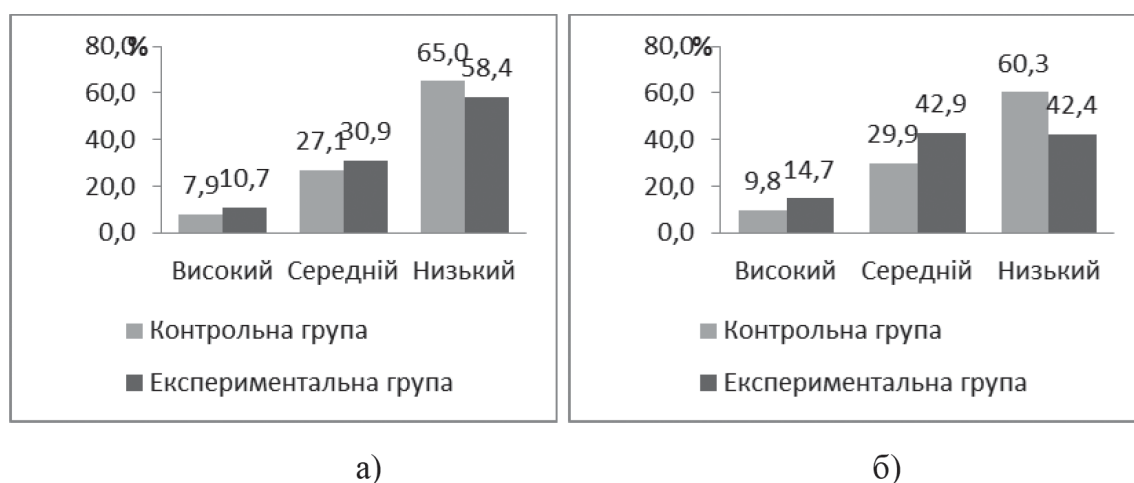

Рис. 6. Порівняння результатів діагностики за показником «наявність мотивів до уникнення невдач» у конкурентоспроможного фармацевта за мотиваційним критерієм для студентів КГ та ЕГ до (а) та після (б) проведення дослідно-експериментальної роботи.

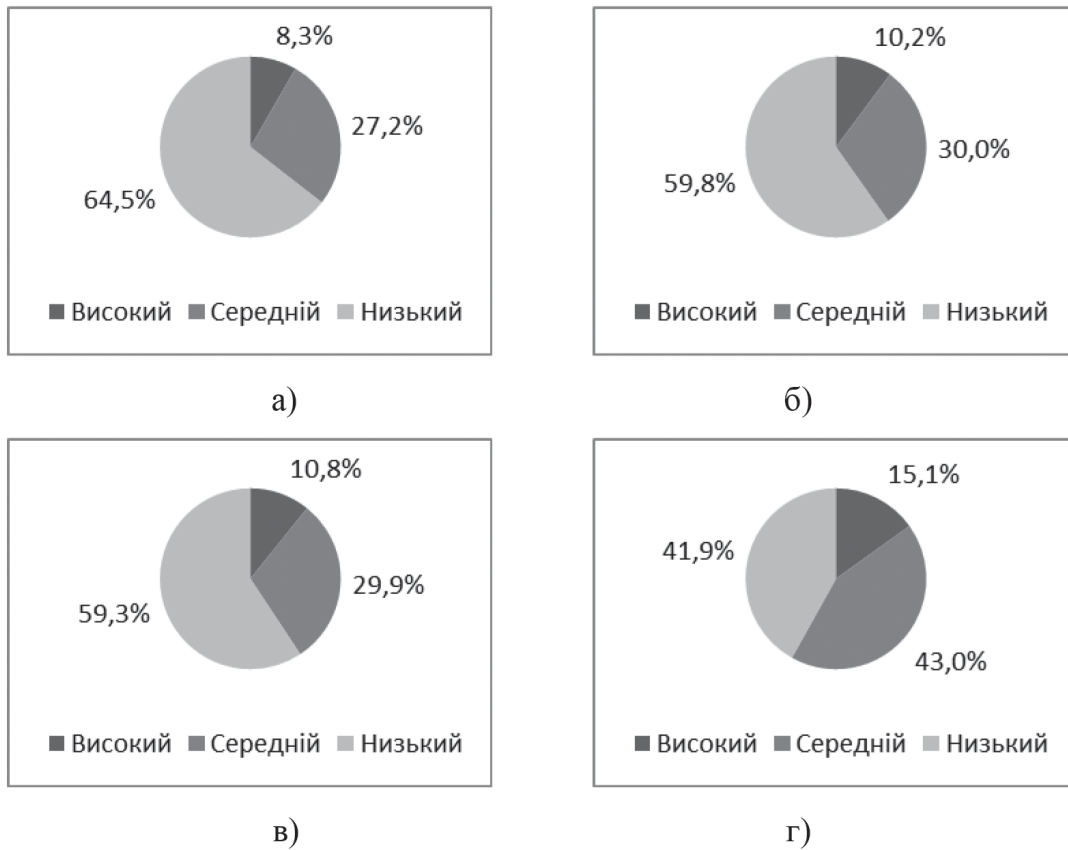

Рис. 7. Результати діагностики у цілому за мотиваційним критерієм для КГ до (а) та після (б) проведення дослідно-експериментальної роботи та для ЕГ до (в) та після (г) проведення дослідно-експериментальної роботи.

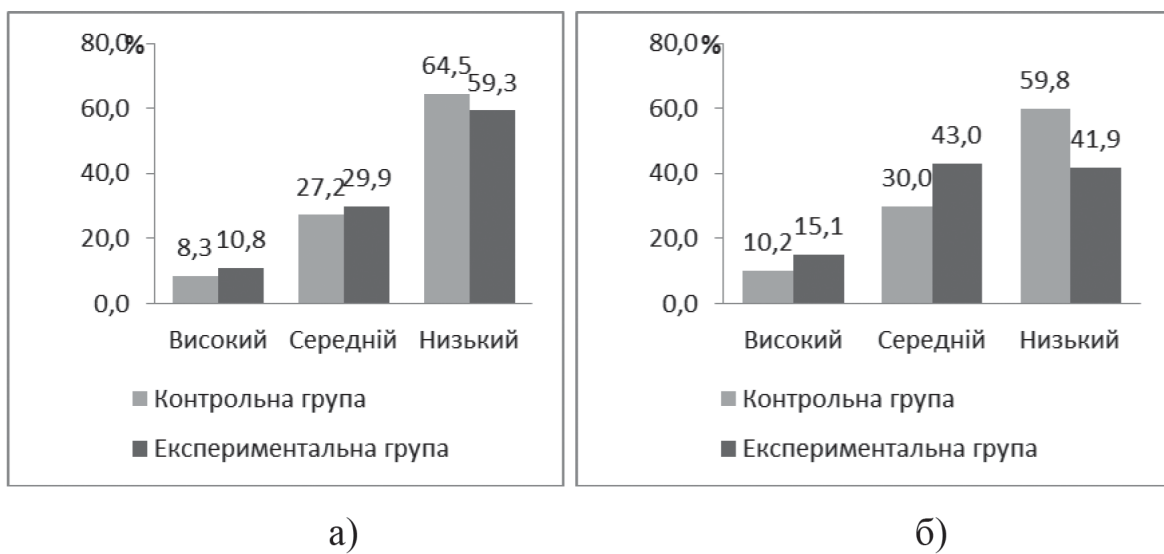

Рис. 8. Порівняння результатів діагностики у цілому за мотиваційним критерієм для студентів КГ та ЕГ до (а) та після (б) проведення дослідно-експериментальної роботи.

Отже, як бачимо з рисунків 1–8, результати діагностики за різними показниками мають певні відмінності, що пов'язано із упровадженням авторської методики навчання студентів-фармацевтів.

Все, зазначене, вище, дозволяє сформулювати наступні **ВИСНОВКИ**:

1. Сутність поняття «конкурентоспроможність фахівця» розглядається нами як здатність до конкуренції, що обумовлює досягнення людиною найкращих результатів за рахунок задіяння її особистісних й професійних якостей у суперництві на ринку праці.

2. Специфіка змісту дефініції «конкурентоспроможність фахівця фармацевтичної галузі» визначається через особливості набуття знань й професійного досвіду

у процесі фахової підготовки за обраною спеціальністю.

3. Підвищення конкурентоспроможності фахівця фармацевтичної галузі можливе за умов упровадження певної моделі, що складається з низки послідовних та взаємообумовлених етапів: мотиваційно-цільового, процесуального, результативно-оцінного.

4. Результати експериментальної роботи за мотиваційним критерієм вказують на ефективність упровадженої автором методики підвищення конкурентоспроможності студентів-фармацевтів.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в розробці навчально-методичного забезпечення супроводу студентів-фармацевтів на шляху підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бикова В.О. Рефлексія. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: Педагогіка і психологія. 2012. №1 (3). С. 9.
2. Зеер Э.Ф. Кризисы профессионального становления личности. *Психологический журнал*. Москва, 2004. Т. 18. №6. С. 35-44.
3. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М. Портер; пер. с англ. В.Д. Щетинина. Москва: Международные отношения, 1993. 896 с.
4. Романовська О.О. Конкурентоспроможність як інтегральна якість особистості фахівця. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2008. Вип. 51. С. 308-312.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Ось-89, 1997. 255 с.
6. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 244 с.
7. Moroz G.N. Formation of future specialists` competitiveness in the pharmaceutical field in professional training. *BarSU Herald. Series Education. Psychology. Philology (Literary Studies)/edited by Academician Associate professor Vasiliy Ivanovich Kachurka. Baranovichy: BarSU, 2019. Volume 7. Pp. 65-71.*
8. Zhukova O. Activity Of A Higher School Teacher On Forming Soft Skills For Students Of Humanitarian And Natural Specialties: Functions And Requirements. *Scientific Journal Of Polonia University*. 39 (2020) 2. Pp. 229–241. DOI <https://doi.org/10.23856/3931>.

REFERENCES:

1. Bykova, V.O. (2013) Refleksia [Reflection]. *Visnyk Dnepropetrovskoho universitetu imeni Alfreda Nobelya*. Seria: Pedagogika i psykholohiia. N1 (3). P. 9. [in Ukrainian].
2. Zeer, E.F. (2004) Krizisy professionalnogo stanovleniya lichnosti [Crises of a professional formation of personality]. *Psikhologicheskiiy zhurnal* [in Russian].
3. Porter, M. (1993) Mezhdunarodnaya konkurentsia: Konkurentnyye preimushchestva stran /M. Porter; per. s angl. V.D. Shchetinina. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1993. 896 p. [in Russian].
4. Romanovska, O.O. (2008) Konkurentospromozhnist' iak integralna iakist' osobystosti fakhivtsia [Competitiveness as an Integral Quality of a specialist's personality]. *Zaporizhzhia* [in Ukrainian].
5. Smit, A. (1997) Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov. Moskva: Os'-89. 255 p. [in Russian].
6. Shumpeter, J. (1982) Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [Theory of Economic Development]. Moskva: Progress [in Russian].
7. Moroz, G.N. (2019) Formation of future specialists` competitiveness in the pharmaceutical field in professional training. *BarSU Herald. Series Education. Psychology. Philology (Literary Studies)/edited by Academician Associate professor Vasiliy Ivanovich Kachurka. Baranovichy: BarSU, Volume 7. P. 65-71.*
8. Zhukova, O. (2020) Activity Of A Higher School Teacher On Forming Soft Skills For Students Of Humanitarian And Natural Specialties: Functions And Requirements. *Scientific Journal Of Polonia University*. 39 (2). Pp. 229–241. <https://doi.org/10.23856/3931>.

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ МЕТОДИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

О. О. Наливайко

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи 6, Харків, Україна, 61022,
nalyvaiko@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0002-7094-1047>*

Л. М. Нуралієва

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи 6, Харків, Україна, 61022,
nuralievalilly17@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0759-4150>*

Л. М. Сиволицька

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи 6, Харків, Україна, 61022,
syvolotska@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7070-0916>*

У статті розглядається аналіз використання вербальних та невербальних методів у процесі вивчення іноземних мов. Актуальність цього дослідження полягає в тому, що вивчення іноземних мов у сучасному світі стає передовим та прогресивним, тому виникає нагальна потреба в ознайомленні та вивченні ефективності методів активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти. У статті виділено такі поняття, як «вербальні методи», «невербальні методи», «інтерактивні технології навчання іноземних мов», «метод мовчання», «метод 25-го кадру» і «метод Шехтера», а також було розглянуто особливості різноманітних технологій та їх результативність. Наведена стаття висвітлює результати опитування серед студентів факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. При проходженні опитування здобувачам освіти потрібно було відповісти на дванадцять запитань, які стосувалися актуальності використання наведених у статті методів та їхнього ставлення до них. Студенти поділилися власним досвідом та виразили свою думку щодо доцільності їх використання в майбутньому у своїй професійній діяльності. Спираючись на результати опитування, автори дослідження виділили найважливіші питання щодо застосування інтерактивних технологій у процесі вивчення іноземних мов.

Ключові слова: вербальні методи, невербальні методи, інтерактивні технології навчання іноземних мов, «метод мовчання», «метод 25-го кадру», метод Шехтера.

А. А. Наливайко, Л. М. Нуралієва, Л. М. Сиволицька

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
площадь Свободы 6, Харьков, Украина, 61022*

ВЕРБАЛЬНЫЕ И НЕВЕРБАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОИСКАТЕЛЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

В статье рассматривается анализ использования вербальных и невербальных методов в процессе изучения иностранных языков. Актуальность данного исследования заключается в том, что изучение иностранных языков в современном мире становится ведущим и прогрессивным, поэтому возникает насущная необходимость в ознакомлении и изучении эффективности методов активизации познавательной деятельности соискателей образования. В статье выделены такие понятия, как «вербальные методы», «невербальные методы», «интерактивные технологии обучения иностранным языкам», «метод молчания», «метод 25-го кадра» и «метод Шехтера», а также были рассмотрены особенности различных технологий и их результативность. Данная статья освещает результаты опроса среди студентов факультета иностранных языков Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. В данном опроснике соискателям образования нужно было ответить на две-

надцять вопросов, касающихся актуальности использования приведенных в статье методов и их отношения к ним. Студенты поделились собственным опытом и выразили свое мнение относительно целесообразности их использования в будущем в своей профессиональной деятельности. Опираясь на результаты опроса, авторы исследования выделили важнейшие вопросы по поводу применения интерактивных технологий в процессе изучения иностранных языков.

Ключевые слова: вербальные методы, невербальные методы, интерактивные технологии обучения иностранным языкам, «метод молчания», «метод 25-го кадра», метод Шехтера.

O. O. Nalivaiko, L. M. Nuralieva, L. M. Syvolotska

V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Square 6, Kharkiv, Ukraine, 61022

VERBAL AND NON-VERBAL METHODS OF ACTIVATION OF COGNITIVE BEHAVIOR OF EDUCATIONAL APPLICANTS IN THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

The article considers the analysis of the use of verbal and non-verbal methods in the process of learning foreign languages. The relevance of this research is connected to the fact that the learning of foreign languages in the modern world is becoming advanced and progressive, so there is an urgent need to study the effectiveness of methods of activation of students' cognitive activity. The article highlighted such concepts as «verbal methods», «non-verbal methods», «interactive technologies of learning foreign languages», «The Silent Way», «the 25th frame effect» and «Schechter's method», and also considered the features of various technologies and their effectiveness. This article highlights the results of a survey among students of the Faculty of Foreign Languages, V.N. Karazin Kharkiv National University, in which they had to answer twelve questions about the relevance of using the methods presented in the article and their attitude to them. Students shared their own experience and expressed their view on the feasibility of their use in the future in their professional activity. Based on the results of the survey, the authors of the research highlighted the most important issues regarding the use of interactive technologies in the process of learning foreign languages.

Key words: verbal methods, non-verbal methods, interactive technologies of learning foreign languages, «The Silent Way», «the 25th frame effect», Schechter's method.

Актуальність. В останні роки вивчення іноземних мов все більше набуває популярності. Це пов'язано з тим, що знання іноземних мов є майже обов'язковим у всіх сферах життя. Найбільше воно цінується у професійній діяльності. Саме тому молодь зараз акцентує свою увагу на цьому процесі, що в майбутньому може допомогти їй в пошуках високооплачуваної та затребуваної роботи. Українські компанії налагоджують зв'язки з іноземними підприємствами, здійснюються кооперації з закордонними фірмами. Тому з'являється дедалі більше нових професій, в основі яких лежить комунікація з іноземними представниками, що передбачає знання іноземної мови на високому рівні. Сьогодні існує багато можливостей для опанування різних іноземних мов. При вивченні іноземних мов можна використовувати навіть онлайн ресурси, що є більш зручним для сучасної людини [7]. Такими є онлайн-курси, відеоуроки, вебінари, аудіоматеріали та різні інтерактивні формати, проте деякі з них мають певні недоліки. Вони можуть бути неправильно укладеними, матеріал несистематизованим та неякісно підібраним, а методика – неефективними. Тому треба бути обережними при виборі таких ресурсів. У даній статті буде розглянуто кілька цікавих та нестандартних методів вивчення іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволив зробити висновок, що проблема використання вербальних та невербальних методів розглядалася багатьма вченими. Зокрема, значна увага досліджуваному питанню приділяється в працях таких мовознавців як Р. Бердвіссл, Є. Зарецька, Ф. Ісаєв, Л. Корнева, О. Курило, А. Мейерабіан, А. Піз, І. Розман, В. Сластьонін, Л. Харченко. Питання ефективності використання зазначених у роботі методів розглядали Т. Балахаєва, Д. Вайкері, К. Гаттеніо, Е. Кузьміна, Л. Лобачева, І. Шехтер. Серед дослідників, які вивчали питання використання інтерактивних технологій у процесі вивчення іноземних мов були: Л. Беркун, П. Бех, О. Білик, Н. Гомеля, А. Гончарова, Т. Коваль.

Мета. Автори дослідження ставили собі за мету виявлення ефективності застосування різних вербальних та невербальних методів активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти в процесі вивчення іноземних мов. Для цього було сформульовано ряд завдань:

- проаналізувати за допомогою теоретичних та емпіричних методів деякі вербальні та невербальні методи, за допомогою яких здійснюється активізація пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення іноземних мов;

- виявити ступінь ефективності кожного із зазначених методів;
- визначити наскільки популярними є досліджувані методи;
- діагностувати точку зору здобувачів освіти з приводу використання вербальних та невербальних методів у їхній професійній діяльності.

Методи. У статті були використано теоретичні методи дослідження: аналіз, узагальнення, порівняння. Практичну частину дослідження склали опитувальник, створений у форматі Гугл сервісів (GoogleForms). В опитуванні взяв участь 71 респондент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Опитувальник складався з 12 питань відкритого та закритого типу. Одне питання з дванадцяти було організаційного характеру (курс).

Основна частина. При вивченні іноземних мов постає потреба у виборі різноманітних ефективних інтерактивних технологій [1]. Науковці розподіляють їх на вербальні та невербальні. Що ж до невербальних мовних засобів, до них належать міміка, жести, пантоміма, голос, інтонація тощо. Один з найвідоміших фахівців з питань спілкування А. Піз стверджує, що за допомогою слів передається всього 7% інформації, тоді як звуковими засобами – 38%, а за допомогою міміки, жестів і поз – 55% [2, с.40]. У сучасному Оксфордському тлумачному словнику запропоновано таке визначення невербальних засобів навчання: «Невербальні засоби навчання – навчання студентів спілкуванню, що не включає слова, словосполучення або промову» [3, с. 1037]. Завдяки використанню невербальних засобів можливо організувати самостійну роботу здобувачів під час освітнього процесу та контроль за нею, розвивати навички усного мовлення. Окрім того, за допомогою їх реалізується золоте правило дидактики – наочність. Шляхом використання невербальних засобів може бути репрезентована зорова, слухова та зорово-слухова наочність.

Одним із таких видів наочності є «метод мовчання» – візуальний метод викладання іноземних мов, заснований Калемом Гаттеніо [6]. Він базується на використанні різних кольорових навчальних матеріалів без застосування підручників та посібників. «Метод мовчання» призначений для «активізації здібностей учня до навчання» [10, с.17]. Саме студенти проявляють ініціативу на заняттях, у той час як викладач керує освітнім процесом. Студенти не пасивно сприймають інформацію, а активно залучені до навчального процесу. Вони не залежать від викладача, що дає їм можливість до самовиражен-

ня. «Метод мовчання» базується на принципі того, що «успішне навчання передбачає повну віддачу себе оволодінню мовою спочатку шляхом усвідомлення, а потім – на практиці» [9, с.83]. Він також стимулює розумову діяльність здобувачів і сприяє концентрації уваги на виконанні певних завдань. Однією з причин застосування цього методу є потреба в тому, щоб запобігти використанню рідної мови на заняттях. Проте цей метод має і недоліки. Його критикують за те, що комунікативна функція майже відсутня, що призводить до повільного набуття навичок вільного спілкування іноземною мовою. Також мінімальна допомога педагога у керуванні процесом може призвести до нерезультативності освітнього процесу. Невелике розмаїття навчальних матеріалів, які використовуються, не здатне забезпечити високу ефективність навчання у всіх аспектах мови, що вивчається. Але, незважаючи на всі вказані недоліки, цей метод є доволі дієвим, розвиває креативність, пам'ять та логічне мислення.

Наступний невербальний метод був запропонований Джеймсом Вайкері [12]. Він має назву «метод 25-го кадру» і в його основі лежить сприйняття інформації на підсвідомому рівні. Такий ефект досягається за рахунок додавання у відеоролик додаткового 25-го кадру. Тобто, необхідна інформація підсвідомо закладається в пам'яті і сприймається як найбільш важлива. 25-й кадр не є прихованим: спостерігач помічає кожен кадр, але через інтенсивність злиття з іншими, людина не звертає уваги саме на нього. «Метод 25-го кадру» часто помилково вважається одним із найефективніших методів вивчення іноземної мови. Припускається, що навчальні програми, в яких використовується ефект 25-го кадру, дозволяють сприймати величезні обсяги навчальної інформації за короткий термін. Методика базується на тому, що за рахунок частого повторення одного і того ж слова, яке показується на великій швидкості, воно відкладається в пам'яті. Але подібний варіант простого запам'ятовування значень слів не може дати ніякого результату при вивченні іноземних мов, оскільки він не приділяє ніякої уваги найважливішим сегментам мови: граматиці, вимові та сприйняттю іноземної мови.

Вивчення іноземних мов повинно також охоплювати комунікативний аспект шляхом використання вербальних засобів комунікації, які відіграють основну роль у міжособистісній інтеракції, встановленні контактів і взаєморозумінні між мовцями. За Р. Бердвістелом, вербальний компонент розмови охоплює 35%, а невербальний – 65% обсягу інформації [3]. Однак, незважа-

ючи на це, вербальні компоненти відіграють не менш важливу роль при вивченні іноземних мов та вважаються одними із провідних засобів розвитку мовлення в здобувачів. Вони використовуються під час спілкування та на заняттях з метою логічного викладу матеріалу, управління педагогічним процесом, повторення вивченого з використанням різних видів бесіди.

На сьогодні існує багато різноманітних вербальних методів, які полегшують та покращують процес вивчення іноземних мов. Одним із них є «Методика занурення», яку І. Шехтер розглядає у своїй праці «Живий язык» [4]. Вона базується на тому, що іноземна мова має сприйматися як рідна мова здобувача. «Замість того, щоб фокусуватися на граматиці, у процесі навчання більше уваги потрібно приділяти використанню мови» [11, с.18]. Тобто, студенти навчаються виражати свої думки у вигаданих життєвих ситуаціях, приміряючи на себе різні ролі, і лише потім їм надається граматичний матеріал. На відміну від традиційного підходу, у якому вивчення мови зводиться до заучування слів і правил, в цьому методі увага навпаки акцентується на мовленні, його розвитку й корекції. Для досягнення цих аспектів студенти розігрують так звані «епізоди», мета яких – вирішення певних проблем. При взаємодії між студентами не виникає психологічного бар'єру. Зазначається, що «студентам має бути надана можливість спілкуватися один з одним, незважаючи на те, наскільки є обмеженим їхній лексичний запас» [5, с.55]. Система неодноразово доводила свою ефективність і на сьогодні є однією з найуспішніших з точки зору педагогів-психологів. Однак важливо звернути увагу на той факт, що метод Шехтера можна застосовувати лише з 16-ти років.

На базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна було проведено дослідження, в якому було розглянуто рівень ознайомленості студентів з вищеписаними методами та рівень їх використання. Переважну більшість респондентів склали студенти факультету іноземних мов. Опитування було проведено за допомогою GoogleForms. Кількість респондентів склала 71 особа. Респондентам запропонували відповісти на 12 питань, серед яких були запитання відкритої та закритої форми.

Насамперед, респондентам було запропоновано відповісти на питання: «Чи займалися Ви викладацькою діяльністю (репетиторством)?». Найбільш розповсюдженою була заперечна відповідь – 67,6 % опитаних не доводилося працювати у цій сфері. Інша частина, а саме 32,4 % опитаних дали ствердзувальну відповідь (рис. 1).

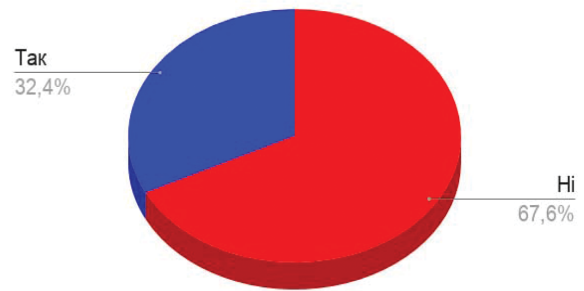

Рис. 1. Діаграма відповідей на питання: «Чи займалися Ви викладацькою діяльністю (репетиторством)?»
Джерело: розроблено авторами

Респондентам також було надано можливість відповісти на питання: «Як Ви ставитеся до невербальних методів у вивченні іноземних мов?». Дослідники запропонували два варіанти відповіді: «Позитивно» або «Негативно» (рис. 2).

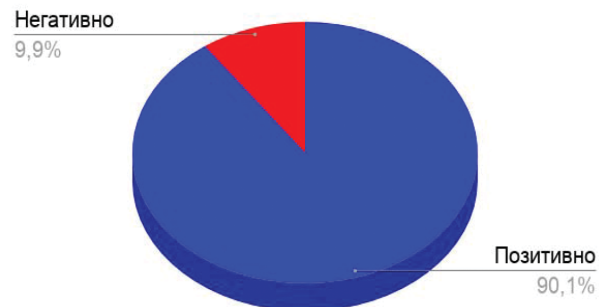

Рис. 2. Діаграма відповідей на питання: «Як Ви ставитеся до невербальних методів у вивченні іноземних мов?»
Джерело: розроблено авторами

Також респонденти відповіли на запитання щодо того, чи використовують вони невербальні методи у своїй професійній діяльності. Отримані результати показали, що 56,3 % опитуваних не користуються цими методами, у той час як 43,7 % – навпаки (рис. 3).

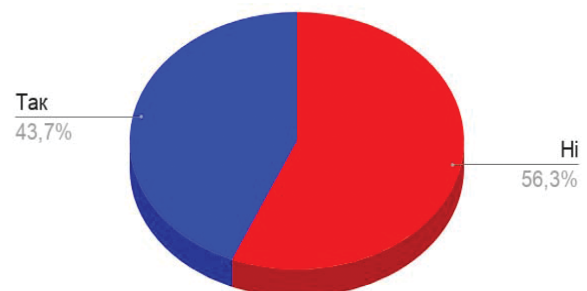

Рис. 3. Діаграма відповідей на питання: «Чи використовуєте Ви невербальні методи під час викладання?»
Джерело: розроблено авторами

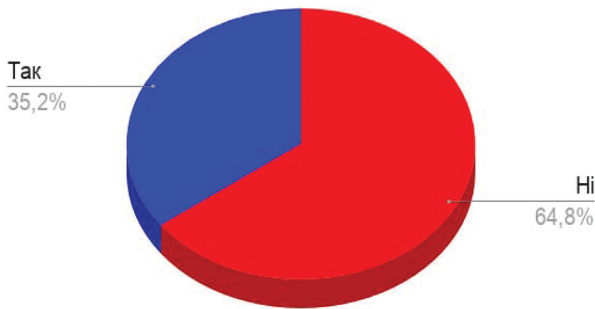

Рис. 4. Діаграма відповідей на питання: «Чи знайомі Ви з “методом мовчання”?»
Джерело: розроблено авторами

Також студенти відповіли на питання, які стосуються використання ними певних невербальних методів, а саме: «Чи знайомі Ви з “методом мовчання”? (викладач мовчить, користується наочними матеріалами, наприклад, кольоровими таблицями та картками, які асоціюються з певними словами)» (рис. 4), «Чи знайомі Ви з методом «25-го кадру»? (здобувач дивиться відеоряд зі слів та фраз, які швидко змінюються, кожна секунда складається з 25 кадрів, причому 25-ий – саме той, який запам’ятовується підсвідомо)» (рис. 5).

Як можна побачити на рис. 4-5, більшість респондентів не знайома з цими невербальними методами. Порівнюючи ці два вище зазначені методи, можна дійти висновку, що студенти краще ознайомлені з «методом мовчання».

Окрім того, у респондентів була можливість висловити власну думку щодо «методу мовчання» та методу «25-го кадру». Опитувані вважають ці методи доволі цікавими та незвичайними. Серед відповідей була й така: «Метод мовчання є доволі ефективним на початкових етапах вивчення іноземної мови».

Наступним запитанням було: «Як Ви ставитеся до вербальних методів у вивченні іноземних мов?». 98,6 % опитуваних відповіли, що позитивно ставляться до них, а 1,4 % – негативно (рис. 6).

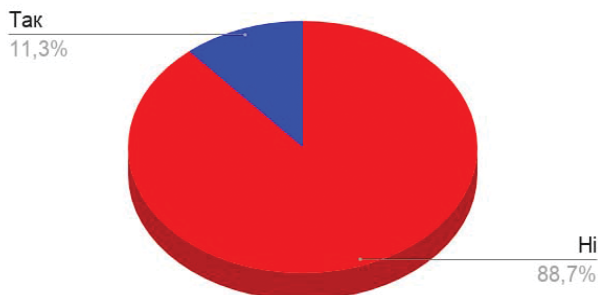

Рис. 5. Діаграма відповідей на питання: «Чи знайомі Ви з методом “25-го кадру”?»
Джерело: розроблено авторами

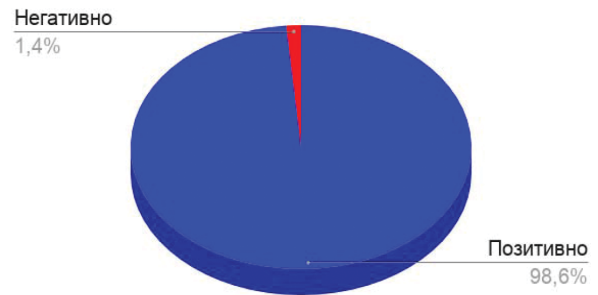

Рис. 6. Діаграма відповідей на питання: «Як Ви ставитеся до вербальних методів у вивченні іноземних мов?»
Джерело: розроблено авторами

Автори дослідження також запропонували опитуваним відповісти на питання: «Чи використовуєте Ви вербальні методи під час викладання?». На рис. 7 показано, що 63,4 % респондентів дали стверджувальну відповідь, а 36,6 % – заперечну.

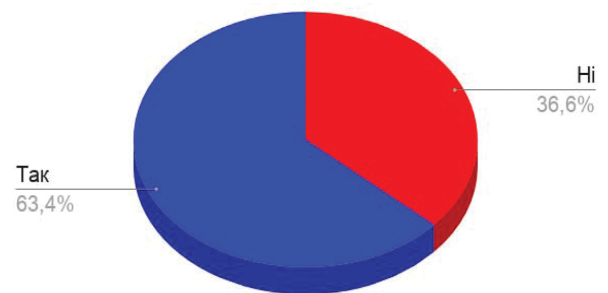

Рис. 7. Діаграма відповідей на питання: «Чи використовуєте Ви вербальні методи під час викладання?»
Джерело: розроблено авторами

Також студенти відповіли на запитання щодо того, чи знайомі вони з методом Шехтера («метод занурення»). Рис. 8 ілюструє, що 64,8 % опитаних знають про цей метод, а 35,2 % – ні.

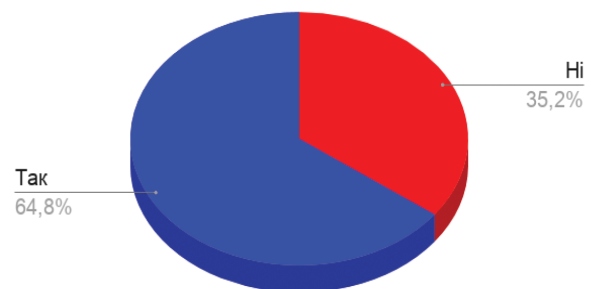

Рис. 8. Діаграма відповідей на питання: «Чи знайомі Ви з методом Шехтера (або «метод занурення»)?»
Джерело: розроблено авторами

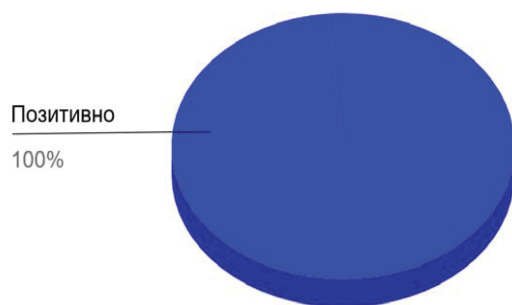

Рис. 9. Діаграма відповідей на питання:
«Як Ви загалом ставитеся до інтерактивних
методів навчання?»

Джерело: розроблено авторами

Окрім того, автори залишили можливість власної відповіді. Серед власних відповідей було виділено такі: «Цей метод допомагає здобувачеві швидше запам'ятовувати слова, покращує вимову і швидкість сприйняття мови на слух»; «Я вважаю, що це позитивно впливає на розвиток здобувачів та краще засвоюється матеріал»; «Дозволяє відкинути всі бар'єри і повністю відчувати мову»; «Я в захваті від цього методу, він розвиває мислення на іноземній мові». Також респонденти вважають, що цей метод є дуже дієвим та ефективним, хоча іноді й складним.

Останнім питанням було загальне враження респондентів від інтерактивних методів навчання. Студенти стовідсотково обрали варіант «Позитивно» (рис. 9).

Проаналізувавши відповіді студентів за рис. 1-9, ми зробили висновок, що вербальні та невербальні методи мають різний рівень ефективності під час їх застосування у викладацькій діяльності. Крім цього, студенти зазначили, що позитивно ставляться і до вербальних, і до невербальних засобів комунікації. Проте, якщо розглядати їх застосування у професійній діяльності респондентів, то можна дійти

висновку, що вербальні методи використовуються більше, ніж невербальні. Найпопулярнішим методом із запропонованих в опитуванні виявився метод Шехтера, який до того ж є найбільш використовуваним у практиці. Більш того, варто відзначити той факт, що абсолютно всі респонденти одностайно виразили свою прихильність інтерактивним методам у процесі навчання, що можна побачити на рис. 9.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити висновок, що проблема використання вербальних та невербальних методів при вивченні іноземних мов стає все більш актуальною. Варто зазначити, що вербальні й невербальні методи слід розглядати не окремо, а в єдності, адже таким чином посилюється взаємодія між здобувачами та відтворюється справжня картина ситуації мовлення. Між невербальними та вербальними методами існує певна різниця: за допомогою невербальних методів виражається індивідуальність здобувача, а завдяки вербальним реалізується комунікативний аспект. Дослідження показують, що вербальні методи більш широко використовуються у викладанні та є більш відомими, аніж невербальні. Підсумовуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що успішне застосування усіх перелічених у статті складових під час навчального процесу може допомогти досконало оволодіти культурою та мистецтвом спілкування іноземною мовою, що вивчається.

Перспектива подальших досліджень у цій галузі вбачається у продовженні вивчення вербальних та невербальних методів активізації пізнавальної діяльності студентів, аналізу їх ефективності, висвітленні їх переваг та недоліків і доцільності запровадження цих методів у навчальний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Жерновникова О. А., Перетяга Л. Є., Ковтун А. В., Кордубан М. В., Наливайко О. О., Наливайко Н. А.. Технологія формування цифрової компетентності майбутніх учителів засобами гейміфікації. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. 75(1). С. 170-185. <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.3036>
2. Пиз А. Язык телодвижений: как читать мысли других по их жестам. Санкт-Петербург : Изд. дом Гутенберг, 2000. 185 с.
3. Хміль. Ф. Ділове спілкування : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 280 с.
4. Шехтер И. Ю. Живой язык. Москва : Ректор, 2005. 240 с.
5. Eriksson R. & Annesofi J. Språk för livet idébok i språkdidaktik. Stockholm: Liber AB. 2001.
6. Gattegno C. Teaching foreign languages in schools: The silent way. New York : Educational Solutions World Inc. 1963. 192 p.
7. Nalyvaiko O., Vakulenko A., & Zemlin U. The use of the Mobile Application «DROPS» in the Process of Learning Foreign Languages. *Electronic Scientific Professional Journal «Open Educational E-Environment Of Modern University»*. 2020. (8). pp. 107-120. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2020.8.10>

8. Oxford Advanced Learner's Dictionary, Oxford University Press, New 8th Edition, 2011.
9. Richards J. C., & Rodgers T. S. Approaches and methods in language teaching. New York, NY : Cambridge University Press. 2001.
10. Richards J. C. Curriculum Approaches in Language Teaching: Forward, Central, and Backward Design. *RELC Journal*. 2013. 44(1) pp. 5-33
11. Tornberg U. Om språkundervisning i mellanrummet - om talet om «kommunikation» och «kultur» i kursplaner och läromedel från 1962 till 2000. Uppsala: Uppsala universitet. 2000.
12. Vicary J. M. How psychiatric methods can be applied to market research. *Printers' Ink*. 1951. 235(6). pp.39-48

REFERENCES:

1. Zhernovnykova, O. A., Peretiaha, L. Y., Kovtun, A. V., Korduban, M. V., Nalyvaiko, O. O., & Nalyvaiko, N. A. (2020). Tekhnolohiia formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti maibutnikh uchyteliv zasobamy heimifikatsii [The technology of prospective teachers' digital competence formation by means of gamification]. *Information Technologies and Learning Tools*, 75(1), 170-185. <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.3036> (in Ukrainian)
2. Piz, A. (2000) *Yazyk telodvizhenij: kak chitat` my'sli drugikh po ikh zhestam* [Body language. How to read the thoughts of others by their gestures]. St. Petersburg: Gutenberg Publishing House (in Russian)
3. Khmil', F. (2004). *Dilove spilkuvannya : navch. posib.* [Business communication: textbook]. Kyiv: Akademvydav. (in Ukrainian)
4. Shekhter, I. Yu. (2005). *Zhivoj yazyk* [Live language]. Moscow: Rector (in Russian).
5. Eriksson, Rigmor & Annesofi, Jakobsson (2001). Språk för livet idébok i språkdidaktik. Stockholm: Liber AB. (in Swedish)
6. Gattegno, C. (1963). *Teaching foreign languages in schools: The silent way*. New York: Educational Solutions World Inc. (in English)
7. Nalyvaiko, O., Vakulenko, A., & Zemlin, U. (2020). The use of the mobile application "Drops" in the process of learning foreign languages. *Electronic Scientific Professional Journal "Open Educational e-Environment of Modern University"*, (8), 107-120. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2020.8.10> (in English)
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary (2011). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford University Press, New 8th Edition. (in English)
9. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and methods in language teaching*. New York, NY: Cambridge University Press. (in English)
10. Richards, J. C. (2013). Curriculum Approaches in Language Teaching: Forward, Central, and Backward Design. *RELC Journal*, 44(1), 5-33. (in English)
11. Tornberg, U. (2000). *Om språkundervisning i mellanrummet – om talet om «kommunikation» och «kultur» i kursplaner och läromedel från 1962 till 2000*. Uppsala: Uppsala universitet. (in Swedish)
12. Vicary, J. M. (1951). How psychiatric methods can be applied to market research. *Printers' Ink*, 235(6), 39-48. (in English)

УДК 378:001.8]-027.236(045)

DOI: 10.26565/2074-8167-2021-48-06

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

І. П. Репко

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
провулок Руставелі 7, Харків, Україна, 61001
studgorod.hgra@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-8501-4097>

І. О. Степанець

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
провулок Руставелі 7, Харків, Україна, 61001
i.o.stepanets28@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-0600-4398>

Стаття присвячена проблемі забезпечення ефективності науково-методичної роботи у закладах вищої освіти, зокрема педагогічних. На підставі аналізу та узагальнення наукової літератури та практичного досвіду визначено сутність ключових понять: умова; організаційно-педагогічна умова, ефективність. Визначено окремі аспекти місця й ролі науково-методичної роботи у цілісному педагогічному процесі ЗВО, що забезпечує професійну підготовку здобувачів освіти у контексті педагогіки співробітництва. Виокремлено основні проблеми НМР та схематично окреслено їх урахування у процесі її планування. Зазначимо, що важливою умовою вдосконалення НМР є конкретизація її напрямів, які названі й змістовно схарактеризовані. Запропоновано підходи до розробки наукових основ ефективного управління якістю освітнього процесу в закладі вищої освіти, складовою якого є науково-методична робота. Визначено сутність та показано значення системної діагностики, результати якої є визначальними для формування змісту та розробки форм НМР у педагогічному ЗВО. За результатами проведених досліджень названо педагогічні умови (зовнішні й внутрішні), створення яких обумовлюють ефективність формування системи науково-методичної роботи у ЗВО, представлено їх узагальнену характеристику. Проілюстровано органічний взаємозв'язок фахового освітнього середовища, зокрема педагогічного ЗВО, з науково-методичною роботою, яка є його структурним елементом. Констатовано вплив якісного фахового освітнього середовища на підвищення рівня методичної компетентності як викладачів, так і майбутніх педагогів.

Ключові слова: науково-методична робота, умова, організаційно-педагогічна умова, діагностика, ефективність.

И. П. Репко, И. А. Степанец

Коммунальное заведение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»
Харьковского областного совета, переулок Руставели 7, Харьков, Украина, 61001

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ЭФЕКТИВНОСТИ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗАВЕДИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена проблеме обеспечения эффективности научно-методической работы в заведениях высшего образования, в частности педагогических. На основании анализа и обобщения научной литературы и практического опыта определена сущность ключевых понятий: условие; организационно-педагогическое условие, эффективность. Определены отдельные аспекты места и роли научно-методической работы в целостном педагогическом процессе вуза, что обеспечивает профессиональную подготовку студентов в контексте педагогики сотрудничества. Выделены основные проблемы и схематически обозначено их место в процессе планирования НМР. Отмечено, что важным условием совершенствования НМР является конкретизация ее направлений, которые изложены и содержательно охарактеризованы. Предложены подходы к разработке научных основ эффективного управления качеством образовательного процесса в высшем учебном заведении, составной частью которого является научно-методическая работа. Определена сущность и значение системной диагностики, результаты которой являются определяющими для формирования содержания и разработки форм НМР в педагогическом высшем учебном заведении. По результатам проведенных

исследований названы педагогические условия (внешние и внутренние), создание которых определяет эффективность формирования системы научно-методической работы в высшем учебном заведении, представлена их общая характеристика. Проиллюстрировано естественную взаимосвязь профессиональной образовательной среды, в частности педагогического высшего учебного заведения, с научно-методической работой, которая является его структурным элементом. Констатировано влияние качественной профессиональной образовательной среды на повышение уровня методической компетентности, как преподавателей, так и будущих педагогов.

Ключевые слова: научно-методическая работа, условие, организационно-педагогическое условие, диагностика, эффективность

I. Repko, I. Stepanets

Municipal establishment «Kharkiv humanitarian pedagogical academy»
of Kharkiv regional council. 7. Rustaveli Lane, Kharkiv, 61001, Ukraine

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL WORK EFFICIENCY IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article deals with the problem of ensuring scientific and methodological work efficiency in higher educational establishments, in particular pedagogical ones. Based on the analysis and generalization of scientific literature and practical experience, the essence of key concepts is determined: condition; organizational and pedagogical condition, efficiency. Certain aspects of the place and the role of scientific and methodological work in the holistic pedagogical process of higher educational establishment are identified, which provides professional training of students in the context of cooperation pedagogy. The main problems are highlighted and their consideration in the scientific and methodological work planning process is outlined. It is noted that an important condition for the improvement of scientific and methodological work is the concretization of its areas, which are named and meaningfully characterized. Approaches to the development of scientific bases for effective quality management of the educational process in a higher education establishment, a component of which is scientific and methodological work, are proposed. The essence and the significance of the system diagnostics are clarified, the results of which are decisive for the formation of the content and the development of forms of scientific and methodological work in pedagogical higher educational establishment. According to the results of the research, the pedagogical conditions (external and internal) are singled out, the creation of which is conditioned by the efficiency of the formation of scientific and methodical work system in higher educational establishments, their generalized characteristics are presented. The organic interrelation of the professional educational environment, in particular in pedagogical higher educational establishments, with scientific and methodical work, which is its structural element, is illustrated. The influence of high-quality professional educational environment on increasing the level of the methodological competence of both teachers and future ones is stated.

Key words: scientific and methodological work, organizational and pedagogical condition, diagnostics, efficiency.

Постановка проблеми. У вирішенні сучасних проблем модернізації й інформатизації сучасного освітнього простору та підвищення, у цілому, якості вищої освіти, зокрема, педагогічної, ми виходимо з того, що цей процес детермінується діяльністю закладів вищої освіти.

Як переконає досвід, організація ефективного освітнього процесу у будь-якому закладі вищої освіти значною мірою визначається постановкою науково-методичної роботи.

Методи дослідження. Для виокремлення конкретних проблем НМР та її характеристики, місця й ролі НМР у цілісному педагогічному процесі, окремих підходів до розробки наукових основ ефективного управління якістю освітнього процесу в контексті її організації, визначення ключових понять – системний аналіз, наукове узагальнення, моделювання; визначення організаційно-педагогічних умов ефек-

тивності НМР у педагогічному ЗВО шляхом забезпечення єдності освітнього і наукового компонентів цілісного педагогічного процесу – абстрагування, конкретизація, узагальнення досвіду, анкетування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій дає підстави стверджувати, що дослідники розглядають методичну роботу в системі освіти як цілісну систему пошукової, інформаційної, аналітичної, діагностичної та організаційної діяльності і спеціальних заходів, результатом реалізації якої є творчий розвиток педагогів та підвищення якості освітнього процесу у закладах освіти. Така методична робота має ґрунтуватися на глибокому аналізі стану освітнього процесу, конкретних результатах наукових досліджень, пропонуваннях педагогічною спільнотою освітніх інновацій [5, с. 176].

У контексті розгляду питання умов ефективності НМР уточнимо сутність ключових понять: умова, ефективність, організаційно-педагогічна умова. Ефективною ми вважаємо діяльність, що забезпечує досягнення бажаних результатів з найбільшими показниками їх вираженості. Про це ж, по суті, зазначали і В. Радул, Н. Савченко, В. Черкасов та інші.

У колі наукових інтересів вітчизняних науковців знаходиться питання ефективності, зокрема, науково-методичної роботи. Під ефективністю, як правило, розглядають співвідношення між реалізованими ресурсами (інтелектуальними, матеріальними, інформаційними, фізичними, фінансовими тощо) та досягнутими результатами, відповідно до поставлених завдань у конкретній діяльності [8, с. 117].

Узагальнення підходів до визначення поняття «умова» засвідчує, що науковці визначають його як певну сукупність чинників, які можуть змінюватись в залежності від природного чи соціального оточення, зовнішніх впливів і внутрішніх станів. Як засвідчує дослідження, ці чинники безпосередньо або опосередковано впливають на розвиток особистості (фізичний, інтелектуальний, психічний тощо) [17, с. 119-124; 18, с. 42; 19, с. 229].

Термін «організаційно-педагогічні умови» визначають як обставини, сукупність заходів, сукупність об'єктивних можливостей, що забезпечують цілісний педагогічний процес, найбільш ефективно його протікання [9, с. 22; 10, с. 343.; 11, с. 20; 13, с. 20; 16, с. 140-146].

Формування мети наукової праці. Метою наукової публікації є теоретичне обґрунтування організаційно-педагогічних умов ефективності НМР педагогічних ЗВО в контексті визначення її ролі і місця, розгляду єдності освітнього і наукового компонентів цілісного освітнього процесу, виявлення особливостей планування та з'ясування підходів до управління якістю НМР.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті дослідження питань педагогічної ефективності науково-методичної роботи у педагогічних ЗВО вважаємо за доцільне розглядати певні аспекти місця і ролі НМР у цілісному педагогічному процесі.

З'ясовано, що процес професійної підготовки фахівців є процесом єдності дії викладачів і здобувачів освіти, який ґрунтується на співробітництві. Використовуючи аналогію із загальноекономічною сутністю будь-якого процесу отримання продукції, ми визначили таку логічну схему названої єдності: підготовка і передача інформації, її сприймання та свідоме застосування (рис.1).

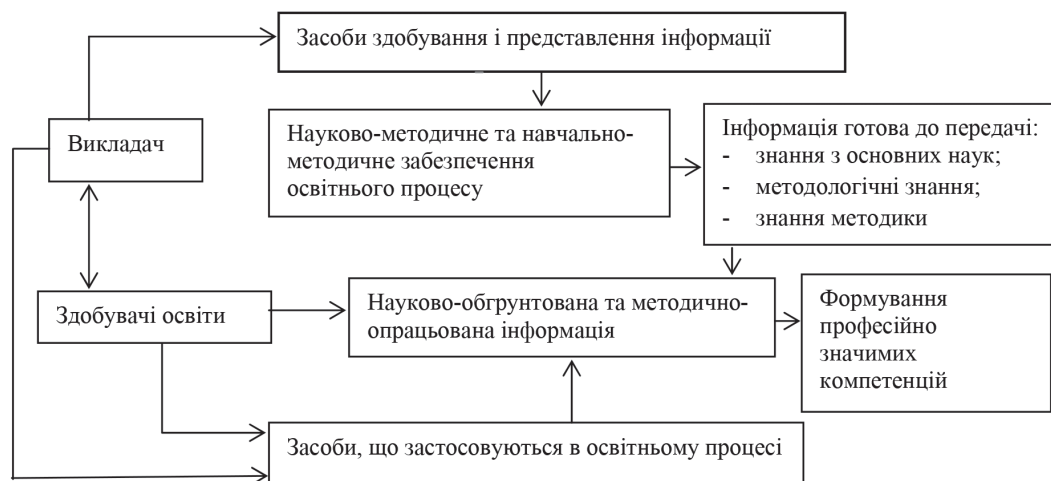

Рис.1. Схема процесу фахової підготовки здобувачів освіти

Серед основних проблем НМР, вирішення яких потребує створення ефективних організаційно-педагогічних умов, науковці і практики називають: невизначеність з нормативною базою, низька методична культура викладачів, відсутність системності і недосконалість наукової компоненти методичної роботи, недостатня обґрунтованість моніторингових процедур щодо визначення якості НМР тощо.

Для ефективного виконання функцій науково-методичної роботи обов'язковим є створення певної регламентуючої документації, що визначає правила вирішення завдань управління та планування науково-методичної роботи. Визначальними документами обов'язково мають бути Положення про науково-методичну роботу у ЗВО та план НМР (рис.2).

Рис.2. Схема планування науково-методичної роботи у педагогічному ЗВО

Орієнтуючись на кінцеві результати, визначимо, як особливо важливі, контроль і облік науково-методичної роботи, що є актуальним в умовах індивідуальної роботи викладачів, а також для активізації і стимулювання їх участі в цій роботі.

Важливою умовою вдосконалення науково-методичної роботи є конкретизація її напрямів, чітке визначення змісту щодо інших підвидів методичної роботи: навчально- та організаційно-методичної, що розглядаються нами в тісному взаємозв'язку і розвиваються на основі впровадження результатів науково-дослідної роботи.

Узагальнення наукової теорії і досвіду переконує, що навчально-методична робота має бути спрямована на вдосконалення методики викладання, створення методичного забезпечення освітнього процесу, впровадження науково-обґрунтованих рекомендацій щодо освітнього процесу, підвищення педагогічної кваліфікації професорсько-викладацького складу і включає:

- створення проєктів нових і перегляд чинних робочих навчальних планів і програм;
- розробку (модернізацію) структури та змісту різних форм організації навчальних занять;
- розробку методичних матеріалів із контролю навчальних досягнень студентів;
- складання інструктивних матеріалів щодо планування освітнього процесу;

- взаємовідвідування та обговорення занять;
- розробку навчально-методичного забезпечення освітньої діяльності: навчально-програмна документація, підручники, посібники, довідники, збірники, методичні рекомендації до застосування інноваційних систем і технологій;
- створення методичного забезпечення педагогічних практик, завдань для індивідуальної роботи;
- проєктування та розробку дидактичних засобів;
- упровадження результатів науково-методичних досліджень щодо інновацій;
- методичне забезпечення самостійної роботи;
- методичне забезпечення підвищення кваліфікації викладачів.

Організаційно-методична робота передбачає заходи з управління методичною роботою у ЗВО щодо планування, реалізації і контролю результативності напрямів діяльності з підвищення якості освітнього процесу та його методичного забезпечення. Організаційно-методична робота включає:

- координацію і керівництво методичною роботою у ЗВО;
- планування й організацію діяльності органів управління методичною роботою у ЗВО;

- організацію роботи підрозділів, що забезпечують проведення методичної роботи у ЗВО: методичні кабінети (центри), відділи, лабораторії тощо;
- підготовку і проведення різних форм методичної роботи: конференції, наради, семінари, огляди, конкурси, виставки тощо;
- сприяння моніторингу методичної роботи відповідних структурних підрозділів;
- організацію заходів з підвищення кваліфікації науково-педагогічних кафедр: стажування, відрядження, курси тощо;
- підготовку матеріалів до засідань органів вишівського самоуправління: засідання кафедри, вчена (науково-методична) рада ЗВО (факультету) тощо;
- участь у роботі органів управління науково-методичною роботою ЗВО.

Важливо зазначити, що актуальною проблемою якості науково-методичної роботи у ЗВО є впровадження наукових основ управління нею. Метою управління є забезпечення ефективності системи науково-методичної роботи у ЗВО. У зв'язку з цим постають питання визначення змісту, функцій та структури системи управління науково-методичною роботою у ЗВО.

Узагальнення результатів досліджень переконує, що побудова системи якості ґрунтується на 3-х рівнях – індивідуальному, колективному і корпоративному, а отже, сама система може ефективно реалізовуватись за умови співпраці як окремих педагогів (учителів, викладачів), так і педагогічних колективів. Важливим елементом системи є визначені конкретні критерії, що дають можливість порівнювати та оцінювати роботу закладу освіти з усіх видів діяльності, зокрема й науково-методичної роботи, і стосовно всіх її суб'єктів [3, с. 61; 15, с. 304; 12, с. 239; 15, с. 58; 14, с. 255; 21, с. 143; 2, с. 221–231].

Адаптація принципів загального управління якості (TQM) до сфери вищої освіти, зокрема педагогічної, дозволила виокремити такі види діяльності [1, с. 256; 4, с. 3–8]:

1. Планування якості: визначення споживачів освітніх послуг ЗВО (студенти, викладачі, батьки, інші заклади освіти, суспільство), виявлення їх потреб; розробка характеристики продукції, зокрема НМР, або послуг; ознайомлення виконавців з планами.

2. Забезпечення зв'язків якості: ініціювання видів діяльності зусиллями зацікавлених працівників; розробка засобів забезпечення якості освітнього процесу; формування колективу викладачів і студентів; організація освіт-

нього процесу відповідно до поставлених завдань; розробка критеріїв якості.

3. Контроль за якістю: розробка інструментарію вимірювання якості; аналіз показників та корекція освітнього процесу; вдосконалення освітнього процесу щодо забезпечення якості.

4. Поліпшення якості: створення інфраструктури для вдосконалення якості процесу за урахуванням прорахунків і недоліків в процесі; формування та мотивація творчих груп для акумулювання та реалізації ідеї щодо поліпшення якості; контроль якості шляхом моніторингу досягнень мети; організація та забезпечення підвищення кваліфікації творчих груп шляхом безперервного навчання та самоосвіти.

У сфері ж науково-методичної роботи дуже важливо чітко визначити питання, що потребують регламентації, відокремити їх від питань, де замість регламентації, потрібні рекомендації, і пропозиції щодо вибору чи творчого пошуку рішень стосовно конкретних умов і завдань. Як переконує практика, об'єктами регламентації у сфері науково-методичної роботи є зміст діяльності, результати і витрати на діяльність. При цьому, накази, розпорядження, рекомендації мають стосуватися лише окремих елементів діяльності, а положення і порядки мають регламентувати значно детальніше.

Одним із таких регламентуючих документів, є наприклад, Порядок планування й обліку впровадження результатів НДР в освітній процес ЗВО (Табл. 1). Результати наукових досліджень і педагогічний досвід засвідчують, що важливим чинником розвитку науково-методичної роботи у ЗВО, який впливає на її ефективність, є педагогічна діагностика. Педагогічну діагностику ми розглядаємо як процес і результат вимірювання та оцінювання освітньо-наукових досягнень окремих педагогів та колективів в освітньому процесі.

Важливим чинником функціонування та розвитку науково-методичної роботи, як цілісної соціально-педагогічної системи, є інформаційні процеси, які відбуваються ззовні та всередині самої системи. Відповідно, необхідною умовою ефективності науково-методичної роботи є надходження актуальної, об'єктивної, достовірної, конкретної зовнішньої та внутрішньої інформації. Надходження такої інформації дозволяє чітко сформулювати актуальну для вирішення методичну проблему, об'єктивно оцінити ситуацію, визначити цілі і завдання науково-методичної роботи та визначити організаційні механізми її виконання.

Таблиця 1

Упровадження результатів НДР в освітній процес ЗВО

ЗЗакід, тема	Види (форма) впровадження											Дата впровадження	Відповідальні	Місце впровадження	
	лекції	методичні вказівки	практичні роботи	лабораторні роботи	курсів роботи (проєкти)	форми і методи контролю	засоби навчання і виховання	дипломні, магістерські роботи (проєкти)	НДР студентів	доповіді	педагогічна практика				інше
2	3	4	5	6	7	8	9								

Важливо взяти до уваги, що зовнішніми джерелами, що безпосередньо впливають на організацію науково-методичної роботи в ЗВО, є, наприклад, нормативні документи, освітні програми, навчальні плани, підручники, інформація про умови навчання, соціальне замовлення на підготовку фахівців тощо.

Внутрішня інформація формується безпосередньо в закладі освіти: про перебіг і результативність науково-методичної роботи, рівень професійно-педагогічної компетентності викладачів, рівень успішності студентів, про ресурси для оптимального здійснення освітнього процесу тощо.

Здійснення педагогічної діагностики організації, процесу та результатів науково-методичної роботи забезпечує виявлення проблем і створює умови для об'єктивного планування їх усунення. Результати діагностики надають спрямованості діяльності всім суб'єктам НМР, націлюють їх на розв'язання практичних завдань, орієнтованих на підвищення якості методичної роботи. Врахування діагностичної інформації відкриває можливості для прогнозування цілей і завдань науково-методичної роботи, визначення напрямів, шляхів, форм і засобів діяльності викладацького колективу для підвищення якості освіти. Науково-методична робота, таким чином, формує і задовольняє освітній запит, що базується на нових вимогах, змісті і способах діяльності, як зазначають деякі науковці [7, с. 615].

Зазначаючи про діагностику професійної компетентності педагогів, яка є визначальною

для формування змісту та розробки форм науково-методичної роботи з науково-педагогічними працівниками, ми виходимо із поняття педагогічної діагностики і розуміємо її як процес визначення та співставлення реального стану і рівня компетенцій конкретного педагога зі змістом ідеалізованої моделі його компетентності.

Вирішення проблеми організації ефективної науково-методичної роботи у ЗВО, як переконує досвід, сприяє професійній самореалізації як викладачів, так і здобувачів освіти, а тому актуалізується питання якості їх науково-методичної підготовки та створення для цього оптимальних організаційно-педагогічних умов.

За дослідженнями В. Жернова, В. Коваль, О. Полонського, І. Прокопенко, Л. Сподіна та інших, педагогічні умови детермінуються зовнішніми та внутрішніми чинниками. Зовнішні педагогічні умови створюються під впливом політичних, соціально-економічних, соціокультурних, освітніх та інших чинників. Серед таких умов: мета і завдання освіти, особливості освітнього процесу, його структура, зміст освіти тощо.

Внутрішні умови є похідними від зовнішніх і становлять сукупність педагогічних заходів і дій суб'єктів освітнього процесу, що спрямовані на ефективне вирішення завдань освіти, про що зазначають науковці. До внутрішніх умов відносимо, наприклад, потребу у підвищенні кваліфікації, самореалізації; зацікавленість у досягненні фахових орієнтирів; наукові інтере-

си тощо, про що, зокрема, зазначає О. Співаковський [18, с. 42].

З метою з'ясування умов ефективності науково-методичної роботи у педагогічних ЗВО нами було проведено анкетування науково-педагогічних працівників Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та її підрозділів і Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Анкета включала, наприклад, такі питання як «Чи вважаєте Ви за потрібне здійснювати НМР у процесі фахової діяльності?», «Які чинники впливають на організацію та зміст науково-методичної роботи, яку ви проводите у ЗВО?», «Що допомагає Вам визначати мету, завдання, зміст, форми НМР у конкретній педагогічній діяльності?», «Назвіть мотиви, що спонукають Вас до НМР», «З якими проблемами ви стикаєтеся в процесі науково-методичної роботи у Вашому ЗВО?», «Перерахуйте найбільш суттєві показники ефективності НМР у ЗВО», «Який зміст Ви вкладаєте в поняття «якість науково-методичної роботи у ЗВО»?» тощо. Опрацювання та узагальнення результатів анкетування дозволило виокремити такі педагогічні умови ефективності та якості НМР:

1. Створення сприятливого творчо-фахового середовища, що характеризується високим рівнем організаційно-методичного, матеріально-технічного, інформаційно-методичного, наукового та кадрового забезпечення;

2. Визначеність нормативної бази, регламентуючої документації, яка визначає правила організації, контролю та обліку НМР;

3. Чітке визначення мети, завдань, основних напрямів, змісту НМР на різних рівнях, їх узгодженість і взаємозв'язок, наявність відповідної стандартизації продуктів НМР;

4. Взаємозв'язок освітнього, наукового та методичного потенціалів освітнього процесу, що реалізується у НМР;

5. Стимулювання професорсько-викладацького складу до НМР;

6. Системна робота ЗВО щодо організації всеобучу основам кращого досвіду НМР у ЗВО;

7. Формування ціннісного ставлення до НМР, потреби у методичному самовдосконаленні.

Важливість першої умови респонденти пов'язують із забезпеченням можливості для виконання науково-методичних розвідок: наявність широкої джерельної бази, обладнання; розвиток ІКТ; створення організаційної інфраструктури (центри, кабінети, відділи, лабо-

раторії тощо), що організаційно забезпечують здійснення НМР; сформованість колективу науковців-методистів, здатних забезпечити єдність наукової, освітньої і методичної складових освітнього процесу.

Стосовно другої умови йдеться про доцільність розробки нормативно-інструктивних документів, які б чітко регламентували як поняття феномену НМР, так і її зміст, основні результати, критерії оцінювання якості тощо. Потреба в такій регламентації, за результатами відповідей респондентів, зумовлена важливістю закріплення чіткого розуміння сутності НМР, необхідністю відокремлення питань, що передбачають виключно свободу вибору, творчого пошуку.

Третя умова передбачає створення комплексу планів і програм, що регламентують науково-методичну роботу у ЗВО в цілому та структурних підрозділах, стандартизують її результати за своєю метою, завданнями, основними напрямками та змістом, узгодженні з загальною проблемою ЗВО, метою НМР і НДР колективу.

Четвертою умовою є цілеспрямована реалізація у мети, змісту та результатів НМР комплексу завдань щодо освітньої, наукової та методичної діяльності професорсько-викладацького складу ЗВО у їх взаємозв'язку;

П'ята умова включає такі аспекти: створення сприятливого освітнього середовища та розробка системи засобів заохочення науково-педагогічних працівників до НМР; підтримка то розвитку ініціативи у поєднанні з дотриманням правил академічної доброчесності.

Шоста умова вимагає: набуття методичного досвіду та вмінь інтерпретувати результати НДР стосовної їх ефективності реалізації в освітньому процесі вищої чи освітньому процесі загальної середньої освіти, інтегрувати теоретичні і практичні складові результатів дослідження у НМР; актуалізації, систематизації розповсюдження знань про НМР; її напрями, організацію, зміст, форми, специфічні особливості щодо конкретної галузі знань; побудови динамічної системи заходів з метою вивчення кращого досвіду організації НМР у ЗВО та ознайомлення з її результатами.

Сьома умова орієнтує викладачів на усвідомлення потреби у методичному самовдосконаленні, підвищенні рівня володіння основами НДР на основ формування у них ціннісного ставлення до НМР як такої, що сприяє ефек-

тивному вирішенню фахових завдань, завдань забезпечення якості освітнього процесу, його результативності.

Доречно зазначити, що узагальнення матеріалів даного дослідження, результатів наукового пошуку переконують в існуванні як безпосередньо, так і опосередкованого взаємозв'язку якості освітнього середовища у ЗВО ефективністю НМР.

Поняття «освітнє середовище» ми розглядаємо під кутом вирішення, перш за все, управлінських проблем в освітній галузі, пов'язаних з професійною діяльністю освітян, вказуючи на такі специфічні особливості освітнього середовища як технологічність, насиченість освітніми ресурсами, цілісність, структурованість. Очевидно, що НМР пов'язана з усіма цими особливостями.

Разом з тим, у проведеному дослідженні фахове освітнє середовище розглядається як цілісна динамічна система, структурним елементом якої є науково-методична діяльність, яка збагачує систему інформаційно, технологічно і забезпечує її ефективність стосовно результативності і якості підготовки педагогічних кадрів та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. При цьому, як зазначає І. Упатова, саме занурення у фахове освітнє середовище підвищує рівень методичної підготовки як викладачів так і майбутніх педагогів, сприяє стимулюванню їх до методичної діяльності, творчого пошуку, самоосвіти і самовдосконалення власної методичної майстерності [20, с. 208-215].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином НМР ефективна там, де вона чітко організована і проводиться як реалізація цілісної системи дій і заходів, тобто є цілісною системою. Визначимо такі організаційно-педагогічні умови ефективності НМР:

- чіткість і визначеність цілей;
- відповідність змісту, форм і методів НМР цілям організації її системи;
- здійснення НМР на діагностичній основі з урахуванням освітніх потреб конкретних педагогів;
- створення дієвого освітнього інформаційного середовища освітнього закладу;
- здійснення диференційованого підходу до вибору форм і змісту НМР з урахуванням якості кадрового складу, професійної компетентності викладачів;
- масовий розвиток творчої активності професорсько-викладацького складу;
- підвищення рівня теоретичної, методичної та науково-практичної підготовки педагогів, їх загальної та педагогічної культури;
- розробка широкого спектру критеріїв та рівня оцінки й стимулювання педагогічної майстерності;
- координація діяльності психолого-педагогічних, наукових і методичних служб;
- оптимальний баланс новацій і досвіду, нововведень і традицій в освітньо-науковій та методичній роботі.

Потребує подальшого обґрунтування методика експериментальної перевірки умов ефективності науково-методичної роботи у ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анісімов П. Ф. *Управління якістю вищої освіти*. Київ : Освіта, 2001. 256 с.
2. Багутдінова М., Новіков М. *Управління якістю освіти. Стандарти і якість*. 2002. №9. С. 221–231.
3. Березняк Є. С. *Реалізація принципу демократизації і управлінській діяльності директора школи*. Методичний посібник для керівників шкіл. Київ : УДСО, 1996. 61 с.
4. Берулава М. Н. *Современные модели обучения в свете концепции гуманизации образования. Гуманизация образования*. 1994. № 2. С. 3-8.
5. Василенко Н. В. *Науково-методична робота в школі*. Харків: Видавничка група «Основа», 2013. 176 с.
6. Віткін Л. М. *Особливості застосування стандартів 180 9000 у ВНЗ Українська асоціація з розвитку менеджменту та бізнесу освіти (УАРМБО)*, Університет економіки і права «КРОК». Київ, 2004. 58 с.
7. Волкова Н. П. *Педагогіка* : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 615 с.
8. Женосек І. П. *Організація науково-методичної роботи в школі*. 2-ге вид. доп. Харків : Вид. група «Основа», 2007. С. 117.
9. Коваленко В. О. *Педагогічні умови організації позааудиторної навчальної діяльності студентів медичних коледжів* : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : 13.00.04: Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка. Житомир, 2014. 22 с.

10. Коваль Л. В. *Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти : монографія*. 2-ге видання перероблене і доповнене. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. 343 с.
11. Ковальчук О. А. Педагогічні умови професійного становлення майбутнього вчителя математики у позааудиторній навчально-виховній діяльності : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка. Житомир, 2013. 20 с.
12. Кожурін Ф. Д. *Процес управління (системне дослідження і розробка на прикладі регіону)* Київ: Думка, 1998. 239 с.
13. Костюченко К. Є. Педагогічні умови формування раціонально-критичного мислення у майбутніх учителів в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград, 2011. 20 с.
14. Крижко В. В. *Теорія і практика менеджменту в освіті: навч. посіб.* Київ : Освіта України, 2005. 255 с.
15. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Бабакіна О. О., Отрошко Т. В., Соловйова Р. І. *Вища освіта і Болонський процес: підручник*. Харків : ХГПА, 2011. 304 с.
16. Прокопенко І. А. Педагогічні умови формування професійно-менеджерської культури майбутнього вчителя. *Теорія та методика навчання та виховання*. Вип. 2011. 30. С. 140–146.
17. Скворцова С. О. Теоретико-методичні основи формування компетентності майбутніх учителів: нормативна і варіативна складові методичної компетентності вчителя початкових класів. *Pedagogika. Najnowsze badamanaukowe: Teoria, praktyka. :Zbiór raportów naukowych (Poznań 30.03/2015) Warszawa : Wydawca: Sp.4.2 C.119–124.*
18. Співаковський О. В. Теоретико-методичні основи навчання вищої математики майбутніх учителів математики з використанням інформаційних технологій : автореф. дис. доктора пед. наук. 13.00.02. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2004. 42 с.
19. Сподін Л. А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості особистості студентів вищих аграрних закладів освіти : дис. канд. пед. наук : 10.00.04. Національний аграрний університет. Київ, 2001. 229 с.
20. Упатова І. П. Створення фахового освітнього простору як умова підвищення ефективності навчально-виховного процесу у закладі освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2011. Вип. XXVII. С. 208–2015.
21. Яхнін Я. К. *Сучасні підходи у якості освіти*. Київ : Наук. думка, 2010. 143 с.

REFERENCES:

1. Anisimov, P. F. *Upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity*. Kyiv : Osvita, 2001. 256 p.
2. Bahutdinova, M., Novikov M. *Upravlinnia yakistiu osvity. Standarty i yakist.* 2002. №9. P. 221–231.
3. Bereznjak, Ye. S. *Realizatsiia pryntsyphu demokratyzatsii i upravlinskii diialnosti dyrektora shkoly*. Metodychnyi posibnyk dlia kerivnykiv shkil. Kyiv : UDSO, 1996. 61 p.
4. Berulava, M. N. *Sovremennije modely obuchenija v svete kontseptsyju humanizatsyju obrazovanyia. Humanizatsyia obrazovanyia*. 1994. № 2. P. 3-8.
5. Vasylenko, N. V. *Naukovo-metodychna robota v shkoli*. Kharkiv: Vydavnycha hrupa «Osnova», 2013. 176 p.
6. Vitkin, L. M. *Osoblyvosti zastosuvannia standartiv 180 9000 u VNZ Ukrainka asotsiatsiia z rozvytku menedzhmentu ta biznesu osvity (UARMBO)*, Universytet ekonomiky i prava «KROK». Kyiv, 2004. 58 p.
7. Volkova, N. P. *Pedahohika : navch. posib.* Kyiv : Akademvydav, 2007. 615 p.
8. Zhenosek, I. P. *Orhanizatsiia naukovo-metodychnoi roboty v shkoli*. 2-he vyd. dop. Kharkiv : Vyd. hrupa «Osnova», 2007. P. 117.
9. Kovalenko, V. O. *Pedahohichni umovy orhanizatsii pozaaudytornoj navchalnoj diialnosti studentiv medychnykh koledzhiv* : avtoref. dys. na zdobuttia kand. pед. nauk: 13.00.04: Zhytomyrskiy derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr, 2014. 22 p.
10. Koval, L. V. *Profesiina pidhotovka maibutnix uchyteliv u konteksti rozvytku pochatkovoї osvity : monohrafiia*. 2-he vydannia pereroblene i dopovnene. Donetsk : LANDON – KhKhI, 2012. 343 p.
11. Kovalchuk, O. A. *Pedahohichni umovy profesiinoho stanovlennia maibutnoho vchytelia matematyky u pozaaudytornij navchalno-vykhovnij diialnosti* : dys. kand. pед. nauk : 13.00.04. Zhytomyrskiy derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr, 2013. 20 p.
12. Kozhurin, F. D. *Protsees upravlinnia (systemne doslidzhennia i rozrobka na prykladi rehionu)* Kyiv: Dumka, 1998. 239 p.

13. Kostiuchenko, K. Ye. Pedagogichni umovy formuvannya ratsionalno-krytychnoho myslennia u maibutnikh uchyteliv v protsesi vyvchennia psykhologo-pedahohichnykh dystsyplin : avtoref. dys. kand. ped. nauk : 13.00.04. Kirovohradskiy derzhavnyi pedagogichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Kirovohrad, 2011. 20 p.
14. Kryzhko, V. V. *Teoriia i praktyka menedzhmentu v osviti: navch.posib.* Kyiv : Osvita Ukrainy, 2005. 255 p.
15. Ponomarova, H. F., Kharkivska A. A., Babakina O. O., Otroshko T. V., Soloviiova R. I. *Vyshcha osvita i Bolonskyi protses: pidruchnyk.* Kharkiv : KhHPA, 2011. 304 p.
16. Prokopenko, I. A. Pedagogichni umovy formuvannya profesiino-menedzherskoi kultury maibutnoho vchytelia. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia.* Vyp. 2011. 30. P. 140–146.
17. Skvortsova S. O. *Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia kompetentnosti maibutnikh uchyteliv: normatyvna i variatyvna skladovi metodychnoi kompetentnosti vchytelia pochatkovykh klasiv.* Pedagogika. Naynowsze badamanaukowe: Teoria, praktyka. :Zbior raportoe naukowych (Poznan 30.03/2015) Warszawa : Wydawca: Sp.4.2 P.119–124.
18. Spivakovskiy, O. V. *Teoretyko-metodychni osnovy navchannia vyshchoi matematyky maibutnikh uchyteliv matematyky z vykorystanniam informatsiinykh tekhnolohii : avtoref. dys. doktora ped. nauk. 13.00.02.* Natsionalnyi pedagogichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova. Kyiv, 2004. 42 p.
19. Spodin, L. A. *Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi spriamovanosti osobystosti studentiv vyshchykh ahrarnykh zakladiv osvity : dys. kand. ped. nauk : 10.00.04.* Natsionalnyi ahrarnyi universytet. Kyiv, 2001. 229 p.
20. Upatova, I. P. *Stvorennia fakhovoho osvitnoho prostoru yak umova pidvyshchennia efektyvnosti navchalno-vykhovnoho protsesu u zakladi osvity.* Naukovi zapysky kafedry pedahohiky Kharkivskiy natsionalnyi universytet im. V.N. Karazina, Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv, 2011. Vyp. VII. P. 208–2015.
21. Iakhnin, Ya. K. *Suchasni pidkhody u yakosti osvity.* Kyiv : Nauk. dumka, 2010. 143 p.

УДК 378.015.3:005.32

DOI: 10.26565/2074-8167-2021-48-07

МОТИВАЦІЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ ФАКТОР ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

О. А. Сергеева

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
площа Свободи, 4, Харків, Україна, 61022
o.a.sergeyeva@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1118-8403>*

Н. О. Лешньова

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
площа Свободи, 4, Харків, Україна, 61022
n.o.leshnyova@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-5363-976X>*

Л. В. Павлова

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
площа Свободи, 4, Харків, Україна, 61022
l.v.pavlova@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-5854-4209>*

Наукова робота студентів є невід'ємним елементом підготовки творчих спеціалістів, тому мотивація до виконання цього виду роботи є актуальним та необхідним завданням на сучасному етапі розвитку освіти. У статті представлено підходи до наукової роботи (педагогічний прийом за допомогою якого викладач підтримує та скеровує освітню діяльність студентів з метою поглиблення та розширення їх знань та умінь; активна педагогіка, яка сприяє розвитку студентських досліджень; активне навчання студентів з акцентом на розвиток їх інтелектуальних та дослідницьких умінь під час якого відбувається обмін думками; один із найважливіших засобів підвищення якості підготовки і виховання майбутніх спеціалістів, тощо). Визначено основні рушійні мотиваційні фактори студентів до виконання наукової роботи (прагнення до суб'єктивно нових знань; розвиток пізнавальних та творчих здібностей; бажання зрозуміти сутність певних явищ та розкрити їх іншим учасникам навчального процесу; прагнення до самореалізації тощо). Виділено основні види наукової роботи під час вивчення курсу англійської мови зі студентами немовних факультетів (реферування та анотування матеріалів англійською мовою; підготовка та захист рефератів з відповідних тем; підготовка тез або статей з їх подальшою публікацією у виданнях; залучення студентів до участі у наукових конференціях англійською мовою). Висвітлено власний досвід з організації наукової роботи студентів (визначення теми реферату відповідно до робочих програм факультетів, проведення конференцій на факультетах та Всеукраїнської наукової студентської конференції "Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the XXI-st Century". Наукова робота такого формату сприяє формуванню у студентів позитивних мотивів до самоосвіти та саморозвитку, а регулярна участь у науковій роботі розвиває потребу у самоосвіті, творчому рості, можливість самостійного рішення проблем.

Ключові слова: англійська мова, мотивація, наукова робота, студенти

Е. А. Сергеева, Н. А. Лешнева, Л. В. Павлова

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
площадь Свободы, 4, Харьков, Украина, 61022

МОТИВАЦИЯ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ФАКТОР ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВОЙ ФАКУЛЬТЕТОВ

Научная работа студентов является неотъемлемым элементом подготовки творческих специалистов, поэтому мотивация к выполнению данного вида деятельности – актуальная и необходимая задача на современном этапе развития образования. В статье представлены подходы к научной работе студентов (педагогический прием с помощью которого преподаватель поддерживает и направляет образовательную деятельность с целью углубления и расширения их знаний и умений; активная педагогика, которая способствует развитию студенческих исследований; активное обучение студентов с акцентом на развитие их интеллектуальных и исследовательских умений во время

котрого происходит обмен мнениями; один из важнейших средств повышения качества подготовки и воспитания будущих специалистов и т.д.). Определены основные движущие мотивационные факторы к выполнению научной работы (стремление к получению субъективно новых знаний, развитие познавательных и творческих способностей, желание понять сущность определенных явлений и раскрыть их другим участникам образовательного процесса, стремление к самореализации и т.д.). Выделены основные виды научной работы при изучении курса английского языка на неязыковых факультетах (реферирование и аннотирование материалов на английском языке, подготовка и защита рефератов по соответствующим темам, подготовка тезисов или статей с их последующей публикацией в изданиях, привлечение студентов к участию в научных конференциях на английском языке). Представлен собственный опыт по организации научной работы студентов (определение темы реферата согласно рабочим программам факультетов, проведение конференций на факультетах и Всеукраинской научной студенческой конференции). Научная работа такого формата способствует формированию у студентов положительных мотивов к самообразованию и саморазвитию, а регулярное участие в научной работе развивает потребность в самообразовании, творческом росте, возможности самостоятельного решения проблем.

Ключевые слова: английский язык, мотивация, научная работа, студенты.

O. A. Serheieva, N. A. Lieshnova, L. V. Pavlova

V. N, Karazin Kharkiv National University

Svobody sq, Kharkiv, Ukraine, 61022

MOTIVATION AS A NECESSARY FACTOR IN THE ORGANIZATION OF NON-LINGUISTIC STUDENTS' SCIENTIFIC WORK

Students' scientific work is an integral element of the training of creative specialists, so the motivation for the implementation of this type of work is a necessary task at the modern stage of the development of education. The article presents approaches to students' scientific work (an instructional technique with the help of which the teacher supports and manages educational activities to deepen and expand their knowledge and skills; active pedagogy, which contributes to the development of students' research; active learning of students with an emphasis on the development of their intellectual and research skills; one of the most important means of improving the quality of training and education of future specialists, etc.). The main driving motivational factors of scientific work are identified (desire to obtain subjectively new knowledge, development of cognitive and creative abilities, desire to understand the essence of certain phenomena and reveal them to other participants of the educational process, desire for self-realization, etc.). Main types of scientific work when teaching the English language to students of the non-linguistic specialties are presented (summary and annotation in English, preparation and defence of abstracts on relevant topics, preparation of theses or articles with their subsequent publication, encouraging students to participate in scientific conferences in English). Our own experience in organizing the scientific work of students is described (defining the topic of the abstract according to the working programs of the faculties, holding conferences at the faculties and the All-Ukrainian scientific students' conference). Scientific work of this format contributes to the formation of students' positive motivation for self-education and self-development; regular participation in scientific work develops the need for self-education, creative growth, and ability to solve problems independently.

Key words: English, motivation, scientific work, students.

Вступ. Сучасний етап розвитку вищої школи характеризується не тільки прищепленням знань та умінь за фахом, але й розвитком внутрішнього потенціалу здобувачів освіти, створенням освітнього середовища, що сприяє творчому саморозвитку студентів, адже саме ініціативні спеціалісти з розвинутим творчим мисленням здатні підійняти наукову думку та виробництво на якісно новий рівень. Вважаємо, що формуванню творчих та ініціативних спеціалістів значною мірою сприяє науково-дослідна робота студентів, адже саме цей вид роботи найяскравіше дозволяє здобувачам освіти проявити власну індивідуальність та нестандартні підходи до вирішення тієї чи іншої наукової проблеми.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Зазначимо, що до питання організації науково-дослідницької роботи студентів неодноразово зверталися науковці. Так, філософські аспекти організації науково-дослідної роботи представлено у працях В. Андрущенка, Е. Гусинського, В. Кременя, Ю. Турчанинова; історичні аспекти науково-дослідної роботи висвітлено А.Алексюком, Л.Вовк, С.Золотухіною, І.Зязюн, В.Майбороною, Н.Пузирьовою та іншими; підходи до організації науково-дослідної роботи студентів, її основи та методологія представлено у працях Б.Аканова, І.Грушко, К.Добросельського, М.Карамзіна, О. Микитюк, В.Сіденка та інших; особливості організації

цього виду роботи з різними аудиторіями та методичні поради щодо її ефективного проведення представлено Л.Авдєєвою, Н.Амеліною, І.Іващенко, З.Єсарєвою, О.Овакімян, Ф.Ореховою та іншими. До вивчення мотивації студентів зверталися А.Алексюк, С.Архангельський, Н.Бадмаєва, С.Бобровицька, В.Вілюнас, О.Гиліон, Т.Ільїна, С.Пухно. Разом із тим, потенціал занять з англійської мови для студентів немовних факультетів недостатньо висвітлено у науковій літературі.

Отже, **метою** публікації є аналіз підходів до визначення ключових для нашого дослідження понять та висвітлення власного досвіду з підвищення мотивації студентів щодо участі у науковій роботі.

Для цього вважаємо за необхідне вирішити наступні **завдання**:

- висвітлити підходи до визначення наукової роботи студентів;
- визначити рушійні чинники мотивації та особливості мотивації під час організації наукової роботи студентів немовних факультетів під час занять з англійської мови;
- представити власний досвід з питань організації наукової роботи студентів та шляхи підвищення мотивації студентів.

Методи дослідження. Під час роботи над статтею нами було використано методи узагальнення та систематизації психолого-педагогічних джерел з теми дослідження та метод спостереження для представлення досвіду організації наукової роботи студентів немовних факультетів.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалося, наукова робота студентів сприяє розумовому, емоційному, моральному й фізичному розвитку студентів, всебічному розкриттю їх творчих можливостей, забезпеченню умов для проявлення індивідуальності. Разом із тим, установлено, що у педагогічній думці немає єдиного підходу до визначення цього педагогічного феномену. Дослідники розглядають наукову роботу студентів як:

- *педагогічний прийом* за допомогою якого викладач підтримує та скеровує освітню діяльність студентів з метою поглиблення та розширення їх знань та умінь як у рамках навчальної програми, так і поза її межами (Х.Воклінгтон) [6, с. 5];
- *активну педагогіку*, яка сприяє розвитку студентських досліджень. Така робота має розвивати у студентів розуміння сутності цього процесу, надавати їм досвід у майбутній спеціалізації шляхом виконання

«живих проектів», розвивати критичне мислення студентів, вчити молодих людей висловлювати та відстоювати власну точку зору, інтерпретувати отриману інформацію, оцінювати її, синтезувати та висувати гіпотези та ідеї з теми наукового дослідження, вчить працювати у команді, де кожний учасник є унікальним (Дж.Андерсон та К.Прайєст) [1];

- *активне навчання* студентів з акцентом на розвиток їх інтелектуальних та дослідницьких умінь під час якого відбувається обмін думками та досвідом між більш досвідченими викладачами та студентів (Дж.Хейлі) [2; 3; 4];
- *один із найважливіших засобів підвищення якості підготовки і виховання майбутніх спеціалістів*, які здатні творчо застосовувати в практичній діяльності найновіші досягнення науково-технічного прогресу, який може бути організовано як індивідуальна робота, так і у групі студентів [Микитюк]

Отже, підсумовуючи підходи науковців до визначення наукової роботи студентів можна охарактеризувати цей педагогічний феномен як *сукупність заходів та організаційних форм сумісної роботи студентів, викладачів та аспірантів*, що спрямовано на засвоєння студентами методів, засобів та навичок виконання наукових досліджень, розвиток їх інтелектуальної культури та здібностей до творчості, підвищення їх професійної самостійності та конкурентоспроможності. Основною метою науково-дослідної роботи є створення умов, що сприяють підвищенню ефективності та якості навчального процесу в університеті [2; 3].

У рамках вирішення другого завдання вважаємо за необхідне представити наукові підходи щодо визначення мотивації та основних факторів, які сприяють її розвитку.

У ході наукового пошуку установлено, що науковці визначають мотивацію як рушійну силу поведінки особистості: її цілеспрямованість у виконанні або невиконанні дії, характер, емоції, здібності, діяльність та психічні процеси, які відчуває людина під час виконання тієї або іншої дії. Мотивація включає себе всі види спонукання: потреби, мотиви, інтереси, цілі, прагнення, ідеали тощо.

На думку С.Гончаренко мотивація - це сукупність причин психологічного характеру, які впливають на поведінку людини, їх бажання (або небажання) виконувати ті чи інші дії,

спрямованість чи активність. Формування мотивації можливо тільки за умови, якщо людина може пов'язати мету з особистими цінностями. Причому, чим більш особисті цінності пов'язані із результатом майбутньої діяльності, тим сильніші внутрішні мотиви, які спонукають людину та підживлюватимуть енергію мотивації особистості [7; 8].

Мотивація щодо виконання наукової діяльності зумовлюється також багатьма факторами, серед яких можна виділити:

- прагнення до суб'єктивно нових знань;
- розвиток пізнавальних та творчих здібностей;
- бажання зрозуміти сутність певних явищ та розкрити їх іншим учасникам навчального процесу;
- бажання продовжити власну освіту після закінчення університету (наприклад в аспірантурі);
- прагнення до самореалізації;
- можливість отримання місця роботи або запрошення на навчання від провідних вітчизняних та закордонних установ.
- можливість проведення експериментів, які сприятимуть вирішенню соціальних або економічних проблем, які постають перед сучасним суспільством [1; 3; 5].

Вважаємо, що одним із провідних мотивів щодо здійснення наукової роботи студентів є професійний розвиток, адже у багатьох випадках студенти з високими або низькими академічними досягненнями відрізняються не за інтелектуальними показниками, а за професійною вмотивованістю. Щодо власне сфери професійної мотивації, то тут найважливішу роль відіграє позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов'язано із кінцевими цілями навчання.

У ході аналізу наукових праць установлено, що формуванню позитивної мотивації студентів значною мірою сприяють також:

- розуміння найближчих і кінцевих цілей навчання та дослідження;
- усвідомлення теоретичної та практичної значущості засвоєних знань, умінь та навичок;
- емоційна форма подання навчального матеріалу;
- усвідомлення перспективних шляхів розвитку власного дослідження;
- вибір завдань та теми дослідження, які спрямовано на розвиток евристичної та дослідницької компоненти під час виконання завдання;

- наявність пізнавального психологічного мікроклімату в академічній групі [10].

Уважаємо, що у багатьох випадках вмотивованість студентів до наукової діяльності залежить від педагогічної організації навчального процесу та від інтересу виконання завдання. Викладач має стимулювати та мотивувати студентів до проведення власних досліджень, залучаючи студентів до виконання різних типів завдань. Причому, з власного педагогічного досвіду ми переконалися, що наукова робота студентів може ефективно організовуватися не тільки на заняттях з майбутнього фаху, але й під час проведення занять з англійської мови зі студентами немовних факультетів.

Звісно, наукова робота студентів немовних спеціальностей під час занять з англійської мови має власні специфічні особливості. Левова частка цієї роботи буде спрямовуватися на набуття навичок роботи із словником або довідковою літературою англійською мовою, розуміння різниці між термінами, добір та систематизація фахових статей англійською мовою. Разом із тим, науково-дослідна робота має мати тісний зв'язок зі майбутнім фахом.

Не можна не погодитися з думкою науковців, що наукова робота студентів під час проходження курсу англійської мови в університеті пов'язана із умінням працювати із джерелами іноземною мовою та їх презентувати у різних видах та формах [11].

До основних видів наукової роботи студентів немовних факультетів можна віднести:

- реферування та анотування матеріалів англійською мовою;
- підготовку та захист рефератів з відповідних тем;
- написання есе;
- підготовку публікацій з їх подальшою публікацією у виданнях;
- залучення студентів до участі у наукових конференціях англійською мовою.

Реферати є однією із найпростіших форм наукової діяльності студентів, тому ми намагаємося залучати студентів перших курсів до їх написання. Як правило, теми рефератів пов'язуються із навчальним матеріалом основних предметів. Це, з одного боку, дозволяє студентам ще раз повторити теми або відповідні розділи тем з майбутнього фаху, а з іншого вивчити лексику за фахом англійською мовою.

Наприклад, студентам хімічного факультету ми пропонуємо такі теми рефератів як

«Стехіометричні закони», «Атомно-молекулярне вчення», «Хімічні еквіваленти та методи їх визначення», «Енергетика хімічних перетворень», тоді як студентам факультету радіофізики, біомедичної електроніки та комп'ютерних систем пропонуються на вибір такі теми: «Сучасний стан, область застосунків мови Java», «Примітивні типи даних», «Масиви», «принципи об'єктно орієнтованого програмування» тощо.

У ході практичної роботи ми переконалися, що для ефективної організації цього виду діяльності необхідно провести ґрунтовну роботу зі студентами першого курсу, адже вони ще не мають навичок виконання таких завдань, особливо іноземною мовою. Для цього вбачаємо за необхідно обговорити зі здобувачами освіти структуру майбутньої роботи, основні структурні елементи, які мають буту у кожній науковій роботі (вступ, основна та заключна частина). Причому, ми обов'язково наголошуємо, що основна частина роботи має бути не менше 70 % усього обсягу реферату.

Також вважаємо за необхідно прищеплювати студентам навички академічної доброчесності під час виконання науково-дослідної роботи, обов'язково перевіряючи студентські роботи на наявність запозичень із інших джерел. Тому ми обов'язково пояснюємо їм основні принципи роботи із джерелами та особливостями їх цитування.

Для цього ми користуємося порадами, які представлено у підручнику "Academic Vocabulary in Use" авторів М. Маккарті і Ф. О'Делл, в якому зазначається, що для дотримання академічної доброчесності студенти мають або перефразувати ідеї автора власними словами або у разі дослівного цитування обов'язково зазначати сторінку та джерело. Також, у підручнику наголошується на тому, що дозволяється не цитувати загальновідомі явища та факти [5, с. 63].

З'ясовано, що особливі труднощі викликає у студентів оформлення списку літератури, тому вважаємо за необхідне ознайомлювати студентів із різними стилями оформлення літератури, пояснюючи різницю між ними та наголошуючи на основних моментах, які притаманні тому чи іншому стилю оформлення наукової літератури.

Разом із тим, уважаємо, що написання реферату без його захисту під час заняття не є ефективним та не мотивує студентів до ґрунтовного вивчення теми. Тому, тих студентів, які претендують на високу оцінку у

семестрі (70+) ми заохочуємо до створення та представлення результатів дослідження. Як правило, студенти для цього готують презентації Power Point. Наше завдання полягає у наданні кліше для їх промови та чіткому визначенні обсягів роботи.

Зокрема, ми наголошуємо на необхідності виділення вступної частини, мети дослідження та результатів дослідження. Для того, щоб студентам легше було підготуватися до промови англійською мовою ми надаємо їм відповідні кліше (для вступної частини - *as you already know, today's presentation is designed to present some important points of ...; this first slide shows our agenda for the day;* для основної частини - *now we will look at...; I'd like now to discuss...; let's now talk about...; let's now turn to...; let's move on to...; that will bring us to our next point...; moving on to our next slide;* і для заключної частини - *let's sum it up.; let's wrap it up; I would like to sum up the main points again...; so, in conclusion...; finally let me just sum up today's main topics...*, тощо).

Для студентів природничих та технічних спеціальностей доцільно також надати здобувачам освіти інформацію щодо різних видів графіків та діаграм. Так, доцільним буде така лексика як *pie chart* (кругова діаграма), *table* (таблиця), *bar chart* (гістограма), *line graph* (лінійна діаграма).

Наступним кроком для залучення студентів немовних факультетів до наукової роботи у рамках вивчення англійської мови є заохочення їх до написання наукових статей англійською мовою з наступним обговоренням результатів досліджень на конференції. Для цього кафедрою англійської мови Харківського національного університету створено усі умови: науково-педагогічним складом проводяться як конференції окремо на факультетах, так і пропонується участь у студентській науковій конференції з міжнародною участю "Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st Century".

Так, зі студентами хімічного року щорічно проводиться конференція "The Major Breakthroughs in the Field of Chemistry", а на факультеті РБЕКС – "Innovations in Science". Такі конференції охоплюють широкі спектр наукових проблем, що дозволяє якомога краще задовольняти наукові інтереси студентів. У процесі роботи над виступом під час консультацій викладач перевіряє правильність структури доповіді та вимову студентів, що дозволяє проводити заходи на високому рівні. Для додат-

кового стимулювання студентів до прийняття участі і цих заходах, ми запрошуємо керівництво відповідних факультетів та провідних науковців. Обговорення результатів досліджень з представниками власних факультетів додатково стимулює студентів до ретельної підготовки результатів власних досліджень.

Разом із тим, такі конференції є тренувальним етапом до залучення студентів до участі у більш масштабних заходах, в яких приймають участь не тільки представники власного факультету, а більш широке коло як молодих, так і досвідчених науковців. Так, у разі прийняття публікації до збірки наукових праць "Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st Century", студенти отримують сертифікат щодо участі у конференції та друковану збірку, що дозволяє отримати додаткові бали під час нарахування стипендії. Також, ці публікації можуть стати у нагоді у тому випадку, якщо студенти подають документи до інших закладів вищої освіти, особливо закордоном.

Для більш ефективної роботи конференції робота зорганізується у декількох секціях:

- секція гуманітарних наук;
- секція природничих наук;
- секція технічних наук.

Необхідно зазначити, що перед проведенням заходу науково-педагогічним складом нашої кафедри проводиться ретельна робота з сортування тем та визначення підсекцій нашої конференції і тільки після цього ми розподіляємо студентів по підсекціях.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що наукова робота для студентів немовних факультетів під час проходження курсу з англійської мови є безцінним досвідом для тих студентів, які пов'язують своє майбутнє із науковою діяльністю, планують навчання в аспірантурі або навчання в університетах інших країн. До того ж, наукова робота такого формату сприяє формуванню у студентів позитивних мотивів до самоосвіти та саморозвитку. Регулярна участь у науковій роботі розвиває у студентів потребу у самоосвіті, творчому рості, можливість самостійного рішення проблем.

У подальшому плануємо висвітлити підходи до техніки написання есе англійською мовою зі студентами немовних факультетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Anderson J., Priest C. Developing an Inclusive Definition, Typological Analysis and Online Resource for Live Projects'. *Architecture Live Projects. Pedagogy into Practice*. 2014. P. 9–17.
2. Healey, Lopatto D. The Essential Features of Undergraduate Research / David Lopatto.- Council on Undergraduate Research Quarterly. – March 2003. – P. 139–142.
3. Hutching W. Enquiry-based learning: definitions and rationale. Centre for Excellence in Enquiry-Based Learning Essays and Studies. URL : <http://ac.uk/ceeb/learning/papers/hutchings2007definingebl.pdf>
4. Jenkins A., Healey M. Developing the student as a researcher through the curriculum. *Improving Student Learning through the Curriculum*. Oxford. Oxford Centre for Staff and Learning Development. 2007. P. 6–19.
5. McCarthy M, O'Dell F. *Academic Vocabulary in Use*. Cambridge University Press. 2008. P. 63.
6. Walkington H. Students as Researchers : Supporting Undergraduate Research in the Disciplines in Higher Education. The Higher Educational Establishment, Yourk, 2015. 34 p.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. 1997. 375 с.
8. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. К. : Либідь. 2002. 304 с.
9. Микитюк О. М. Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих закладах освіти України ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук.К. 2004. 42 с.
10. Пухно С. Мотивація до навчання як фактор успішності адаптації першокурсників закладів вищої освіти. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». № 1 (13). 2018. С. 121–126.
11. Яруллина А. Ш. Особенности обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей в педагогическом вузе. : сб. ма-в VI науч.-пр. конф. «Профессионально-ориентированное обучение иностранным языкам». С. 159–164.

REFERENCES:

1. Anderson, J., Priest C. (2014) Developing an Inclusive Definition, Typological Analysis and Online Resource for Live Projects'. *Architecture Live Projects. Pedagogy into Practice*. P. 9–17.
2. Healey, Lopatto D. (2003) The Essential Features of Undergraduate Research. *Council on Undergraduate Research Quarterly*. March. P. 139–142.

3. Hutching, W. Enquiry-based learning: definitions and rationale. Centre for Excellence in Enquiry-Based Learning Essays and Studies. URL : [http:// ac.uk/ceeb/reesources/papers/hitchings2007definingebl.pdf](http://ac.uk/ceeb/reesources/papers/hitchings2007definingebl.pdf)
4. Jenkins, A., Healey M. (2007) Developing the student as a researcher through the curriculum. *Improving Student Learning through the Curriculum*. P. 6–19.
5. McCarthy, M, O'Dell F. (2008) *Academic Vocabulary in Use*. Cambridge University Press. P. 63.
6. Walkington, H. (2015) Students as Researchers : Supporting Undergraduate Research in the Disciplines in Higher Education. *The Higher Educational Establishment*. 34 p.
7. Honcharenko, S. U Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogic Dictionary]. K. 1997. 375 p.
8. Zaniuk, S. S. (2002) *Psykhohohiia motyvatsii* [Psychology of Motivation]: navch. posib. K. 304 p.
9. Mykytiuk, O.M. (2004) *Teoriia i praktyka orhanizatsii naukovo-doslidnoi roboty u vyshchych zakladakh osvity Ukrainy XX st.* [Theory and Practice of Organization of Research Work in Higher Education Establishments of Ukraine in the XX-th century.] avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. Nauk. 42 p.
10. Pukhno, S. (2018) *Motyvatsiia do navchannia yak faktor uspishnosti adaptatsii pershokursnykiv zakladiv vyshchoi osvity* [Motivation to Study as a Factor in the Success of Freshmen Adaptation in Higher Education]. *Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii*. 1 (13). P. 121–126.
11. Iarullyna, A. Sh. (2012) *Osobennosti obuchenya ynostrannomu yaziku studentov neiazikovikh spetsialnostei v pedahohycheskom Vuze* [Specific Features of Teaching a Foreign Language to Students of Non-Language Specialties in the Pedagogical University]. : sb. ma-v VI nauch-pr. konf. «Professyonalno-oryentyrovannoe obuchenye ynostrannim yazikam». P. 159–164.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТІ САМООСВІТИ ТА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ

В. Ю. Фесенко

*Національний фармацевтичний університету
вул. Пушкінська 53, Харків, Україна, 61002
fesenkowolodymyr@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7437-0854>*

І. С. Сабатовська-Фролкина

*Національний фармацевтичний університету
вул. Пушкінська 53, Харків, Україна, 61002
sabinna@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-2770-0413>*

Л. В. Галій

*Національний фармацевтичний університету
вул. Пушкінська 53, Харків, Україна, 61002
larisa_galiy@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-2594-2590>*

У статті виявлено та обґрунтовано педагогічні умови формування в освітньому просторі закладів післядипломної освіти компетентності самоосвіти та самовдосконалення викладачів. Основними методами дослідження обрано теоретичний і системний аналіз; систематизацію інформації щодо проблеми формування і розвитку компетентності самоосвіти та самовдосконалення в системі післядипломної освіти. Розкрито суть поняття «компетентність самоосвіти та самовдосконалення» викладача вищої школи. Запропоновано розглядати означене поняття як готовність і здатність особистості здійснювати ефективну самостійно-пізнавальну творчу діяльність у межах певної професійної сфери завдяки сформованості знань самонавчання та вмінь самоосвітньої діяльності. У статті наводиться аналіз досвіду її формування у викладачів під час їх підготовки в системі післядипломної освіти. Значущою педагогічною умовою реалізації процесу формування й розвитку компетентності самоосвіти та самовдосконалення викладачів визнано готовність науково-педагогічних працівників закладу післядипломної освіти стимулювати здобувача освіти до самоосвіти та самовдосконалення, що сприяє розвитку його особистості, здатності до самостійного особистісно-професійного розвитку у майбутньому. Констатовано, що другою педагогічною умовою є забезпечення самоосвіти та самовдосконалення викладача у процесі опанування ним змісту курсу підвищення кваліфікації на базі закладу післядипломної освіти. Установлено засобом опитування слухачів курсів підвищення кваліфікації та співбесід з науково-педагогічними працівниками ІПКСФ НФаУ, що окреслені педагогічні умови формування та розвитку компетентності самоосвіти та самовдосконалення викладачів передбачають створення стимулюючого освітнього середовища, що сприяє включенню як викладачів, так і здобувачів закладу післядипломної освіти у процес творчої діяльності та стимулює розвиток їх професійних і особистісних якостей.

Ключові слова: викладач, компетентність, самоосвіта, самовдосконалення, педагогічні умови, післядипломна освіта, стимулююче освітнє середовище, педагогічні та науково-педагогічні працівники.

В. Ю. Фесенко, І. С. Сабатовская-Фролкина, Л. В. Галій

Національний фармацевтичний університет
ул. Пушкінська 53, Харків, Україна, 61002

ПЕДАГОГІЧЕСКІЕ УСЛОВІЯ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ САМООБРАЗОВАНИЯ И САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ

В статье выявлены и обоснованы педагогические условия формирования в образовательном пространстве заведений последипломного образования компетентности самообразования и самосовершенствования преподавателей. Основными методами исследования выбран теоретический

и системный анализ; систематизацию информации по проблеме формирования и развития компетентности самообразования и самосовершенствования в системе последипломного образования. Раскрыта суть понятия «компетентность самообразования и самосовершенствования» преподавателя высшей школы. Предложено рассматривать обозначено понятие как готовность и способность личности осуществлять эффективную самостоятельно познавательную творческую деятельность в пределах определенной профессиональной сферы благодаря сформированности знаний самообучения и умений самообразовательной деятельности. В статье приводится анализ опыта ее формирования у преподавателей во время их подготовки в системе последипломного образования. Значимым педагогическим условием реализации процесса формирования и развития компетентности самообразования и самосовершенствования преподавателей признано готовность научно-педагогических работников заведения последипломного образования стимулировать соискателя образования к самообразованию и самосовершенствованию, что способствует развитию его личности, способности к самостоятельному личностно-профессионального развития в будущем. Констатируется, что второй педагогическим условием является обеспечение самообразования и самосовершенствования преподавателя в процессе освоения им содержания курса повышения квалификации на базе учреждения последипломного образования. Установлено средством опроса слушателей курсов повышения квалификации и собеседований с научно-педагогическими работниками ИПКСФ НФаУ, что указанные педагогические условия формирования и развития компетентности самообразования и самосовершенствования преподавателей предусматривают создание стимулирующей образовательной среды, способствует включению как преподавателей, так и соискателей заведения последипломного образования в процесс творческой деятельности и стимулирует развитие их профессиональных и личностных качеств.

Ключевые слова: преподаватель, компетентность, самообразование, самосовершенствование, педагогические условия, последипломное образование, стимулирующая образовательная среда, педагогические и научно-педагогические работники.

V. Yu. Fesenko, I. S. Sabatovskaya-Frolkina, Larisa V. Galiy

National University of Pharmacy, st. Pushkinskaya 53, Kharkiv, Ukraine, 61002

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING AND DEVELOPING THE COMPETENCE OF SELF-EDUCATION AND SELF-IMPROVEMENT OF TEACHERS

The article reveals and substantiates the pedagogical conditions for the formation of the competence of self-education and self-improvement of teachers in the educational space of postgraduate education institutions. The main research methods are theoretical and systemic analysis; systematization of information on the problem of the formation and development of the competence of self-education and self-improvement in the system of postgraduate education. The essence of the concept of «competence of self-education and self-improvement» of a teacher of higher education is revealed. It is proposed to consider the designated concept as the readiness and ability of an individual to carry out effective independently cognitive creative activity within a certain professional sphere due to the formation of self-learning knowledge and skills of self-educational activity. The article analyzes the experience of its formation among teachers during their training in the system of postgraduate education. An important pedagogical condition for the implementation of the process of formation and development of the competence of self-education and self-improvement of teachers is the willingness of scientific and pedagogical workers of the institution of postgraduate education to stimulate the applicant for education to self-education and self-improvement, which contributes to the development of his personality, the ability for independent personal and professional development in the future. It is stated that the second pedagogical condition is the provision of self-education and self-improvement of the teacher in the process of mastering the content of the advanced training course on the basis of the institution of postgraduate education. It was established by means of a survey of students of advanced training courses and interviews with scientific and pedagogical workers of IATPS NUPh that the specified pedagogical conditions for the formation and development of the competence of self-education and self-improvement of teachers provide for the creation of a stimulating educational environment, contributes to the inclusion of both teachers and applicants for the institution of postgraduate education in the process of creative activity and stimulates the development of their professional and personal qualities.

Key words: teacher, competence, self-education, self-improvement, pedagogical conditions, postgraduate education, stimulating educational environment, pedagogical and scientific-pedagogical workers.

Постановка проблеми. Необхідність розвитку професійної компетентності викладача обумовлена постійно зростаючими вимогами до рівня загальної та спеціальної підготов-

ки випускників закладів передвищої й вищої освіти; зміною загальноосвітніх парадигм, що фіксують перехід від масово-репродуктивних форм та методів викладання до індивідуаль-

но-творчих; підготовкою педагогічних та науково-педагогічних працівників до професійного, компетентного входження в ринок праці з міцно сформованими потребами в постійному професійному саморозвитку, самовдосконаленні та самореалізації, що актуалізує тему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Над розв'язанням проблеми саморозвитку особистості педагога працювали й працюють нині українські вчені (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Лозовой та ін.). Шляхи розвитку та саморозвитку особистості досліджували педагоги та психологи (М. Гарунов, В. Гриньова, Н. Гузій, О. Дубасенюк, З. Курлянд, С. Пащенко, В. Рибалка, П. Підкасистий, Т. Сущенко, Л. Фрідман, Г. Яворська та ін.). В українській педагогічній науці можна зустріти чимало праць, присвячених діяльності викладача вищої школи (Н. Гузій, О. Гура, Л. Кайдалова, Н. Лосева та ін.). Дослідниками визначено закономірності педагогічної діяльності у ЗВО, критерії ефективності діяльності викладача, основні характеристики його професіоналізму. У той самий час спостерігаємо, що особливості професійної діяльності викладачів вищої школи та умов формування компетентності самоосвіти та самовдосконалення ще не знайшли належного відображення в педагогічних дослідженнях.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов формування і розвитку компетентності самоосвіти та самовдосконалення викладачів у системі післядипломної освіти.

Методи дослідження. Теоретичні: теоретичний і системний аналіз як нормативно-правової, так і науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження; узагальнення інформації стосовно педагогічно доцільних умов організації самоосвіти та саморозвитку викладачів; визначення понятійно-категоріального апарату щодо проблеми формування і розвитку компетентності самоосвіти та самовдосконалення в системі післядипломної освіти. Емпіричні: опитування здобувачів післядипломної освіти, співбесіда з викладачами закладу післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Важливим напрямом реформування вітчизняної системи освіти є удосконалення рівня професійної компетентності викладачів. Нормативно-правові документи Міністерства освіти і науки України свідчать: «Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність,

загальну культуру»; «Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне самовдосконалення – важлива умова модернізації освіти» [8].

Низка наукових праць сучасних вітчизняних дослідників присвячена вивченню різноманітних рівнів готовності людини до певного способу дій, як-от: життєва позиція, спрямованість інтересів, ціннісна орієнтація, соціальна установка, домінуюча мотивація, суб'єктивний сенс, що набувається у процесі діяльності особистості та інше. Усе це стосується сфери диспозицій людини, що фіксовані освітою, соціальним досвідом та забезпечують сприйняття й оцінку умов діяльності.

Слід зазначити, що компетентність самоосвіти та самовдосконалення розглядається в двох ракурсах: як якість особистості та як готовність і здатність до саморозвитку. Узявши до уваги наведене твердження, вважаємо доцільним розглядати компетентність самоосвіти та самовдосконалення викладача як готовність і здатність особистості здійснювати ефективну самостійно-пізнавальну творчу діяльність у межах певної професійної сфери, що досягається завдяки сформованості знань самонавчання та вмінь самоосвітньої діяльності. Результатом набуття та вдосконалення означеної компетентності є розвиток здатності особистості досягати значних результатів у професійній діяльності, унаслідок чого формується авторитет педагогічних та науково-педагогічних працівників серед тих, хто навчається; колег; представників громадськості [4].

Постає завдання необхідності визначення педагогічних умов формування й розвитку компетентності самоосвіти та самовдосконалення викладача, спрямованої на розвиток якостей його особистості, професійних компетенцій.

Для досягнення мети дослідження розглянемо суть поняття «педагогічна умова». Проведений нами аналіз літературних джерел дав змогу виявити, що існують різні підходи до його визначення. Зокрема, «педагогічна умова» тлумачиться як:

– категорія дидактики, яка відображає сукупність спеціально спроектованих процедур (заходів) щодо навчального закладу... та його оточення (матеріально-просторового й інформаційно-освітнього середовища) [3, с. 57];

– становище, в якому здійснюється що-небудь, обставини, при яких відбувається що-небудь; обов'язкові обставини, передумови, що визначають, зумовлюють існування чого-небудь [7].

Формування самоосвітньої компетентності залежить від спеціально створених педагогічних умов, що забезпечують ефективність цього процесу. Проаналізуємо підходи авторів до цього питання. Так, на думку дослідника Б. Вовка, ефективними умовами формування й розвитку компетентності самоосвіти та самовдосконалення є: мотивація й педагогічне стимулювання до самоосвіти; підвищення результативності організації самостійної роботи здобувача освіти; застосування ІКТ у процесі формування зазначеної компетентності [1].

Дослідниця І. Мося виділяє такі педагогічні умови формування компетентності самоосвіти та самовдосконалення майбутніх кваліфікованих робітників: цілеспрямований розвиток ... потреби в самоосвіті та самовдосконаленні; системно-послідовне формування «умінь навчатися»; створення сприятливого середовища для самоосвітньої діяльності [6]. На думку авторки, всі описані обставини можна певним чином диференціювати за способом впливу, виділивши наступні групи умов:

організаційні умови, що справляють вплив на формування здатностей самоосвітньої діяльності через організацію досліджуваного процесу (правильна організація самоосвіти

і самовиховання; створення сприятливого середовища для самоосвітньої діяльності);

мотиваційні умови, що стосуються мотивації самоосвітньої діяльності і полягають в цілеспрямованому розвитку ... потреби в самоосвіті та самовдосконаленні;

змістовні умови, що містять інструментально-технологічні умови, що полягають в системно-послідовному формуванні «умінь навчатися» [6].

Ми погоджуємося з окресленими групами педагогічних умов формування компетентності самоосвіти та самовдосконалення. У контексті їх упровадження на базі закладів післядипломної освіти, вважаємо доцільним визначити найбільш значущими мотиваційні та змістові групи, до яких відносимо ті педагогічні умови, що конкретизовані на рис. 1.

Вважаємо слушним твердження низки дослідників [5;10], що формування та розвиток готовності викладача стимулювати здобувачів освіти до самоосвіти та самовдосконалення можливо забезпечити шляхом залучення його до участі в навчальних тренінгах, майстер-класах тощо. На наш погляд, такі твердження відповідають особливостям організації освітнього процесу в закладах післядипломної освіти.

Рис. 1. Педагогічні умови формування компетентності самоосвіти та самовдосконалення викладачів у післядипломній освіті

Узагальнення досвіду роботи Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації Національного фармацевтичного університету (ІПКСФ НФаУ) свідчить, що для сприяння удосконаленню психолого-педагогічних компетентностей його професорсько-викладацької спільноти доцільно планувати й проводити означені освітні заходи. Так, з 2021 року кафедрою педагогіки та психології ІПКСФ НФаУ започатковано роботу «Педагогічних студій». Формами організації роботи «Педагогічних

студій» визнано: майстер-класи, педагогічні читання, «круглі столи», тренінги, воркшопи, міні-лекції, зустрічі з видатними освітянами, науковцями, орієнційними лідерами; презентація новітніх засобів та прийомів навчання, психолого-педагогічної літератури й електронних джерел; вебінари. Інформація про роль «Педагогічних студій» щодо мотивації та стимулюванні професорсько-викладацького колективу інституту до самоосвіти та самоорганізації відбито у табл. 1.

Таблиця 1

Освітні заходи, започатковані організаторами «Педагогічних студій» (січень-червень 2021 р.)

Тема зустрічі	Мета (форма проведення)	Результати
«Компетентнісний підхід у LMS Moodle» (28 осіб)	1. Обмін досвідом упровадження компетентнісного підходу у навчальному процесі ІПКСФ НФаУ шляхом реалізації модуля компетентностей у LMS Moodle. 2. Формування здатності здійснювати об'єктивне оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. (Вебінар)	1. Обмін напрацюваннями щодо вміння ідентифікації, кількісного оцінювання та вимірювання сукупності знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання на післядипломному рівні освіти. 2. Набуття умінь пов'язувати ресурси та діяльності електронних курсів з відповідними, завчасно визначеними компетентностями
Основні інструменти платформи ZOOM для викладача (30 осіб)	Обговорення й демонстрування можливостей основних інструментів платформи ZOOM в освітньому процесі. Воркшоп	1. Удосконалення вміння організувати колективну групову роботу здобувачів освіти (функція ZOOM «white bord») 2. Опанування навичками організації кооперації здобувачів освіти як представників мінігруп (функція ZOOM «сесійні зали»)
Використання інтелект-карт в освітньому процесі (41 особа)	Застосування ментальних карт при організації змішаного навчання, дистанційної освіти в університетському освітньому просторі. (Міні-лекція, майстер-клас).	1. Викладення інформації щодо становлення Е-матетики – науки про електронне учіння. 2. Презентація теоретичних засад створення інтелект-карт. 3. Обмін досвідом щодо способів створення інтелектуальних карт в мережі Інтернет, що не потребує завантаження та установки спеціального програмного забезпечення на комп'ютер. 4. Обговорення недоліків та переваг основних програмних засобів (Mindmeister, Coggle, Gitmind). 5. Створення інтелект-карт в синхронному режимі.

Значущою педагогічною умовою формування компетентності самоосвіти та самовдосконалення викладача на базі закладу післядипломної освіти, на наш погляд, є розробка та впровадження курсів підвищення кваліфікації викладачів. Зауважимо, що науково-педагогічними працівниками кафедри педагогіки та психології ІПКСФ

НФаУ впродовж 2020–2021 рр. розроблено та упроваджено у LMS Moodle такі дистанційні курси: «Теорія та практика дистанційного навчання»; «Специфіка підготовки іноземних здобувачів вищої освіти»; «Психолого-педагогічна підготовка»; «Сучасні технології навчання»; «Інноваційні методи навчання».

Програмами курсів передбачено підготовку здобувачем післядипломної освіти індивідуальної творчої роботи на основі аналізу рекомендованих інформаційних джерел психолого-педагогічного характеру (електронні інтерактивні посібники, бібліотеки і науково-метричні бази); використання інформаційно-комунікаційних технологій (мультимедійні засоби, інструменти Google, сервіси й мобільні пристрої для організації відео-лекцій та вебінарів).

Результатом виконання означених робіт є виявлення оригінальних педагогічних ідей, педагогічно доцільного досвіду з метою упровадження освітніх інновацій у процес викладання окремих навчальних дисциплін; побудова особистісного плану подальшого саморозвитку та самовдосконалення здобувачем післядипломної освіти.

Установлено засобом опитування слухачів курсів підвищення кваліфікації кафедри педагогіки та психології та співбесід з науково-педагогічними працівниками ІПКСФ НФаУ, що окреслені педагогічні умови формування та розвитку компетентності самоосвіти та самов-

досконалення викладачів передбачають створення стимулюючого освітнього середовища, яке сприяє включенню як викладачів, так і здобувачів закладу післядипломної освіти у процес творчої діяльності, та стимулює розвиток їх професійних та особистісних якостей.

Висновки. Грунтуючись на теоретичному матеріалі та підводячи підсумки аналізу наукової літератури стосовно особливостей формування й розвитку самоосвітньої компетентності викладачів у вищій школі вважаємо, що успіх їх підготовки залежить від впровадження певних педагогічних умов, а саме: 1) готовність викладача закладу післядипломної освіти стимулювати здобувача до самоосвіти та самовдосконалення; 2) зміст курсів підвищення кваліфікації, що передбачає здійснення самоосвіти та самовдосконалення. Реалізація визначених та обґрунтованих педагогічних умов визнано педагогічно доцільним на шляху створення стимулюючого освітнього середовища. Перспективами подальших досліджень є характеристика компонентів стимулюючого освітнього середовища закладів післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вовк Б. І. Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів практичного навчання ПТНЗ. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси, 2016. № 18. С. 24–31.
2. Кайдалова Л. Г. Самоосвіта і самовдосконалення викладача вищого навчального закладу. *Проблеми трудової та професійної підготовки*. Київ, 2011. Вип. 17. С. 40–48.
3. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 43–63.
4. Лутаєва Т. В., Кайдалова Л. Г. Педагогічна культура : навч. посіб. Харків : НФаУ, 2013. 156 с.
5. Мельничук С. Ю. Комплекс педагогічних умов застосування навчальних тренінгів у підготовці майбутніх фахівців міжнародних економічних відносин. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 56–57. С. 602–609.
6. Мося І. Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»*. *Педагогіка. Психологія. Філософія*. 2013. Вип. 28 (1). С. 204–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2013_28_1_41 (дата звернення: 17.02.2021).
7. Паращенко, Л. І., Пометун, О. І., Савченко, О. Я. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики /за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : «КІС», 2004. С. 71–84.
8. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 17.02.2021).
9. Сабатовська І. С. Формування професійної компетентності майбутніх викладачів в умовах магістратури. *Humanitarium*. 2019. Том. 44. Вип. 2 : Педагогіка. С. 128–136. DOI 10.31470/2308-5126-2019-2-44-128-136
10. Штефан Л. В. Інноваційні технології в освіті. Харків : Друкарня Мадрид, 2012. 174 с.

REFERENCES:

1. Vovk, B. I. (2017). Pedagogical conditions of formation of self-educational competence of future teachers of practical training of vocational schools. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series "Pedagogical Sciences"*, (18).

2. Kaydalova, L. H. (2011). Samoosvita y samovdoskonalennya vykladacha Vyshchoho navchal'noho zakladu. [Self-education and self-improvement of a teacher of higher education]. *Problemy trudovoi ta profesiinoi pidhotovky*, 17, 40–48.
3. Lytvyn, A., & Matseiko, O. (2013). Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy» [Methodological ambush of the «pedagogical mind»]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*, (4), 43-63.
4. Lutaieva, T. V., & Kaidalova, L. G. (2013). Pedagogichna Kul'tura. [Pedagogical culture]. Kharkiv, Ukraine: NUPh
5. Mosya, I. (2013). Pedahohichni umovy formyrovanye samoosvitn'oyi kompetentnosti maybutnikh kvalifikovanikh robitnikiv. [Pedagogical conditions for the formation of self-educational competence of future skilled workers]. *Humanitarnyy visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchal'noho zakladu «Pereyaslav-Khmel'nyts'kyi derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni H. S. Skovorody»*. *Pedahohika. Psykholohiya. Filosofiya*. 28 (1). 204-209. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvdpdu_2013_28_1_41
6. Melnychuk, S. Yu. (2017). Kompleks pedahohichnykh umov zastosuvannia navchalnykh treninhiv u pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn [A set of pedagogical conditions for the use of training in the training of future specialists in international economic relations]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. (56–57). 602–609.
7. Parashchenko, L. I., Pometun, O. I., Savchenko, O. Ya. (2004). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitnoi polityky. [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv, Ukraine: «K.I.S.»
8. Zakon Ukrayiny. (2014). Pro vyshchu osvitu [Law of Ukraine. On higher education]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/1aws/show/1556-18>
9. Sabatovs'ka, I. S. (2019). Formuvannya profesynoyi kompetentnosti maybutnikh vykladachiv v uslovyyakh mahistratury. [Formation of professional competence of future teachers in the conditions of a magistracy]. *Humanitarium: Pedahohika*. 2(44),128-136. DOI 10.31470 / 2308-5126-2019-2-44-128-136
10. Shtefan, L. V. (2012). Innovatsiini tekhnolohii v osviti [Innovative technologies in education]. Kharkiv, Ukraine: Drukarnia Madryd.

УДК 378.134:013

DOI:10.26565/2074-8167-2021-48-09

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МІЖФАКУЛЬТЕТСЬКОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПОКОЛІННЯ X, Y, Z ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ»

Я. В.Шведова*Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна,
площа Свободи 6, Харків, Україна, 61022**E-mail: shvedova@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9592-3032>*

Необхідність формування комунікативних вмінь здобувачів вищої освіти детермінована вимогами сучасного ринку праці, підвищенням вимог до якості освіти. Вищі навчальні заклади мають усі потенційні можливості для того, щоб відповісти на цей виклик та охопити весь спектр розвитку комунікативних вмінь та навичок студентів під час навчання. Роль вищих навчальних закладів у підготовці кадрів для задоволення потреб ринку праці полягає не тільки в забезпеченні випускників професійними знаннями, вміннями та навичками, але й у наскрізному розвитку загальних, «м'яких» навичок, необхідних здобувачам вищої освіти, щоб гідно приймати виклики сучасного конкурентного світу. Формування комунікативних вмінь та навичок розглядається нами з позицій концептуальних положень компетентнісного підходу в сучасній освітній парадигмі. Педагогічні умови та перспективи формування комунікативних вмінь пов'язані з розробкою та впровадженням у навчальний процес відповідних заходів, що відображають закономірності, зміст, логіку та структуру розвитку та вдосконалення комунікативного потенціалу студентів. Дослідження сформованості комунікативних вмінь студентів ґрунтувалося на виокремленні найсуттєвіших компонентів, які були виміряні за допомогою діагностичних методик. У статті розкрито можливості розвитку комунікативних вмінь та навичок студентів у процесі вивчення міжфакультетської дисципліни «Покоління X, Y, Z та виклики сучасності» з урахуванням інноваційних тенденцій в сучасній вищій освіті та з акцентом на моделювання ситуацій, що потенційно можуть виникнути у майбутній професійній діяльності в системі взаємодії чотирьох поколінь.

Ключові слова: комунікативні вміння, комунікативна компетентність, здобувач вищої освіти, інтерактивні технології навчання, комунікативно-орієнтоване навчальне середовище, професійна підготовка, освітній процес.

Я. В.Шведова*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Площадь Свободы, 6, Харьков, Украина, 61022*

ФОРМИРОВАНИЕ КОМУНІКАТИВНИХ УМЕНИЙ СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ МЕЖФАКУЛЬТЕТСКОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «ПОКОЛЕНИЯ X, Y, Z И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ»

Необходимость формирования коммуникативных умений соискателей высшего образования детерминирована требованиями современного рынка труда, повышением требований к качеству образования. Высшие учебные заведения имеют все потенциальные возможности для того, чтобы ответить на этот вызов и охватить весь спектр развития коммуникативных умений и навыков студентов в процессе обучения. Роль высших учебных заведений в подготовке кадров для удовлетворения потребностей рынка труда заключается не только в обеспечении выпускников профессиональными знаниями, умениями и навыками, но и в сквозном развитии общих, «мягких» навыков, необходимых соискателям высшего образования, чтобы достойно принимать вызовы современного конкурентного мира. Формирование коммуникативных умений и навыков рассматривается нами с позиций концептуальных положений компетентностного подхода в современной образовательной парадигме. Педагогические условия и перспективы формирования коммуникативных умений студентов связаны с разработкой и внедрением в учебный процесс соответствующих мероприятий, отражающих закономерности, содержание, логику и структуру развития и совершенствования коммуникативного потенциала студентов. Исследование сформированности коммуникативных умений студентов основывалось на выделении существенных компонентов, которые были измерены с по-

мощью диагностических методик. В статье раскрыты возможности развития коммуникативных умений и навыков студентов в процессе изучения межкафедретской дисциплины «Поколение X, Y, Z и вызовы современности» с учетом инновационных тенденций в современном высшем образовании и с акцентом на моделирование ситуаций, которые могут возникнуть в будущей профессиональной деятельности в системе взаимодействия четырех поколений.

Ключевые слова: коммуникативные умения, коммуникативная компетентность, соискатель высшего образования, интерактивные технологии обучения, коммуникативно-ориентированное учебное среда, профессиональная подготовка, образовательный процесс.

Shvedova Yaroslava

V. N. Karazin Kharkiv National University,
Svobody Sq. 6, 61022 Kharkiv, Ukraine

FORMATION OF COMMUNICATIVE SKILLS OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION IN THE PROCESS OF STUDYING THE INTERFACULTY DISCIPLINE «GENERATIONS X, Y, Z AND THE CHALLENGES OF MODERNITY»

The need to form the communicative skills of applicants for higher education is determined by the requirements of the modern labor market, increasing requirements for the quality of education. Higher education institutions have all the potential to meet this challenge and cover the entire range of development of students communication skills and abilities in the learning process. The role of higher education institutions in training personnel to meet the needs of the labor market is not only to provide graduates with professional knowledge, skills and abilities, but also in the cross-cutting development of general, soft skills required for higher education applicants to adequately meet the challenges of today's competitive world. We consider the formation of students' communicative skills and abilities from the standpoint of the conceptual provisions of the competence-based approach in the modern educational paradigm. Pedagogical conditions and prospects for the formation of students communicative skills are associated with the development and implementation of appropriate activities in the educational process, reflecting the patterns, content, logic and structure of the development and improvement of students communicative potential. The study of the formation of students communication skills was based on the selection of significant indicators, which were measured using diagnostic techniques. The article reveals the possibilities of developing students communicative skills in the process of studying the interfaculty discipline «Generation X, Y, Z and the challenges of our time», taking into account innovative trends in modern higher education and with an emphasis on modeling situations that may arise in future professional activities in the system interaction of four generations.

Key words: communication skills, communicative competence, applicant for higher education, interactive learning technologies, communicative-oriented learning environment, professional training, educational process.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному світі суттєво модифікуються вимоги до випускників вищих закладів освіти. Сьогодні роботодавці очікують від працівників не лише фундаментальних знань та професійних вмінь, (які сьогодні швидко застарівають), але й «м'яких» навичок – «soft skills», серед яких комунікативні вміння та навички посідають лідируючі позиції, стаючи все більш затребуваними на ринку праці.

Результати досліджень вчених Стенфордського дослідного інституту та Гарвардського університету свідчать про те, що «soft skills» складають 85% професійного успіху людини, і тільки 15% - «hard skills» [19]. Такі тенденції, що склалися на ринку праці, повинні стати міцним поштовхом до трансформації освітнього середовища з метою забезпечення розвитку затребуваних «soft skills».

З метою виявлення найпродуктивніших команд всередині компанії, у 2017 році компа-

нія Google провела дослідження, яке встановило, що найкращими командами були різновікові групи співробітників з розвинутими навичками комунікації, емпатії та лідерства [5]. Комунікативні вміння мають велике значення для фахівця будь якої сфери, оскільки життєдіяльність людини на побутовому, діловому та професійному рівнях постійно пов'язана із спілкуванням.

Актуальність дослідження пояснюється двома суттєвими протиріччями. Перше пов'язане з задекларованою та обґрунтованою новою освітньою парадигмою, яка проголошує спрямованість на створення умов для професійного, особистісного зростання та самореалізації здобувача вищої освіти та низкою проблем в напрямку її реалізації на практиці. Друге протиріччя полягає у невідповідності між потребами ринку праці та суспільства у комунікативно компетентних фахівцях та недостатнім рівнем їх комунікативної підготовки у за-

кладах вищої освіти, незважаючи на той факт, що комунікативна компетентність включена до переліку загальних (ключових) компетентностей випускника (відповідно до Національної рамки кваліфікацій).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Комунікативну компетентність, як ключову та необхідну для успішної самореалізації фахівця будь-якої спеціальності представлено в наукових працях Е. Зеєра, І. Зимньої, Н. Кузьміної, Л. Мітіної, Л. Петровської, Ю. Вторникової, О. Жукової, Ю. Жукова, Д. Ізаренкової, О. Кучерук, О. Касаткіної, І. Козубовської, Н. Опанасенко, Г. Рурік, О. Смірної, Н. Стеценко, Ю. Федоренко, О. Хуторського, І. Чеботарьової та ін. Механізми формування комунікативної компетентності досліджували Г. Андрєєва, О. Бодалєв, О. Леонтєв, Б. Ломов, Л. Петровська, О. Кузьміна та ін.

Різнібічний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок про складність та багатоаспектність поняття «комунікативна компетентність». До цього часу в науковій літературі не існує однозначної думки щодо структурних компонентів комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Узагальнюючи визначення дослідників, під комунікативною компетентністю здобувачів вищої освіти будемо розуміти складне, системне утворення, інтегровану динамічну якість особистості, яка поєднує в собі загальну культуру спілкування та дозволяє бачити ситуацію комунікації з професійної точки зору, здійснювати продуктивний обмін інформацією, думками, цінностями, ідеями.

Якщо розглядати вищезазначене поняття у межах парадигми «знання-вміння-навички» (О. Бодалєв, С. Калаур, І. Когут, О. Кузьміна, С. Макаренко, Л. Петровська, Н. Стеценко, С. Шевченко, Н. Фалько, Aljaman S., M. Binkley, W. Surach, B. Spitzberg, S. Sabbah тощо), то на підставі узагальнення виділених у науковій літературі комунікативних вмінь, що потрібні майбутньому фахівцю для здійснення ефективної взаємодії та успішного вирішення професійних завдань, виокремимо: вміння ясно та чітко висловлювати свою думку; вміння оцінювати ситуацію, у якій доведеться вести діалог, і прогнозувати його вектор; вміння чути та розуміти співрозмовника; вміння керувати увагою аудиторії; вміння будувати спілкування на гуманній, толерантній основі; вміння розуміти почуття та настрій співрозмовника, підлаштовуватися під певну комунікативну ситуацію; вміння взаємодіяти в конфліктній ситуації; долати комунікативні бар'єри; вміння презенту-

вати себе, свої навчальні проекти; застосувати на практиці інструменти ораторського мистецтва; вміння взаємодіяти з представниками різних поколінь, враховуючи їх особливості; аналізувати зовнішні сигнали співрозмовника (міміка, мова тіла і т.д.); вміння контролювати свій емоційний стан в залежності від різних ситуацій; здійснювати комунікативну рефлексію. У рамках нашого дослідження науковий інтерес викликають саме комунікативні вміння, які представляють практичний блок у структурі комунікативної компетентності.

Узагальнення наукових підходів щодо визначення сутності комунікативних вмінь (В. Сараєва, Є. Семенова, Н. Кузьміна, А. Мудрик, Л. Уманський), дозволяє розглядати їх як здатність до успішної комунікативної діяльності.

Мета дослідження полягає у визначенні рівня розвитку комунікативних вмінь студентів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та висвітленні досвіду щодо їх формування в процесі викладання міжфакультетської дисципліни «Покоління X, Y, Z та виклики сучасності».

Методи дослідження теоретичний аналіз наукової літератури, спостереження за комунікативною діяльністю студентів, інтерпретація та систематизація отриманих результатів, діагностика рівня сформованості виокремлених комунікативних вмінь. З метою діагностики рівня сформованості виділених комунікативних вмінь нами було застосовано низку методик: опитувальник В. Ряховського «Оцінка рівня комунікабельності», методику діагностики емпатійних здібностей В. Бойко, опитувальник стилів поведінки в конфліктних ситуаціях К. Томаса, методику «Оцінки самоконтроля в спілкуванні» М. Шнайдера.

Результати. Аналіз наукових джерел [3; 8; 9; 11; 16; 17; 18] свідчать, що більшість студентів мають середній рівень комунікативної компетентності. Згідно з нашими даними, лише близько 20% студентів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна вважають, що не мають перешкод у спілкуванні, решта зізналися, що не повною мірою використовують свій комунікативний потенціал і оцінюють власні комунікативні навички, як недостатні або низькі. Це свідчить про бажання та готовність студентів набувати нові навички та вдосконалювати комунікативну компетентність.

Вивчення закордонного досвіду с вищезначеної проблеми, свідчить про те, що зарубіжні вчені також занепокоєні недостатнім рівнем розвитку комунікативних вмінь своїх сту-

дентів, що утруднює соціальну взаємодію, та шукають шляхи щодо вирішення цієї проблеми [20; 22; 23; 24; 25; 27]. У своїх дослідженнях L. Wang та W. Chang, прийшли до висновку, що розвинуті комунікативні навички дають студенту відчуття щастя та впевненості у боротьбі з різноманітними життєвими та професійними труднощами, тобто є основоположними елементами особистого та соціального благополуччя, тоді як нерозвинені створюють безліч різнопланових проблем та перешкод [27, с.89]

Спробуємо окреслити основні причини виникнення зазначеного проблемного поля: недостатньо реалізуються можливості навчальних дисциплін гуманітарного циклу; відсутність у навчальних планах дисциплін, спрямованих на формування комунікативних вмінь та навичок студентів; не повною мірою в сучасній вищій освіті використовується діяльнісний підхід, що дозволяє міцно закріпити набуті знання в дії, відшліфувати комунікативні вміння та навички; відсутність необхідної методичної бази, на основі якої можна здійснювати поетапну системну комунікативну підготовку здобувачів вищої освіти різного профілю; неготовність викладачів вищої школи до використання інтерактивних форм роботи під час лекційних та семінарських занять, в яких потенційно закладено всі можливості для розвитку комунікативних вмінь та навичок студентів.

Вітчизняні та зарубіжні дослідження експериментально доводять, що розвиток комунікативних вмінь та навичок можливий за умови активного включення студента до навчання, використання діалогу як основної форми організації навчання, створення позитивного комунікативно-орієнтованого середовища навчання [7; 11; 13; 15; 17; 18; 20; 22, 28; 29]. Комунікативно-орієнтований підхід до навчання широко застосовується у практиці навчання іноземним мовам (Е. Азимов, Є. Пасов, А. Щукин, Л. Милованова). Під комунікативно-орієнтованим навчанням ми розуміємо включення у навчальний процес не лише відповідних дисциплін (основ теорії комунікації, ділової комунікації, етики та етикету тощо («Основи ефективної комунікації та взаємодії», «Культура спілкування», «Культура професійного спілкування», «Комунікативний тренінг», «Ораторське мистецтво», «Мистецтво вирішення конфліктів» тощо), але й активне цілеспрямоване використання науково-педагогічними працівниками вищих закладів освіти активних та інтерактивних методів та новітніх педагогічних технологій навчання (проблемне та проектне навчання, тренінгові

технології, робота у великих та малих групах, рольові та ділові ігри, дискусії, кейс технології, техніка постановки запитань та відповідей на них, тощо). Слід зазначити, що розвиток комунікативних умінь та навичок студентів повинен відбуватися безперервно, пронизувати усі навчальні дисципліни, бути інтегральним.

Педагогічні умови та перспективи формування комунікативних вмінь студентів пов'язані з розробкою та впровадженням у навчальний процес відповідних заходів, що відображають закономірності, зміст, логіку та структуру розвитку та вдосконалення комунікативного потенціалу студентів. Розвиток комунікативних вмінь є найбільш успішним саме в студентському віці, коли певні передумови вже сформовані, закладена база для їх подальшого розвитку та існують потенційні можливості щодо покращення.

Діагностика комунікативних вмінь студентів проводилася на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у 2020р. У якості респондентів в дослідженні брали участь 40 студентів третього року навчання різних факультетів, які обрали міжфакультетську дисципліну «Покоління X, Y, Z та виклики сучасності».

У контексті нашого дослідження було виділено сім найвагоміших компонентів у структурі комунікативних вмінь, які підлягали вимірюванню:

- ✓ вміння ясно та чітко висловлювати свою думку, застосувати інструменти ораторського мистецтва;
- ✓ вміння презентувати себе, свої навчальні проекти;
- ✓ вміння встановлювати контакти, відкритість до діалогу;
- ✓ вміння толерантно ставитися до партнерів по спілкуванню, емпатія;
- ✓ вміння вирішувати конфліктні ситуації шляхом компромісу та співробітництва;
- ✓ вміння контролювати свої емоції, керувати емоційним станом в залежності від різних ситуацій спілкування;
- ✓ вміння взаємодіяти з представниками різних поколінь, враховуючи їх особливості.

Дослідження рівня комунікативних вмінь студентів проводилося відповідно до розроблених критеріїв, а також низки діагностичних методик: опитувальника В. Ряховського «Оцінка рівня комунікабельності», методики діагностики емпатійних здібностей В. Бойко, опитувальника стилів поведінки в конфліктних ситуаціях К. Томаса, методики «Оцінки самоконтроля в спілкуванні» М. Шнайдера.

Вміння ясно та чітко висловлювати думку, володіння прийомами ораторського мистецтва

Рис. 1. Вміння ясно та чітко висловлювати думку, володіння прийомами ораторського мистецтва (N=40, дані у %)

Першим виділеним компонентом комунікативних вмінь було вміння ясно та чітко висловлювати свою думку, застосувати інструменти ораторського мистецтва. Було розроблено критерії, на підставі яких здійснювалася оцінка виступів студентів (в ході дискусій, обговорень, рольових ігор, коротких промов-монологів на вільну тему). У результаті проведеного дослідження було отримано дані, які представлено на рисунку 1.

Як видно з рисунку 1, високий та достатній рівень володіння прийомами ораторського мистецтва, вміння ясно та чітко висловлювати думку мають відповідно 16% та 23% студентів. Середній рівень було виявлено у 51% студентів, низький – у 10%. Результати дослідження свідчать про необхідність переходу до діалогової форми навчання, до використання інтерактивних технологій.

Другим виділеним компонентом у структурі комунікативних вмінь було вміння презентувати себе, свої навчальні проекти. Досліджуваний показник вимірювався на основі розроблених критеріїв під час виступів з короткою самопрезентацією та в процесі представлень навчальних проектів з дисципліни. У результаті проведеного дослідження було отримано дані, які представлено на рисунку 2.

Третій виділений компонент – вміння встановлювати контакти, відкритість до діалогу, досліджувався на основі опитувальника В. Ряховського «Оцінка рівня комунікабельності». Узагальнені результати представлено на рисунку 3.

Вміння ясно презентувати себе, свої навчальні проекти

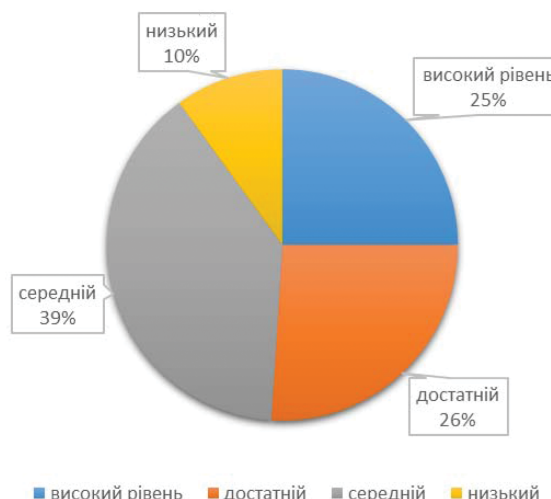

Рис.2. Вміння презентувати себе, свої навчальні проекти (N=40, дані у %)

Високий та достатній рівень вмінь встановлювати контакти, відкритість до діалогу виявлено у 21% та 24% студентів відповідно (рис. 3). Вони упевнено орієнтуються у новій ситуації, легко встановлюють контакти, знаходять нових друзів, постійно намагаються розширювати коло спілкування, активно займаються суспільною діяльністю, допомагають близьким, друзям, проявляють ініціативу у спілкуванні. Їм притаманне природне поведіння у новому колективі, з новими людьми; вони не відчувають труднощів у спілкуванні, впевнено відстоюють власну позицію,

Вміння встановлювати контакти, відкритість до діалогу

Рис. 3. Орієнтація на спілкування, відкритість до діалогу (N=40, дані у %)

висловлюють думку, швидко включаються в обговорення навчальних питань, вносять позитивні внески. 44 % студентів мають середній рівень щодо фактору орієнтації на спілкування, відкритості до діалогу. Вони прагнуть до спілкування, проте мають певні труднощі у напрямку встановлення нових контактів, спілкуванні з новими людьми. Не завжди їм вдається висловити думку так, щоб їх зрозуміли, відстояти позицію, швидко включитися до обговорення певних питань. Ця група студентів потребує цілеспрямованого та систематичного формування відповідних комунікативних вмінь.

Наше дослідження виявило 8% студентів з низькою орієнтацією на спілкування. Такі студенти не прагнуть до спілкування, відчувають себе самотньо в новій компанії, обмежують знайомства, відчувають значні труднощі у встановленні контактів з людьми, погано орієнтуються у незнайомій ситуації, не відстоюють думку, тяжко переживають образи, не проявляють ініціативу. На заняттях, такі студенти часто займають пасивну позицію, не беруть участь в обговоренні дискусійних питань, намагаються уникати ситуацій, коли потрібно дати відповідь, висловити думку.

Четвертий виділений компонент комунікативних вмінь студентів – вміння толерантно ставитися до партнерів по спілкуванню, досліджувалося на основі методики діагностики емпатійних здібностей В. Бойко. Узагальнені результати представлено на рисунку 4.

Вміння толерантно ставитися до партнерів по спілкуванню, емпатія

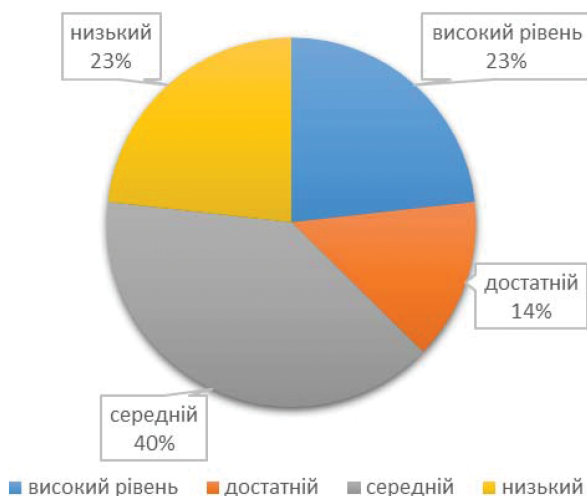

Рис.4. Вміння толерантно ставитися до партнерів по спілкуванню, емпатія (N=40, дані у %)

Як видно з рисунку 4, високий та достатній рівні комунікативної толерантності мають 23% та 14 % студентів відповідно. Вони орієнтовані на сприйняття та розуміння партнера по спілкуванню, вміють приймати співрозмовника таким, яким він є; домінує установка на поважне ставлення, прийняття індивідуальності. У 40% студентів було виявлено середній рівень комунікативної толерантності, у 23 % - низький. У студентів з низьким рівнем комунікативної толерантності найменш розвинуте вміння передбачати поведінку співрозмовника, вміння співчувати, тобто емоційна чуйність як засіб розуміння внутрішнього світу іншої людини.

Вміння вирішувати конфліктні ситуації шляхом компромісу та співробітництва досліджувалося на основі опитувальника К. Томаса. Результати представлено на рисунку 5.

Найбільш конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях, як проказало наше дослідження, обирають 13% студентів (стратегія співробітництва) та 14% студентів (стратегія компромісу). Більшість студентів - 34% використовують стратегію суперництва, прагнуть домогтися своїх інтересів (рис.5). Це можна пояснити віковими особливостями: активністю, бажанням проявити та захистити свою позицію, наполегливістю у досягненні своїх цілей. 28% студентів використовують стратегію уникнення конфліктних ситуацій, у них відсутнє прагнення до кооперації та досягнення власних цілей у спілкуванні. 11% студентів властиво пристосування, що свідчить про те,

Стратегії поведінки студентів в конфліктних ситуаціях

Рис. 5. Стратегії поведінки студентів в конфліктних ситуаціях (N=40, дані у %)

що вони готові поступитися своїми інтересами заради уникнення протистояння.

Вміння контролювати свої емоції, керувати емоційним станом в залежності від різних ситуацій спілкування досліджувався на основі методики «Оцінки самоконтроля в спілкуванні» М. Шнайдера. Результати представлено на рисунку 6.

У 58 % студентів було виявлено середній рівень комунікативного контролю, що свідчить про недостатню стриманість емоційних проявів (рис.6). У 22% студентів було зафіксовано низький рівень комунікативного контролю. Для них характерна безпосередність та відкритість, розкутість незалежно від ситуацій спілкування, висока імпульсивність у спілкуванні; невміння стримувати свої емоції; вони не схильні до змін у різних ситуаціях. Високий та достатній рівень комунікативного контролю виявлено у 12 % та 8% студентів відповідно. Вони легко підлаштовуються до різних комунікативних ситуацій, відчувають зміни у комунікативних контекстах, гнучкі, вміють керувати своїм емоційним станом та відповідно діяти в залежності від ситуації.

Вміння спілкуватися та взаємодіяти з представниками різних поколінь, враховуючи їх особливості, діагностувалося нами в процесі обробки результатів відповідних мікродосліджень, що проводили студенти, а також під час бесід, в яких обговорювався досвід спілкування з представниками різних поколінь, непорозуміння та способи їх подолання в рамках. Результати представлено на рис. 6.

Достатній та високий рівні вміння спілкуватися та взаємодіяти з представниками різних поколінь, враховуючи їхні особливості, виявлено у 16% та 15% студентів відповідно (рис.7). Вони вміють вести діалог, досягати згоди навіть тоді, коли мають відмінні точки зору. Середній рівень мають 42% студентів, низький - 27%. Такі студенти не вміють вести конструктивний діалог та відчувають труднощі у спілкуванні з представниками старших поколінь, пов'язуючи їхнє виникнення з тим, що: «старше покоління не розуміє молодь, часто критикує»; «прагнуть нав'язати свою точку зору»; «дають поради, про які їх не просили»; «жартують так, ніби намагаються принизити»; «нетолерантно відносяться до молоді», «егоїстичні, враховують тільки свої інтереси» тощо. Враховуючи, що різні покоління формуються у різних соціально-історичних умовах, природньо, що вони мають різні світоглядні позиції, життєвий досвід, цінності, що породжує значні відмінності між поколіннями. Цей факт потрібно брати до уваги та враховувати його в процесі спілкування.

Результати дослідження показали, що такі комунікативні вміння, як комунікативний контроль, вміння толерантно ставитися до співрозмовника, обирати ефективну стратегію вирішення конфліктних ситуацій, вміння сприймати та розуміти співрозмовника, у більшості студентів мають середній рівень та потребують цілеспрямованого формування, причому

Вміння контролювати свої емоції, керувати емоційним станом в залежності від різних ситуацій спілкування

Рис. 6. Вміння контролювати свої емоції, керувати емоційним станом в залежності від різних ситуацій спілкування (N=40, дані у %)

Вміння спілкуватися та взаємодіяти з представниками різних поколінь

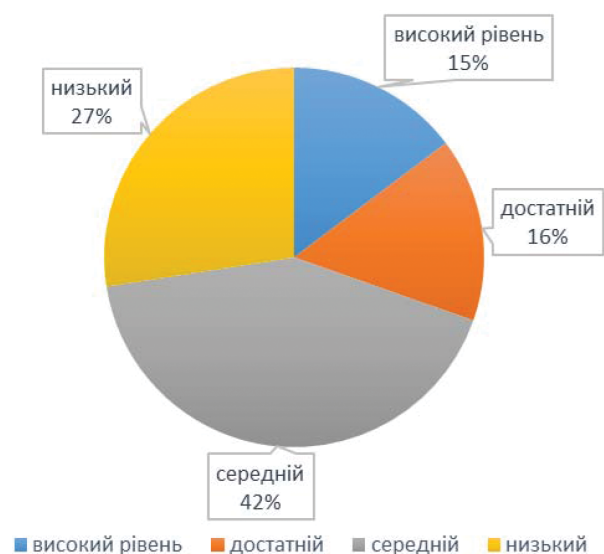

Рис. 7. Вміння спілкуватися та взаємодіяти з представниками різних поколінь, враховуючи їхні особливості (N=40, дані у %)

спостерігалася зацікавленість самих студентів у цьому напрямку. Студенти відмічали, що одним із затребуваних комунікативних вмінь є вміння усвідомлювати й долати комунікативні бар'єри. Такі бар'єри можуть виникати, наприклад, у разі відсутності розуміння ситуації спілкування, що викликається розходженнями між партнерами. Найтипівішими бар'єрами у спілкуванні, згідно з нашими опитуваннями, є «невміння висловити думку», «невеликий запас слів», «страх бути незрозумілим, неприйнятним», «невміння поводитися в незвичній ситуації», «страх публічного виступу», «замкнутий характер», «сором'язливість», «страх бути осміяним», «невпевненість у собі», «віковий бар'єр», «зверхність співрозмовника», «незнання правил мовленнєвого етикету», тощо.

Враховуючи результати емпіричного дослідження, фокус міжфакультетської дисципліни «Покоління X, Y, Z та виклики сучасності» було спрямовано на формування комунікативних вмінь та навичок студентів (у складних умовах вимушеного обмеження у зв'язку з дистанційним навчанням на платформі ZOOM).

Ми дотримувалися комплексу наступних психолого-педагогічних умов:

- створення позитивного навчального середовища та підтримання мотивації щодо вивчення міжфакультетської дисципліни – на основі внутрішніх потреб, інтересів, а також комунікативних здібностей студентів, з урахуванням особистісно-орієнтованого підходу;
- використання системи завдань та вправ, спрямованих на формування комунікативних вмінь студентів, які впроваджувалися в якості спеціально спланованої педагогічної задачі з урахуванням особистісно-діяльнісного підходу;
- занурення у комунікативну діяльність за допомогою використання інтерактивних технологій навчання (перевернутий клас, проекти, кейси, дискусії, рольові ігри, тощо) з урахуванням комунікативно-орієнтованого підходу.

Використання інтерактивних технологій навчання було спрямовано на відпрацювання вмінь ясно та чітко висловлювати свою думку, аргументувати власну точку зору, застосувати інструменти ораторського мистецтва, вести дискусію, толерантно ставитися до партнерів по спілкуванню, контролювати свої емоції, керувати емоційним станом в залежності від різних ситуацій спілкування. У якості питань, що підглядали дискусійному обговоренню висту-

пали, як спеціально сформульовані проблемні питання в контексті навчальної дисципліни, так і випадки із навчання, життя та трудового досвіду студентів. У процесі дискусій відпрацьовувались полемічні комунікативні вміння, продиктовані необхідністю ясно, чітко та зрозуміло передавати інформацію, доводити або спростовувати положення, вміння логічно будувати промову, формулювати та аргументувати власну точку зору, контролювати свої емоції, керувати емоційним станом в залежності від різних ситуацій спілкування.

З метою формування вмінь взаємодіяти та «говорити» на мові представників різних поколінь, враховуючи їх особливості, активно використовувались рольові ігри. На основі теорії поколінь, студентам було запропоновано обрати ролі представників нині існуючих працездатних поколінь: бебі-бумери, покоління X, покоління міленіумів, Z, та з урахуванням усіх особливостей та характеристик обраного покоління змодельовувати міжпоколінню комунікацію у 4D-світі. Ми пропонували студентам спрогнозувати варіанти непорозуміння, відтворити можливі конфлікти у трудовому колективі та способи його урегулювання. За умови, коли в одній організації працюють представники різних поколінь: і молоді фахівці, які нещодавно отримали диплом, і досвідчені представники старшого покоління, імовірність конфліктних ситуацій зростає, що пов'язано з відмінностями поколінь, які яскраво проявляються у трудовій діяльності (різне відношення до робочих обов'язків, швидкість та спосіб їх виконання, мотиви трудової діяльності, відношенні до ділової етики, тощо). Студенти вчилися вирішувати конфліктні ситуації шляхом компромісу та співробітництва, бути толерантними, розуміти відмінності різних поколінь, які детерміновані цінностями та соціально-культурною ситуацією їхнього розвитку.

Робота над колективними навчальними проектами сприяла удосконаленню вмінь виступати перед аудиторією (опосередкованою цифровим простором в умовах дистанційного навчання), навичок презентувати результати мікродосліджень, навичок співробітництва, колективного планування, взаємодії, взаємодопомоги, вміння знаходити та виправляти помилки інших, вміння формулювати питання та відповідати без додаткової підготовки.

Результати повторної діагностики комунікативних вмінь студентів, що проводилася наприкінці вивчення курсу «Покоління X, Y, Z та виклики сучасності», свідчать про їхню динаміку. Результати наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльні результати діагностики комунікативних вмінь студентів 3 курсу на початку та наприкінці вивчення курсу «Покоління X, Y, Z та виклики сучасності»

Компоненти	Висок. рівень	Дост. рівень	Серед. рівень	Низьк. рівень	Висок. рівень	Дост. рівень	Серед. рівень	Низьк. Рівень
	На початку вивчення курсу «Покоління X, Y, Z та виклики сучасності»				Наприкінці вивчення курсу «Покоління X, Y, Z та виклики сучасності»			
Вміння ясно та чітко висловлювати свою думку, застосувати інструменти ораторського мистецтва	16%	23%	51%	10%	21%	26%	48%	5%
Вміння презентувати себе, свої навчальні проекти	25%	26%	39%	10%	29%	27%	40%	4%
Вміння встановлювати контакти, відкритість до діалогу	21%	24%	44%	8%	26%	25%	47%	6%
Вміння толерантно ставитися до партнерів по спілкуванню, емпатія	23%	14%	23%	40%	28%	22%	27%	23%
Вміння контролювати свої емоції, керувати емоційним станом в залежності від різних ситуацій спілкування	12%	8%	58%	22%	16%	11%	54%	19%
Вміння взаємодіяти з представниками різних поколінь, враховуючи їх особливості	15%	16%	42%	27%	26%	22%	44%	18%

Позитивну динаміку спостерігаємо по відношенню до усіх виокремлених комунікативних вмінь (табл.1). Суттєво, на наш погляд, підвищилося вміння студентів взаємодіяти з представниками різних поколінь. Якщо до вивчення міжфакультетської дисципліни високий та достатній рівень означеного вміння було зафіксовано у 15% та 16% відповідно, то наприкінці - 26% та 22%. Відсоток студентів з низьким рівнем зменшився з 27 % до 18%.

Динаміку вміння студентів вирішувати конфліктні ситуації, обираючи конструктивні стратегії – компроміс та співробітництво, представлено на рисунку 8.

Як видно з рисунку 8, збільшився відсоток студентів, що вирішують конфліктні ситуації за допомогою компромісу та співробітництва (з 14% до 21%) та (з 13% до 22%) відповідно. Після проведених заходів зменшився (з 34% до 28%) відсоток студентів, що обирають стратегію суперництва, ставлячи понад усе тільки свої інтереси. Згідно з отриманими результа-

тами, зменшилася кількість студентів (28% до 20%), які уникають конфліктів, тому що розуміють, що ця стратегія не завжди є раціональною, оскільки бувають ситуації, коли необхідно відстоювати свої інтереси, реалізовувати власні цілі у спілкуванні.

У цілому, результати дослідження свідчать про позитивну динаміку формування комунікативних вмінь студентів. Створення позитивного комунікативно-орієнтованого середовища навчання з використанням інтерактивних технологій надало студентам можливість для розвитку комунікативного потенціалу.

Висновки. Результати дослідження дозволяють виділити закономірності формування комунікативних вмінь майбутніх фахівців:

- необхідність формування комунікативних вмінь студентів детермінована вимогами сучасного ринку праці, підвищенням вимог до якості освіти, що потребує використання усіх потенційних можливостей освітнього простору задля цієї мети;

Стратегії поведінки студентів в конфліктних ситуаціях на початку та наприкінці вивчення курсу «Покоління X, Y, Z та виклики сучасності»

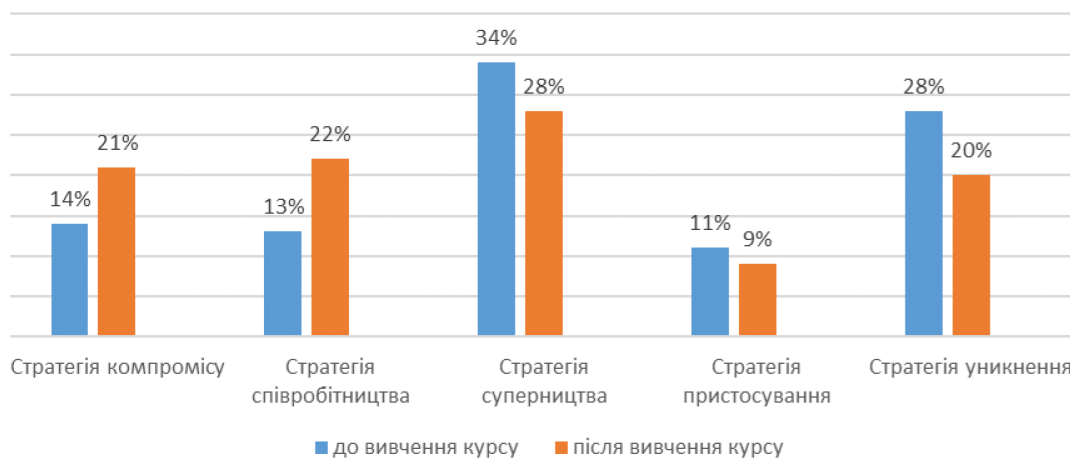

Рис. 8. Динаміка стратегій поведінки студентів в конфліктних ситуаціях (N=40, дані у %)

- цілісний гармонійний розвиток майбутнього фахівця визначається рівнем сформованості комунікативної компетентності, яка є системоутворювальним компонентом загальної професійної компетентності;
- якість формування комунікативних вмінь майбутніх фахівців залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, а також детермінована соціально-культурними, національно-етнічними особливостями;
- цілеспрямоване формування комунікативних вмінь припускає використання діалогу як основної форми організації навчання, створення позитивного комунікативно-орієнтованого середовища навчання, впро-

вадження відповідних дисциплін; активне цілеспрямоване використання науково-педагогічними працівниками вищих закладів освіти активних та інтерактивних методів та новітніх педагогічних технологій навчання.

Дослідження не претендує на вичерпність, а вказує лише на основні тенденції та окреслює певні шляхи вирішення ситуації, що склалася у межах окресленого вище проблемного поля. Подальший напрямок наших досліджень буде спрямований на розвиток у студентів навичок міжкультурної комунікації в системі чотирьох поколінь, оскільки тенденція до інтеграційних процесів у суспільстві набирає обертів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бодалев А.А. Психология общения: Избр. псих. труды. Московский психолого-социальный институт, 2002. 256 с.
2. Вторникова Ю.С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності*. Збірник наукових праць. 2011. С. 88-94.
3. Галицька М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2(10). С.39-48.
4. Гірник А.М. Тренінг комунікативних умінь: методичні матеріали. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 1.С. 21-24.
5. Грин Д. Навыки 2.0: как развивать soft skills в посткоронавирусную эпоху <https://trends.rbc.ru/trends/education/5f3a392e9a79472c845f951b>
6. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении. 1990. 104 с.
7. Загородна О.Ю. Формування комунікативної професійної компетентності студентів економічних спеціальностей засобами інноваційних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2010. 254 с.
8. Калаур С.М. Формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2 (33), 2013. С.64-68.
9. Когут І.В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя 13.00.04 теорія і методика професійної освіти: дис... канд. пед. наук. Полтава. 2015р. 250с.

10. Кравченко-Дзонда О. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності студентів. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки №1 (52), 2016. С.98-102.
11. Кузьмина О.М. Формирование коммуникативной компетентности студентов вуза: автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Нижний Новгород, 2006. 20с.
12. Кучерук О.А. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу. *Вісник ЖДУ імені Івана Франка*. 2010. № 53. С. 77-81.
13. Перхач Л.П. *Формування комунікативної компетентності* URL: http://brodyrk.at.ua/navchmet/poch/dop/formuvannja_komunikativnoji_kompetenciji.pdf
14. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. М., Изд-во МГУ. 1989. 216 с.
15. Савичев С.С. Проблема развития коммуникативной компетенции студентов высшей школы. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. Т.12. № 5. Р. 78-80.
16. Смирнова Е.А. Формирование коммуникативной компетенции: теория и практика: монография: Издательство «Вест». 2006. 256 р.
17. Стеценко Н.М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 29. С.185-191.
18. Шевченко С.В, Фалько Н.М. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Психологія особистості*. Випуск 18. Т. 2. 2020 С.143-148.
19. Янковська О. Саприкіна М. Звіт за результатами I Національного Форуму «Бізнес і університети». 2013 р. URL:http://csrukraine.org/wp-content/uploads/2014/04/ForumReport_Final.pdf
20. Aljaman S. Communication skills of University Students and their Relation to Some Variables. *Route Educational & Social Science Journal*. 6(3), 2019. P.135-156.
21. Binkley M. and oth. Defining 21st century skills. The University of Melbourne. January 2010. 65 p.
22. Ihmeideh, F., Ahmad A., Al-Dababneh, K. Attitude toward communication skills among students' teachers' in Jordanian Public Universities. *Australian Journal of Teacher Education*, 35, 2010. P. 1-11.
23. Rickheit G. Handbook of communication competence. Berlin, 2008. 561 p.
24. Savignon S. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. New York: McGraw-Hill Humanities, 1997. 288 p.
25. Sabbah S., Hallabieh F., Hussein O. Communication Skills among Undergraduate Students at Al-Quds University. *World Journal of Education*. Vol. 10, No. 6. 2020.
26. Spitzberg B.H., Cupach W.R. Inter personal communication competence. Beverly Hills, CA: Sage, 1984. 456 p.
27. Wang, L., & Chang, W. Relationships among Teachers' Positive Discipline, Students' Well-being and Teachers' Effective Teaching: A Study of Special Education Teachers and Adolescent Students with Learning Disabilities in Taiwan. *International Journal of Disability. Development and Education*, 66(1), 2019. P. 82-98.
28. Zhukova O.A. Developing communication skills of students of humanitarian and natural specialties as soft skill in the process of training. International scientific and practical conference «Current trends and factors in the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and the EU countries»: conference proceedings, September 25-26, 2020. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. Vol. 2. P. 27-31. <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-80-8-2.6>
29. Zhukova O. Activity of A Higher School Teacher on Forming Soft Skills for Students of Humanitarian And Natural Specialties: Functions And Requirements. *Scientific Journal of Polonia University*. 2020. Vol. 39(2). Pp. 229-241. <https://doi.org/10.23856/3931>

REFERENCES:

1. Bodalev, A.A. (2002). *Psihologiya obscheniya: Izbrannyye psihologicheskie trudyi [Psychology of communication: selected psychological works]*. Moskva: Moskovskiy psihologo-sotsialnyiy institut. 256 p. (in Russian).
2. Vtornykova, Yu.S. (2011). Komunikatyvna kompetentnist u strukturi kliuchovykh kompetentnostei hromadian Evropy [Communicative competence in the structure of key competencies of the population of Europe]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. Zbirnyk naukovykh prats. Poltava: P. 88-94. (in Ukrainian)
3. Halytska, M. (2015). Skladovi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Components of the communicative competence of students of higher educational institutions]. *Osvitohichnyi dyskurs*, № 2(10). P.39-48. (in Ukrainian)
4. Hirnyk, A.M. (2001). Treninh komunikatyvnykh umin: metodychni materialy [Communication skills training: teaching materials]. *Praktychna psykhohiia ta sotsialna robota*. № 1.P. 21-24. (in Ukrainian)
5. Grin, D. *Navyiki 2.0: kak razvivat soft skills v postkoronavirusnyu epohu [Skills 2.0: How to Develop Soft Skills in the Post-Coronavirus Era]* URL: <https://trends.rbc.ru/trends/education/5f3a392e9a79472c845f951b> (in Russian).

6. Zhukov, Yu. M. (1990). *Diagnostika i razvitie kompetentnosti v Obschenii [Diagnostics and development of communication competence]*. Moskva: Flint, Nauka, 104 p. (in Russian).
7. Zahorodna, O.Iu. (2010). Formuvannia komunikativnoi profesiinoi kompetentnosti studentiv ekonomichnykh spetsialnostei zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Vinnytsia, 254 p. (in Ukrainian)
8. Kalaur, S.M. (2013). Formuvannia komunikativnykh umin maibutnikh sotsialnykh pedahohiv zasobamy navchalnykh treninhiv [Formation of communication skills of future social teachers by means of educational trainings]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. 2 (33), P.64-68 (in Ukrainian)
9. Kohut, I.V. (2015). Formuvannia profesiino-pedahohichnoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia: dys. kand. ped. Nauk: 13.00.04. Poltava. 250p. (in Ukrainian)
10. Kravchenko-Dzonda, O. (2016). Pedahohichni umovy formuvanni komunikativnoi kompetentnosti studentiv [Pedagogical conditions for the formation of students' communicative competence]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky* №1 (52). P.98-102. (in Ukrainian)
11. Kuzmyna, O.M. (2006). Formyrovanye kommunikativnoi kompetentnosti studentov vuza: avtoreferat dys. kand. ped. nauk: 13.00.08. Nyzhnyi Novhorod. 20p. (in Russian).
12. Kucheruk, O.A. (2010). Metody formuvannia komunikativnoi kompetentnosti v protsesi dydaktychnoho dyskursu [Methods of forming communicative competence in the process of didactic discourse]. *Visnyk ZhDU imeni Ivana Franka*. № 53. P. 77-81. (in Ukrainian)
13. Perkhach, L.P. *Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti [Formation of communicative competence]*. URL: http://brodydk.at.ua/navchmet/poch/dop/formuvannja_komunikativnoji_kompetenciji.pdf (in Ukrainian)
14. Petrovskaya, L.A. (1989). *Kompetentnost v obschenii. Sotsialno-psihologicheskiiy trening [Communication competence. Socio-psychological training]*. Moskva: Izd. MGU, 216 p. (in Russian).
15. Savichev, S.S. (2010). Problema razvitiya kommunikativnoy kompetentnosti studentov vysshey shkolyi [The problem of developing the communicative competence of higher school students.]. *Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk*. T. 12. № 5. P. 78-80. (in Russian).
16. Smirnova, E.A. (2006). *Formirovanie kommunikativnoy kompetentnosti: Teoriya i praktika problemy: monografiya: Izdatelstvo «Vest» [Formation of communicative competence theory and practice, problems]*. 256 p. (in Russian).
17. Stetsenko, N.M. (2016). Komunikativna kompetentnist yak skladova profesiinoi pidhotovky suchasnoho fakhivtsia [Communicative competence as a component of the professional training of a modern specialist]. *Pedahohichniy almanakh*. Vyp. 29. P.185-191. (in Ukrainian)
18. Shevchenko, S.V., Falko N.M. (2020). Rozvytok komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv [Development of communicative competence of future psychologists]. *Psykholohiia osobystosti*. Vypusk 18. T. 2. P.143-148. (in Ukrainian)
19. Yankovska, O. Saprykina M. (2013). *Zvit za rezultatamy I Natsionalnoho Forumu «Biznes i universytety» [Report on the results of the 1st National Forum «Business and University»]*. URL: http://csrukraine.org/wp-content/uploads/2014/04/ForumReport_Final.pdf. (in Ukrainian)
20. Aljaman, S. (2019). Communication skills of University Students and their Relation to Some Variables. *Route Educational & Social Science Journal*. 6(3), P.135-156. (in English)
21. Binkley, M. and oth. (2010). Defining 21st century skills. The University of Melbourne. January 65 p. (in English)
22. Ihmeideh, F., Ahmad A., Al-Dababneh, K. (2010). Attitude toward communication skills among students' teachers' in Jordanian Public Universities. *Australian Journal of Teacher Education*, 35,. P. 1-11. (in English)
23. Rickheit, G. (2008). Handbook of communication competence. Berlin, 561 p. (in English)
24. Savignon, S. (1997). *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. New York: McGraw-Hill Humanities, 288 p. (in English)
25. Sabbah, S., Hallabieh F., Hussein O. (2020). Communication Skills among Undergraduate Students at Al-Quds University. *World Journal of Education*. Vol. 10, No. 6. (in English)
26. Spitzberg, B.H., Cupach W.R. (1984). *Inter personal communication competence*. Beverly Hills, CA: Sage, 456 p. (in English)
27. Wang, L., & Chang, W. (2019). Relationships among Teachers' Positive Discipline, Students' Well-being and Teachers' Effective Teaching: A Study of Special Education Teachers and Adolescent Students with Learning Disabilities in Taiwan. *International Journal of Disability. Development and Education*, 66(1), P. 82-98. (in English)
28. Zhukova, O. (2020). Developing communication skills of students of humanitarian and natural specialties as soft skill in the process of training. *International scientific and practical conference «Current trends and factors in the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and the EU countrses»*: conference proceedings, September 25-26. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. P.2. P. 27-31. <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-80-8-2.6> (in English)
29. Zhukova, O. (2020). Activity of A Higher School Teacher on Forming Soft Skills For Students of Humanitarian And Natural Specialties: Functions And Requirements. *Scientific Journal of Polonia University*. 39 2. P. 229-241. <https://doi.org/10.23856/3931>(in English)

ORGANIZATION OF STUDENTS' RESEARCH WORK IN THE CONDITIONS OF PROVIDING PROFESSIONAL ORIENTATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Ganna Alieksieieva

*Berdyansk State Pedagogical University
Shmidta Str. 4, Berdyansk, 71110, Ukraine
alekseeva@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3204-3139>*

Larysa Horbatiuk

*Berdyansk State Pedagogical University
Shmidta Str. 4, Berdyansk, 71110, Ukraine
loravas@ukr.net, <https://orcid.org/0000000205847708>*

Nataliya Kravchenko

*Berdyansk State Pedagogical University
Shmidta Str. 4, Berdyansk, 71110, Ukraine
nataliykravchenko@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9642-5403>*

Bohdan Kindzer

*Lviv State University of Physical Culture
Tadeusha Koschiushki Str. 11, Lviv, 79000, Ukraine
BogdanKindzer@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-7503-4892>*

The article considers the organization of research work of future engineers-teachers in the system of professional training of IT specialists through computer environment design. The contradictions between the usual system of training and the individual creative direction of the future professional activity of the specialist are analysed.

The authors studied the concept of the computer environment, considered its information, software, and didactic component. The practical aspects of the organization of educational and research activities of future specialists, the specialty of which requires further research, in particular using the computer environment as an object of design, are revealed. Its intellectual properties are considered and it is proved that they are a reaction to human actions. The model of knowledge representation in the process of designing a computer environment is described and it is proved that the use of a network model in the form of a graph is the best to reflect the meaning of a holistic image.

Thanks to the network model, the course in the discipline is created by a certain structure of modules, which consist of topics that contain tasks. This presentation of data is inherent in the semantic network, which is a combination of ideas and knowledge retention of the entire learning process in an individual educational trajectory. Thus, it is possible to adjust it depending on the level of effectiveness of the student's mastering the material.

The informational, program and didactic components of the computer environment are substantiated, the basic requirements to the organization of research work of students from the point of view of designing where flexibility is the basic property of a system of management, in particular in questions of realization of various forms of occupations on professional training are revealed.

An example of software implementation of a computer environment with an intuitive interface for working with information content is described. It is substantiated that the proposed principles of organization of research work can also be applied in the organization of research work of students of physical culture and sports profile.

Key words: higher education, engineer-teacher, computer environment.

А. Н. Алексеева

Бердянский государственный педагогический университет
ул. Шмидта, 4, г. Бердянск, 71110, Украина

Л. В. Горбатюк

Бердянский государственный педагогический университет
ул. Шмидта, 4, г. Бердянск, 71110, Украина

Н. В. Кравченко

Бердянский государственный педагогический университет
ул. Шмидта, 4, г. Бердянск, 71110, Украина

Б. Н. Киндзер

Львовский государственный университет физической культуры им. Ивана Боберского ул. Тадеуша Костюшки, 11,
г. Львов, 79000, Украина

**ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЕНТАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

У статті розглянута організація науково-дослідної роботи майбутніх інженерів-педагогів в системі професійної підготовки фахівців ІТ галузі засобами проектування комп'ютерного середовища. Проаналізовано протиріччя між звичайною системою підготовки і індивідуально-творчим напрямом майбутньої професійної діяльності фахівця. Авторами проведено дослідження поняття комп'ютерного середовища, розглянуто його інформаційну, програмну і дидактичну складову. Виявлені практичні аспекти організації навчально-дослідницької діяльності майбутніх фахівців, спеціальність яких вимагає подальшого дослідження, зокрема засобами комп'ютерного середовища як об'єкта проектування. Розглянуто його інтелектуальні властивості та доведено, що вони є реакцією на дії людини. Описана модель подання знань в процесі проектування комп'ютерної середовища і доведено, що використання саме мережевий моделі у вигляді графа є найкращою для відображення сенсу цілісного образу. Завдяки мережевій моделі курс з дисципліни створюється певною структурою модулів, які складаються з тем, які містять завдання. Таке представлення даних притаманне семантичній мережі, що є об'єднанням уявлень і збережень знань всього навчального процесу в індивідуальну освітню траєкторію. Таким чином, з'являється можливість її корегування залежно від рівня ефективності опанування студентом матеріалу. Обґрунтовано інформаційна, програмна і дидактична складові комп'ютерного середовища, виявлені основні вимоги до організації науково-дослідницької роботи студентів з точки зору проектування, де гнучкість є основною властивістю системи управління, зокрема в питаннях реалізації різних форм занять з професійної підготовки. Описано приклад програмної реалізації комп'ютерного середовища з наявністю інтуїтивно-зрозумілого інтерфейсу для роботи з інформаційним контентом. Обґрунтовано, що запропоновані принципи організації науково-дослідницької роботи можуть бути також застосовані при організації науково-дослідної роботи студентів фізкультурно-спортивного профілю.

Ключові слова: вища освіта, інженер-педагог, комп'ютерне середовище.

А. Н. Алексеева

Бердянский государственный педагогический университет
ул. Шмидта, 4, г. Бердянск, 71110, Украина

Л. В. Горбатюк

Бердянский государственный педагогический университет
ул. Шмидта, 4, г. Бердянск, 71110, Украина

Н. В. Кравченко

Бердянский государственный педагогический университет
ул. Шмидта, 4, г. Бердянск, 71110, Украина

Б. Н. Киндзер

Львовский государственный университет физической культуры им. Ивана Боберского
ул. Тадеуша Костюшки, 11, г. Львов, 79000, Украина

**ОРГАНІЗАЦІЯ НАУЧНО-ІССЛЕДОВАТЕЛЬСЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
В УСЛОВИЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ ОРІЕНТАЦІЇ УЧЕБНОГО ПРОЦЕСУ**

В статье рассмотрена организация научно-исследовательской работы будущих инженеров-педагогов в системе профессиональной подготовки специалистов ИТ-отрасли средствами проектирования компьютерной среды. Проанализированы противоречия между обычной системой подготовки и индивидуально-творческим направлением будущей профессиональной деятельности специалиста. Авторами проведено исследование понятия компьютерной среды, рассмотрены его информационную, программную и дидактическую составляющую. Обнаруженные практические аспекты организации учебно-исследовательской деятельности будущих специалистов, специаль-

ность которых требует дальнейшего исследования, в частности средствами компьютерной среды как объекта проектирования. Рассмотрены его интеллектуальные свойства и доказано, что они являются реакцией на действия человека. Описанная модель представления знаний в процессе проектирования компьютерной среды и доказано, что использование именно сетевой модели в виде графа является лучшей для отображения смысла целостного образа. Благодаря сетевой модели курс по дисциплине создается определенной структурой модулей, состоящих из тем, которые содержат задания. Такое представление данных присуще семантической сети, что представляет объединение представлений и сбережений знаний всего учебного процесса в индивидуальную образовательную траекторию. Таким образом, появляется возможность ее корректировки в зависимости от уровня эффективности освоения студентом материала. Обоснованно информационная, программная и дидактическая составляющие компьютерной среды, выявлены основные требования к организации научно-исследовательской работы студентов с точки зрения проектирования, где гибкость является основным свойством системы управления, в частности в вопросах реализации различных форм занятий по профессиональной подготовке. Описан пример программной реализации компьютерной среды с наличием интуитивно-понятного интерфейса для работы с информационным контентом. Обосновано, что предложенные принципы организации научно-исследовательской работы могут быть также применены при организации научно-исследовательской работы студентов физкультурно-спортивного профиля.

Ключевые слова: высшее образование, инженер-педагог, компьютерная среда.

Problem formulation. Changes taking place in the modern education system, Ukraine's entry into the European educational space, and the growing role of informatization determine the process of modernization of the entire education system. Analysing the process of training students of engineering and pedagogical specialties of computer profile revealed contradictions between the today system of training a future specialist and its future activities, which is characterized by individual creative nature. The existing process of training a computer engineer-teacher focuses mainly on the reproductive style of activity and does not contribute to the formation of a systematic vision of the educational process, the need for creative self-realization, research approach to learning.

Analysis of basic research and publications. The study of the problem of creating a holistic system of computer training was initiated by A. Bork, R. Williams [7], K. McLean [7], S. Papert, B. Hunter [18] and others. In the work of T. Nestorenko the influence of modern information technologies use on the sphere of education is investigated [15]. Main issues related to the implementation of the information and communication technologies into the teaching are reflected in the researches of G. Aliksieieva [1; 2], M. Asherov [3], V. Bykov [4], I. Bulakh, O. Dovhialo, M. Zhaldak [10], A. Ostenda [26], Yu. Ramskyi and others; didactic and psychological issues of information and communication technologies implementation into teaching are addressed in works of V. Bezpalko, V. Liaudis, Yu. Maibyts, A. Pyshkalo, O. Spivakovskiy and others. Their professional training is described in the publications of scientists: S. Artiukh, A. Asherov [3], N. Briukhanova and others; from professional

point of view the theoretical and methodological principles of training of future engineers-teachers of computer profile are described by R. Gorbatyuk [8], introduction of information and communication technologies in the educational and training process is considered by B. Kindzer [13], but the issues of organization of educational and research activities of students of engineering and pedagogical specialties of computer profile with the computer environment's help need further research.

The article **purpose** is to study the concept of "computer environment", substantiation of information, software and didactic components of the computer environment, identifying the basic requirements for the computer environment of research work of students of engineering and pedagogical specialties of computer profile as to the object of design.

Presenting main material. Designing a computer environment for research work of students of engineering and pedagogical specialties of computer profile is a rather complex issue that requires the specialists' participation from different science fields. Some of the minimums that should include such an environment are a flexible model for presenting knowledge and scientific information; mechanisms of adaptation under the current user; convenient and functional tools for filling content, viewing it, searching for information [3, c. 86].

It is necessary to take into account the following features of the computer environment. The computer environment provides an opportunity to develop the highest, most productive forms of thinking [3]. The educational and research activities process visualization requires the use of various means of computer graphics. Achievement of

real student independence is possible with the use of methods of artificial intelligence. The educational environment is focused on independent work but must have certain types of control or logging of user actions [9].

When designing a computer environment, it is necessary to justify the use of a knowledge representation particular model [6]. Based on an empirical approach based on the study of the principles of human memory organization and modelling of mechanisms for solving human problems, it was found that the most optimal for use is a network model of knowledge representation. This means a graph that shows the value of the entire image. Graph nodes correspond to concepts and objects, and arcs – the relationship between objects. When using a network model, the course structure is a set of modules that are divided into topics, and those, in turn, into tasks. Thus, the presentation and storage of knowledge at each course level (modules, topics) is a semantic network. The module is an oriented graph consisting of topics. Each topic is a separate graph consisting of different types of tasks (theoretical, practical, controlling, etc.). The relationships between the vertices of these graphs determine the conditions under which the learning trajectory is built. Relationships between vertices can have the following characteristics: 1) the degree of significance: s1 – to study an object it is necessary to have a general idea of another object; s2 – when studying an object, references to another object are used; s3 – to study the most complex (or rarely used) concepts of the object requires knowledge of another object; s4 – for the study of the object and the practical application of knowledge requires a clear knowledge of another object; 2) the coefficient of assimilation of the material is determined based on solving the proposed tasks [7].

All this allows you to combine the entire learning process into a single trajectory, which is adjusted depending on the student's success in mastering the material.

In conditions when the development of the educational process organization is carried out using a computer environment, the need to assess the quality of software and tools, taking into account the analysis of the intellectual properties of the developed software. To assess the intellectual properties of the computer environment, it is necessary to define the concept of an "intelligent educational system", to form appropriate algorithms that can determine how a property classified as intelligent can be detected during the operation of the software [16].

The intellectual properties of the computer environment are manifested as a reaction to certain

actions by the user and can be recorded and evaluated as a list or set of parameters, properties, and numerical characteristics, and this reaction must be adequate to the pedagogical situation in which the whole system "user environment + object of educational efforts". The reaction can be expressed as a change in the graphic content of the screen, a text message on the screen, a video or animated fragment, an audio message, a signal, or a set of different reactions of the computer environment.

Following the above, one of the main requirements for the design of a computer environment is the flexibility of the control system and the ability to implement complex structures of training sessions. This is possible taking into account the maximum available number of parameters and factors that provide a substantive dialogue between the student and the computer environment, with user-friendly control methods, controlled navigation, developed interface using software-implemented means of presenting the information [26].

Hypertext as a method of information nonlinear presentation is the most promising in designing a computer environment. But it is necessary to increase the degree of information order. And for this, depending on education, learning objectives, subject taught so on, it is necessary for each computer environment or part thereof to develop a system of link classification that forms an information grid.

The software implementation of the computer environment should include an intuitive interface for working with the information array, which allows us to navigate the space of concepts [10]. The task of finding and sorting information in a computer environment can be solved by contextual processing of information, which is divided into external and internal. Internal contextual processing of information materials in a computer environment allows us to make an objective description of the information unit of the environment [23]. External contextual processing is the formation of links between different information units of the computer environment.

One of the principles of the computer environment pedagogical design is the synergetic principle of diversity, which allows the user, due to the non-linearity of the hypertext architecture of the computer environment, to find personal knowledge-anchors that structure its knowledge system [11].

The computer environment design as an interconnected and control system is fully consistent with the concept of self-organized processes [17]. They are based on the synergetic principle of subordination, according to which the original

complex system can be represented as a complex hierarchical system consisting of a set of dynamic subsystems. These subsystems are subordinate to each other, being in a certain dynamic relationship.

When using the computer environment in the educational activities of students of engineering and pedagogical specialties of computer profile, in particular in the process of research work, it is necessary to develop a special method [9]. Spontaneous organization of work in a computer environment is inefficient. Only some of the most developed students can work at the level of awareness of the mode of action, stable target complexes (goal – means – result), and stable cognitive activity. In most cases, the computer environment takes the form of “button” work, cognitive activity does not take a stable form, the work is destroyed at the slightest difficulty, and external obstacles [14; 16]. And here there is an acute shortage of special literature on methods of working in a computer environment, as well as scientific and practical publications on the design and use of a computer environment.

At the same time, there is a poorly controlled flow of “experimental and author’s” programs [22]. And this is because there is no single coordination centre, represented by specialists in various fields (general and age psychology, pedagogy, ergonomics, information and communication technologies, medicine, etc.), which would design, develop, license, and create a single database of electronic resources for educational purposes.

The pedagogical software should be included in the didactic system and cover a range of areas, such as the mental processes development; the research work methods formation; acquaintance with future professional activity; design, etc. [10; **Ошибка! Источник ссылки не найден.**; 18].

The software, which is part of the computer environment of research work of students of engineering and pedagogical specialties of computer profile, must be of high quality from different points of view, this is the process of writing code, using different, depending on the tasks that solved, programming languages and technologies, design, ergonomics, etc [18]. At low quality, the computer environment does not justify hopes for the realization of the developing function of training which to the greatest extent provides the formation of the person and its abilities.

Currently, it is not a complicated and time-consuming process for a specialist to develop and debug software. To implement this, use different programming languages and technologies, there are a large number of ready-made libraries and frame-

works for inclusion in your software product. Developing software that is necessary and acceptable for teaching and research work of students of engineering and pedagogical specialties of computer profile is quite a difficult task [19]. The main difficulty that arises for educational software developers is to create scripts that have didactic value. As a rule, programs that are not written by specialists in the field of education, or without consultation with educators, solve rather narrow problems. Also, they are not always based on a certain psychological and pedagogical foundation and do not meet such criteria [21]: conceptual (establishment of psychological mechanisms of interaction between the student and the computer environment in the educational process); technological (interaction of different components and methods of managing the learning process in a computer environment); operational (definition of those functions and ways of their realization which can be put on the computer environment); the level of pedagogical realization (taking into account psychological and pedagogical features of students when solving specific tasks in a computer environment) [3, c. 33].

In the computer environment, there is a new quality of interaction of subjects of the educational process (the student – the computer – virtual communities – scientific communities – the teacher). Appropriate information, technical, mathematical, and software takes the computer environment beyond the educational institution, opens access to new sources of information, equips the student with new means of obtaining, integrating, and understanding [21]. This approach in the computer environment meets the essential needs of the student in obtaining information. The ability to comprehend and systematize the received information, to realize it as a personal achievement comes to the fore [16; 25].

Conclusions. The literature sources analysis on the researched problem allowed to interpret the concept of “computer environment” as the immediate environment of the student and other subjects of the educational process with the use of information and communication technologies that provide favourable conditions of their activity for achievement the cognitive purposes.

The learning process should be proactive and have a strong professional orientation. The growing flow of information, the rapid accumulation of knowledge, the constant development of information and communication technologies make it almost impossible, with the traditional approach, the assimilation of educational material in a short time. Therefore, the use of a computer environ-

ment in the educational process will increase the speed of perception, the depth of learning, but the intensification of learning should not create mental overload, increase labour costs for both students and teachers. The use of computer environment should also be introduced in the organization of research work of students of physical culture and sports, which is planned to do to improve the research work of students of Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskij and

Berdiansk State Pedagogical University. We have to note the need to create a computer environment with improved, ergonomic characteristics, software components, integration with other electronic educational resources, etc., which would minimize intellectual effort, independence of cognition, increase cognitive activity, and, ultimately, a quality research component professional competence of future specialists.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексеева Г. М. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності, Монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 269 с.
2. Алексеева Г. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі професійної підготовки студентів педагогічних вузів. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*. 2014. С.184-191.
3. Ашероу А. Т., Горбатюк Л. В. Организация самостоятельной работы будущих инженеров педагогов компьютерного профиля: состояние проблемы. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 20 (2008). 84-93.
4. Березовська Л. І. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 27. Том 1. 2020. С. 139-145.
5. Биков В. Ю. Відкрита освіта в Єдиному інформаційному освітньому просторі. *Педагогічний дискурс*. 2010. №. 7. С. 30-35.
6. Бучківська Г. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі художньо-трудоу діяльності майбутніх учителів початкових класів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка. Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ, 2018. № 1. С. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.25128/2415-3605.18.1.6>
7. Вильямс Р., Маклин К. Компьютеры в школе. Москва : Прогресс, 1988. 336 с.
8. Горбатюк Р. М. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю : дис. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2011.
9. Гура В.В. Теоретические основы педагогического проектирования личностно-ориентированных электронных образовательных ресурсов и сред. Ростов н/Д: Изд-во Южного федерального ун-та, 2007. 320 с.
10. Жалдак М. І., Лапінський В. В., Шут М. І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: Посібник для вчителів Київ : Дініт. 2004.
11. Жук Ю. О., Биков В. Ю.. Засоби навчання нового покоління в комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі. *Комп'ютер в школі та сім'ї*. 2005. 5, С. 20-24.
12. Лапінський, В. Навчальне середовище нового покоління та його складові. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2008. 6 (13). С. 26–32.
13. Кіндзер Б. Використання сучасних комп'ютерних та цифрових технологій у навчальній (тренерській), викладацькій та змагальній діяльності в східних одноборствах (на прикладі Кіокушин карате). *Теорія та методика фізичного виховання* . 2007. № 8. С. 41–44.
14. Колос К. Р. Модель процесу та критерії добору компонентів комп'ютерно орієнтованого навчального середовища закладу післядипломної педагогічної освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. (17). С.109-117.
15. Несторенко Т.П. «Економіка суперзірок»: можливості та загрози для сфери освіти. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 7. № 2. С. 8-15.
16. Овсянніков О. С. Сутнісні характеристики комп'ютерного середовища Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. *Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія*. 2012. Вип. 175 (2). С. 233-240.
17. Петіна Л. В. Шляхи удосконалення внутрішньогосподарської звітності та перманентної інвентаризації в прийнятті управлінських рішень на підприємствах АПК. *Науково-виробничий журнал Бізнес-Навігатор*. 2009. №2 (17). С. 147-151.

18. Ступак О. Ю. Рейтингове оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників якості освітніх послуг. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2016. Вип. 46. С. 69-76.
19. Тарануха О. М., Амеліна Н. К., Клименко І. С. Тенденції розвитку ринку консалтингових послуг в Україні. *Економіка та управління на транспорті*. 2017. Вип. 4. С.129-134.
20. Хантер Б. Рекомендации по использованию информационных технологий Москва : Просвещение. 2006. 145 с.
21. Cherniavskiy V., Popova H., Voloshynov S., Sherman M., Yurzhenko A.. Mixed reality technologies as tool to form professional competency of sea transport professionals. ICTERI-2020, Proceedings of the 16th International Conference on ICT in Research, Education and Industrial Applications. Kharkiv, Ukraine, October 6-10, 2020 / Edited by Vadim Ermolayev, Frédéric Mallet, Vitaliy Yakovyna, Vyacheslav Kharchenko, Vitaliy Kobets, Artur Kornilowicz, Hennadiy Kravtsov, Mykola Nikitchenko, Serhiy Semerikov, Aleksander Spivakovsky. pp. 217-231.
22. Doronina O., Karpenko A. Human Potential and Innovation as Drivers of Competitiveness in the New Economy. *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy*. 2019. no. 12ю pp. 71-81.
23. Havrysh N., Zdanevych L., Myskova N. Pedagogical training as a form of preparing the future professionals `of preschool education / Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes / Edited by Magdalena Gawron-Łapuszek, Yana Suchukova. Monograph 43. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2021. pp. 244-250.
24. Kravchenko N. V., Alyeksyeyeva H.M., Gorbatyuk L.V. Curriculum Optimization by the Criteria of Maximizing Professional Value and the Connection Coefficient of Educational Elements, Using Software Tools: (ICTERI 2018: 14th International conference on ICT in education, research, and industrial applications) (Kyiv, Ukraine, May 14-17, 2018). CEUR Workshop Proceedings, 2018, Vol.1, pp. 365-378.
25. Lavrik V., Cortez L., Alekseeva A., García G. T., Juarez P. G., Poblano J. Development of the CAD system for designing non-standard constructions from elastomers. *Development*. 2014. 3(3). pp. 10717-10726
26. Lysenkova I. P. Correction-Developing Environment as a Means of Emotional Development of Children with Cognitive Impairment. *The Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2018. no. 20, Vol. 2, pp. 67-69.
27. Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Scientific papers of Berdyansk State Pedagogical University Series: Pedagogical sciences*. 2018. vol. 1. pp.186-190.

REFERENCES:

1. Aliksieieva, H.M. (2014). Formuvannya hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pedahohiv do zastosuvannya kompiuternykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Formation of readiness of future social educators to use computer technologies in professional activity], Monohrafiya. Donec'k: LANDON -XXI, 269 s. (in Ukrainian).
2. Aliksieieva, H.M. (2014). Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v protsesi profesiinoi pidhotovky studentiv pedahohichnykh vuziv [Victorious information-communal technologies in the process of professional training of students of pedagogical universities]. Aktual'ni pytannya pryrodnycho-matematychnoyi osvity. Sumy, Ukrayina: VVP «Mriya», pp.184-191. (in Ukrainian).
3. Asherov, A.T. & Gorbatyuk L.V. (2008). Organizatsiya samostoyatelnoy raboty budushchikh inzhenerov pedagogov kompyuternogo profilya: sostoyanie problemy [Organization of independent work of future engineers of computer teachers: state of the problem], Problemi Inzhenerno-pedagogichnoy osvity, no.20, pp.84-93. (in Russian).
4. Berezovska, L. (2020). Formation of communicative and speech competence of future social workers by means of interactive technologies. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. no. 27, T. 1, pp. 139-145. (in Ukrainian).
5. Bykov, V.Yu. (2010). Vidkryta osvita v Yedynomu informatsiinomu osvitnomu prostori [Open education in the Unified Information Educational Space], Pedahohichniy diskurs, no.7, pp. 30-35. (in Ukrainian).
6. Buchkivska G. (2018). The use of information and communication technologies in the process of artistic and labor activities of future primary school teachers. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Seriya: Pedahohika. Ternopil: Vyd. viddil TNPU. № 1. pp. 39-46. DOI: <https://doi.org/10.25128/2415-3605.18.1.6> (in Ukrainian).
7. Vilyams, R. & Maklin, C. (1988). Kompyuteryi v shkole [Computers at school], Progress. 336 p. (in Russian).
8. Horbatiuk, R.M. (2011). Teoretyko-metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnykh inzheneriv-pedahohiv kompiuternoho profilyu [Theoretical and methodical principles of professional training of future engineers-teachers of a computer profile]: dys. Ternopil'skyi natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. (in Ukrainian).
9. Gura, V.V. (2007). Teoreticheskie osnovy pedagogicheskogo proektirovaniya lichnostno-orientirovannykh elektronnykh obrazovatelnykh resursov i sred [Theoretical foundations of pedagogical design of student-

- centered electronic educational resources and environments], Rostov n/D: Izd-vo Yuzhnogo federalnogo un-ta, 320 p. (in Russian).
10. Zhaldak, M.I., Lapinskyi, V.V., Shut, M.I. (2004). Kompiuterno-oriientovani zasoby navchannia matematyky, fizyky, informatyky [Computer-oriented means of teaching mathematics, physics, computer science]: Posibnyk dlia vchyteliv, Dinit. (in Ukrainian).
 11. Zhuk, Yu.O., Bykov, V.Yu. (2005). New generation teaching aids in a computer-based learning environment. *Komp'yuter v shkoli ta sim'yi*, 5, 20-24.
 12. Lapins'kyi, V.V. (2008). Navchalne seredovyshe novoho pokolinnia ta yoho skladovi [The learning environment of the new generation and its components]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 2. Kompiuterno-oriientovani systemy navchannia*. 6 (13). S. 26-32.
 13. Kindzer, B.M., Kindzer, G.B. (2007). The use of modern computer and digital technologies in educational (coaching), teaching and competitive activities in martial arts (on the example of Kyokushin karate). *Theory and methods of physical education*. № 8. pp. 41-44.
 14. Kolos, K.R. (2013). Process model and criteria for selection of components of computer-oriented educational environment of postgraduate pedagogical education institution. *Informacijni tekhnologiyi v osviti*, (17), pp.109-117.
 15. Nestorenko, T.P. (2020). The Superstar Economy: Opportunities and Threats for Education. *Ukrayinskyj zhurnal pry'kladnoyi ekonomiky*. T. 7. № 2. Pp.8-15. (in Ukrainian).
 16. Ovsianikov, O.S. (2012). Sutnisni kharakterystyky kompiuternoho seredovyscha [Essential characteristics of the computer environment] *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii «Pedahohika. Psykholohiia. Filosofiia»*, Vyp. 175, no. 2, pp. 233-240. (in Ukrainian).
 17. Petina, L.V. (2009). Shlyakhy udoskonalennya vnutrishn'ohospodars'koyi zvitnosti ta permanentnoyi inventaryzatsiyi v pryynyatti upravlins'kykh rishen' na pidpryemstvakh APK [Ways to improve internal reporting and permanent inventory in management decisions at agricultural enterprises]. *Naukovo-vyrobnychyy zhurnal Biznes-Navihator* [Research and production magazine Business Navigator]. vol 2 (17). pp. 147 - 151. (in Ukrainian).
 18. Stupak, O.Iu. (2016). Reitynhove otsiniuvannia diialnosti naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv yakosti osvitnikh posluh. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty*. Vyp. 46, pp. 69-76. (in Ukrainian).
 19. Taranukha O.M., Amelina N.K., Klimenko I.S. (2017). Trends in the market of consulting services in Ukraine. *Economics and management of transport*. Kyiv: NTU. issue 4. pp.129-134. (in Ukrainian).
 20. Hanter, B. (2006). *Rekomendatsii po ispolzovaniyu informatsionnykh tekhnologiy* [Recommendations for the use of information technology], Prosveschenie. (in Russian).
 21. Cherniavskyi, V., Popova, H., Voloshynov, S., Sherman, M., Yurzhenko, A. (2020). Mixed reality technologies as tool to form professional competency of sea transport professionals. ICTERI-2020, Proceedings of the 16th International Conference on ICT in Research, Education and Industrial Applications. Kharkiv, Ukraine, October 6-10, 2020 / Edited by Vadim Ermolayev, Frédéric Mallet, Vitaliy Yakovyna, Vyacheslav Kharchenko, Vitaliy Kobets, Artur Kornilowicz, Hennadiy Kravtsov, Mykola Nikitchenko, Serhiy Semerikov, Aleksander Spivakovsky. pp. 217-231.
 22. Doronina, O., Karpenko, A. (2019). Human Potential and Innovation as Drivers of Competitiveness in the New Economy. *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy*. no. 12, pp. 71-81. (in Ukrainian).
 23. Havrysh, N., Zdanevych, L., Myskova, N. (2021). Pedagogical training as a form of preparing the future professionals of preschool education / Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes / Edited by Magdalena Gawron-Łapuszek, Yana Suchukova. Monograph 43. *Publishing House of University of Technology*, Katowice. pp. 244-250. (in Ukrainian).
 24. Kravchenko, N.V., Alyeksyeyeva, H.M., Gorbatyuk, L.V. (2018). Curriculum Optimization by the Criteria of Maximizing Professional Value and the Connection Coefficient of Educational Elements, Using Software Tools: (ICTERI 2018: 14th International conference on ICT in education, research, and industrial applications) [Електронний ресурс] (Kyiv, Ukraine, May 14-17, 2018). CEUR Workshop Proceedings, Vol.1, pp. 365-378. (in Ukrainian).
 25. Lavrik, V., Cortez, L., Alekseeva, A., García G.T., Juarez P.G., Poblano J. (2014). Development of the CAD system for designing non-standard constructions from elastomers. *Development*, 3(3).
 26. Lysenkova, I.P. Correction-Developing Environment as a Means of Emotional Development of Children with Cognitive Impairment. *The Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2018, no. 20, Vol. 2, pp. 67-69. (in Ukrainian).
 27. Ostenda, A., Nestorenko, T., Ostenda, J. (2018). Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Naukovi zapysky Berdyanskoho derzhavnogo pedahohichneho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky: zb. nauk. prac*. Vol.1. BDPU, pp.186-190. (in English).

VISUALIZATION TECHNOLOGIES FOR MATERIAL DEVELOPMENT IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

Ganna Aliksieieva

*Berdyansk State Pedagogical University
Shmidta Str. 4, Berdyansk, 71110, Ukraine
alekseeva@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3204-3139>*

Olga Novak

*Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynski Str. 30, Pereiaslav, 08400, Ukraine
novakolyia@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3187-1872>*

Miziuk Viktoriia

*Izmail State University of Humanities
Repin Str. 12, Izmail, 68601, Odessa region
miziviki@ukr.net, orcid.org/0000-0001-8291-6597*

Yuliia Saienko

*Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
Hetmanska Str. 20, Melitopol, 72300, Ukraine
saenko.yulya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9174-7684>*

The article presents the experience of using visualization technology in the professional training of future engineers-teachers of computer profile, in particular video lectures on the example of training IT specialists. It is emphasized that it is necessary to change the paradigm of teaching computer disciplines in the context of visualization of didactic materials as a basis for the abstraction of material. Practical aspects of the development of didactic and methodical materials of technology of students training for computer science' school course with the video materials used are considered. It is proved that a large number of different methods and tools of teaching is an effective mechanism that can solve both educational and methodological problems for the modern educational innovations' application in higher education, optimize the educational process and implement new approaches to lifelong learning. It is established that the use of e-learning systems with the implementation of visualization contributes to a more successful perception and memorization of educational material. This is due to the work intensification at the same time both hemispheres: the left hemisphere usually works in traditional learning, the right hemisphere, the responsibility for the image-emotional perception of the proposed information, is activated by visualization. As a result, there is a creative and professional development of personality. The classical methods of teaching the discipline "School course of informatics" with lecture-practical forms of teaching with text didactic materials that have a low level of abstraction compared to the use of video materials are analysed. It is proved that, due to the technical advantages of the use of video materials, the quality and efficiency of the educational process is improved. That is, visualization technologies have significant potential, which guarantees high-quality professional training of students.

Key words: higher education, professional training, future engineers-teachers, information technologies, content management systems, video materials.

Г. М. Алексєєва

Бердянський державний педагогічний університет
вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, 71110, Україна

О. М. Новак

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08400, Україна

В. А. Мізюк

Ізмаїльський державний гуманітарний університет
вул. Рєпіна, 12, м. Ізмаїл, 68601, Одеська область

Ю. О. Саєнко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, 72300, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ РОЗРОБКИ МАТЕРІАЛІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті представлений досвід використання технології візуалізації у професійній підготовці майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю, зокрема відео лекції на прикладі підготовки ІТ фахівців Бердянського державного педагогічного університету. Акцентується, що необхідна зміна парадигми викладання дисциплін комп'ютерного профілю в контексті візуалізації дидактичних матеріалів як основи абстрагування матеріалу. Розглядаються практичні аспекти розробки дидактичних та методичних матеріалів технології навчання студентів шкільному курсу інформатики з використанням відеоматеріалів. Доведено, що велика кількість різноманітних методів й інструментальних засобів навчання є дієвим механізмом, здатним вирішити як навчально-методичні проблеми для застосування сучасних освітніх інновацій в вищій освіті, здійснити оптимізацію навчального процесу, а також реалізувати нові підходи до безперервного і випереджаючого навчання. Встановлено, що використання електронних навчальних систем із засобами візуалізації сприяють більш успішному сприйняттю і запам'ятовуванню навчального матеріалу студентами. Це обумовлено активізацією роботи одночасно обох півкуля: ліва півкуля звично працює при традиційній формі навчання, а права півкуля, відповідальна за образно-емоційне сприйняття пропонуваної інформації, активізується при візуалізації. В результаті відбувається творчий і професійний розвиток особистості. Проаналізовано класичні методики навчання дисципліни "Шкільний курс інформатики" з лекційно-практичними формами навчання з переважно текстовими дидактичними матеріалами, що мають низький рівень абстрагування порівняно з використанням відеоматеріалів. Доведено, що, завдяки технічним перевагам застосування відеоматеріалів здійснюється підвищення якості й ефективності освітнього процесу. Тобто технології візуалізації мають значний потенціал, що гарантує якісну професійну підготовку студентів.

Ключові слова: вища освіта, професійна підготовка, майбутні інженери-педагоги, інформаційні технології, системи керування контентом, відеоматеріали.

А. Н. Алексєєва

Бердянський державний педагогічний університет
вул. Шмідта, 4, г. Бердянськ, 71110, Україна

О. М. Новак

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, г. Переяслав, 08400, Україна

В. А. Мізюк

Ізмаїльський державний гуманітарний університет
вул. Рєпіна, 12, г. Ізмаїл, 68601, Одеська область

Ю. А. Саєнко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, г. Мелітополь, 72300, Україна

**ТЕХНОЛОГИИ ВИЗУАЛИЗАЦИИ ДЛЯ РАЗРАБОТКИ МАТЕРИАЛОВ
В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

В статье представлен опыт использования технологии визуализации в профессиональной подготовке будущих инженеров-педагогов компьютерного профиля, в частности, видео-лекции на примере подготовки ИТ-специалистов Бердянского государственного педагогического университета. Акцентируется, что необходима смена парадигмы преподавания дисциплин компьютерного профиля в контексте визуализации дидактических материалов как основы абстрагирования материала. Рассматриваются практические аспекты разработки дидактических и методических материалов технологии обучения студентов школьному курсу информатики с использованием видеоматериалов. Доказано, что большое количество разнообразных методов и инструментальных средств обучения является действенным механизмом, способным решить учебно-методические проблемы для при-

менения современных образовательных инноваций в высшем образовании, осуществить оптимизацию учебного процесса, а также реализовать новые подходы к непрерывному и опережающему обучению. Установлено, что использование электронных обучающих систем со средствами визуализации способствует более успешному восприятию и запоминанию учебного материала студентами. Это обусловлено активизацией работы одновременно обоих полушарий: левое полушарие обычно работает при традиционной форме обучения, а правое полушарие, отвечающее за образно-эмоциональное восприятие предлагаемой информации, активизируется при визуализации. В результате происходит творческое и профессиональное развитие личности. Проанализированы классические методики обучения дисциплине «Школьный курс информатики» с лекционно-практическими формами обучения с преимущественно текстовыми дидактическими материалами, имеющими низкий уровень абстрагирования по сравнению с использованием видеоматериалов. Доказано, что благодаря техническим преимуществам применения видеоматериалов осуществляется повышение качества и эффективности образовательного процесса. То есть технологии визуализации имеют значительный потенциал, что гарантирует качественную профессиональную подготовку студентов.

Ключевые слова: высшее образование, профессиональная подготовка, будущие инженеры-педагоги, информационные технологии, системы управления контентом, видеоматериалы.

Problem formulation. An urgent problem today is the need to change the paradigm of teaching computer science disciplines. A large number of technologies, methods, and tools lead to the need to use them in teaching disciplines of computer profile, where one of the main principles of teaching is a high level of abstraction of educational material. Classical methods of teaching students computer disciplines provide a lecture-practical form, which is overloaded with text didactic materials with a low level of abstraction. The use of video materials as a means of visualization technologies is relevant for the information support of disciplines [5]. That is, the development of scientifically sound methods of teaching students computer disciplines using video materials is relevant.

Analysis of basic research and publications.

The issue of training future engineers-teachers in the conditions of education informatization is revealed in the works of Ukrainian researchers, where the conceptual principles of the informatization process of the education system are sufficiently covered: G. Aliexieieva [1-3], S. Hunko, Yu. Zhuk, B. Kindzer, H. Kindzer [8], A. Maiboroda, T. Nestorenko, A. Ostenda [18], I. Smyrnova, S. Tadiian, A. Trofymova; the problem of forming the engineers-teachers professional skills: N. Apatov, V. Bykov, L. Babenko, Yu. Doroshenko, A. Yershov, B. Zhytomirskyi, N. Lazarev, A. Pikhota, S. Rakov and others scientists; problems of using Web-technologies in teaching: A. Aleksanian, Yu. Bykov, S. Voitovych, O. Zhuhastrov, P. Ivannikov, M. Spirin, V. Tryus and others researchers. Today methods of using visualization technologies in the teaching of disciplines "Content Management Systems" are in the process of formation. So, the study of their use in the training of future engineers-teachers is an urgent scientific and practical task.

The analysis of pedagogical literature, scientific research on the problem of introduction of visualization technologies in the process of teaching students in the educational process, and the experience of educational institutions show that for training it is necessary to accelerate the receipt and processing of educational information and focus on the general trend of individualization of the learning process.

That is, the problem of professional training of future engineers-teachers with the use of information and communication technologies, in particular for the development of video tutorials and videos becomes actual.

Works of Ya. Hlynskyi, V. Lazarenko, D. Tarasova, and D. Fedasiuk are devoted to the issues of theoretical substantiation, development and introduction of electronic educational video resources into the educational process. The analysis of these works showed that despite the high publishing activity on the training of students and the use of videos that reveal their technical component and justifies the economic and pedagogical feasibility of use, the problem of using video materials in the process of professional training of future engineers-teachers and determining the features and development of scientifically sound technology of teaching computer disciplines with the use of video materials is insufficiently studied.

The work aim is to shed light on the practical aspects of the development of didactic and methodological materials of technology for teaching students computer disciplines with the use of video materials in the process of professional training of computer students.

Presenting main material. In modern conditions of increasing social requirements for the level of professionalism and competitiveness of future professionals, questions to the modern sys-

tem of higher education arise. In this regard, the search for new approaches to the modern educational process becomes an urgent and important pedagogical task. One of the alternative directions of its solution is to change the approach to the professional training of future engineers-teachers at a university in the context of teaching students to develop didactic and methodical materials of technology for teaching computer science using video [4].

Thus, modern world trends in the informatization of education are: the creation of a single educational space [5]; active introduction of new teaching aids and methods focused on the use of information technologies; synthesis of tools and methods of traditional and computer learning; creation of a system of advanced education; the emergence of a new direction of the teacher's activity - development of information technologies of teaching and program-methodical complexes; changing the content of the teacher's activity: from the "reproducer" of knowledge to the developer of new technology (which on the one hand, increases his creative activity, and on the other - requires a high level of technological and methodological training); formation of a system of lifelong learning as a universal form of activity aimed at the continuous development of personality throughout life [10]. Education informatization requires the introduction into higher education of innovative methods, tools and forms of training of future professionals of the new formation, the powerful information infrastructure creation in higher education institutions with developed information and computer learning environment, introduction of Internet technologies, e-learning, communication networks (global, national, local) [6, 9]. In addition, computer technology in the educational process is an integral part of pedagogical technology and requires teachers to expand their training. Computer technology also allows to improve the students' education quality, taking into account their individual psychological and physiological characteristics [4].

Computer-based learning technologies make it possible to combine the processes of learning, consolidating and controlling educational material with the individualization of the learning process, reducing frontal types of work and increasing the share of individual group forms and methods of learning.

For this purpose, the use of information educational technologies in the field of education is spreading, which are based on using modern computer, interactive method: computer training programs, technical training based audio-video equipment, remote training, conferencing, and more [7].

For example, multimedia has an important place among the means of education in future professionals' training. Multimedia learning tools are a set of hardware and software that allow the user to communicate with a computer using a variety of natural environments: graphics, hypertext, sound, animation, video [10]. They provide the user with the following types of information: text; image; animated pictures; audio comments; digital video. Technologies that allow a computer to integrate, process, and simultaneously reproduce different types of signals, different environments, means, and methods of information exchange, are called multimedia [9].

Let's consider various ways of multimedia means an application in the educational process. It should be emphasized that the use of multimedia, including video materials in the educational process contributes to increasing student motivation to learn; realization of the social purpose, namely - informatization of a society; intensification of the learning process; student personality development; development of skills of independent work with educational material; increasing the effectiveness of training through its individualization. The technical advantages of using video materials are speed, maneuverability, efficiency, the ability to view and listen to fragments and other multimedia functions; didactic - interactivity of classes (creating the effect of presence, a sense of authenticity, reality of events, interest, desire to learn and see more).

If we talk about the first type of classes, then this method involves the independent work of the teacher at all stages of preparation. The teacher must have a special program for recording video and be able to use it. Of course, now on the Internet you can find ready-made videos on certain topics, but they do not always correspond to a specific topic of the lesson. Video material can be given more widely than required at a certain stage of training or, conversely, only a small part of it is given. In this situation, the teacher has to adapt to the finished version of the video or create new learning material (video). Therefore, knowing the peculiarities of the group's success, it is best not to search for videos on the Internet, but to develop them. Despite the complexity and time spent on the preparation of materials, this type of work in the classroom justifies itself. An interesting supply of material promotes the growth of assimilation of the material. By watching videos, students are more actively involved in the learning process, and if they still have interactive tasks, then the process of perception of new information increases not only in students interested in the subject but also in the weaker. An-

other distinctive feature of this method is the ability to practice this material by students themselves, in their absence in class: you can view the material at a convenient time and place, and in case of complications or questions, discuss them with the teacher. Also, this material can be viewed again at home by anyone, consolidating and working out the material. With the growth of information technology innovation, students can do so even with their cell phones, not to mention computers, laptops and tablets [12].

When conducting classes of the second type, the teacher only needs to select fragments of video that fit the semantic content of the lesson and the research material, that is, you do not need to create a video yourself. Then the teacher selects or develops the exercises and tasks that are performed by students before, in time and after watching the video. Exercises can be individual, with varying degrees of difficulty, providing individual and differentiated approaches to learning, group, which helps to develop socialization skills among peers and aimed at working with the whole group, when the competitive moment pushes students to participate more actively. The use of this type of lesson motivates students to study the material with its non-standard approach to its presentation, students' interest in the lesson increases, they remember more, emotional comfort is felt in the lesson.

The use of video materials in lectures forms the student's ability to convert oral and written information into a visual form, highlighting the most significant and essential elements [13]. The lecture is reduced to a coherent detailed commentary by the teacher of the prepared visual aids [9, 14].

Thus, even though the use of video materials is only a fragment of the lesson, during which students receive this or that information via digital media, learn to perceive it, and apply it in practice, the use of video materials increases interest in studying the subject and allows qualitatively increase the level of professional training of future specialists.

We will describe in more detail the learning experience, in particular the practical aspects of developing didactic and methodological materials of technology for teaching students computer skills using video materials in the process of training computer students of Berdyansk State Pedagogical University.

The purpose of using videos in the training of future IT professionals is improving the quality of education by intensifying the learning process, individualization and differentiation, intensification of student work; implementation of such pedagogical principles as scientific and accessible, system-

atic and consistent, individual, differentiated, personality-oriented approach [14, 18].

Achieving the above goal will be based on the implementation of a principles system. All principles are closely linked and form a single system designed to ensure the goals achievement. At the same time, we can identify the principles that play a leading role in the use of video materials in the training of engineers-teachers. It should be noted that the principles system allows the inclusion of new principles and rethinking existing ones. Let us dwell in detail on the principles that are most important for the use of video materials in the training of engineers-teachers [13], [15].

The learning individualization principle implies that the assimilation of educational material, the pace of mastering it, the strength and awareness of knowledge depend not only on the activities of the teacher, but also on the cognitive abilities and abilities of students due to many factors, including perception, memory, thinking activities, physical development.

The clarity principle is the computer visualization of educational information.

The accessibility principle is the need to match the content, methods, and forms of education to the characteristics of students and their level of development. Among the main provisions of this principle are the following: the need to match the pace of information communication by the teacher and the speed of assimilation of this information by students; orientation of students, first of all, on an understanding of the researched material, instead of on memorization; movement "from simple to complex", "from near to far", "from easy to difficult", "from unknown to known", etc.

The redundancy principle implies a knowingly excessive number of tasks that cannot be performed only at a certain time. Redundancy is a necessary condition for the organization of educational activities in the classroom, which has a different level of preparation for the subject: depending on the level of preparedness of the student, the teacher has the opportunity to offer him tasks of a certain level of complexity. Also, redundancy provides the teacher with additional tasks that can be recommended to students for independent work. However, a significant part of the tasks must be completed by all students.

The feedback principle implies a mandatory reaction to the actions of the student in various types of educational activities (for example, correcting mistakes, announcing answer options, etc.).

The interactivity principle is one of the leading ones. It is the interaction of two or more parties.

Interaction takes place with the help of information and communication technologies and involves communication between several communicators. Real communication is carried out through forms of telecommunications (e-mail, chat, forum, Skype) and on the platforms of social services (blogs, wikis, podcasts, etc.) [16].

The consciousness principle is one of the leading didactic principles implemented in the classroom. The implementation of this principle in education means a conscious attitude of students to the learning process itself, which involves mastering the techniques of independent work [17].

The consciousness principle is one of the leading didactic principles implemented in the classroom. The implementation of this principle in education means a conscious attitude of students to the learning process itself, which involves mastering the techniques of independent work.

The activity principle involves the linguistic activity of students in the learning process, which means the intensity of mental processes in the student's activities related to attention, thinking, memory. The main sources of activity are goals, motives, desires, and interests. To support them, various teaching methods are used, including problem-solving tasks, visual aids. Knowledge, skills, and abilities are formed in the process of active mental work of students [19].

The outlined methodological principles reflect different aspects of the educational process and have different areas of application. The choice of a form of student education depends on the didactic purpose, the content of educational material, as well as the level of pedagogical culture of the teacher, and the state of the educational and methodological base of the university. In turn, the education organization form determines the choice of didactic methods [11].

Let's consider the main forms of organization of the educational process using video materials. Lecture is methodological and organizational basis for all classes, including independent ones (methodological, because it introduces the student to science in general, provides the course conceptual; organizational – because other forms of classes are somehow “tied” to the lecture, often logically planned after it, based on it meaningfully and thematically). Its main didactic purpose is the formation of an oriented theoretical basis for further mastering of educational material by students. It serves to explain a difficult and complex topic; its typical features are the introduction and characterization of new concepts, disclosure and detailing of the material, the conclusions of the teacher, answers to questions (these

are the points that we will use in the video). This is a theoretical form of learning, the main method – oral, consistent presentation of content. The lecture is characterized by a large amount of educational material, fundamentality, the complexity of logical constructions, proofs, and generalizations. On it, students receive installation and a direction for further independent work [9].

On the example of studying the discipline “School course of informatics” from our experience was chosen a lecture with the use of video materials, which can be both classical and problematic. In the classical form of the lecture, video materials can be used to activate the goals, motives, desires, and interests of students. When conducting a problem lecture with the help of video materials, students are invited to reflect and answer problem problems. The method of problem statement activates students, promotes the development of analytical thinking.

We will reveal the practical aspect of our study. You don't have to have a camcorder to create videos today, just use the free computer software available on the Internet. The process of their creation consists of the following stages: search, collection, and preparation of materials for the creation of video material; program selection; video structuring (Fig. 1) [4].

Today, there are many special devices to capture video from the screen. The competition of such programs in the software market encourages developers to improve and simplify their products. Therefore, the use of such programs does not involve any difficulties and does not require special knowledge from the user. The choice of tools for creating videos depends solely on the concept of convenience and capabilities of the computer system. Another important component of the software choice is the feasibility of using paid versions. Of course, software products that are distributed for free may have some limitations, such as limited video recording time, fixed file size, inability to change the video format, and others. But among the free programs, you can find the option that can best meet your needs.

The free Bandicam program was chosen to study the course “School course of informatics”. This is a compact screen recording program for Windows that can record everything that happens on the PC screen in high quality video format. Also, we can record a specific part of the screen or demonstrate certain actions using DirectX / OpenGL / Vulkan graphics technology. Bandicam will help to record video with a high compression ratio while maintaining close to the original quality and providing higher performance compared to other recording programs with similar functions.

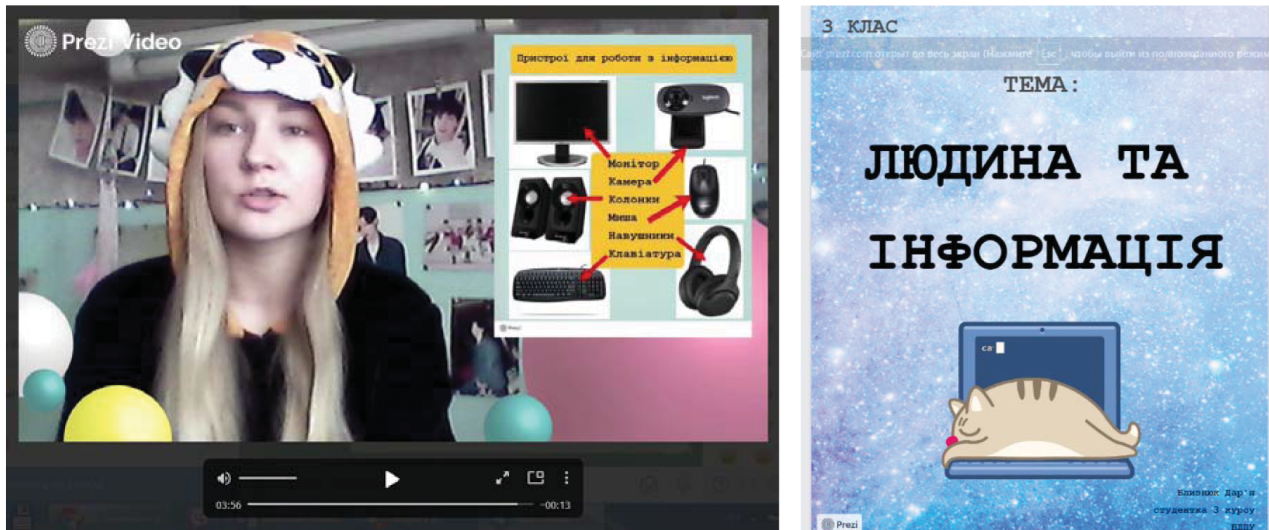

Fig. 1. The fragment of a video lecture on the course “School course of informatics” by means of Prezi

Let's prescribe the stages of video content development.

1. Development of topics and preparation of a Word document.
2. Creating a presentation with Prezi for the development of didactic and methodological materials.
3. Creating a video presentation using Prezi Design and Prezi Video.
4. Using Bandicam to develop methodological materials.

The purpose of the course “School course of informatics” is to study the teaching of school course of informatics in secondary schools and to acquaint students with modern trends in teaching informatics. And the study of technologies for creating, maintaining websites in the form of video

screensavers or entire videos on various topics, which demonstrate the stages of work in Prezi Design, Prezi Video, and Bandicam after the first viewing allows students to quickly create their videos using the latest technologies.

Each video lasts from five to fifteen minutes and is accompanied by text and audio material (Fig. 2). All videos developed by students are saved by the program automatically and can be used via links on the Internet to place them on websites (<https://prezi.com/i/tqiwgl4ujwuf/presentation/>).

The developed videos can be used when students study the discipline “School course of informatics” both for demonstration directly in the classroom, and for consolidation of the studied material and self-study of the program Prezi, Bandicam.

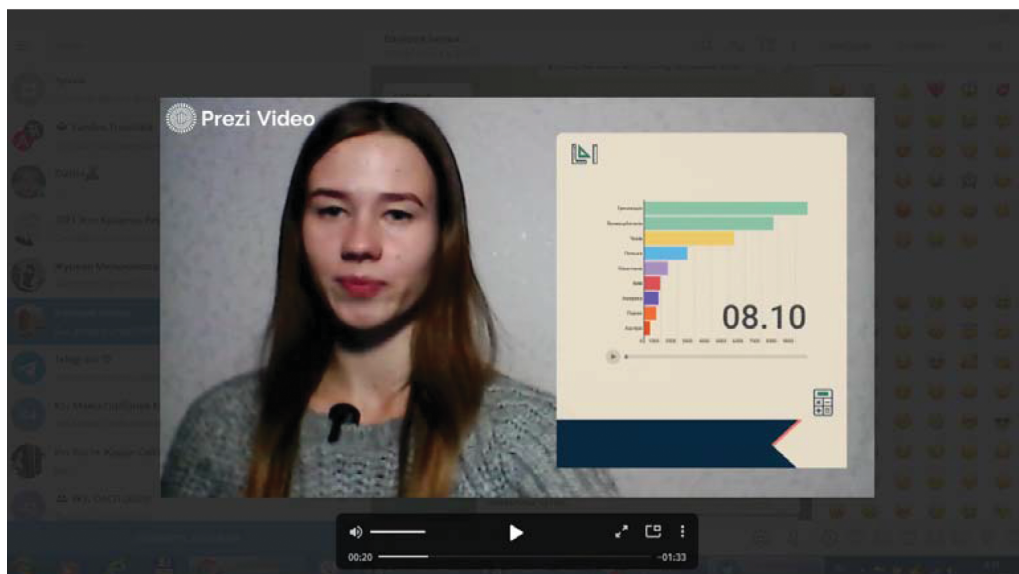

Fig. 2. The fragment of a video lecture with methodical materials

Conclusions from this study and prospects for further exploration in this direction. Reorientation of traditional education to a fundamentally new education is associated with the creative development of the individual, with a change in the role of the student, where she becomes an active participant in the educational process. Psychological and pedagogical research shows that the use of e-learning systems with visualization tools contributes to a more successful perception and memorization of educational material. This is due to the activation of both hemispheres at the same time: the left hemisphere usually works in the traditional form of learning, and the right hemisphere, responsible for the image

and emotional perception of the proposed information, is activated during visualization. The result is the creative and professional development of the individual.

The developed videos together with classical teaching methods improve the education quality and provide additional emotional and intellectual incentives for education in the training of future engineers-teachers on the example of the discipline "School course of informatics" students of Berdyansk State Pedagogical University. Also, these technologies are planned to use for education of future specialists at Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav and Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University,

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексеева Г.М. *Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності*. Монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 269 с.
2. Алексеева Г.М., Бабич П.М. Використання платформи Arduino для професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. *Физико-математическое образование*. 2018. №. 4 (18). С. 12-17. <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2018-018-4-002>
3. Алексеева Г.М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі професійної підготовки студентів педагогічних вузів. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*. Суми, Україна: ВВП «Мрія», 2014, С.184-191.
4. Глазунова О.Г. З досвіду застосування графічно-інформаційних технологій для організації навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Інформаційний вісник Навчально-методичного центру по підготовці молодших спеціалістів Міністерства аграрної політики України*. Київ: НМЦ, № 35, 2002. С. 33-37.
5. Джеджула О.М. Теорія і методика графічної підготовки студентів інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2007. 42 с.
6. Жигір В.І. Методологічні підходи як основа науково-педагогічних досліджень у професійній освіті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. №48. С. 107-115.
7. Сосницька Н.Л. Теоретико-методичні засади фахової підготовки вчителів фізики та математики в умовах освітнього інформаційного середовища : монографія /Н.Л. Сосницька, О.В. Школа, В.В. Ачкан та ін.; за заг. ред. Н.Л. Сосницької. Донецьк : Ландон-XXI, 2012. 241 с.
8. Кіндзер Б.М., Кіндзер Г.Б. Використання сучасних комп'ютерних та цифрових технологій у навчальній (тренерській), викладацькій та змагальній діяльності в східних одноборствах (на прикладі кіокушин карате). *Теорія та методика фізичного виховання*. 2007. Вип.8. С.41-44.
9. Кривильова О., Сосницька Н., Олексенко К. Проектування навчального середовища – професійна задача майбутніх учителів початкової школи. *Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін та викликів: стан, проблеми, перспективи розвитку*: [кол. моногр.] / [Калінічева Г.І. (кер. авт. кол., наук. ред.), Заліток Л.М., Любовець О.М. та ін.; за заг. ред. Г.І. Калінічевої]; ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая». Київ: Фенікс, 2020. С. 272-290.
10. Нищак І.Д. Методична система навчання інженерно-графічних дисциплін майбутніх учителів технологій. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер.: Педагогічні науки. 2016. Вип. 30. С. 23-29.
11. Нищак І.Д., Моштук В.В. Комп'ютерна графіка. Навч. посібник для вищих педагогічних навчальних закладів. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2007, 352 с.
12. Ожга М. М. Проблеми графічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів у наукових дослідженнях, Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2012. №. 34-35., С. 226-233.
13. Alieksieieva H., Antonenko O., Ovsyanikov, O., & Matviichuk-Yudina, O. The using of modern internet messengers in the process of teaching engineering and pedagogical direction students. *Youth and market*. 2019. №5 (184). С.52-56. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.215170>
14. Kravchenko N.V., Alyeksyeieva H.M., Gorbatyuk L.V. Curriculum Optimization by the Criteria of Maximizing Professional Value and the Connection Coefficient of Educational Elements, Using Software Tools: (ICTERI

- 2018: 14th International conference on ICT in education, research, and industrial applications) [Електронний пецыпс] (Kyiv, Ukraine, May 14-17, 2018). CEUR Workshop Proceedings, 2018, Vol.1. Pp. 365-378.
15. Lavrik V., Cortez L., Alekseeva A., García G. T., Juarez P. G., Poblano J. Development of the CAD system for designing non-standard constructions from elastomers. *Development, International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology*. Vol 3, Issue 3, March. 2014. Pp. 10717-10726.
 16. Liu Z. Research on the Curriculum System Construction Plan for Animation Design and Production of Specialty in High Vocational Colleges. 2nd International Conference on Social Science and Technology Education (ICSSTE 2016). Atlantis Press, 2016.
 17. Fedorov A. Media educational practices in teacher training. 2010. *Acta Didactica Napocensia*. N 3, Vol.3. Pp.57-70.
 18. Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.* 2018. Вип.1. С.186-190.
 19. Park S. Reviewing Educational Methodology in the Domain of Animation at the Smart Media Era. *TECHART: Journal of Arts and Imaging Science*. 2015. Т. 2, №. 4. С. 32-37.

REFERENCES:

1. Alyeksyeyeva, H.M. (2014). Formuvannya hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do zastosuvannya kompiuternykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Formation of readiness of future social educators to use computer technologies in professional activity], Monohrafiya. Donetsk: LANDON, 269. (in Ukrainian).
2. Alyeksyeyeva, H.M. & Babych, P.M. (2018). Vykorystannia platformy Arduino dlia profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv [Use the Arduino platform for the professional training of future engineer educators], *Fyzyko-matematychna osvita*, no (18), pp. 12-17. <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2018-018-4-002>. (in Ukrainian).
3. Alyeksyeyeva, H.M. (2014). Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v protsesi profesiinoi pidhotovky studentiv pedahohichnykh vuziv [Victorious information-communal technologies in the process of professional training of students of pedagogical universities]. Aktual'ni pytannya pryrodnycho-matematychnoyi osvity. Sumy, Ukrayina: VVP «Mriya», pp.184-191. (in Ukrainian).
4. Glazunova, O.G. (2003). Metodyka navchannia maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoho profilu zasobamy kompiuternoї hrafiky [Methodology of training future specialists of agrarian profile by means of computer graphics]. K.yiv: NAU, № 35, pp. 33-37. (in Ukrainian).
5. Dzhezdzhula, O.M. (2007). Teoriia i metodyka hrafichnoi pidhotovky studentiv inzhenernykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv [Theory and methodology graphically i preparation of students of engineering specialties of different schools]. avtoref. dys. d-ra ped. nauk: 13.00.04 Ternopil's'kyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni Volodymyra Hnatyuka. Ternopil, 42. (in Ukrainian).
6. Zhyhir, V.I. (2016). Methodological approaches as a basis of scientific and pedagogical research in vocational education. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, (48), pp.107-115 (in Ukrainian).
7. Sosnytska, N.L., Shkola, O.V., Achkan, V.V., Voloshyna, A.K., Kirieieva I.V., & Yatsenko, O.S. (2012). Theoretical and methodological principles of professional training of teachers of physics and mathematics in the educational information environment: monohrafiia. Donetsk: LANDON.
8. Kindzer, B.M., Kindzer, H.B. Vykorystannia suchasnykh kompiuternykh ta tsyfrovych tekhnolohii u navchalnii (trenerskii), vykladatskii ta zmahalnii diialnosti v skhidnykh odnobarstvakh (na prykladi kiokushyn karate). *Teoriia ta metodyka fizychnogo vykhovannia*. 2007. Vol.8. pp.41-44. (in Ukrainian).
9. Kryvylova, O.A., Sosnytska, N., Oleksenko, K. (2020). Designing a learning environment is a professional task for future primary school teachers. Higher education in Ukraine in the context of civilizational changes and challenges: state, problems, prospects: [kol. monohr.] ZVO «Mizhnarodnyi naukovo-tekhnichnyi universytet imeni akademika Yurii Buhaia». Kyiv: Feniks, pp. 272-290.
10. Nyshchak, I.D. (2016). Metodychna systema navchannia inzhenerno-hrafichnykh dystsyplin maibutnikh uchyteliv tekhnolohii [Methodology of training future specialists of agrarian profile by means of computer graphics]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*. Ser. : Pedahohichni nauky.Vyp. 30. pp. 23-29. (in Ukrainian).
11. Nyshchak, I.D. & Moshtuk V.V. (2007). *Kompiuterna hrafika*. [Computer Graphics]. Navch. posibnyk dlya vyshchykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladiv. Drohobych: RVV DDPU im. I.Franka. (in Ukrainian).
12. Ozhha, M.M. (2012). *Problemy hrafichnoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv u naukovykh doslidzhenniakh* [Problems of graphic training of future engineers-teachers in scientific researches], *Problemy inzhenerno-pedahohichnoyi osvity*. №. 34-35, pp. 226-233. (in Ukrainian).

13. Alieksieieva, H., Antonenko O., Ovsyanikov O., & Matviichuk-Yudina O. (2020). The using of modern internet messengers in the process of teaching engineering and pedagogical direction students. *Molod' i rynok: Naukovo-pedahohichny zhurnal*. Drohobych: Drohobychskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni I. Franka. 2019. №5(184), zhovten' 2020, С.52-56. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.215170/> (in English).
14. Kravchenko, N.V. Alyeksyeyeva H.M. Gorbatyuk L.V. (2018). *Curriculum Optimization by the Criteria of Maximizing Professional Value and the Connection Coefficient of Educational Elements*, Using Software Tools: (ICTERI 2018: 14th International conference on ICT in education, research, and industrial applications). Kyiv, Ukraine, May 14-17, 2018. CEUR Workshop Proceedings, no.1, pp. 365-378. (in English).
15. Lavrik V., Cortez L., Alekseeva A., García G.T., Juarez P.G. Poblano J. (2014). Development of the CAD system for designing non-standard constructions from elastomers. *Development*, no. 3(3), pp 80-91. (in English).
16. Liu Z. (2016). *Research on the Curriculum System Construction Plan for Animation Design and Production of Specialty in High Vocational Colleges*. 2nd International Conference on Social Science and Technology Education (ICSSSTE 2016). Atlantis Press. (in English).
17. Fedorov, A. (2015). *Media educational practices in teacher training*. *Acta Didactica Napocensia*. 3, Vol.3, pp.57-70. (in English).
18. Ostenda, A., Nestorenko T., Ostenda J. (2018). Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Naukovi zapysky Berdyanskoho derzhavnogo pedahohichneho universytetu*. Serii: Pedahohichni nauky : zb. nauk. prac. Vol.1. BDPU, pp.186-190. (in English).
19. Park, S. (2015). Reviewing Educational Methodology in the Domain of Animation at the Smart Media Era. *TECHART: Journal of Arts and Imaging Science*. №. 2(4), pp. 32-37. (in English).

CONCEPTUAL GROUNDS FOR ADMINISTERING EDUCATION PROCESS IN MODERN WORLD

Maryna Azhazha

*Engineering Educational-Scientific Institute of Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho Str. 60, Zaporizhzhia, 69600, Ukraine
azazmarina17@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6067-3926>*

Oksana Zhukova

*V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine, 61022
edu.pedagogika@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9724-9598>*

Jana Peliova

*University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovakia
jana.peliova@euba.sk, <https://orcid.org/0000-0002-0305-0906>*

Veronika Shkrabiuk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko St. 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine,
veronika.shkrabiuk@pnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7602-0732>*

The article based on the analysis of the literature, identifies the general patterns of development of lifelong learning. The need for lifelong learning is considered; basic competencies that help in this, as well as the relevance of the choice and use of these competencies in modern society. It is investigated that in the conditions of European integration of Ukraine and innovative management under the influence of social and economic transformations requirements to the quality of professional training of future experts grow. Balanced management of the modernization of higher education and the market of educational services it provides will provide a strong, high level of personal and professional competence with strong, innovative knowledge, personal and professional competence, strong human potential. The key problems of post-industrial production, the technologies of which are constantly updated, have been identified, and many specialists are forced to retrain, change qualifications or the profession in general. Therefore, lifelong learning becomes relevant, which is the basis for the self-realization of each individual, a factor in the formation of powerful human capital, a determinant of the economic prosperity of Ukraine. The fundamental principles of lifelong learning are studied. The study analyses the methodological aspects of lifelong learning, which reveal the spatial approach (which allows you to analyse the interdependent continuous, subordinate socio-political and cultural processes); multilevel approach (which analyses the relationships and interactions of the reproduction of human capital at the micro-, meso, and macro levels, taking into account global, regional and local factors influencing the political, economic, socio-cultural trends of intellectual society). The expediency of applying the experience of the European Union countries and, in particular, Slovakia in Ukraine to increase the efficiency of lifelong education administration is substantiated.

Key words: continuing education, adult education, lifelong learning, administration, management.

М. А. Ажажа

Інженерний навчально-науковий інститут Запорізького національного університету
вул. Жуковського, 60, м. Запоріжжя, 69600, Україна

О. А. Жукова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
площа Свободи 4, Харків, 61022, Україна

Я. Пеліова

Економічний університет в Братиславі
Дольноземське шосе, 1, м. Братислава, 85235, Словаччина

В. С. Шкраб'юк

Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРУВАННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СВІТУ

У статті на основі аналізу літератури визначено загальні закономірності розвитку освіти впродовж життя, яка є підґрунтям для самореалізації кожної особистості, чинником формування потужного людського капіталу, детермінантою економічного процвітання України. Зроблено акцент на базових компетентностях, на підґрунті яких слід вибудувати діяльність, а також на актуальності використання цих компетентностей у сучасному соціумі. Зазначено, що в умовах європейської інтеграції України під впливом соціально-економічних перетворень зростають вимоги до якості професійної підготовки майбутніх фахівців-управлінців. Доведено, що збалансований менеджмент вищої освіти та ринку освітніх послуг, які він надає, забезпечить міцний, високий рівень особистісного та професійного зростання майбутніх управлінців. Виявлено ключові проблеми постіндустріального виробництва, технології якого постійно оновлюються. Вказано на принципи освіти впродовж життя та шляхи вирішення актуальних проблем: перенавчання, зміна кваліфікації або професії загалом. В дослідженні проаналізовано методологічні аспекти розвитку освіти впродовж життя, які розкривають наступні підходи: просторовий (дозволяє аналізувати взаємозумовлені неперервні, субординаційні соціально-політично-культурні процеси); багаторівневий (аналізує взаємозв'язки та взаємовплив відтворення людського капіталу на мікро-, мезо-, макрорівнях, з урахуванням глобальних, світових, регіональних і локальних факторів впливу на політичні, економічні, соціально-культурні тенденції розвитку інтелектуального суспільства). Обґрунтовано доцільність застосування в Україні досвіду країн Європейського Союзу і, зокрема, Словаччини задля підвищення ефективності адміністрування освіти.

Ключові слова: неперервна освіта, освіта дорослих, освіта впродовж життя, адміністрування, менеджмент.

М. А. Ажажа

Інженерный учебно-научный институт Запорожского национального университета
ул. Жуковского, 60, м. Запорожье, 69600, Украина

О. А. Жукова

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы 4, Харьков, 61022, Украина,

Я. Пелиова

Экономический университет в Братиславе
Дольноземское шоссе, 1, г. Братислава, 85235, Словакия

В. С. Шкраб'юк

Прикарпатский национальный университет имени Василя
Стефаніка, ул. Шевченко, 57, г. Івано-Франковск, 76018, Украина

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО МИРА

В статье на основе анализа литературы определены общие закономерности развития образования на протяжении жизни, которые являются основой для самореализации каждой личности, фактором формирования мощного человеческого капитала, детерминантой экономического процветания Украины. Сделан акцент на базовых компетентностях, на основе которых следует выстраивать деятельность, а также на актуальности их использования в современном социуме. Отмечено, что в условиях европейской интеграции Украины под влиянием социально-экономических преобразований растут требования к качеству профессиональной подготовки будущих специалистов-управленцев. Доказано, что сбалансированный менеджмент высшего образования и рынка образовательных услуг, которые он предоставляет, обеспечит крепкий, высокий уровень личностного и профессионального роста будущего управленца. Выявлены ключевые проблемы постиндустриаль-

ного производства, технологии которого постоянно обновляются. Указано на принципы образования в течение жизни и пути решения актуальных проблем: переобучение, изменение квалификации или и профессии в целом. В исследовании проанализированы методологические аспекты развития образования на протяжении жизни, которые раскрывают следующие подходы: пространственный (позволяет анализировать взаимообусловлены непрерывные, субординационные социально-политически-культурные процессы); многоуровневый (анализирует взаимосвязи и взаимовлияние воспроизводства человеческого капитала на микро-, мезо-, макроуровнях, с учетом глобальных, мировых, региональных и локальных факторов влияния на политические, экономические, социально-культурные тенденции развития интеллектуального общества). Обоснована целесообразность применения в Украине опыта стран Европейского Союза и, в частности Словакии, для повышения эффективности администрирования образования.

Ключевые слова: непрерывное образование, образование взрослых, образование в течение жизни, администрирование, менеджмент.

Introduction. A factor of continuous, prolonged in time and the dimension of personal growth and development of modern man is the current trend of the new millennium – lifelong learning, which has its vector of development and has a proactive impact on economic, political, legal, social and cultural spheres. Lifelong learning also affects the security, science, ideology, and spiritual health of the nation and the constant renewal of public life in the process of gradual enrichment of previously acquired knowledge and skills. After all, the progressive progress of the state directly depends on the level of education of its citizens, able to be successful and competitive in personal and professional terms. In the conditions of post-industrial production, the technologies of which are constantly updated, many specialists are forced to retrain, change qualifications or profession in general. Numerous studies show that the automation processes that have accelerated in the 21st century will lead to job cuts in traditional sectors. For example, in the United States, most workers in the transportation and logistics professions, the majority of employees and administrative workers, as well as the workforce in the manufacturing professions are at risk of losing their jobs [14]. Therefore, the creation of conditions for lifelong learning and its administration is a necessary prerequisite for the sustainable development of society.

Review of related literature and hypotheses. We find topical issues concerning the problems of education in the works of famous Ukrainian and Slovak researchers [8; 13; 18].

The implementation issue of the Bologna process in Ukraine and Slovakia is reflected in the works M. Azhazha [1], O. Dubaseniuk [3], M. Stepko [11] and others.

Various aspects of state policy in the context of education modernization have been studied by Ukrainian and foreign scholars and practition-

ers. The essence of education has been studied throughout life O. Pashchenko, L. Yakovenko [12].

L. Yakovenko points to the existence of four main subjects of modernization of higher education: 1) consumers who receive educational services (individual or team); 2) providers (manufacturers) that provide educational services (public or private educational institutions); 3) the state, which to some extent regulates the market of educational services and orders the training of specialists within the state funding; 4) society, because it feels the impact of raising or lowering the level of education on the social climate [12].

Within the state educational policy framework, the implementation of basic provisions of the lifelong learning concept in the context of knowledge society involves consolidating in the minds of Ukrainians of understanding of mutual responsibility of society, state, and individual for educational processes.

The basis for the formation of lifelong learning was laid by Vocational Training Recommendation No. 117, adopted on June 27, 1962. In the Recommendations as to the main purpose of training it was determined that it is not an end in itself, but a means of developing the professional abilities of those who undergo it. Training should be aimed at personal development. Learning is a single whole, which is characterized by the interdependence of its various elements, it is a process that lasts throughout the working life of human [10].

The “National Doctrine of Education Development” [7] states that education should become a strategic resource for ensuring national interests, improving people’s living standards, increasing the competitiveness of the state, its authority on a global scale.

However, despite the considerable amount of scientific research related to the topic of the article, there is still no in-depth study of the problem of lifelong learning in Ukraine using a clear science-based management model.

Results and discussion. Lifelong learning is the basis for the self-realization of each individual, a factor in the formation of powerful human capital, a determinant of the economic prosperity of Ukraine. Because of the above, the topic of the article is relevant, which is explained by the lack of a clear management model of scientific implementation of lifelong learning in Ukraine.

Awareness of lifelong learning importance for human development has led to the modernization of European education policy last 20 years. Thus, in March 2000, the Lisbon Summit of the Council of Europe adopted "Memorandum of Lifelong Learning" [16]. Therefore, in EU-countries there is a constant increase in investment in education, special grants, updating the range of educational services and technologies to create conditions for lifelong learning [17].

Nowadays, as V. Kremen noted, "society and individuals can be successful and effective only by being in constant change and, consequently, in dynamic development" [5]. The latest factors of public life, first of all, globalization and continuous informatization, democratization and formation of market relations, intensification of social relations and interstate cultural ties, motivate the education system to prepare people for life in new historical conditions. The prognostic advanced nature of education puts before the state the difficult task of developing managerial, organizational, scientific, and methodological foundations of an updated system of professional training of future professionals capable of responding to permanent changes in social development.

As O. Dubaseniuk rightly argues, the education system is undergoing radical changes in the context of the challenges of the 21st century due to the systemic crisis of human civilization. Accordingly, the modern paradigm of education development in Ukraine should be proactive and promote the introduction of innovative trends in education [3].

Back in 1996 the State National Program "Education" ("Ukraine of the XXI Century") emphasized the importance of solving the problem of renewing education, creating conditions for creative self-expression and personal development and creative self-realization of every citizen of Ukraine, because the dynamism inherent in modern civilization, growing social role, humanization and democratization of society, intellectualization of labour, rapid change of equipment and technology around the world – all this requires the creation of such conditions under which the people of Ukraine would become a nation that is constantly learning [2].

In September 2017, a new version of the Law of Ukraine "On Education" was adopted. Art. 18 defined "adult education", which is a component of lifelong learning and aims to realize the right for every adult to lifelong learning, taking into account her/his personal needs, social development priorities, and the needs of the economy. There are such components of adult education: postgraduate education; professional training of employees; retraining or training courses; professional development during their life, etc. [9].

The role of education in society is not only to "transmit knowledge and social results in general from generation to generation, but also to prepare people to overcome all sorts of global crises and catastrophes, which can be overcome using outdated knowledge, but only those that are ahead of time and lead to non-traditional actions" [11]. After all, it is not innovations in education that cause social change, but on the contrary, only social changes open the way to something new in education.

In a market economy, information, and technological development, the functions of vocational education are expanding, its transformation into vocational education and training is taking place, which corresponds to the world trends of continuing education – lifelong learning. In all civilized countries, there is an active search for new models of educational development, non-traditional approaches to their implementation based on information and communication technologies [8].

At present, "it is necessary: to form a holistic system of institutionally developed and legally authorized public bodies in higher education; to give public bodies the right to take a real part in resolving issues of the main activity of the higher school – up to the right to veto certain administrative decisions; determine the list of issues of higher education (education, granting the special status of the institution, etc.), on which administrative decisions cannot be made without the consent of the relevant public bodies; to legally establish the procedure for the formation and possible sources of financial and economic support for the activities of public bodies in higher education" [13].

Lifelong learning involves continuous investment into people and their knowledge; acquisition of basic skills, including digital literacy; dissemination of innovative, more flexible forms of learning. The goal is to provide all people (regardless of their age) with equal opportunities for access to education – relevant and high quality. The Council of Europe views lifelong learning as a key component of the social model of mod-

ern Europe. It is worth noting that such training involves not only education. Education is an indispensable factor in ensuring employment, economic growth, and competitiveness of modern human [4].

Among the modern society trends, which contributed to the spread of the “lifelong learning” concept in developed countries, for Ukraine are particularly important acceleration of the renewal of professional knowledge – annually updated theoretical (about 5%) and professional knowledge (about 20%). The United States has adopted a unit of measurement of special knowledge – the “half-life” of competence. It means a period in which a person’s competence is reduced by 50% due to new information. And for many professions, this period is constantly shortening and becoming less than 5 years. In the context of the Ukrainian higher education system, this means that, on the one hand, it is necessary to strengthen the practical component of the educational process [19], and on the other hand, to move to lifelong learning, when basic education should be supplemented from time to time. Therefore, the educational process should be organized not as final and complete, but only as a basis for further learning [6].

In the “Memorandum on Lifelong Learning”, lifelong learning is defined as the main program of development of civil society, providing the social cohesion and employment [16].

The basic principles of lifelong learning outlined in this document are:

1) new basic skills and knowledge (such as entrepreneurship, foreign languages, technological culture, computer literacy, and soft skills) for all persons; the goal is to provide continuous access to education for obtaining and renewing the skills, which are necessary for the inclusion of human into the modern society;

2) increasing investment into human capital on the basis of social partnership and application of socially responsible business experience – to increase the priority of people;

3) innovative methods of teaching and learning (user orientation, personal motivation, critical thinking, learning ability, etc.); goal is to develop new teaching methodologies for the system of lifelong learning;

4) renewing system of education assessment (development of a quality system “Accreditation of Prior and Non-formal Education” (APEL); the goal is to increase the motivation for continuing education to radically change the approaches to understanding and recognition of educational activities,

its results, especially in the field of non-formal and informal education);

5) mentoring and counselling development (creation of permanent counselling service to provide recommendations in the field of educational, professional, and personal development of the user); the goal is considered as providing everyone with suitable and free access throughout their lives to information about educational possibilities and the necessary consultations and recommendations;

6) bringing education closer to the place of residence; The aim is to provide people with better conditions for education through the location of a network of training and counselling centres as close as possible to the place of residence, as well as through the use of information technology [16]. All these principles are united by an understanding of the mutual responsibility of society, the state, and the individual for the development of educational processes.

The experience of the development of the educational system of Ukraine after 1991 shows that now at the system level in education models of changes prevail, which either only imitates them, or the transformation of existing institutions, organizational and educational practices involves action: it does not provide forecasting and modelling, is a spontaneous reaction to the appearance of this problem.

There are three main features in the content of continuing education: “related to adult learning (literacy training in a broad sense, including computer, language, social, etc.); vocational training, which includes vocational training, retraining, advanced training (job qualification); general cultural additional education, not related to employment (life qualification). Thereby, according to the goals set out in lifelong learning system, it can be divided into the such parts: 1) additional professional education, which contributes to the formation of the professional foundations of a competitive specialist for the modern economy at all levels; 2) education aimed at promoting the adaptation and rehabilitation of those groups who are unable to quickly adapt to the changing environment, as well as the adaptation of those citizens who for various reasons do not have access to the official system of vocational education, which threatens them with desocialization.

Lifelong learning makes it possible to provide conditions for meeting the individual needs of citizens in education. Examples of such needs are the need for language training, the acquisition of psy-

chological, cultural and other knowledge, communication skills, special skills [6]. We agree with the opinion of scientists (Yu. Kovbasiuk, K. Vashchenko, Yu. Surmin) that an important area of personnel policy in the context of reproduction and effective implementation of human resources is to stimulate the development of self-education. "The need for state influence on the development of self-education is determined by social and personal necessity, the growing role of education in the life of the individual and society in modern conditions of its development" [6].

In Ukraine, the process of lifelong education administration should be improved taking into account the experience of European Union countries and, in particular, Slovakia. The creation and active development of lifelong learning centres in Slovak universities provides lifelong learning in business, management, economics, and allows participants to supplement, expand and deepen their education, retrain or prepare for a university degree. For example, Comenius University in Bratislava has a further education centre, an independent university structure that unites non-faculty departments and provides further and continuing education at this university.

In 2013 the Lifelong Learning Centre (CCV EU in Bratislava) was opened at the University of Economics in Bratislava. Its mission is to provide

further education services to bachelor's, master's, engineering, and doctoral graduates, as well as to the public. CCV EU in Bratislava promotes the mission of the university in educational activities in the framework of further and continuing education following the long-term intentions of the university.

Conclusions. Thus, lifelong learning should become a scientific basis for the Ukrainian national concept of continuing education. The state must ensure effective regulation of the development of education, which promotes professional and creative self-development of the individual, preparing him for self-improvement throughout life. The trend of lifelong learning involves the formation of a new type of person who in conditions of constant socio-economic change will be able to self-realize in active work and self-development, making the maximum contribution to the transformation of the world and society, its progressive renewal. Lifelong learning is the driving force behind the formation and development of the economic, intellectual and spiritual, and cultural future of the nation. Universities can and should play an active role in implementing the strategy for providing conditions for lifelong learning. This is evidenced, in particular, by the long-term experience of lifelong learning centres established based on leading Slovak universities.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ажажа М. А. Державне управління модернізацією вищої освіти в Україні: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 428 с.
2. Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття». Київ: Райдуга, 1994. 62 с.
3. Дубасенюк О. А. Модернізація системи освіти в Україні в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: монографія / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огневюка, С. Сисоєвої. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. С. 253-262.
4. Карпенко М. Пріоритети розвитку вищої освіти в Україні у руслі загальноєвропейських тенденцій. *Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки-2005*. Київ, 2005. С. 407-416.
5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Т-во «Знання» України, 2010. 520 с.
6. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України: наук. доп. / авт. кол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. Київ: НАДУ, 2013. 120 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти. Офіційний вісник України. 03.05.2002, № 16, стор. 11, стаття 860.
8. Ничкало Н. Г. Развитие человеческого капитала – стратегическое задание профессионального образования. *Модернизация профессионального образования: теория, опыт, проблемы*: коллективная монография / под. ред. Т.Ю. Ломакиной. Москва: ФГНУ ИТИП РАО, 2012. 318 с.
9. Про вищу освіту: Закон від 01 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: https://protocol.ua/ua/pro_vishchu_osvitu_stattya_8/
10. Рекомендація щодо професійного навчання №117 (№993_106): прийняття від 27.06.1962 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_106
11. Степко М. Ф. Відповідність стану сучасного глобалізованого суспільства – головне стратегічне завдання розвитку системи вищої освіти. Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15-річчя АПН України) / ред. колегія: Сухомлинська О. В., Бех І. Д., Луговий В. І. Київ: Педагогічна думка, 2007. Т. 4. 439 с.

12. Яковенко Л. І., Пашченко О. В. Економічні основи модернізації вищої освіти в умовах становлення економіки знань. Полтава, 2011. 216 с.
13. Gonda V., Nestorenko T. Celoživotné vzdelávanie v krajinách EÚ a krajinách mimo EÚ v kontexte agendy 2030: príklad Slovenska a Ukrajiny. *Modern innovative and information technologies in the development of society*. Scientific eds. A. Ostenda, T. Nestorenko, Katowice, WST, 2018. Pp. 12-26.
14. Frey C. B., Osborne M. A. The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*, 2017. Vol. 114. Pp. 254-280.
15. Making a European area of lifelong learning a reality. European Commission. URL: http://viaa.gov.lv/files/free/48/748/pol_10_com_en.pdf
16. Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the European communities. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
17. McCrone D. Cultural capital in an understated nation: the case of Scotland. *Brit. J. of sociology*, 2005. No 1, Vol. 56. Pp. 65-82.
18. Nestorenko T., Dubrovina N., Péliová J. Local Economic Impact of Domestic and International Students: Case of University of Economics in Bratislava. In: *European Financial Systems 2016*. Proceedings of the 13th International Scientific Conference, Brno: Masaryk University, 2016. Pp. 496-501.
19. Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр., 2018. Вип.1. БДПУ. С. 186-190.

REFERENCES:

1. Azhazha, M.A. (2019). Derzhavne upravlinnia modernizatseiu vyshchoi osvity v Ukraini [State management of higher education modernization in Ukraine]. Monograph. Zaporizhzhia: Classical Private University.
2. Derzhavna nacional'na programa "Osvita: Ukraïna XXI stolittya" (1994). [State National Program "Education: Ukraine of the XXI Century"]. Kyiv : Raiduga, 1994. (in Ukrainian)
3. Dubaseniuk, O.A. (2013). Modernizatciia systemy osvity v Ukraini v umovach suchasnykh hlobalizatsyinykh protsesiv. [Modernization of the education system in Ukraine in the conditions of modern globalization processes]. Educational reforms: mission, reality, reflection. Monograph / eds. V. Kremen, T. Levovytskyi, V. Ogneviuk, S. Sysoeva. Kyiv : TOV "Vydavnyche pidpriemstvo «EDELVEIS»". Pp. 253-262. (in Ukrainian)
4. Karpenko, M. (2005). Prioritytety rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini u rusli zahalnoievropejskikh tendentaii [Priorities for the development of higher education in Ukraine in line with European trends]. *Ukraine: strategic priorities. Analytical estimates-2005*. Kyiv. Pp. 407-416. (in Ukrainian)
5. Kremen, V. G. (2010). Filosofiia liudynotsentryzmu v osvitiomomu prostori [Philosophy of anthropocentrism in the educational space]. Kyiv: T-vo «Znannia» Ukrainy. (in Ukrainian)
6. Modernizatsiia derzhavnoho upravlinnia ta evropeiska integratsiia Ukrainy (2013). [Modernization of public administration and European integration of Ukraine]: nauk. dop. / avt. kol. : Yu.V.Kovbasiuk, K.O. Vashchenko, Yu.P. Surmin ta in. ; za zah. red. d-ra nauk z derzh. upr., prof. Yu.V. Kovbasiuk. Kyiv : NADU. (in Ukrainian)
7. Natsionalna doktryna rozvytku osvity (2002). [National doctrine of education development]. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 03.05.2002, № 16, P. 11, act 860. (in Ukrainian)
8. Nichkalo, N. G. (2012). Razvitiie chelovecheskogo kapitala – strategicheskoe zadaniie professionalnogo obrazovaniia [Human capital development is a strategic task of vocational education]. *Modernization of vocational education: theory, experience, problems: collective monograph* / pod. red. T.Yu. Lomakina. Moscow : FGNU ITIP RAO. (in Russian)
9. Pro vyshchu osvitu: Zakon vid 01.07.2014 (Verkhovna Rada Ukrainy). [On higher education: Law of July 1, 2014 (Verkhovna Rada Ukrainy)]. № 1556-VII, URL: https://protocol.ua/ua/pro_vishchu_osvitu_stattya_8/ (in Ukrainian)
10. Rekomendatsii shchodo profesiinogo navchannia №117 (№993_106): pryiniattia vid 27.06.1962. [Recommendation for vocational training №117 (№993_106) from 27.06.1962] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_106 (in Ukrainian)
11. Stepko, M. F. (2007). Vidpovidnist' stanu suchasnogo globalizovanogo suspil'stva – golovne strategichne zavdannya rozvitku sistemi vishchoi osvity [Compliance with the state of modern globalized society is the main strategic task of the higher education system]. Pedagogical and psychological sciences in Ukraine (to the 15th anniversary of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine) / red. kolehiia: Sukhomlynska O.V., Bekh I.D., Lyhovyi V.I. Kyiv : Pedagogichna dimka. Vol. 4.
12. Yakovenko, L. I., Pashchenko O. V. (2011). Ekonomichni osnovi modernizacii vyshchoi osvity v umovah stanovlennia ekonomiki znan [Economic bases of modernization of higher education in the conditions of formation of knowledge economy]. Poltava. (in Ukrainian)

13. Gonda, V., Nestorenko T. (2018). Celoživotné vzdelávanie v krajinách EÚ a krajinách mimo EÚ v kontexte agendy 2030: príklad Slovenska a Ukrajiny. *Modern innovative and information technologies in the development of society*. Scientific eds. A. Ostenda, T. Nestorenko, Katowice, WST. Pp. 12-26.
14. Frey, C.B., Osborne M.A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*. Vol. 114. Pp. 254-280.
15. Making a European area of lifelong learning a reality. European Commission. URL: http://viaa.gov.lv/files/free/48/748/pol_10_com_en.pdf
16. Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the European communities. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
17. Mccrone, D. (2005). Cultural capital in an understated nation: the case of Scotland. *Brit. J. of sociology*. No 1, Vol. 56. Pp. 65-82.
18. Nestorenko, T., Dubrovina N., Péliová J. (2016). Local Economic Impact of Domestic and International Students: Case of University of Economics in Bratislava. In: *European Financial Systems 2016*. Proceedings of the 13th International Scientific Conference, Brno: Masaryk University. Pp. 496-501.
19. Ostenda, A., Nestorenko T., Ostenda J. (2018). Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University*. Series : Pedagogical Sciences : zb. nauk. pr. Vol.1. BSPU. Pp. 186-190.

ONLINE LEARNING AND DIGITAL COMPETENCE: UKRAINE AND THE WORLD

Volodymyr Mandragelia

Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education of State Institution of Higher Education «University of Educational Management» National Academy of Educational Sciences of Ukraine str. Levanevsky, 52/4, Bila Tserkva, Kyiv region, 09108, Ukraine, mandra09@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0807-5309>

The article is devoted to strengthening the role and importance of online learning and digital competence of teachers and students in the context of globalization and accelerating scientific and technological progress. A comparative analysis of the development of ICT, relevant electronic devices and the introduction of open online courses in the world is done. The main difficulties, shortcomings and achievements in the process of accelerating the dynamics and scale of application of online and distance learning during the lockdown period caused by the coronavirus pandemic are defined. The examples of Ukraine and the European Union show a significant difference between the countries of the world in terms of the development of material and technical base of educational institutions, digital infrastructure, access to high-quality and high-speed Internet, readiness of teachers and students to study in new conditions. There is a significant gap between global scientific and technological development and digital competence of citizens. Based on the use of historical, logical, comparative methods, principles and laws of dialectics argues the need for a deeper and more systematic theoretical understanding of current trends in ICT, rapid improvement of digital competence, especially the teaching staff. The importance of introducing in-depth, systematic and systematic research in Ukraine to assess the available technical resources, quality and prospects of digital infrastructure, the level of digital competence of citizens, the dynamics of online training courses, the impact of the social environment on education. The subject of analysis and strategic decision-making in the field of national digital policy should be relevant social, political, economic and technological problems in the country, improving the legal framework, technical re-equipment of educational institutions of all levels, increasing motivation, especially teaching staff for self-improvement and digital competence.

Key words: online learning, distance learning, online courses, digital competence, ICT, educational institutions, pandemic.

В. А. Мандрагеля

Білоцерківський інститут безперервної професійної освіти ДВНЗ «Університет управління освітою» Національної академії освітніх наук України, вул. Леваневського, 52/4, м. Біла Церква, Київська обл., Україна, 09108

ОНЛАЙН НАВЧАННЯ ТА ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: УКРАЇНА ТА СВІТ

Стаття присвячена питанням посилення ролі та значення онлайн навчання та цифрової компетентності педагогів та учнів в умовах глобалізації та прискорення науково-технічного прогресу. Здійснено порівняльний аналіз розвитку ІКТ, відповідних електронних девайсів та запровадження відкритих онлайн курсів в світі. Зазначені основні труднощі, недоліки та досягнення у процесі прискорення динаміки і масштабів застосування онлайн та дистанційного навчання в період карантину, спричиненого пандемією коронавірусу. На прикладах України та країн Європейського Союзу доводиться значна різниця між країнами світу з огляду розвинутої матеріально-технічної бази навчальних закладів, цифрової інфраструктури, доступу до якісного і швидкісного Інтернету, готовності викладачів та учнів до занять в нових умовах. Констатується суттєвий розрив між глобальним науково-технічним розвитком та цифровою компетентністю громадян. На основі використання історичного, логічного, порівняльного методів, принципів та законів діалектики аргументується необхідність більш глибокого і системного теоретичного осмислення сучасних тенденцій розвитку ІКТ, швидкого покращання

цифрової компетентності, насамперед викладацького складу. Підкреслюється важливість запровадження в Україні глибоких, систематичних та системних досліджень щодо оцінки наявних технічних ресурсів, якості і перспектив розвитку цифрової інфраструктури, рівня цифрової компетентності громадян, динаміки запровадження навчальних онлайн курсів, впливу соціального оточення на сферу освіти. Предметом аналізу та прийняття стратегічних рішень у сфері національної цифрової політики мають стати дотичні соціальні, політичні, економічні та технологічні проблеми в країні, удосконалення нормативно-правової бази, технічне переоснащення навчальних закладів усіх рівнів, підвищення мотивації, насамперед педагогічного складу на самовдосконалення та підвищення цифрової компетентності.

Ключові слова: онлайн навчання, дистанційне навчання, онлайн курси, цифрова компетентність, ІКТ, навчальні заклади, пандемія.

В. А. Мандрагеля

Белоцерковский институт непрерывного профессионального образования ГВУЗ «Университет управления образованием» Национальной академии образовательных наук Украины, ул. Леваневского, 52/4, г. Белая Церковь, Киевская обл., Украина, 09108

ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕ И ЦИФРОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ: УКРАИНА И МИР

Статья посвящена вопросам усиления роли и значения онлайн обучение и цифровой компетентности педагогов и учащихся в условиях глобализации и ускорения научно-технического прогресса. Осуществлен сравнительный анализ развития ИКТ, соответствующих электронных девайсов и внедрение открытых онлайн курсов в мире. Указаны основные трудности, недостатки и достижения в процессе ускорения динамики и масштабов применения онлайн и дистанционного обучения в период карантина, вызванного пандемией коронавируса. На примерах Украины и стран Европейского Союза доказывается значительная разница между странами мира с учетом развитости материально-технической базы учебных заведений, цифровой инфраструктуры, доступа к качественному и скоростному Интернету, готовности преподавателей и учащихся к занятиям в новых условиях. Констатируется существенный разрыв между глобальным научно-техническим развитием и цифровой компетентностью граждан. На основе использования исторического, логического, сравнительного методов, принципов и законов диалектики аргументируется необходимость более глубокого и системного теоретического осмысления современных тенденций развития ИКТ, быстрого улучшения цифровой компетентности, прежде всего преподавательского состава. Подчеркивается важность проведения в Украине глубоких, систематических и системных исследований по оценке имеющихся технических ресурсов, качества и перспектив развития цифровой инфраструктуры, уровня цифровой компетентности граждан, динамики внедрения учебных онлайн курсов, влияния социального окружения на сферу образования. Предметом анализа и принятия стратегических решений в сфере национальной цифровой политики должны стать социальные, политические, экономические и технологические проблемы в стране, совершенствование нормативно-правовой базы, техническое переоснащение учебных заведений всех уровней, повышение мотивации, прежде всего педагогического состава в контексте самосовершенствования и повышения цифровой компетентности.

Ключевые слова: онлайн обучение, дистанционное обучение, онлайн курсы, цифровая компетентность, ИКТ, учебные заведения, пандемия.

Introduction. The relevance of the article is due to the development of high-quality innovative education systems that promote the formation of effective skills for work, personal development and citizenship, help to adapt in the transit period to the digital and green economy. Of particular importance is the digital competence of teachers and students as ICTs are dynamically improved, online and distance learning is being introduced on a large scale in a pandemic.

Analysis of recent publications. Many works of domestic scientists (A. Andreev, V. Bykov, N. Bolyubash, A. Khutorskaya, N. Korsunskaya, V. Kulkharenko, T. Murashchenko, E. Polat, V. Soldatkin, O. Tikhomirov, V. Vashchenko, N. Zhevakina) and foreign experts (T. Adebisi, A. Andujar, R. Frazze,

M. Henda, O. Oyeleke, D. Painter, A. Rossett, R. Schank, P. Valiathan,) are devoted to general theoretical issues of distance education and accompanying concepts. K. Helm, S. Huber, S. Litvinov, N. Morse, O. Spivakovsky, M. Stigmar, M. Zhaldak, Y. Zhuk considered the effective use of digital technologies in the educational process. O. Bazelyuk, O. Bilous, L. Chernikova, N. Dementievska, F. Khan, K. Novela-Garcia, S. Redeker, N. Soroko, O. Spirin, I. Vorotnikova studied the digital competence of a pedagogical worker. The impact of Covid-19 on education was studied by F. Biagi, O. Chandasiri, P. Costa, G. Di Pietro, T. Jensen, Z. Karpiński, H. Land, G. Mariononi, J. Mazza, A. Simakhova, N. Stukalo and others. Many scientific materials and

documents of the UN, OECD, EU, Ukraine, non-governmental organizations contain recommendations for improving education in a pandemic and ICT development.

The purpose of the article is a comparative analysis of the quality of online education and digital competence of citizens in countries of European Union, USA and Ukraine in a pandemic.

Results and discussion. The development of digital technologies has extremely high dynamics. This can be illustrated by the data on sales of electronic devices. Shipment of tablets, laptops and desktop PCs worldwide in 2010 was 377 million units. The number of annual sales during 2011 -2020 exceeded 400 million units and will be stable before 2025 [6]. Even higher sales rates were observed among smartphones. The first ones appeared in 2007 and sold 132.22 million units by the end of the year. However, the number of smartphone sales grew rapidly and after 2016 (excluding 2020 - 1.37872 billion) annually exceeded 1.5 billion. 38% of the world's total population owned a smart device in 2018, and the smartphone penetration rate has continued climbing, reaching 46.5% percent in 2020 [20].

The development of ICT was well ahead of their introduction into the field of education. The Institute of Strategy and Management (USA) has begun developing online courses in 1981. Next was the University of Phoenix (USA) that has launching real-time training in 1989. However, a qualitative breakthrough came in 2011 when Stanford University launched the Massive Open Online Courses (MOOCs). At the end of 2015, they were introduced by 142 universities worldwide. At the same time, the first practical results of using MOOC did not live up to expectations. A 2013 study noted that only around 5% of students across seventeen Coursera MOOCs completed their courses, and that those who were most successful in this type of online class were those who had already completed a high level of education, and not those at whom MOOCs were originally aimed [17].

However, the effectiveness of online learning has grown steadily, despite the first mistakes and shortcomings. Since then, more than 900 universities around the world have launched free online courses. In addition to the larger global platforms (Coursera, edX, FutureLearn), many national governments around the world have launched their own country-specific MOOC platforms, including India, Italy, Israel, Mexico and Thailand. By the end of 2020, more than 180 million learners had signed up for at least one MOOC [23].

But, this was not a qualitative breakthrough in the introduction of the online learning system. One of the three principal laws of dialectics is the law of the transformation of quantity into quality, and vice versa. The number of accumulated electronic devices allowed taking a decisive step in modernizing the learning process. That is, a critical mass of e-learning tools has been achieved. A trigger was needed to encourage a quality transition to new forms of learning. This happened in connection with Covid-19. On March 11, 2020, the World Health Organization announced that the epidemic situation caused by the coronavirus is becoming a pandemic. At the time of writing, according to the Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU), it has sickened more than 140 million people worldwide. More than three million people have died so far [11].

Covid-19 has had an unprecedented impact on education around the world. As of April 2, 2020, the number of students who were forced to stay at home due to the closure of educational institutions at all levels reached a peak - 1, 484 billion people (86.3% of the total) in 194 countries. In Ukraine, this figure was 6,785 thousand people. Schools in the United States, India, Indonesia, Iraq, Iran, Malaysia, and the vast majority of South American countries were closed for an average of more than 41 weeks as of mid-April 2021. In Ukraine, the duration of the complete closure of educational institutions was 19 weeks [12].

Within a few weeks, about 20,000 higher education institutions had ceased normal operation, sending home close to 200 million students. Many institutions switched to online classes after only a few days of preparation [22]. The ability to respond to school closures changes dramatically with level of development: for instance, during the second quarter 2020, 86% of children in primary education have been effectively out of school in countries with low human development – compared with just 20% in countries with very high human development [26]

Experts from World Bank group noted that transition to online learning and teaching was comparatively easy for those countries that had invested in the sector and approached digitalization in a strategic way precrisis (for example, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany). But countries like Bulgaria, Georgia, Ukraine, and Uzbekistan may thus face difficulties in the full implementation of distance learning. There were also problems that united countries regardless of economic and technological development.

Among global challenges, the following are related to the online infrastructure: weakness of internet connection and internet speed in many countries; high prices for a good internet connection; absence of computers/laptops/tablets/smartphones that support online teaching and learning; many online instruments, platforms, and websites crashed when an unexpectedly high number of clients connected to them [7].

In particular, M. Fedorov, Deputy Prime Minister - Minister of Digital Transformation of Ukraine, announced on July 30, 2020 that more than 5.5 million Ukrainians do not have access to high-quality fixed Internet [4]. A rather difficult situation is observed in schools. At the beginning of the current school year, there were more than 16.3 thousand of them in Ukraine. 60% of schools (9773) have an Internet connection using fiber-optic technologies, and 40% (6544) are not connected at all. Of these, 2,000 schools are located in settlements that do not have any optical provider [3]. The Ministry of Digital Transformation of Ukraine plans to connect more than 3,000 Ukrainian villages with a population of approximately 1 million people to the optical Internet by the end of 2021 [5]. These rates of digital infrastructure improvement appear to be extremely low.

In addition to purely technical aspects, the readiness of teachers and students of educational institutions of all levels for online learning proved to be a very important issue. For instance, 2020 public consultation results in countries of EU show: almost 60% of the respondents had not used distance and online learning before the crisis; 95% consider that the COVID-19 crisis marks a point of no return for how technology is used in education and training; respondents say that online learning resources and content need to be more relevant, interactive and easy to use; over 60% felt that they had improved their digital skills during the crisis and more than 50% of respondents want to do more [13].

These data indicate a dangerous lag of digital competencies not only of teachers and students, but also of all citizens from the dynamic development of ICT. So, Council of EU Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning noted that 44% of the Union's population have low or no digital skills (19%) [10]. However, there are positive exceptions. For instance, in 1985, computer technology or "tietotekniikka" in Finnish, was introduced as an elective subject in the Finnish curriculum. Furthermore, Finland ranks fifth on the digital scoreboard of the European Commission,

with its citizens having basic skills in all of the five core digital competencies: information, communication, content-creation, problem solving, and safety. Additionally, Statistic Finland (2018) reports revealed that 89% of the Finnish citizens (ranging in age between 16 and 89), interact with digital technologies and use the Internet on a daily basis [18].

However, in general, the conceptual understanding of the development of digital competencies of citizens lags far behind technical progress. Only in 2013 did the European Commission's Joint Research Center start developing the DigComp digital competence system. У 2016 . була оприлюднена оновлена версія – (DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens) [27]. In 2017, the following option was presented – DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use [8]. The competences had a five areas: information and data literacy; communication and collaboration; digital content creation; safety; problem solving.

There was an even greater delay in Ukraine. The relevant Digital Competence Framework for Citizens based on DigComp 2.1 of the European Union was prepared only at the end of March 2021. According to the press office of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, this framework contains 4 dimensions, 6 areas, 30 competencies and 6 levels of digital skills [1].

Chronic delay of Ukraine from the leading countries of the world, in particular, the EU, is observed in the level of assessment and monitoring of digital competencies of teachers. For instance, in 2017, the European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu) appeared in the EU. The six DigCompEdu areas focus on different aspects of educators' professional activities: professional engagement; digital resources; teaching and learning; assessment; empowering learners; facilitating learners' digital competence [21]. There are no such documents in Ukraine yet. The sphere of national education is much inferior to the developed countries of the world, given the existing platforms for digital self-development of teachers. According to a survey among teachers and students in 2018, when asked «How did you improve your digital competence?», 43.1% of respondents answered «I improved my skills on my own» [19].

Unfortunately, systematic in-depth research on the introduction of distance learning during lockdown has not yet been conducted in Ukraine. However, online surveys show that 55.53% of

schools had a problem with distance learning because they did not have such experience before, so they were not ready to learn during lockdown, as did 47.5% of teachers who had not previously used distance learning technology in their pedagogical activities [2].

Ukrainians have a relatively poor knowledge of English. This limits the range of use of distance and online courses to improve digital competence. In 2020 Ukraine ranked only 44th among the 100 countries surveyed in terms of English language proficiency [14].

However, from our point of view, the main mistake in the national sphere of education in a pandemic is to focus on a fairly narrow range of tasks. The main one is the effective use of digital technologies in the process of transferring knowledge (information) from teacher to student. Establishing effective communication, receiving feedback, working together on common projects, sharing experiences between students is left out of consideration.

Ukraine has not yet conducted large-scale sociological researches of changes in the motivation of students to study in a pandemic. One of the important indicators is the number of hours spent by students in preparation for classes. For example, a survey conducted in Germany, Austria and Switzerland in April 2020 shows that 18% of students reported low effort (i.e. less than 9 hours per week. Assuming a study week of 5 days, this corresponds to less than 2 hours a day spent on academic matters [16, p. 247-248]. The UK Office for National Statistics conducted a study on the effects of coronavirus on the system and educational outcomes in mid-April 2020, when a strict lockdown was introduced. When asked by students of vocational and technical educational institutions how much time a week they spend preparing for classes in a pandemic compared to the usual mode of study, 17% said that 20-30 hours less, 14% - 15-20 hours less, 15% - 10-15 hours less, 15% 5-10 hours less and 7% 2-5 hours less.

Thus, 68% of respondents confirmed a decrease in motivation to study [9, p. 7].

Issues such as the general climate in the family, support from students by parents, siblings and relatives, technical equipment and the spatial situation at home require in-depth and comprehensive research. To this should be added a systematic analysis of the conditions of study in the school, its capabilities given the quality and quantity of technical equipment. In particular, in the United States after the pandemic, only RAND Corporation studied teachers' perceptions of inequities in students' internet access and participation in remote learning [24], inform policy and education practice related to educators' and students' needs during the COVID-19 pandemic [15], how teachers educating students with disabilities during the pandemic [25]. And this is by no means a complete list of issues that require systematic research in Ukraine.

Conclusions. The pandemic crisis has posed challenging challenges to the education system around the world. They require vigorous efforts to develop digital infrastructure, improve the digital competence of citizens, create comfortable conditions for online learning in the workplace and at home, strengthen the motivational levers to master the necessary competencies. The existing gap between the development of ICT and the effective use of digital technologies in the educational process must be promptly closed. It is necessary to develop digital competencies of teachers and students, taking into account the prospects of labor market formation, new innovations in technological progress. Ukraine needs a national program for the development of digital infrastructure, technical re-equipment of educational institutions, training and retraining of teachers. An important task is the development of research centers with a focus on systematic research of the conditions and opportunities for the use of digital technologies in education and other spheres of public life.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мінцифра оприлюднює Рамку цифрової компетентності для громадян. Прес-офіс Міністерства цифрової трансформації, 30 березня 2021 р. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan?fbclid=IwAR3EmNSz2IDRQCC2WyrZfGde5kvwnYaQrdnnIpVy4ysYcbbJ1rQvwPVldOw> (дата звернення: 12.04.2021)
2. Радчук О. Навчальний рік в онлайн: про наслідки змін в освіті у період карантину. *Слово і діло*. 15 січня 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/15/kolonka/aleksandr-radchuk/suspilstvo/navchalnyj-rik-onlajni-pro-naslidky-zmin-osviti-period-karantynu> (дата звернення: 11.04.2021)

3. Ржеутська Л. Коронавірус, локдаун та онлайн-навчання: якими є реалії української школи. *Deutsche Welle*. 19.01.2021. URL: <https://www.dw.com/uk/koronavirus-lokdaun-ta-onlain-navchannia-yakumu-ye-realii-ukrainskoi-shkoly/a-56273278> (дата звернення: 17.04.2021)
4. Федоров М. Понад 5,5 мільйонів українців не можуть отримати якісний фіксований інтернет. *Українська правда*. 30 липня 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/> (дата звернення: 12.04.2021)
5. Цього року до оптичного інтернету підключать більше 3000 сіл – Федоров. *Економічна правда*. 14 квітня 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/04/14/672992/> (дата звернення: 11.04.2021)
6. Alsop T. Shipment forecast of tablets, laptops and desktop PCs worldwide from 2010 to 2024. *Statista*. Feb 18, 2021. – URL: <https://www.statista.com/statistics/272595/global-shipments-forecast-for-tablets-laptops-and-desktop-pcs/> (Last accessed: 12.04.2021).
7. Arnhold N., Brajkovic L., Nikolaev D., Zavalina P. Tertiary Education and COVID-19: Impact and Mitigation Strategies in Europe and Central Asia. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/783451590702592897/COVID-19-Impact-on-Tertiary-Education-in-Europe-and-Central-Asia.pdf> (Last accessed: 14.04.2021).
8. Carretero S., Vuorikari R. and Punie Y. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use, EUR 28558 EN, doi:10.2760/38842, 48 p.
9. Coronavirus and the impact on measures of UK government education output. London : Office for National Statistics, 13 May 2020. 9 pp.
10. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (2018/C 189/01) URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=LT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=LT) (Last accessed: 14.04.2021)
11. COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU). URL: <https://coronavirus.jhu.edu/map.html> (Last accessed: 13.04.2021)
12. COVID-19 Impact on Education. UNESCO, 10/04/2021. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>. (Last accessed: 12.04.2021)
13. Digital Education Action Plan (2021-2027). European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en (Last accessed: 15.04.2021).
14. EF English Proficiency Index. A Ranking of 100 Countries and Regions by English Skills. EF EPI, 2020. 52 pp.
15. Hamilton L.S., Grant D., Kaufman J.H., Diliberti M.K., Schwartz H.L., Hunter G.P., Setodji C.M., Young C.J. COVID-19 and the State of K-12 Schools. Results and Technical Documentation from the Spring 2020 American Educator Panels COVID-19 Surveys., Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 2020. 34 pp.
16. Huber S.G., Helm C. COVID-19 and schooling: evaluation, assessment and accountability in times of crises-reacting quickly to explore key issues for policy, practice and research with the school barometer. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*. 2020. Volume 32. P. 237–270.
17. International Trends in Higher Education 2015. Katherine Benson (Ed.). Oxford : University of Oxford, 2016. 26 pp.
18. Khan F. Digital Competence Assessment Across Generations A Finnish Sample Using the Digcomp Framework. *International Journal of Digital Literacy and Digital Competence*. 2019. Volume 10. Issue 2. P. 15 – 28.
19. Kuzminska O., Mazorchuk M., Morze N., Pavlenko V., Prokhorov A. Digital Competency of the Students and Teachers in Ukraine: Measurement, Analysis, Development Prospects. URL: http://eur-ws.org/Vol-2104/paper_169.pdf (Last accessed: 16.04.2021)
20. O’Dea S. Smartphone sales worldwide 2007-2021. *Statista*. Mar 31, 2021– URL: <https://www.statista.com/statistics/263437/global-smartphone-sales-to-end-users-since-2007/> (Last accesses 14.04.2021)
21. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Punie, Y. (ed). EUR 28775 EN. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2017, ISBN 978-92-79-73494-6, doi:10.2760/159770, JRC107466
22. Salmi J. COVID’s Lessons for Global Higher Education. *Lumina Foundation*. November 2020. URL: <https://www.luminafoundation.org/wp-content/uploads/2020/11/covids-lessons-for-global-higher-education.pdf>
23. Shah D., Pickard L. Massive List of MOOC Providers Around The World. Class Central. Feb 3rd, 2021. URL: <https://www.classcentral.com/report/mooc-providers-list/> (Last accesses 14.04.2021)
24. Stelitano L., Doan S., Woo A., Diliberti M.K., Kaufman J.H., Henry D. The Digital Divide and COVID-19. Teachers’ Perceptions of Inequities in Students’ Internet Access and Participation in Remote Learning. RAND Corporation. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA134-3.html (Last accesses 17.04.2021)
25. Stelitano L., Mulhern C., Feistel K., Gomez-Bendaña H. How Are Teachers Educating Students with Disabilities During the Pandemic? *RAND Corporation*. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA1121-1.html (Last accesses 15.04.2021).

26. United Nations Development Programme (UNDP). COVID-19 and human development: Assessing the crisis, envisioning the recovery. 2020 Human Development Perspectives, 2020, New York: UNDP. URL: <http://hdr.undp.org/en/hdp-covid> (Last accesses 14.04.2021)
27. Vuorikari R., Punie Y., Carretero G.S., Van den Brande G. (2016). DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. EUR 27948 EN. doi:10.2791/11517

REFERENCES:

1. Mintsyfra opryliudniuie Ramku tsyfrovoy kompetentnosti dlia hromadian. Prec-ofis Ministerstva tsyfrovoy transformatsii, 30 bereznia 2021. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsyfra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoy-kompetentnosti-dlya-gromadyan?fbclid=IwAR3EmNSz2IDRQCC2WyrZfGde5kvwnYaQrdnnIpVy4ysYcbbJ1rQwPVI0w> (Last accessed: 12.04.2021) [in Ukrainian].
2. Radchuk, O. Navchal'nyj rik v onlajni: pro naslidky zmin v osviti u period karantynu. Slovo i dilo. 15 sichnia 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/15/kolonka/aleksandr-radchuk/suspilstvo/navchalnyj-rik-onlajni-pro-naslidky-zmin-osviti-period-karantynu> (Last accessed: 11.04.2021) [in Ukrainian].
3. Rzheuts'ka, L. Koronavirus, lokdaun ta onlajn-navchannia: iakymy ie realii ukrains'koi shkoly. Deutsche Welle. 19.01.2021. URL: <https://www.dw.com/uk/koronavirus-lokdaun-ta-onlain-navchannia-yakymy-ye-realii-ukrainskoi-shkoly/a-56273278> (Last accessed: 17.04.2021). [in Ukrainian].
4. Fedorov, M. Ponad 5,5 mil'joniv ukraintsev ne mozhut' otrymaty iakisnyj fiksovanyj internet. Ukrains'ka pravda. 30 lypnia 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/> (Last accessed: 12.04.2021). [in Ukrainian].
5. Ts'oho roku do opytychnoho internetu pidkliuchat' bil'she 3000 sil – Fedorov. Ekonomichna pravda. 14 kvitnia 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/04/14/672992/> (Last accessed: 11.04.2021). [in Ukrainian].
6. Alsop, T. (2021). Shipment forecast of tablets, laptops and desktop PCs worldwide from 2010 to 2024. Statista. Feb 18, 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/272595/global-shipments-forecast-for-tablets-laptops-and-desktop-pcs/> (Last accessed: 12.04.2021).
7. Arnhold, N., Brajkovic L., Nikolaev D., Zavalina P. (2020) Tertiary Education and COVID-19: Impact and Mitigation Strategies in Europe and Central Asia. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/783451590702592897/COVID-19-Impact-on-Tertiary-Education-in-Europe-and-Central-Asia.pdf> (Last accessed: 14.04.2021).
8. Carretero, S., Vuorikari, R. and Punie, Y. (2017). DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use, EUR 28558 EN, doi:10.2760/38842, 48 p.
9. Coronavirus and the impact on measures of UK government education output. (2020). London : Office for National Statistics, 13 May 2020. 9 pp.
10. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (2018/C 189/01) URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=LT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=LT) (Last accessed: 14.04.2021)
11. COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU). (2021) URL: <https://coronavirus.jhu.edu/map.html> (Last accessed: 13.04.2021)
12. COVID-19 Impact on Education. UNESCO, 10/04/2021. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>. (Last accessed: 12.04.2021)
13. Digital Education Action Plan (2021-2027). European Commission. (2021) URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en (Last accessed: 15.04.2021).
14. EF English Proficiency Index. A Ranking of 100 Countries and Regions by English Skills. (2020). EF EPI. 52 pp.
15. Hamilton, L.S., Grant, D., Kaufman, J.H., Diliberti, M.K., Schwartz, H.L., Hunte, r G.P., Setodji, C.M., Young, C.J. (2020). COVID-19 and the State of K–12 Schools. Results and Technical Documentation from the Spring 2020 American Educator Panels COVID-19 Surveys., Santa Monica, Calif. : RAND Corporation. 34 pp.
16. Huber, S.G., Helm, C. (2020). COVID-19 and schooling: evaluation, assessment and accountability in times of crises—reacting quickly to explore key issues for policy, practice and research with the school barometer. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*. Volume 32. P. 237–270.
17. International Trends in Higher Education 2015. (2016). Katherine Benson (Ed.). Oxford : University of Oxford. 26 pp.
18. Khan, F. (2019). Digital Competence Assessment Across Generations A Finnish Sample Using the Digcomp Framework. *International Journal of Digital Literacy and Digital Competence*. 2019. Volume 10. Issue 2. P. 15 – 28.

19. Kuzminska, O., Mazorchuk M., Morze N., Pavlenko V., Prokhorov A. (2018). Digital Competency of the Students and Teachers in Ukraine: Measurement, Analysis, Development Prospects. URL: http://ceur-ws.org/Vol-2104/paper_169.pdf (Last accessed: 16.04.2021)
20. O'Dea, S. (2021). Smartphone sales worldwide 2007-2021. *Statista*. Mar 31, 2021– URL: <https://www.statista.com/statistics/263437/global-smartphone-sales-to-end-users-since-2007/> (Last accesses 14.04.2021)
21. Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Punie, Y. (ed). EUR 28775 EN. Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-79-73494-6, doi:10.2760/159770, JRC107466
22. Salmi, J. (2020) COVID's Lessons for Global Higher Education. Lumina Foundation. November 2020. URL: <https://www.luminafoundation.org/wp-content/uploads/2020/11/covids-lessons-for-global-higher-education.pdf> (Last accesses 14.04.2021)
23. Shah, D., Pickard, L. (2021). Massive List of MOOC Providers Around The World. Class Central. URL: <https://www.classcentral.com/report/mooc-providers-list/> (Last accesses 14.04.2021)
24. Stelitano, L., Doan, S., Woo, A., Diliberti, M.K., Kaufman, J.H., Henry, D. (2020). The Digital Divide and COVID-19. Teachers' Perceptions of Inequities in Students' Internet Access and Participation in Remote Learning. RAND Corporation. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA134-3.html (Last accesses 17.04.2021)
25. Stelitano, L., Mulhern, C., Feistel, K., Gomez-Bendaña, H. (2021). How Are Teachers Educating Students with Disabilities During the Pandemic? *RAND Corporation*. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA1121-1.html (Last accesses 15.04.2021).
26. United Nations Development Programme (UNDP). COVID-19 and human development: Assessing the crisis, envisioning the recovery. 2020 Human Development Perspectives, 2020, New York: UNDP. URL: <http://hdr.undp.org/en/hdp-covid> (Last accesses 14.04.2021)
27. Vuorikari, R., Punie Y., Carretero, G. S., Van den Brande, G. (2016). DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. EUR 27948 EN. doi:10.2791/11517

USE OF CHATBOTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

O. O. Nalivaiko

*V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Square 6, Kharkiv, Ukraine, 61022,
nalivaiko@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0002-7094-1047>*

A. O. Maliutina

*V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Square 6, Kharkiv, Ukraine, 61022,
nalivaiko@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0002-2312-2583>*

The article presents the results of theoretical and practical scientific research on the feasibility of using chatbots in the educational process. The main purpose of the study was to determine the importance of chatbots in the educational process of students of higher education institutions and to consider their current involvement and prospects in the educational process of HEIs. Achieving this purpose involves a number of tasks: to provide analysis of previous studies on the use of chatbots in various fields; to find out students' awareness of chatbots and their functionality; provide information about the capabilities of chatbots for the learning process; identify prospects for the development of this tool for participants in the educational process. The authors consider the theoretical provisions of the introduction of chatbot technology in the educational process of HEIs. The practical part of the study consisted of personal data obtained during the survey, which was conducted using Google services (Google Forms). 69 respondents (mostly senior students) from HEIs in the Kharkiv region took part in the survey. The questionnaire consists of 10 open and closed questions. Based on the obtained results and previous research, the authors proposed ways to use chatbots in the educational process of HEIs and highlighted the positive aspects of using chatbots in the educational process. Prospects for the development of learning through chatbots depend on the individual capabilities of students. Because the experience of working with modern technology among students is in most cases at a high level, so we see the involvement of chatbots as a simple and fast process that does not require large funds and resources.

Key words: chatbots, students, educational process, digital technologies, digital learning tools, communication

O. O. Наливайко, А. О. Малиутіна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 6, Харків, Україна, 61022

ВИКОРИСТАННЯ ЧАТ БОТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті представлені результати теоретичного та практичного наукового пошуку, щодо доцільності використання чат-ботів в освітньому процесі. Основною метою дослідження було визначення значення чат-ботів у навчальному процесі для студентів закладів вищої освіти та розглянути їхню нинішню залученість та перспективи у навчальний процес закладів вищої освіти. Досягнення цієї мети передбачає низку завдань: забезпечити аналіз попередніх наукових пошуків щодо використання чат-ботів у різних сферах; з'ясувати обізнаність здобувачів про чат-боти та їх функціональність; надати інформацію про можливості чат-ботів для навчального процесу; визначити перспективи розвитку цього інструменту для учасників освітнього процесу. Авторами розглянуті теоретичні положення впровадження технології чат-ботів в освітній процес ЗВО. Практичну частину дослідження склали анкетні данні отримані у процесі опитування, яке проводилося за допомогою сервісів Google (Google Forms). У опитуванні взяли участь 69 респондентів (переважно студентів старших курсів) з ЗВО харківського регіону. Анкета складалася з 10 питань відкритого та закритого типу. На основі отриманих результатів та попередніх досліджень авторами були запропоновані шляхи використання чат-ботів в освітньому процесі ЗВО та виділені позитивні сторони використання чат-ботів в освітньому процесі. Перспективи розвитку навчання за допомогою чат-ботів залежать від індивідуальних можливостей здобувачів. Оскільки досвід роботи з сучасними технологіями серед студентів у більшості випадків на високому рівні, тому ми бачимо чат-ботів як простий і швидкий інструмент, який не вимагає залучення великих коштів та ресурсів.

Ключові слова: чат-боти, студенти, освітній процес, цифрові технології, цифрові інструменти навчання, комунікація

А. А. Наливайко, А. А. Малютина

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, площадь Свободы 6, Харьков, Украина, 61022

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЧАТ БОТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье представлены результаты теоретического и практического научного поиска, о целесообразности использования чат ботов в образовательном процессе. Основной целью исследования было определение значения чат-ботов в учебном процессе для студентов высших учебных заведений и рассмотреть их нынешнюю вовлеченность и перспективы в учебный процесс высших учебных заведений. Достижение этой цели предусматривает ряд задач: обеспечить анализ предыдущей работы по использованию чат-ботов в различных сферах; выяснить осведомленность учащихся о чат-ботах и их функциональность; предоставить информацию о возможности чат-ботов для учебного процесса; определить перспективы развития этого инструмента для участников образовательного процесса. Авторами рассмотрены теоретические положения внедрения технологии чат-ботов в образовательный процесс ВУЗа. Практическую часть исследования составили анкетные данные получены в ходе опроса, проведенного с помощью сервисов Google (Google Forms). В опросе приняли участие 69 респондентов (преимущественно студентов старших курсов) с ВУЗв харьковского региона. Анкета состояла из 10 вопросов открытого и закрытого типа. На основе полученных результатов и предыдущих исследований авторами были предложены пути использования чат-ботов в образовательном процессе ВУЗа и выделены положительные стороны использования чат-ботов в образовательном процессе. Перспективы развития обучения с помощью чат-ботов зависят от индивидуальных возможностей учащихся. Поскольку опыт работы с современными технологиями среди студентов в большинстве случаев на высоком уровне, поэтому мы видим привлечение чат-ботов как простой и быстрый инструмент, который не требует больших средств и ресурсов.

Ключевые слова: чат-боты, студенты, образовательный процесс, цифровые технологии, цифровые инструменты обучения, коммуникация.

Introduction. The latest digital technologies are one of the most important elements of the modern educational system. Teachers and students who want to achieve maximum results in the educational process are obliged to make fruitful use of digital technologies. The issues of effective organization of the educational process are occupied by the opinions of many scientists and researchers [1; 4; 8; 13; 15; 17], a special place in this discussion is occupied by the search for effective feedback between students and teachers in the digital space. Very often we can observe situations when a student needs to know urgent information or organizational issues, and the teacher's working hours are over or there is no opportunity to get the necessary information from the monitor. The solution to such situations can be the use of chatbots (CB) as an effective tool for establishing effective communication between participants in the educational process. Although today in the system of higher education the use of CB is not so widely represented, this technology is seen as a promising and convenient tool that can be mastered and used by all participants in the educational process (teachers, students, administration of educational institutions).

Recently, scientists have been studying various aspects of introducing chatbots into the learning and interaction process. Here are some of them: created the architecture of chat bots [1; 6; 12; 16]; the use of chat bots in education [5; 8; 14]; prospects for the introduction of chatbots as a communication tool in online and offline classes [4; 7; 11].

The **purpose** of the study is to determine the value of chatbots in the educational process of students, their current involvement and prospects.

Achieving this purpose involves a **number of tasks**: provide an analysis of previous work on the use of chatbots in various fields; find out students' awareness of chatbots and their functionality; provide information about the possibilities of chatbots for the educational process; identify prospects for the development of this tool for participants in the educational process.

Methods. The article used theoretical research methods: analysis, generalization, comparison. The practical part of the study consisted of a questionnaire created in the format of Google services (Google Forms). 69 respondents from V. N. Karazin Kharkiv National University and other higher education institutions of the Kharkiv region took part in the survey. The questionnaire consisted of 10 open-ended and closed-ended questions. Here is their full list:

1. Do you know what a chatbot is?
2. If yes, what do you mean by this term?
3. Have you ever used a chatbot?
4. If yes, for what purpose?
5. How much do chatbots meet your requirements and interests?
6. Do you think chatbots can be useful in the educational process?
7. What disciplines, in your opinion, can be fully and effectively studied with the help of chatbots?

8. Does your university have its own chatbots? If yes, are they helpful to you?
9. If not, would you like your university to create its own chatbots?
10. Do you consider chatbots as a perspective way to learn?

Theoretical part of the research. The introduction of CB at the beginning of the 21st century has significantly changed the people's way of thinking and live, as CBs are able to be present anywhere, anytime in the context of a readiness to provide assistance on a mobile phone or a computer. According to Georgescu A., the effect that chatbots can have on education will forever change humanity by introducing new educational principles developed in addition to the traditional methods used by teachers in their professional activities. Chatbots can play an important role in conveying pedagogical content and evaluating applicants, covering a wide range of subjects using multimedia content. The use of chatbots allows to significantly expand the arsenal of new approaches to the methods of assessing applicants and their training, receiving feedback from particular students in real time. CB in many cases convincingly model human behavior as an interlocutor and increase the attractiveness of technology, gaining students' trust [3].

It should be noted that CB in education is a very effective tool, but it can never replace a teacher. These words are supported by the study "Chatbots: are they really useful?" [1], where the authors state that it is important to remember about the leading role of the teacher in the educational process, and learning technology, in particular CB, can act as a reinforcing element, but not as a replacement for the teacher. One example is that when the CB is used to answer applicants' questions, the teacher can use the generated conversation log files to find out what the applicants have problems with, including their weaknesses. After all, the teacher can use CB to find problems that arise in the process of learning the material, and applicants - to solve it. Unfortunately, you can't find many CBs that are actually constantly used in education. The reason for this may be that their capabilities are still not generally known and accepted by the educational community [1; 10].

Chatbot can be used as a tool for learning and practicing a foreign language. There are many benefits of using CB as an interlocutor when learning a language, for example, it can allow a student to practice their language skills at any time, it does not mind repeating the same material several times, it can include both text and conversational moments.

This approach can help the student in both reading and listening. However, CB as a language tool also has several drawbacks. Chatbot's responses are often predictable, redundant, or not stored in the algorithm's memory. Most CB also detects spelling or grammar errors badly. But CB can still be useful for beginners in language learning [1].

An effective example of the use of CB in education is the experience of the University of Georgia, where CB was created based on the IBM Watson platform called "Jill Watson", which was designed specifically for processing messages on the forum of students studying computer science [3]. As a result, students were more immersed in the course and wanted to have the same opportunity in other courses. CBs can compensate for the lack of individual support from teachers, especially in the case of a large number of applicants involved in university educational process or in mass open online courses (MOOC). This approach means that CBs can help provide individual learning support with limited financial and organizational resources [9].

The using of chatbots is actively included in various areas of human activity: from calculations for economists to training for athletes. They are most in demand among young people receiving education.

The using of chatbots extends to the following areas of human activity (Fig.1):

With the development of information and digital technologies, students are becoming more and more interested in learning through interactive methods. CB is an effective digital tool that allows you to learn both individually and in pairs or groups.

The main aim in the learning process for modern youth is interest in the process, awareness of their own prospects and acquired skills. More and more students prefer gadgets to books. Therefore, there is a need to optimize the learning process for generation Z.

CB is a computer program that can "communicate" with a person in text or voice mode. There are two types of CB:

1. Based on a set of commands pre-entered as algorithms for user responses.

2. Based on artificial intelligence methods. This method allows the program to solve many problems.

Students can use three types of CB:

1. Public programs on the network. These are CB that created for public use. Any user can join it. Such programs are aimed at studying specific disciplines and help to acquire the knowledge to both students and users who do not study at a university.

2. CBs are created by certain universities. These can be assistants for organizational issues or counseling programs in various disciplines.

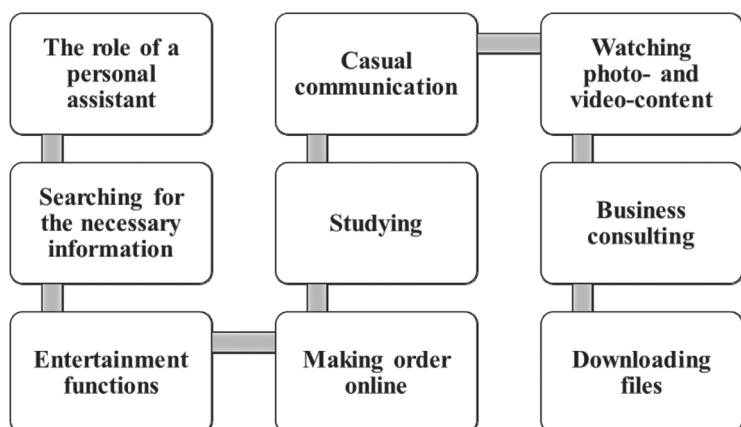

Fig. 1. Areas of using CB

3. Particular CBs for a teacher with an academic group. It helps to keep in touch and provide up-to-date information to specific students.

Results. The study clarified the possibility of integrating CBs into the educational process and prospects for its development. This innovation helps to optimize the establishment of contact between the teacher and students, to establish communication within the university and is a convenient way to get materials. In addition, CBs are able to update knowledge and test skills. This is useful for both students and teachers. From the results of a survey conducted among students of various universities of Ukraine, we obtained the following results:

- Only 2% of respondents do not know or have not heard about chatbots.
- 72.5% have used the programs for various purposes: educational, entertainment, household, search, technical, etc.

- Most users answered that the available chatbots meet the needs at a high level.

- 62.3% consider the use of chatbots in the educational process completely appropriate, 34.8% – partially necessary.

Among the proposed disciplines, respondents identified a list of disciplines that can be most effectively studied with the help of CBs: Ukrainian, history of Ukraine, foreign languages. This is due to the humanitarian orientation of the disciplines and the convenience of presenting the material with the help of artificial intelligence (Fig.2).

A significant part of the respondents do not know about the presence of their own chatbots in their university. 72.2% want the administration of universities to create and integrate such programs into the educational process. 53.6% of respondents consider chatbots effective and promising in the educational process. 29% were undecided. 17.4% do not consider the use of chatbots appropriate for educational purposes. This is due to the practical orientation of some disciplines and the necessary applied practice.

Analysis of previous research and theoretical basis of the using digital means of communication and transferring the educational content, as well as surveys among students demonstrated that CBs are really a useful and effective tool in studying various humanities and social disciplines. It is a convenient tool for students, teachers and the university administration to maintain connect, control and provide the necessary materials in the learning process.

What disciplines, in your opinion, can be fully and effectively studied with the help of chatbots? You can choose several answers.

69 answers

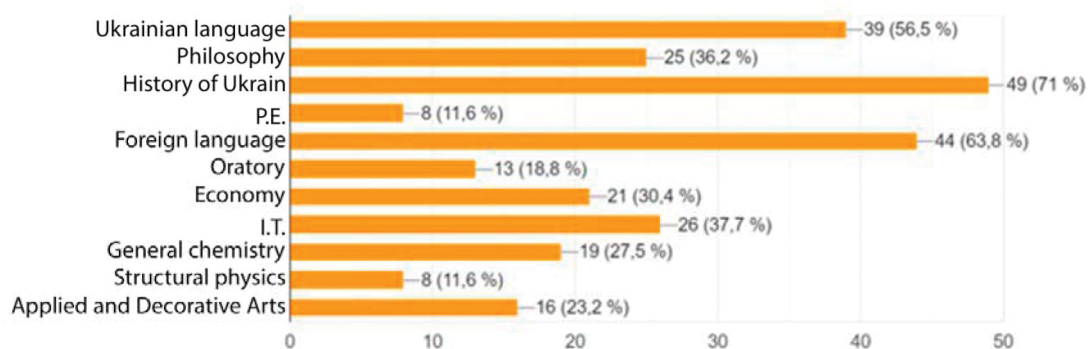

Fig. 2. The results of the survey on the appropriateness of using chatbots on various disciplines

Possibilities of using chatbots in the educational process:

Establishing contact between teacher and student. Of course, it is not easy for a teacher to connect with all students. With the help of CBs, neither the teacher nor the students need to look for each other in the university, find out contacts and choose the time for the meeting. In the program it is convenient to write to each other in free time and not to distract another from important affairs. So everyone responds when he has an opportunity, and contact is established without much difficulty. In addition, this method of communication allows the teacher not to write individually, but to keep in touch with the whole group at once.

Material structuring. Presenting information in CBs is simple and convenient. You can divide it in parts or send the entire volume at once. It is convenient to share educational materials in several ways:

Links to textbooks or bulk files. To make it convenient for students, parts are signed and short annotations are provided.

Text in the message. It is an accessible way that allows you to read information directly in the chat at a convenient time. Eliminates the need to create personal notes.

Voice recordings. This variant is the closest to real lectures. The teacher records the material in audio format and sends it to the students.

Personal mentor. The chatbot can advise the student individually. Besides group chats with the teacher, there are many programs for additional development. Such CBs help to acquire skills and gain new knowledge.

Interactive approaches to learning. This is one of the main reasons why such programs attract students' attention. Various algorithms allow you to learn, update and consolidate knowledge in interesting ways. Testing, quizzes, surveys, and other opportunities help to make the learning process more exciting.

Evaluation of works. In chatbots, it is convenient for the teacher to get works from students and check it. For greater comfort, there are algorithms for automatic checking. In addition, you can test your knowledge in various chatbots without a teacher. Self-esteem will help to orient in the situation and develop further.

Feedback. Students can always get an answer about the work, comments, assessment or clarify the necessary questions. The program will respond the current information.

Attendance check. It is easy to involve artificial intelligence in attendance control. This is a more convenient way than classbooks or spreadsheets.

The presence or absence of students can be seen in special surveys.

Organizational channel. In addition to training, it is convenient to share information about deadlines, meetings, consultations, useful links, design samples, etc in CBs. In addition, CBs cover a wide range of functions and meet the needs of students as a source of information, regulation of organizational issues and communication between subjects.

Advantages of using CBs in the educational process:

Accurate information. Students receive the material specifically, without unnecessary parts. Logically and accurately presented information is perceived better and assimilated more meaningfully.

Timely communication. CBs are available around the clock. Therefore, the program can answer urgent questions at the right time. Such opportunities can be valuable when the answer needs to be given to several students at the same time. While it is difficult and impractical for a teacher to communicate in parallel with several students, chatbots can handle this. The program communicates with several users simultaneously without losing the quality of responses.

Accessibility of training. Most CBs are free and available in a variety of messengers. They are easy to install and use in your spare time. All you need is Internet access and a gadget.

It is reasonable to create CB not only for teachers, but also for the university administration. In order for the CB to meet the needs of students and teachers, the following principles should be followed when creating: active reminder. Going to the site of the university, the CB must remind to the user about himself with a greeting message; the correct algorithm for communication. Written commands for dialogue should meet the needs and provide all possible options for the development of the conversation; set of elementary buttons. For easier and more convenient use, the set of answers should be "Yes", "No". "Ask a new question", etc.

Data confidentiality. CBs should store information about users without sharing. In general, CB is not only a convenient way to communicate with a teacher, but also a compact library of materials, a knowledge tester and a personal assistant, which is of great importance during quarantine restrictions and distance learning.

Conclusions. Thus, it can be argued that chatbots have proven to be extremely useful as an additional or primary tool in the educational process. At this stage, chatbots are in the stage of rapid development, students and teachers are gradually joining the use of this technological development. The prospects for the development of learning us-

ing chatbots depend on the individual capabilities of students. Since the experience of working with modern technologies among students is in most cases at a high level, therefore, we see the attraction of CBs as a simple and quick process that does not require the involvement of large funds and resources. It should be noted that design and quality of execution also affects the prospects for the introduction of chatbots. But developers are increasing these indicators, which has a positive effect on attracting chatbots to the educational process.

The most relevant chatbot for learning will be when all subjects understand that such technolo-

gy is effective, and this is possible only through the introduction of this tool in their own educational experience. It takes into account the peculiarities of cognitive processes and individual differences between students.

Involving chatbots to study most disciplines with the right organization will have a positive effect on the assimilation of material, and chatbots for organizational moments will establish communication processes in a simple and convenient way. With the active spread of information and digital technologies, it is a simple, affordable and effective tool for independent and collective learning.

REFERENCES:

1. Abu, Shawar B. & Atwell, E. (2007). Chatbots: are they really useful? *Ldv forum*, №22(1), 29-49.
2. Ahmad, N. A., Che, M. H., Zainal, A., Abd Rauf, M. F., & Adnan, Z. (2018). Review of chatbots design techniques. *International Journal of Computer Applications*, 181(8), 7-10.
3. Ashok G., Brian C., Mithun K., Shanu S., Abhinaya S., & Bryan W. (2015). *Using Watson for Enhancing Human-Computer Co-Creativity*. AAAI Symposium. 22-29
4. Clarizia, F., Colace, F., Lombardi, M., Pascale, F., & Santaniello, D. (2018, October). Chatbot: An education support system for student. In *International Symposium on Cyberspace Safety and Security* (pp. 291-302). Springer, Cham.
5. Cunningham-Nelson, S., Boles, W., Trouton, L., & Margerison, E. (2019). A review of chatbots in education: practical steps forward. In *30th Annual Conference for the Australasian Association for Engineering Education (AAEE 2019): Educators Becoming Agents of Change: Innovate, Integrate, Motivate* (pp. 299-306). Engineers Australia.
6. Fernoagă, V., Stelea, G. A., Gavrilă, C., & Sandu, F. (2018). Intelligent education assistant powered by Chatbots. In *The International Scientific Conference eLearning and Software for Education* (Vol. 2, pp. 376-383). "Carol I" National Defence University.
7. Fryer, L. K., Ainley, M., Thompson, A., Gibson, A., & Sherlock, Z. (2017). Stimulating and sustaining interest in a language course: An experimental comparison of Chatbot and Human task partners. *Computers in Human Behavior*, 75, 461-468. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2017.05.045>
8. Ghose, S., & Barua, J. J. (2013). Toward the implementation of a topic specific dialogue based natural language chatbot as an undergraduate advisor. In *2013 International Conference on Informatics, Electronics and Vision (ICIEV)* (pp. 1-5). <http://doi.org/10.1109/ICIEV.2013.6572650>
9. Hone, K. S., & El Said, G. R. (2016). Exploring the factors affecting MOOC retention: A survey study. *Computers & Education*, 98, 157-168.
10. Kerlyl A., Hall P., & Bull S. (2006, December). Bringing chatbots into education: Towards natural language negotiation of open learner models. In *International Conference on Innovative Techniques and Applications of Artificial Intelligence*. London. Springer. (pp. 179-192). 4.
11. Kim, N. Y., Cha, Y., & Kim, H. S. (2019). Future English learning: Chatbots and artificial intelligence. *Multimedia-Assisted Language Learning*, 22(3), 32-53.
12. Kumar, R., & Rose, C. P. (2011). Architecture for Building Conversational Agents that Support Collaborative Learning. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 4(1), 21-34. <http://doi.org/10.1109/TLT.2010.41>
13. Molnár G. and Szüts Z. (2018) "The Role of Chatbots in Formal Education," 2018 IEEE 16th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics (SISY), Subotica, Serbia (pp. 000197-000202), doi: 10.1109/SISY.2018.8524609.
14. Ondáš, S., Pleva, M., & Hládek, D. (2019, November). How chatbots can be involved in the education process. In *2019 17th International Conference on Emerging eLearning Technologies and Applications (ICETA)* (pp. 575-580). IEEE.
15. Ruth, D. (2006). Frameworks of managerial competence: Limits, problems and suggestions. *Journal of European Industrial Training*, 30(3), 206-226.
16. Sjöström, J., Aghaee, N., Dahlin, M., & Ågerfalk, P. J. (2018). Designing chatbots for higher education practice. In *International Conference on Information Systems Education and Research* (pp. 1-10).
17. Winkler, R. & Söllner, M. (2018). *Unleashing the Potential of Chatbots in Education: A State-Of-The-Art Analysis*. In: Academy of Management Annual Meeting (AOM). Chicago. 41 p.

ONLINE LEARNING AT UNIVERSITIES: POLISH-UKRAINIAN EXPERIENCE**Wladyslaw Wornalkiewicz**

*The Academy of Management and Administration in Opole
Niedziałkowskiego Str. 18, Opole, 45085, Poland
Wladyslaw.wornalkiewicz@wszia.opole.com*

Olena Taranukha

*National Transport University
Mykhaila Omelianovycha-Pavlenka Str. 1, Kyiv, 01010, Ukraine
e.taranukha@ukr.net, orcid.org/0000-0001-6787-0877*

Olena Fonariuk

*Zhytomyr Ivan Franko State University
Velyka Berdychivska Str. 40, Zhytomyr, 10002, Ukraine
f-ev@i.ua, orcid.org/0000-0001-7879-5884*

The article presents a study of the organization of cooperation between a teacher and students in online learning. This applies to online classes (lectures and seminars), collection and evaluation of final papers. The steps to use the Google Meet platform for lectures are considered. In addition, a form of training in the field of practical tasks was mentioned – for organizing a more effective system of student education. Attempts were made to ensure not only passive but also active participation, during which the scores obtained by students are included in the final grade. Research has shown that the ability to ask questions and answer in chat after the lecture is seen by students as a good opportunity to better master the lecture material. The problem of organizing online learning was illustrated by the example of teaching disciplines at the Academy of Management and Administration in Opole.

Key words: online learning, Moodle, Google Meet, thematic blog, lecture.

В Ворналкевіч

Академія управління і адміністрації в Опольє
вул. Неджялковського, 18, м. Опольє, 45085, Польща

О. М. Тарануха

Національний транспортний університет
вул. Михайла Омеляновича-Павленка, 1, м. Київ, 01010, Україна

О. В. Фонарюк

Житомирський державний університет імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, 10002, Україна

ОНЛАЙН НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ: ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

У статті представлено дослідження організації співпраці між викладачем і студентами в ході онлайн навчання. Це стосується онлайн занять (лекцій і семінарів), збору та оцінки підсумкових робіт. Показано кроки з використання платформи Google Meet для лекцій. Крім того, була згадана форма занять в області практичних завдань – для організації більш ефективної системи навчання студентів. Були зроблені спроби забезпечити не тільки пасивну, а й активну участь, під час якої отримані студентами бали включаються в підсумкову оцінку. Дослідження показало, що можливість задавати питання і відповідати в чаті після закінчення лекції розцінюється студентами як хороша можливість краще засвоїти лекційний матеріал. Проблема організації онлайн навчання була проілюстрована на прикладі викладання дисциплін в Академії управління та адміністрації в Опольє.

Ключові слова: онлайн-навчання, Moodle, Google Meet, тематичний блог, лекція.

В. Ворналкевич

Академия управления и администрации в Ополе
ул. Неджялковского, 18, г. Опале, 45085, Польша

Е. Н. Тарануха

Национальный транспортный университет
ул. Михаила Омеляновича-Павленко, 1, г. Киев, 01010, Украина

Е. В. Фонарюк

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко
ул. Большая Бердичевская, 40, г. Житомир, 10002, Украина

ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕ В УНИВЕРСИТЕТАХ: ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИЙ ОПЫТ

В статье представлено исследование организации сотрудничества между преподавателем и студентами в ходе онлайн обучения. Это касается онлайн занятий (лекций и семинаров), сбора и оценки итоговых работ. Показаны шаги по использованию платформы Google Meet для лекций. Кроме того, была упомянута форма занятий в области практических заданий – для более эффективной системы обучения студентов. Были предприняты попытки обеспечить не только пассивное, но и активное участие, во время которого полученные студентами баллы включаются в итоговую оценку. Исследование показало, что возможность задавать вопросы и отвечать в чате после окончания лекции расценивается студентами как хорошая возможность лучше усвоить лекционный материал. Проблема организации онлайн обучения была проиллюстрирована на примере преподавания дисциплин в Академии управления и администрации в Опале.

Ключевые слова: онлайн-обучение, Moodle, Google Meet, тематический блог, лекция.

Problem formulation. The epidemiological situation and periodic restrictions introduced in Poland and Ukraine forced universities to quickly transform into the distance learning. For this reason, the offered standard e-learning platforms and the created own implemented internet access applications were used.

There are different approaches to how e-learning is taught using digital technology. The discussion of the issues is shown in the following subjects: Operational Research, Optimization of Economic Decisions, Information Processes in Management, Information Technology, IT in Management (the Academy of Management and Administration in Opole), Economics and Pricing in Tourism, International Economics (National Transport University), Methods of Teaching Mathematics (Zhytomyr Ivan Franko State University). These are the subject areas that generally require direct teaching in classrooms, with the involvement of students solving optimization tasks, testing their manual skills directly in the computer laboratory, or individually consulting with the supervisor.

This study is divided into parts corresponding to the involvement of a lecturer at the university in the following structure: lectures on the Google Meet platform, a form of classes during exercises – also in Google Meet and the indication of access to a thematic blog, for example, run under WordPress.

Analysis of basic research and publications. In the XXI century, the development of

any sphere of society is impossible without the constant introduction of innovations [2], without the active use of information technology. Today, the role of information and computer technologies (ICT) in the educational process is constantly growing. Today, it is impossible to imagine the process of organizing education in universities without the use of ICT and online platforms. Thus, in their works, researchers emphasize the need to use ICT, online technologies and online platforms in higher education in the training of future teachers [1], in the organization of artistic and labor activities of future primary school teachers [3], in the process training of future lawyers [15] and future managers [16] taking into account the emotional component of the educational process [6]. The use of ICT, online technologies and online platforms, especially when the society is in crisis, contributes to the formation and development of both subject specific and wider skills among students [20], thanks to the fulfillment of their functional duties by higher school teachers [19].

Polish and Ukrainian scholars pay significant attention to the analysis of modern challenges faced by the higher education systems of Poland and Ukraine [5; 14]. And as Budnyk with co-authors rightly point out, the range of problems facing universities in terms of distance education has expanded significantly [9].

Therefore, the use of information and computer technologies, online technologies and online platforms has become especially important

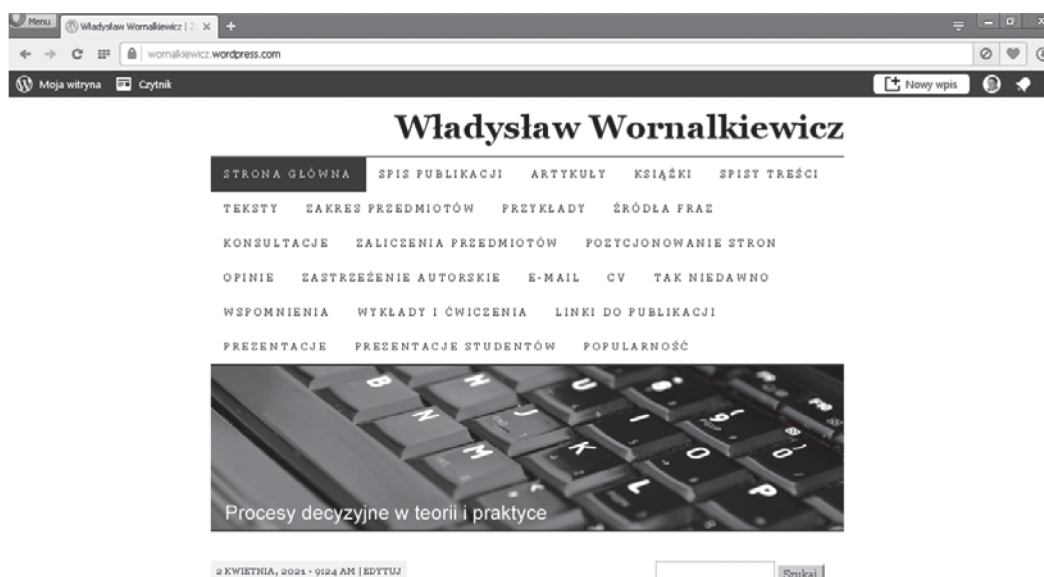

Fig. 1. Blog title page "Decision-making processes in theory and practice"
Source: Own study based on a blog.

as a result of the introduction of quarantine restrictions in the educational process in 2020 – due to the Covid-19 pandemic. It should be borne in mind that higher education is a critical factor in the development of human capital and an integral part of the economy [7; 13], and the process of forming the educational level of the population today takes place in the information society [12]. Therefore, the use of remote technologies in the educational process of universities is an absolute necessity. And the only question is which information and computer technologies, online tools and online platforms will be most effective.

Results. The purpose of this study is to analyze the experience of the online classes. In this process, there is initially a distance between the lecturers and the audience. However, with subsequent meetings and enabling direct consultation, by turning on the microphone, the parties of this form of learning are becoming more and more involved in achieving the best possible results in terms of acquiring knowledge from lectures, as well as acquiring the ability to independently solve decision-making tasks. It is also important to indicate the students' own scientific improvement by installing free online applications on their laptops and "testing" the indicated method of solving a specific problem on them.

Let's consider the ways of using online platforms for the lecture process, performing tasks or developing credit issues, as well as using a wide forum of knowledge useful to students,

which is the blog run by the lecturer "Decision-making processes in theory and practice" in the Academy of Management and Administration in Opole. Access indication to a thematic blog, for example run under WordPress, is presented on figure 1.

WordPress is free software that you can use to create a beautiful website, blog or web application. This is very popular software – more than 40% of all sites in the world work on WordPress, from personal blogs to major news agencies [18]. It uses the MySQL database. It is distributed under the GNU General Public License. MySQL mentioned here is a multi-access, open-source relational database management system.

Moodle is a learning platform that is widely used in the educational process of universities around the world. It is designed to provide teachers, administrators and students with a single reliable, secure and integrated system for creating personalized learning environments. Moodle software is installed on the university server and configured according to the needs of a particular educational institution. The e-learning platform Moodle was created on the basis of Apache, PHP and MySQL or PostgreSQL. It can be run on Linux, MS Windows, Mac OS X, NetWare 6 operating systems. Moodle is distributed as open-source software under the GNU GPL license [8]. The latest version of the Moodle platform has access to all functionalities of this platform through the administrator

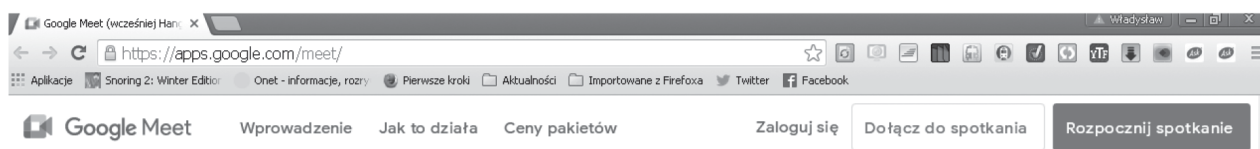

Fig. 2. The title page of the Google Meet platform

Source: Based on the Google Meet application

account [17]. It is possible to introduce a large number of courses, the platform address may be in the form of http://moj_adres.moodle.org.pl or another. Additional graphic themes adapted to be operated by mobile devices (phones and tablets) have been installed. 50 GB of disk space is available for courses and training materials. In addition, it is possible to modify and install new extensions, as well as integrate with the system for conducting webinars and teleconferences. The concept of a webinar means a type of internet seminar conducted and implemented with the use of webcast technology, which enables two-way communication between the meeting leader and participants, with the use of virtual tools enabled by the global Internet network.

Google Meet is a video communication service developed by Google [10]. It is one of the two apps to replace Google Hangouts, the other is Google Chat [11]. Now let's see what the title page of the entrance to the Google Meet platform looks like [4] – Figure 2.

Presentations of subsequent lectures in the subjects mentioned earlier are conducted

from the *Google Meet* platform available at the universities (the Academy of Management and Administration in Opole, Poland; National Transport University and Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine). For example, at the Academy of Management and Administration in Opole the classes for the fields of Management, Logistics are planned by assistants from Dean's Office, pass the timetable to the IT specialist. The same creates a note in one of the Meet platform's programs, i.e. the *Calendar*, just before the class. An example of the set of activities for March 20, 2021 can be seen in Figure 3.

It includes 3 time blocks:

1. Optimization of economic decisions (exercises), 10:50 am - 12.05 pm.
2. Operations Research (lecture), 12:15 am - 1:30 pm.
3. Operations research (exercises) 1:40 am - 2:55 pm.

By clicking on "<" or ">", we can move to the next weeks of a given calendar of classes on the Meet platform. If a given lecturer has several accounts in Google, she/he should first select

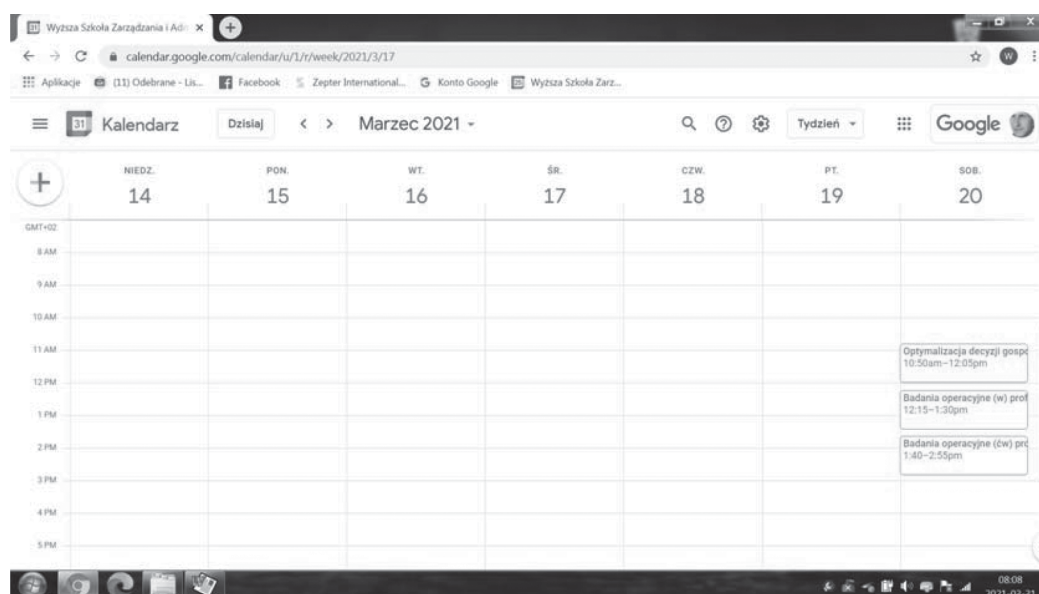

Fig. 3. A fragment of the Calendar showing the classes for March 20, 2021

Source: Own study based on the Meet platform

the ones corresponding to the given calendar. In Figure 3, we can see an indication of the university (the Academy of Management and Administration in Opole) and the access link, namely:

calendar.google.com/calendar/u/1/r/
week/2021/3/17.

We can read that the calendar was established on a weekly basis (week) on March 3, 2021, i.e. before the lecture, which is on March 20, 2021. The IT specialist intentionally introduces new classes in the Calendar so late, because within the student groups there are constant rotations between specialties and the number of potential students changes. Calendar observations can also be made on a daily and monthly basis. Figure 3 shows that this period is a week. And now we propose to click on the second blog during the classes on March 20, 2021, and these are lectures on the subject of "Operations Research".

The lecturer, day and time of the lecture are given here. As already mentioned, it should be noted that on March 17th, i.e. three days before the lecture, 4 students were registered. The whole small group of students of Logistics consisted of 25 people. In addition to the lecturer, the Dean of the Faculty of Economics and Education is automatically reported by the IT specialist. Figure 4 also lists the field of study of the 1st degree, i.e. Logistics.

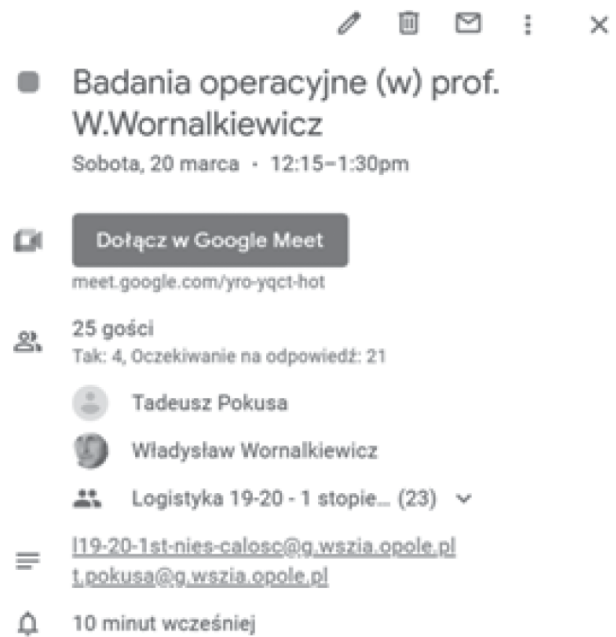

Fig. 4. Information scope of the lecture access window

Source: Own study based on the Meet platform

For the convenience of students, an e-mail to the dean is also provided. Ten minutes before the lecture, the lecturer is informed by the bell about the preparation for the presentation and the opening of other necessary electronic documents in the Meet platform disk database

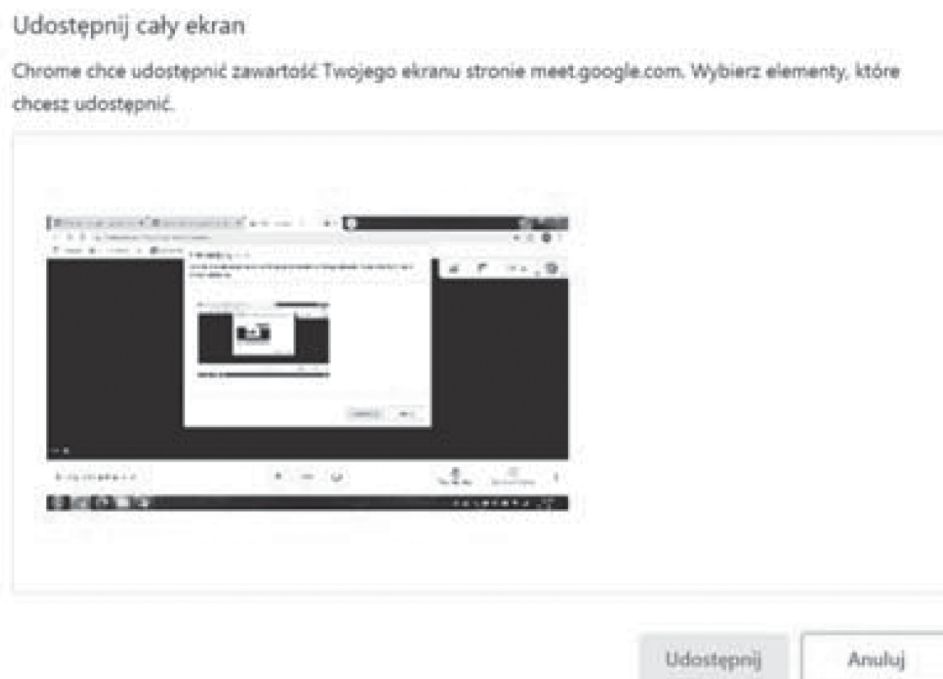

Fig. 5. An incentive to move on – use the site: meet.google.com
Source: Own study based on the Meet platform

in order to conduct a given lecture. We are now encouraged by the Google Chrome search engine to make the entire screen available “*Chrome wants to share the contents of your screen with meet.google.com. Select the items you want to share*” we click on the small screen view, and then on “*Share*” (Figure 5).

The Meet application allows not only the lecturer to join the meeting, but also students (listeners) to “talk” in the group. An identifier is given to a given Meet meeting, for example *Meet – yro-yqct-hot*. The “lecture” meeting may be attended by authorized persons to whom the platform administrator has given an appropriate identifier, for example *w.wornalkiewicz@g.wszia.opole.pl* and have their own access password (Figure 6).

If we test access to the meeting earlier, the system informs us, “*You are the only participant in the conversation*”. We can see that the camera and microphone have started. Before the lecture start time, the student microphones are automatically turned off to avoid “reverberation” during the presentation. However, it is possible to turn on the microphone when the lecturer asks one of the students to answer the question. During the exercises, when the audience is few, everyone tries to be active in solving decision-making tasks, so that, as I have already mentioned, you

get a bonus of, for example, 0.5 points. Collecting a minimum of 3.0 points allows students to pass the subject without writing a final test, collective test or developing an individual final paper. It arouses a lot of competition among the participants and makes the given exercises more effective in terms of acquiring knowledge and skills by students. Click “*Join*” and we are in the meeting. As a lecturer (conducting the presentation), she/he can now download the presentation files, previously developed in Power Point, from the program called “*Disk*” and show the next slides to all participants of the meeting – lecture (Figure 7).

The Google Meet application has wide functionality in the form of programs represented by icons. We can access them by clicking on the circle with the “+” sign (Figure 8).

The lecturer most often uses settings of her/his account (*Account*), access to e-mail (*Gmail*), opening a disk with folders and files (*Drive*), opening a scheduled activity (*Calendar*).

Our task is now to get the presentation of the next lecture in the subject “*Operations Research*”. So, we click on “*Disk*” and a list of folders and auxiliary files for lectures and exercises. We select the most recent folder “*Operations Research – 1*” established on February 13, 2021 (Figure 9).

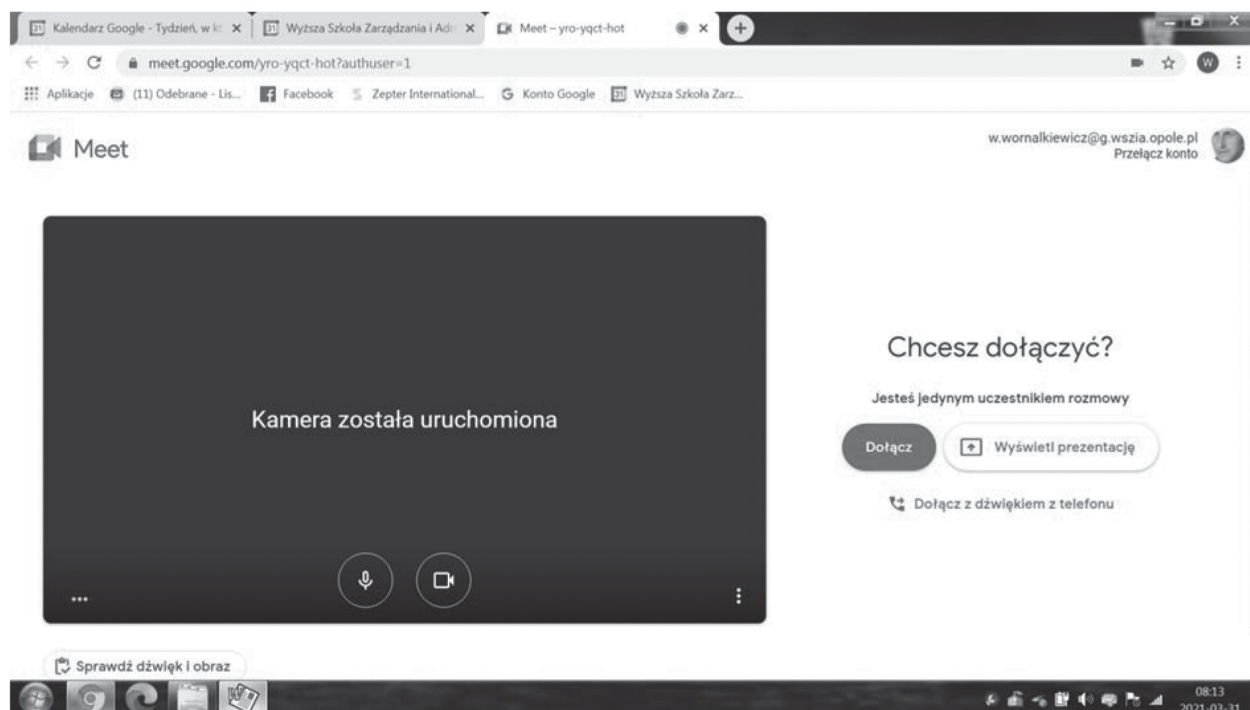

Fig. 6. Initiating access for a given user
Source: Own study based on the Meet platform

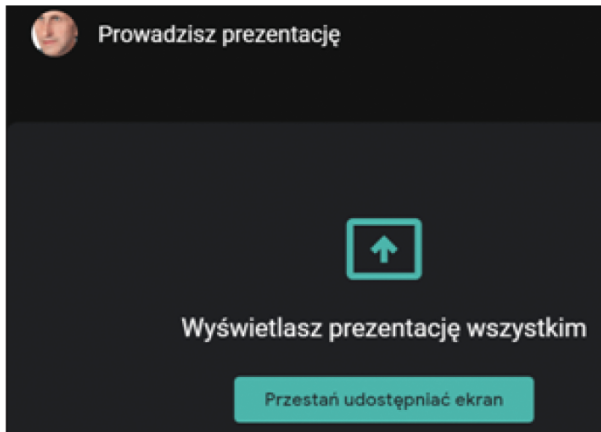

Fig. 7. Presentation display message

Source: Own study based on the Meet platform

The status of this folder is “Shared with me” and the owner is “Me”. Then, after opening this folder, select the presentation made in Power Point called “Operations research – lectures.ppt”. If the lecturer is in the meeting, she/he can turn on her/his microphone in Meet and click on “Show presentation in full screen to everyone”. The initial view of a fragment of the presentation slides is shown in Figure 10. We browse through the slides with the <PgDn> or <PgUp> keys, until we come to the lecture on a given day. After the lecture is finished, we exit the presentation by pressing the

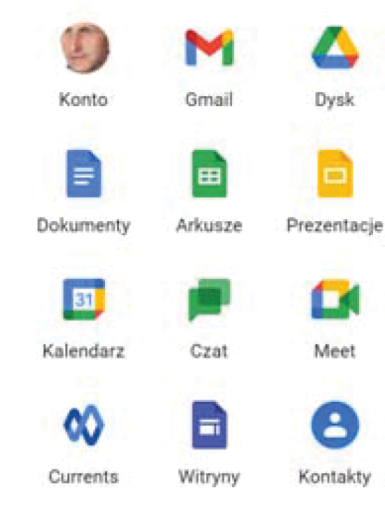

Fig. 8. Ikony dostępu do programów platformy Google Meet (fragment)

Source: Own study based on the Meet platform

<Esc> key, close the file by pressing “X” in the tab menu, close the presentation for everyone and click on the “Chat” icon.

We finish the lecture 10 minutes before the time in the Calendar. The lecturer looks into the “Meeting details”, learns about the number of people who are participating. After clicking on the “Chat” icon, you can read the questions and answer them one by one to students who have their

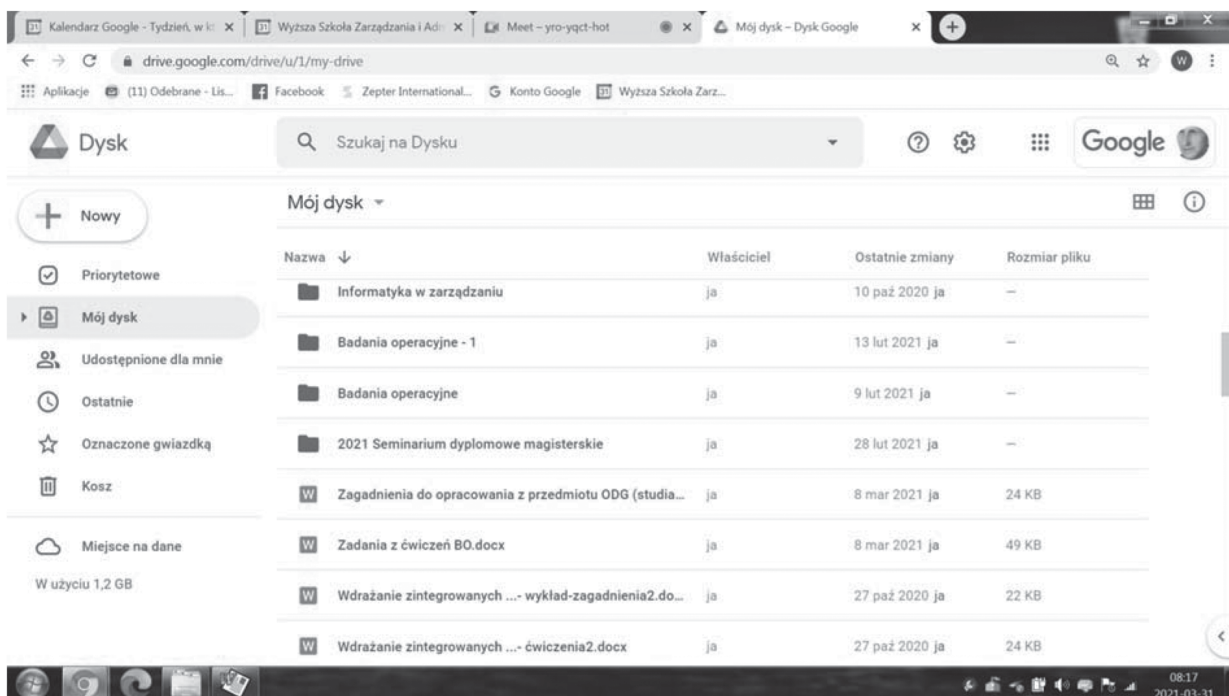

Fig. 9. Folders and files under “My Drive” (excerpt)

Source: Own study based on the Meet platform

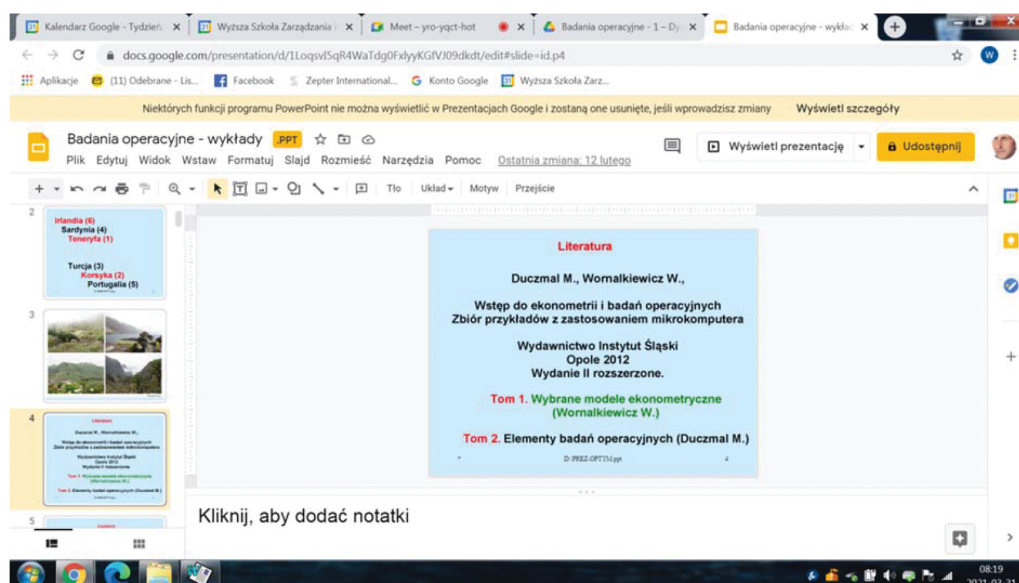

Fig. 10. Presentation slides “Operations research – lectures.ppt” (excerpt)
Source: Own study based on the Meet platform

microphones turned on. It is also possible to send a short message to all listeners of a given meeting, e.g. link to the publication, e-mail, etc.

Conclusion. The solutions for conducting online classes may vary depending on the type of subject taught. Lecturers behave slightly differently when they provide descriptive knowledge, and differently if - as presented in this study, students have to learn quite complex mathematical procedures in the field of solving optimization tasks.

Rapid progress in the field of computer science forces the lecturer to develop their own scripts, based on current information and currently available applications, or the offered equipment from the broadly understood IT technology. We hope that the presented procedure will be helpful in choosing the right path in quite difficult online academic education on the Internet. It is also worth noting the appropriateness of the teacher’s own blog on the subject, in which you can post useful information for students.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексеева Г.М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі професійної підготовки студентів педагогічних вузів. *Актуальні питання фізико-математичної освіти*. 2014. С.184-191.
2. Боровік Л.В. Інновації – основний метод активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві. *Міжнародний науково-практичний журнал Фінансовий простір*. 2020. №1 (37). С.8-15. DOI: [https://doi.org/10.18371/fr.1\(37\).2020.201541](https://doi.org/10.18371/fr.1(37).2020.201541)
3. Бучківська Г. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі художньо-трудової діяльності майбутніх учителів початкових класів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ, 2018. № 1. С. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.25128/2415-3605.18.1.6>
4. Відеозустрічі преміум-класу. Безкоштовний доступ для всіх. URL: [/rhttps://apps.google.com/meet/](https://apps.google.com/meet/)
5. Карпенко А. В., Юртаєв Д. М. Вища освіта України: проблеми та перспективи. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2015. № 6 (87). С. 96-101. http://www.econom.stateandregions.zr.ua/journal/2015/6_2015/22.pdf
6. Лисенкова І.П. Когнітивний підхід у дослідженні емоційної сфери. *Психологія і особистість: Науковий журнал*. 2018. № 2 (14). С. 59-69.
7. Несторенко Т.П., Бордоусов О.В. Цінність вищого образования для індивіда. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 3(3). С. 171-174.
8. About Moodle. URL: https://docs.moodle.org/310/en/About_Moodle

9. Budnyk O., Protas O., Berezovska L., Yablon L., Rusakova O. Current challenges in the conditions of distance education: inquiry-based learning. *Revista inclusiones*. 2021. Vol. 8. P. 210-222. URL: <https://cutt.ly/Jblxrc5>
10. Johnston, Scott, *Meet the new Hangouts*, Google, Archived from the original on March 14, 2017. Retrieved March 15, 2017.
11. de Looper, Christian. *Google will begin shutting down the classic Hangouts app in October*. DigitalTrends.com. Archived from the original on August 4, 2019. Retrieved September 5, 2019.
12. Martynovych N., Boichenko E., Vivchar O., Myskova N., Popovych O., Kasianenko O. Formation of Educational Level of the Population of Ukraine in the Conditions of Formation of Information Society. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*. Vol. 9 (1), October 2019, pp. 6406-6411
13. Nestorenko T. Economic Impact of International Students on the Host City: Case of University of Economics in Bratislava. 3rd Teaching & Education Conference, the International Institute of Social and Economic Sciences, June 28 – July 1, 2016 in Barcelona, Barcelona, Spain. <https://cutt.ly/nblz0Hy>
14. Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2018. Вип.1. С.186-190. DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1
15. Sherman M. Research of Influence of Computer Training of Future Lawyers on Indicators of Academic Achievement. *Information Technology in Education: Scientific Journal*. 2014. vol 19. pp. 34-44. <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/7150>.
16. Stupak O. Educational technologies in training future managers. *Advanced Education*. 2020. 15. P. 97-104. <http://ae.fl.kpi.ua/article/view/200229>. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.200229>.
17. Uruchom własną platformę edukacyjną Moodle! <https://moodle.org.pl/>
18. Wordpress. <https://uk.wordpress.org/>
19. Zhukova O. Activity of A Higher School Teacher On Forming Soft Skills For Students of Humanitarian And Natural Specialties: Functions And Requirements. *Scientific Journal of Polonia University*. 2020. 39(2). pp. 229–241. DOI <https://doi.org/10.23856/3931>
20. Zhukova O., Mandragelya V, Janužis G. Development of Soft Skills of Students As Future Teachers In Conditions of Crisis In Society. *Education during a pandemic crisis: problems and prospects*. Monograph. Eds. Tetyana Nestorenko & Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. pp.151–157.

REFERENCES:

1. Alekseeva, H. M. (2014). The use of information and communication technologies in the process of professional training of students of pedagogical universities. *Aktualni pyttannya fizyko-matematychnoi osvity*. № 3, pp. 184-191. (in Ukrainian).
2. Borovik, L. V. (2020). Innovatsiyi-osnovnyy metod aktyvizatsiyi investytsiynykh protsesiv u sil's'komu gospodarstvi. *Finansovyy prostir*. vol.1(37), pp. 8 – 15. (in Ukrainian).
3. Buchkivska, G. (2018). The use of information and communication technologies in the process of artistic and labor activities of future primary school teachers. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: Pedagogy*, 1, pp. 39–46. (in Ukrainian).
4. Videozustrichi preim-klasu. Bezkoshtovnyi dustup dlia vsih. <https://apps.google.com/meet/>
5. Karpenko, A. V., Yurtaiev D. M. (2015). Vyshcha osvita Ukrainy: problemy ta perspektyvy. *Derzhava ta rehiony*. Serii: Ekonomika ta pidprijemnytstvo. № 6 (87). pp. 96-101. (in Ukrainian).
6. Lysenkova, I.P. (2018). Kohnityvnyi pidhid u doclidzhenni emociynoi sfery. *Psyholohiia i osobystist'*: Naukovi zhurnal. № 2 (14). pp. 59-69. (in Ukrainian).
7. Nestorenko, T.P., Bordousov O.V. (2015). Tsennost' vyssheho obrazovaniia dlia indyvida. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. № 3(3). pp. 171-174. (in Russian) [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3\(3\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3(3)_35). (in Russian).
8. About Moodle. https://docs.moodle.org/310/en/About_Moodle
9. Budnyk, O., Protas O., Berezovska L., Yablon L., Rusakova O. (2021). Current challenges in the conditions of distance education: inquiry-based learning. *Revista inclusiones*. Vol. 8. pp. 210-222. URL: <https://cutt.ly/Jblxrc5>
10. Johnston, Scott, (2017). *Meet the new Hangouts*, Google, Archived from the original on March 14, . Retrieved March 15,

11. de Looper, Christian. *Google will begin shutting down the classic Hangouts app in October*. DigitalTrends.com. Archived from the original on August 4, 2019. Retrieved September 5, 2019.
12. Martynovych, N., Boichenko E., Vivchar O., Myskova N., Popovych O., Kasianenko O. (2019). Formation of Educational Level of the Population of Ukraine in the Conditions of Formation of Information Society. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*. Vol. 9 (1), pp. 6406-6411
13. Nestorenko, T. (2016). Economic Impact of International Students on the Host City: Case of University of Economics in Bratislava. 3rd Teaching & Education Conference, the International Institute of Social and Economic Sciences, June 28 – July 1, in Barcelona, Barcelona, Spain. <https://cutt.ly/nblz0Hy>
14. Ostenda, A., Nestorenko T., Ostenda J. (2018). Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. Scientific notes of the Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences: zb. nauk. prats. Vol.1. BSPU, 186-190.
15. Sherman, M. (2014). Research of Influence of Computer Training of Future Lawyers on Indicators of Academic Achievement. *Information Technology in Education: Scientific Journal*, vol. 19. Kherson: KSU. pp. 34-44. <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/7150>.
16. Stupak, O. (2020). Educational technologies in training future managers. *Advanced Education*. № 15, pp. 97-104. <http://ae.fl.kpi.ua/article/view/200229>. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.200229>.
17. Uruchom własną platformę edukacyjną Moodle! <https://moodle.org.pl/>
18. Wordpress. <https://uk.wordpress.org/>
19. Zhukova, O. (2020). Activity Of A Higher School Teacher On Forming Soft Skills For Students Of Humanitarian And Natural Specialties: Functions And Requirements. *Scientific Journal Of Polonia University*. №39 (2). pp. 229–241. DOI <https://doi.org/10.23856/3931>
20. Zhukova, O., Mandragelya V, Janużis G. (2020). Development Of Soft Skills Of Students As Future Teachers In Conditions Of Crisis In Society. *Education during a pandemic crisis: problems and prospects*. Monograph. Eds. Tetyana Nestorenko & Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole., pp.151–157.

STRATEGY «ONE BELT-ONE ROAD» AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN CHINA

Yang Zhuang

*H. S. Skovorody Kharkiv National Pedagogical University,
Valentiniv'ska street, 2, Ukraine, 61000
yangzhuanghnpu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2238-6819>*

The article highlights main points of One Belt-One Road strategy, which is relevant in China today. Although this strategy is targeted, first of all, at the development of economic activities of the country it has a great effect on the system of education as well. The purpose of the article is to present the essence of the strategy "One Belt -One Road" in order to understand the changes, which are happening in the Chinese society and its system of higher education. During the work on the article, the methods of critical analysis of scientific literature, the method of systematizing and generalizing the information on the strategy "One Belt-One Road" were used. In the process of research it was found out that the "path of civilization" plays a crucial role in the implementation of this strategy. A new set of tasks which has an influence on the education is presented (creation of a multilevel mechanism for humanitarian cooperation and development of even more platforms for cooperation with strategic partners; promotion of educational cooperation, expansion of mass student exchange, increase of the level of joint newly created educational institutions; usage of the role of think tanks, creation of an alliance and network of think tank collaboration; creation of a new model of collaboration in the spheres of culture, sports, and health; usage of the historical cultural heritage). On the analysis of the main points of the strategy it was concluded that "One Belt-One Road" strategy in educational areas is reflected in three main directions (internalization of the educational system in the country; new approaches to the formation of the specialists to be; high requirements to academic staff of higher institutions of China). The analyses of each of the highlighted directions is given.

Key words: One Belt-One Road Strategy, education, internalization, new approaches to teaching, requirements to academic staff

Ян Чжуан

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Вул. Валентинівська 2, Україна, 61000

СТРАТЕГІЯ «ОДИН ПОЯС-ОДИН ШЛЯХ» ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В КИТАЇ

У статті представлено ключові елементи стратегії «Один пояс - один шлях», яка актуальна сьогодні в Китаї. Хоча ця стратегія орієнтована, перш за все, на розвиток економічної діяльності країни, вона має великий вплив і на систему освіти. Мета статті - висвітлити суть стратегії «Один пояс - один шлях», щоб зрозуміти зміни, що відбуваються у китайському суспільстві та системі вищої освіти. Під час роботи над статтею були використані методи критичного аналізу наукової літератури, метод систематизації та узагальнення інформації щодо стратегії «Один пояс - один шлях». У процесі досліджень було встановлено, що "шлях цивілізації" відіграє вирішальну роль у реалізації цієї стратегії. Представлено новий комплекс завдань у рамках цієї стратегії, що впливає на освіту (створення багаторівневого механізму гуманітарної співпраці та розвиток ще більшої кількості платформ для співпраці зі стратегічними партнерами; сприяння освітній співпраці, розширення масового обміну студентами, підвищення рівня викладання у навчальних закладах; підвищення ролі аналітичних центрів, створення альянсу та мережі співпраці аналітичних центрів; створення нової моделі співпраці у сферах культури, спорту та охорони здоров'я; використання історичної культурної спадщини). На основі аналізу основних пунктів стратегії було зроблено висновок, що стратегія «Один пояс - один шлях» в освітніх сферах відображається у трьох основних напрямках (інтерналізація освітньої системи в країні; нові підходи до формування майбутніх фахівців; високі вимоги до викладачів вищих навчальних закладів Китаю). Представлено аналіз кожного із зазначених напрямків.

Ключові слова: Стратегія «Один пояс - один шлях», освіта, інтерналізація, нові підходи до викладання, вимоги до викладачів

Ян Чжуан

Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды,
ул. Валентиновская, 2, Украина, 61000

СТРАТЕГИЯ «ОДИН ПОЯС-ОДИН ПУТЬ» И ЕЕ ВДЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КИТАЕ

В статье освещены основные положения стратегии «Один пояс, один путь», актуальной сегодня в Китае. Хотя эта стратегия нацелена, прежде всего, на развитие экономической деятельности страны, она оказывает большое влияние и на систему образования. Цель статьи - представить суть стратегии «Один путь - один путь», чтобы понять изменения, которые происходят в китайском обществе и системе высшего образования. При работе над статьей использовались методы критического анализа научной литературы, метод систематизации и обобщения информации по стратегии «Один пояс - один путь». В процессе исследования выяснилось, что «путь цивилизации» играет решающую роль в реализации этой стратегии. Представлен новый набор задач, влияющих на образование (создание многоуровневого механизма гуманитарного сотрудничества и развитие еще большего числа платформ для сотрудничества со стратегическими партнерами; продвижение образовательного сотрудничества, расширение обмена студентами, повышение уровня преподавания в учебных заведениях; использование роли аналитических центров, создание альянса и сети сотрудничества аналитических центров; создание новой модели сотрудничества в сферах культуры, спорта и здоровья; использование историко-культурного наследия). На основе анализа основных положений стратегии был сделан вывод, что стратегия «Один пояс - один путь» в сфере образования отражена в трех основных направлениях (интернализация образовательной системы в стране; новые подходы к формированию будущих специалистов; высокие требования к профессорско-преподавательскому составу высших учебных заведений Китая). Представлен анализ каждого из выделенных направлений.

Ключевые слова: стратегия «Один пояс - один путь», образование, интернализация, новые подходы к обучению, требования к преподавательскому составу.

Formulation of the problem. The new paradigm of education, which is being established in the world at the beginning of the XXI-st century, is connected with the rethinking of the role of higher education in the educational system of China as well, as it is important to understand and analyze the ways of the formation of highly qualified specialists who are able to think creatively and approach the organization of work in a non-standard way.

Particular attention to the training of highly qualified specialists is also connected with the successful implementation of the “One Belt-One Road” strategy, which opens up new opportunities for the development of cooperation between China and other countries, spreading Chinese culture and strengthening the sharing experience between other nations.

Analysis of the main research and publications in which the problem is solved has shown that the strategy “One Belt –One Road” is of interest for scientists. Thus, Chen Syue and Tsiyu Minfen investigated opportunities and challenges in promoting the «One belt, one road» initiative in China, Li Sinjun studies some difficulties, which face Chinese educational establishments when implementing “One Belt-One Road” strategy, Huan Luntan researched the place of soft force in the framework of this theory,

Bay Lu investigated the role on internalization in higher education of China. However, scientific literature lacks works, reflecting the changes which should take place in the system of higher education of China.

Purpose of the publication is to highlight the essence of the strategy “One Belt-One Road” in order to understand the changes, which are happening in the Chinese society and its system of higher education. This calls for the of the following solution of the following **objectives:**

to define the main essence and principles of the strategy “One Belt-One Road”;

to analyze the effect of this strategy on the development of the system of higher education in China.

Research methods. During the work on the article, the methods of critical analysis of scientific literature, the method of systematizing and generalizing the information on the strategy “One Belt-One Road” were used. These approaches helped identify the features of the phenomena under consideration and the ways of the development of the system of higher education in China.

The results. The state strategy of the development “One Belt- One Road” is the result of changing the nature and essence of international economic relations as well as China’s international

commitment and implementation of Chinese traditional country in international social and economic development. This strategy includes “Economic Belt of the Silk Road” and “Maritime Silk Road of the XXI-st century” [3, p. 7].

We shall mention that One Belt- One Road Initiative is a development concept of cooperation, and not the traditional model of development of real economics. It entirely relies on the bilateral collaboration of China with its business partners and adheres to the principle of peaceful development, actively develops forging economic partnerships with countries, which are part of this initiative.

It also jointly creates a community of interests of mutual trust, economic integration, which encompasses the spheres of culture, community responsibility, and community destiny. With the gradual advancement of the One Belt-One Road initiative, countries that rarely cooperated before, and countries that cooperate strengthened their cooperation even more. As of January 2018, over 100 countries and international organizations participated in various projects and programs which were initiated by “One Belt- One Road” strategy [1].

In May 2017, Beijing hosted a high-level forum devoted to the development of the Belt and Road initiative, where a lot of representatives from different countries were invited. This event promoted the strategy on the new stage, turning it into a wider large-scale international undertaking.

The definition of a new stage in the development of the “One Belt- One Road” strategy was presented in the Xi Jinping’s speech on May 14, 2017, where he analyzed its achievement and outlined main vectors of its development. It should be noted that the fifth element of this strategy is devoted to the “Interconnection of human hearts” and is considered to be a “humanity basket” in the frames of this strategy.

Xi Jinping pointed out that since 2013 the countries, taking part in this initiatives and launching it, have developed collaboration not only in business, but in the fields of education, culture, health care system as well. This strategy has allowed developing exchange programs between nations, creating strong basis in public opinion. The leader announced that every year they gave 10 thousand special scholarships for the countries of the Silk Road. The authorities of the Chinese Republic encouraged the organization

of people’s cultural and educational exchanges, festivals of cinema and art, conferences and dialogues of think tanks as well.

In his speech Xi Jinping introduced an updated set of tasks, targeting on the construction of the “path of civilization”, which means:

- the creation of a multilevel mechanism for humanitarian cooperation and development of even more platforms for cooperation with strategic partners;
- the promotion of educational cooperation, expansion of mass student exchange, increase of the level of joint newly created educational institutions;
- the usage of the role of think tanks, creation of an alliance and network of think tank collaboration;
- the creation of a new model of collaboration in the spheres of culture, sports, and health;
- the usage of the historical cultural heritage [8].

Scientists point out that China has rich cultural resources, but it has not learned how to turn them into “soft power” so far, as the country doesn’t have the right media tools for its transmission to foreign partners, as well as the experience of using the potential of non-governmental organizations in this area.

In order to solve this problem it was recommended to create Silk Road Cultural Development Fund. Its main target is to help Chinese cultural enterprises make investments and commercial acquisitions in the countries, which are the partners of the “One-Belt-One Road” strategy, support international cultural forums, promote exchanges folk cultures and develop cultural tourism, support the creation of works of art and cinema, preserve the historical traces of the culture of the Silk Road.

This structure is also targeted at the cultural influence on other countries, relying on economic levers and support of the state. This example shows that during the implementation of the “One Belt-One Road” project, the Chinese side promotes culture and its values, complete with political ideas, seeks to acquire influence on the elites of other countries in order to encourage them to make appropriate decisions [9].

Some Chinese scientists suggest using the ideas of traditional Confucianism, which have an attractive humanistic content, as a support for cultural advancement in the countries-partners of the “One Road-One Belt” strategy. Sun Dajun

(School of Cultural Creativity and Communication of Huainan Pedagogical Institute) advises to unite the countries, using the culture of a “noble man”. Its founders were the ancient sages Confucius and Mengzi, and this ideas include the ethical norms of Confucianism.

The character of the “noble man” should combine self-improvement and the aspiration to put in order the family and the state, honesty and deception in relations with people. This set of four values also reminded in his speech Xi Jinping in October 2013 at a meeting on diplomatic work with neighboring countries.

Another variant of the Confucian model of cooperation in “One Belt-One Road” puts the path of “devotion and generosity”. These ethical values were formulated in the text “Lunyu”. “Devotion” requires helping other people to get the same achievements that the individual does, and “generosity” means not to do to other people what you do not want yourself.

An important idea of respect and dignity for partners is rooted in the Confucian “way of devotion and generosity”, which is the “golden rule” in order to achieve the unification of human hearts. If, on the basis of Confucian ethics, people should consciously care for other people and protect their interests, it will be possible to reduce hostility and conflicts. The implementation of the One Belt-One Road initiative should help encourage other people to “get on their feet” without harming them.

Li Shihe and Xu Jiuping believe that the Silk Road needs the Confucian spirit of equality, inclusiveness, humanity and good deeds for other people. They note that the desire to “do good to Celestial Empire” in Chinese culture initially means international cooperation.

Summing up, we shall note that the implementation of the strategy “One Belt-One Road” in educational area is reflected in three main directions:

- internalization of the educational system in the country;
- new approaches to the formation of the specialists to be;
- high requirements to academic staff of higher institutions of China.

As it stands today, one of the main tasks of the Chinese higher education system is the internationalization of education which should be effectively integrated into the education system in most higher education institutions.

The central goal of this process is to educate highly qualified professionals with knowledge in several areas, and acquisition of necessary skills and finally create the international educational teams, both in scientific, cultural, and artistic direction [3; 4, p. 3].

As the trend of economic globalization is constantly accelerated and deepened, the problem of training qualified personnel at the international level has become more acute. After the strategy “One Belt - One Road” has been accepted, the construction of internationalization of higher education has become an important link in the development of higher education in China and the training of competitive personnel at the professional level [2, p. 121].

Chinese higher education experts directly link the success of cultural cooperation in the implementation of the “One Belt - One Road” strategy with the development of its economic component. In particular, the strengthening of international cooperation through cooperation in the cultural and artistic spheres determines the further development of economic cooperation. In its turn, in the economic sphere, the strategic idea of foreign and domestic policy “One Belt - One Road” helps regulate the economic structure and optimize industry. Innovative technologies, which are used due to the requirements formed by the strategic idea, are an important link in regulating the structure of industry and its sustainable development. This process of improving the efficiency of the economy in general and industry in particular leads to an increase in the need for highly qualified creative staff [6].

Taking into account the increased attention to the issue of internationalization, the ability to communicate in a foreign language has become one of the necessary requirements for specialists to be. The main goal is to form competitive personnel, which could take part in international projects without any language barrier.

It is pointed out that the study of foreign languages contributes not only to the increase of the level of students’ knowledge, but it deepens the understanding of cultural diversity as well. Knowledge of a foreign language expands the international horizons of students, cultivates international consciousness, increases the ability to intercultural communication and develops the innovative potential of the individual.

Accordingly, it is emphasized that Chinese higher education and education management

institutions should have highest regard for foreign language teaching. The practical implementation of this aspect we can see in teaching two foreign languages and the offer of optional disciplines to students.

In addition to teaching English, specialists in higher education in China emphasize the need to develop teaching of Russian or Ukrainian, as these countries are important strategic partners.

Highly qualified specialists of the cultural sector are defined as the key to a successful stimulation of strategic ideas of the New Silk Road policy "One Belt-One Road". Accordingly, it is generally accepted that in the process of economic development of the staffing is of major strategic importance and highly qualified creative cadre personnel is the elite of human resources [4].

In modern educational environment of the People's Republic of China it is indisputable that the strategic ideas of the policy "One Belt - One Road" provide a direct opportunity to effectively deepen and improve trade, economic, social and political relations between countries and create the necessary conditions for new multilateral international cooperation.

In this case, the primary importance is given to educational and cultural factors. In particular, it is believed that in order to establish productive ties with the countries involved, it is necessary to strengthen international partnerships, one of the most effective ways of which is the cooperation in the development of cultural relations. This task is accomplished, to a large extent, by the system of training and education of far-sighted highly qualified specialists, scientists, cultural figures and diplomats with international communication skills, which should be acquired primarily in the process of studying in higher education.

In the strategic idea of the "One Belt - One Road" policy, the problem of improving and deepening the system of education of diplomats and specialists in international organizations, including ones in the field of cultural cooperation, is accepted as extremely important. Thus, when stimulating strategic ideas of the "One Belt - One Road" policy, the training of highly qualified creatively oriented personnel is considered to be the most important factor. It should be emphasized that this strategy includes not only economic and socio-political components, but also the sphere of culture, the field of training of cultural and artistic figures [7].

In the official concept of China's higher education system, in particular in the part dedicated to the process of training highly qualified personnel, the personnel evaluation system should be transformed from "types of knowledge" to "types of abilities", i.e. the emphasis is primarily on the amount of accumulated information, as it used to be. It is characteristic that this applies not only to the training of specialists-to-be in the field of social, political and economic relations, but the specialists in the field of culture and art.

This means that the concept of education in Chinese universities is to be reformatted from the "examination" system to the quality education system. Particular attention in creating a new concept of education that meets the urgent needs of today, including in the cultural sphere, is paid to the construction of the educational process based on the development of personal abilities of students. It is reasonably believed that only in this way university students shall have real opportunities to gain free space for the development and enhancement of research and innovation skills, as well as creative and artistic achievements.

For the practical implementation of this process in order to improve the system of higher education and bring it into line with the requirements of modern society, a number of measures are provided to change the very structure of the educational process. In particular, it is believed that it is necessary to create an organizational structure of numerous matrices:

- matrix of a combination of scientific research with administrative and managerial work;
- a matrix of combining the process of study with research;
- a matrix of a combination of different projects and different academic disciplines.

It should be noted that the implementation of these matrices not only provides more opportunities for coordination between organizations, but also promotes the sharing of resources in research projects, and ultimately leads to improved results in the training of highly qualified creative staff.

At the same time, in the areas of the education system, higher education institutions, including institutions for the training of future specialists in the fields of culture and art, must adhere to the principle "Everything is for the student". In addition to traditional educational and scientific work, the emphasis is on the need to provide

training programs that best meet the individual abilities of each of the future professionals, i.e. on the actualization of the personal approach to learning [5, p.16].

Directly in the process of educational process, in particular, in the field of organization of educational disciplines, it is necessary to provide the opportunity where there is more space for individual choice of the learning strategy, including creative tasks. Along with this, it is believed that educational institutions should improve teaching systems in the field of organization of special education, provide opportunities to disseminate knowledge to study disciplines in various specialties, to educate innovation-oriented, and creatively aware staff.

However, on the other hand the Chinese government understand that only a highly professional academic staff is able to train professional specialists. The high professional level of the teaching and research staff is recognized as a necessary, integral part in the process of training specialists and highly qualified students. According to this, the formation of teachers and their professional development play an important role in the training of modern specialists in higher education.

It is emphasized that the teaching staff should try to keep up with innovative ways and methods of teaching disciplines. It is clear that nowadays

it is necessary to train a specialist not only with good knowledge, but also the ability to use it in practice, to teach students to think independently, make decisions, work in groups, develop communication, artistic, creative abilities, take responsibility [2].

Thus, it can be **concluded** that higher education in China focuses on the implementation of the strategy "One Belt One Road", which aims to economic and cultural development of the country through the expansion of international cooperation with partner countries, including not only economic and social and political spheres, but also in the field of culture and arts. It is believed that the establishment of cultural interaction is a necessary prerequisite for effective economic, educational, scientific cooperation. Accordingly, at this stage of the development the training of highly qualified, internationally competitive specialists becomes especially important.

In its turn, this determines the need to improve the educational process in higher education, which is practically accomplished by strengthening a number of necessary elements, such as learning a foreign language, applying individual approach, mastering innovative technologies, developing international cooperation in the educational process, and deepening interdisciplinary connections.

СПИСОК ВИКОРАСТИНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Chen Syue, Tsiyu Minfen. Opportunities and challenges in promoting the «One belt, one road» initiative in China. *Journal of CREATIVE Economy*. 2018. № 8. P. 49-53
2. Бай Лу. Исследование пути интернационализации высшего образования при стратегии «Один пояс – один путь». *Новый запад*. 2015. № 23. С. 115–132.
3. Ван Гоган. «Один пояс – один путь»: инновация концепции международной экономики на основании китайской традиционной культуры. *Исследование международных финансов*. 2015. Июль. С. 3–10.
4. Дударева Н. А. Интернационализация системы высшего образования: экспорт образовательных услуг. *Вестник ИГЭУ*. 2010. Вып. 1. С. 1–5.
5. Компетнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К. І. С., 2004. 112 с.
6. Ли Синьюнь. Путь развития и трудности высшего образования в стратегии «Один пояс – один путь». *Учебная газета. Нанкинский политехнический университет*. 2016. С. 1–5.
7. Чжао Вэй. Шанс и вызов в строительстве «Один пояс – один путь» в Китае. *Китайский рынок*. 2015. № 43. С. 18.
8. 刘财气, 王曼丽. 一代一路: 中国软式力的“西游”之路. *讲汉论天*, 2016, #6, 48–52页
9. 黄琳覃. “一代一路”建设发挥文化软式力的现行作用. *宁夏党校学报*. 2016, #6, 80–83页

REFERENCES:

1. Chen Syue, Tsiyu Minfen (2018). Opportunities and challenges in promoting the «One belt, one road» initiative in China. *Journal of CREATIVE Economy*. № 8. P. 49-53 (in English)
2. Bay Lu (2015). Issledovaniye puti internatsionalizatsii vysshego obrazovaniya pri strategii «Odin poyas- odin put» [Study of the way of internationalization of higher education according to the strategy “One Belt - One Road”]. *Novij zapad*. № 23. P. 115–132. (in Russian)
3. Van Gogan (2015). «Odin poyas – odin put»: innovacziya koncepczii mezhdunarodnoj e`konomiki na osnovanii kitajskoj tradiczionnoj kul`tury` [One Belt - One Road «: Innovation of the Concept of International Economy Based on Chinese Traditional Culture]. *Issledovanie mezhdunarodny`kh finansov*. Iyul`. P. 3–10. (in Russian)
4. Dudareva, N. A (2010). Internacjonalizacziya sistemy` vy`sshego obrazovaniya: e`ksport obrazovatel`ny`kh uslug [Internationalization of the higher education system: export of educational services]. *Vestnik IGE`U*. 2010. Vy`p. 1. P. 1–5. (in Russian)
5. Kompetni`snij pi`dkhi`d u suchasni`j osviti`: svi`tovij dosvi`d ta ukrayins`ki` perspektivi : Bi`bli`oteka z osviti`n`oyi poli`tiki (2004) [Competent insight from current education: world experience and the Ukrainian perspectives: Library of educational policy. Kyiv, K. I. P. 112 p. (in Ukrainian)
6. Li Sin`yun` (2016). Put` razvitiya i trudnosti vy`sshego obrazovaniya v strategii «Odin poyas – odin put`» [The development path and difficulties of higher education in the «One Belt - One Road» strategy]. *Uchebnaya gazeta*. Nankinskij politekhnicheskij universitet. P. 1–5. (in Russian)
7. Chzhao Vey (2015). Shans i vyizov v stroitelstve «Odin poyas – odin put» v Kitae [Chances and challenges in the development of One Belt-One Road]. *Kitayskiy ryinok*. 43. P. 18.
8. Lyu Czzajczi, Van Man`li (2016). «I daj i lu»: Chzhungo zhuan`shili de` «si yu» chzhi lu: [«One Belt, One Road : The Journey to the West» of China’s Soft Power]. *Czzyankhan` lun`tan`*. № 6. P. 48-52(in Chinese)
9. Huan Lintan (2016). «I day i lu» tszyanshe tszi syuy fahuey venhua zhuanshli desyansin tszoyun : [Development of «One Built-One Road» badly needs the usage of a leading role of soft force culture]. *Ninsya dansyao syuebao*. № 6. P. 80-83.

Наукове видання

Наукові записки кафедри педагогіки

Українською, російською та англійською мовами

Випуск 48, 2021

Технічний редактор – *Шведова Я. В., канд. пед. н., доц., м. Харків, Україна.*

Підписано до друку 30.05.2021. Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 15,45 Обл.-вид. арк. 18,9. Наклад 100 пр.
Ціна договірна

61022, Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Надруковано Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4, тел. +380-057-705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09